ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

EXPUNEREA TOVARĂȘULUI NICOLAE CEAUȘESCU LA 60 DE ANI DE MUNCĂ DEVOTATĂ A POPORULUI, DE LUPTĂ PENTRU DREPTATE SOCIALĂ ȘI LIBERTATE NAȚIONALĂ, PENTRU CONSTRUIREA SOCIALISMULUI ȘI RIDICAREA BUNĂSTĂRII MASELOR, PENTRU INDEPENDENȚA PATRIEI, COLABORARE INTERNAȚIONALĂ ȘI PACE

60 DE ANI DE LA PROCESUL MILITANȚILOR COMUNIȘTI ȘI ANTIFAȘIȘTI DE LA BRAȘOV

Dumitru Mățchescu

CONDIȚIILE PENETRAȚIEI CAPITALULUI STRĂIN ÎN ROMÂNIA ÎN PRIMUL DECENIU DUPĂ MAREA UNIRE DIN 1918

Vasile Bozga

PROCESUL FORMĂRII ȘCOLILOR ȘTIINȚIFICE ȘI TEHNICE ROMÂNEȘTI

I. M. Ștefan

REALITĂȚI POLITICE LA DUNĂREA DE JOS: ROMANI, BIZANTINI, BULGARI, PECENEGI

Petre Diaconu

INFORMAȚII DIN ARHIVELE ROMÂNEȘTI DESPRE MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

Nicolae Ciachir

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE

RECENZII

REVISTA REVISTELOR

ÎNSEMNĂRI

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

6

TOMUL 34 1981

IUNIE

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

www.dacoromanica.ro

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECŢIA DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACŢIE

ION APOSTOL *(redactor responsabil adjunct)*; NICHITA ADĂNILOAIE; LUDOVIC DÉMÉNY; GHEORGHE I. IONIŢĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; DAMASCHIN MIOC; ŞTEFAN OLTEANU; ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU; POMPILIU TEODOR *(membri)*.

Preţul unui abonament este de 120 lei.

În ţară abonamentele se primesc la oficiile poştale şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poştă) şi prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, Calea Victoriei nr. 125, sector 1. — 79717.

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ILEXIM Departamentul Export-Import presă, P.O. BOX 136 137. Telex 11226 — Bucureşti, Str. 13 Decembrie nr. 3. — 70 116.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa Comitetului de redacţie al revistei „REVISTA DE ISTORIE".

Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacţiei:
B-dul Aviatorilor, nr. 1
71247 — Bucureşti, tel. 50.72.41

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM 34, NR. 6
iunie 1981

SUMAR

Expunerea tovarășului NICOLAE CEAUȘESCU „60 de ani de slujire devotată a poporului, de luptă pentru dreptate socială și libertate națională, pentru construirea socialismului și ridicarea bunăstării maselor, pentru independența patriei, colaborare internațională și pace". 1023

★

OLIMPIU MATICHESCU, 45 de ani de la procesul de la Brașov al militanților comuniști și antifasciști 1049

VASILE BOZGA, Condițiile penetrației capitalului străin în România în primul deceniu după Marea Unire din 1918 1065

★

I. M. ȘTEFAN, Procesul formării școlilor științifice și tehnice românești 1079

PAUL CERNOVODEANU, Importanța rapoartelor consulare engleze pentru istoria Principatelor române în perioada regulamentară (1835—1848) 1097

★

PETRE DIACONU, Realități politice la Dunărea de Jos: români, bizantini, bulgari, pecenegi 1111

★

NICOLAE CIACHIR, Informații din arhivele românești despre Mustafa Kemal Atatürk 1135

ZORIN ZAMFIR, O formulă de restabilire a păcii în Extremul Orient. Comisia Lytton 1149

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE
(STUDII DOCUMENTARE)

Climatul mental al barocului. Pe marginea unor cărți recente *(Alexandru Duțu)* 1169

Cîteva precizări privind istoria românilor reflectată în publicații de peste hotare *(Ligia Bârzu)* 1176

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Sesiunea științifică de la Timișoara consacrată aniversării a „60 de ani de la făurirea Partidului Comunist Român" *(Gelku Maksutovici)*; Aniversarea creării Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" din Iași *(Gheorghe Buzatu)*; Al doilea congres internațional de istorie economică și socială a Turciei *(Maria M. Alexan-*

www.dacoromanica.ro

drescu Dersca-Bulgaru); Colocviul „Economie și societate în Imperiul Otoman" *(Maria M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru)*; Călătorie de documentare în Cehoslovacia *(Ioan Chiper)*; Cîteva precizări pe marginea unei recenzii *(Tahsin Gemil)*; Cronica 1183

RECENZII

FAZEKAS JANOS, *Partidul Comunist Român luptător consecvent pentru frăție și prietenie, pentru egalitatea socială și națională a fiilor patriei*, Edit. politică, București, 1980, 238 p. *(Radu Florian)* 1199

NICOLAE CONSTANTINESCU, *Vladislav I (1364 1377)*, Edit. militară, București, 1979, 164 p. + 13 il. *(Sergiu Iosipescu)* 1202

JACQUES RIDÉ, *L'image du germain dans la pensée et la litterature allemande de la redécouverte de Tacite à la fin du XVI ème siècle* (Contribution à l'étude de la genèse d'un mythe), Université de Paris, IV, 1977, 3 vol., 698 p. *(Vlad Protopopescu)* . . 1210

ULUĞ IĞDEMIR, *Atatürk un Yaşamı* (Viața lui Atatürk) vol. 1, cilt. 1881 1918, Edit. Türk Tarih Kurumu Basimevi, Ankara, 1980, XI, 197 p. + 1 portret + XXVIII fig. pl. facs. 8 *(Mihail Guboglu)* 1214

REVISTA REVISTELOR

* * * „Romanoslavica", XIX, București, 1980, 580 p. *(Vitalie Stănică)* 1221

ÎNSEMNĂRI

ISTORIA ROMÂNIEI. GHEORGHE NICOLAE CĂZAN, ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER, *România și Tripla Alianță 1878 1914*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, 441 p. *(Ema Nastovici)*; MIȘU DAVIDESCU, *Drobeta în secolele I VII e.n.* Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1980, 247 p. *(Ana Oancea)*; **ISTORIA UNIVERSALĂ:** * * * *Vanșnata politika na Bălgaria. Documenti i materiali*, Tom parvi 1879—1886, Ministerstva na Vanșnite Rabot, Ed. Nauka i ikustvo, Sofia, 1978, 857 p. *(Constantin N. Velichi)*; * * * *La recherche historique en France depuis 1965*, Editions du Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, 1980, 154 p. *(Adrian Stănescu)* 1223

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOME 34, N° 6
juin 1981

SOMMAIRE

Exposé du camarade Nicolae Ceauşescu „60 années d'activité devouée mise au service du peuple, de lutte pour la justice sociale et la liberté nationale, pour la construction du socialisme et le mieuxêtre des masses, pour l'independence de la patrie, la collaboration internationale et la paix" 1023

★

OLIMPIU MATICHESCU, 45-e anniversaire du procès des militants communistes et antifascistes de Braşov 1049
VASILE BOZGA, Les conditions de la pénétration du capital étranger en Roumanie pendant la première décennie qui a suivi la Grande Union de 1918 1065

★

I. M. ŞTEFAN, Le processus de formation des écoles scientifiques et techniques roumaines 1079
PAUL CERNOVODEANU, L'importance des rapports consulaires britanniques pour l'histoire des Principautés roumaines durant la période du Règlement Organique (1835 1848) 1097

★

PETRE DIACONU, Realités politiques au Bas Danube : roumains-byzantins, bulgares, petchenègues 1111

★

NICOLAE CIACHIR, Informations tirée des archives roumaines concernant Mustapha Kemal Atatürk 1135
ZORIN ZAMFIR, Une formule de rétablissement de la paix en Extrême Orient. La commission Lytton 1149

PROBLÉMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE (ETUDES DOCUMENTAIRES)

Le climat mental du baroque. En marge de livres récemment parus *(Alexandru Duţu)* 1169
Quelques precisions touchant l'histoire des Roumains reflétée dans les publications de l'étranger *(Ligia Bârzu)* 1176

LA VIE SCIENTIFIQUE

La session scientifique de Timişoara consacrée au „60e anniversaire de la création du Parti Communiste Roumain" *(Gelku Maksutovici)*; L'anniversaire de la fondation de l'Institut d'histoire et archéologie „A. D. Xenopol" de Jassy *(Gheorghe*

www.dacoromanica.ro

Buzatu); Le II-e Congrès international d'histoire économique et sociale de la Turquie *(Maria M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru)*; Le colloque „Economie et société dans l'Empire Ottoman" *(Maria M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru)*; Voyage de documentation en Tchécoslovaquie *(Ioan Chiper)*; Quelques précisions en marge d'un compte rendu *(Tahsin Gemil)*; Chronique 1183

COMPTES RENDUS

FAZEKAS JÁNOS, *Partidul Comunist Român, luptător consecvent pentru frăție și prietenie, pentru egalitatea socială și națională a fiilor patriei* (Le Parti Communiste Roumain, combattant conséquent pour la fraternité et l'amitié, pour l'égalité sociale et nationale des fils de la patrie), Editions politiques, Bucarest, 1980, 238 p. *(Radu Florian)* 1199

NICOLAE CONSTANTINESCU, *Vladislav I (1364 1377)*, Editions militaires, Bucarest, 1979, 164 p. + 13 il. *(Sergiu Iosipescu)* 1202

JACQUES RIDÉ, *L'image du germain dans la pensée et la littérature allemande de la redécouverte de Tacite à la fin du XVI-ème siècle* (contribution à l'étude de la genèse d'un mythe), Université de Paris, IV, 1977, 3 vol. 698 p. *(Vlad Protopopescu)* 1210

ULUĞ IĞDEMIR, *Atatürk un Yaşami* (La vie d'Atatürk) vol. 1, cilt. 1881—1918, Edit. Türk Tarih Kurumu Basimevi, Ankare, 1980, XI, 197 p.+ 1 portrait+ XXVIII figures, planches, fac-similés 8 *(Mihail Guboglu)* 1214

REVUE DES REVUES

* * * „Romanoslavica", XIX, Bucarest, 1980, 580 p. *(Vitalie Stănică)* 1221

NOTES

HISTOIRE DE ROUMANIE. — GHEORGHE NICOLAE CĂZAN, ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER, *România și Tripla Alianță 1878 1914* (La Roumanie et la Triple Alliance 1878 1914), Editions scientifiques et encyclopédiques, Bucarest, 1979, 441 p. *(Ema Nastovici)*; MIȘU DAVIDESCU, *Drobeta în secolele I VII e.n.* (Drobeta au cours des I-er — VII-e siècles de notre ère), Editions „Scrisul românesc", Craiova, 1980, 247 p. *(Ana Oancea)*; **HISTOIRE UNIVERSELLE** * * * *Vanșnata politika na Bălgaria Documenti i materiali*, Tom parvi 1879 1886, Ministerstva na Vanșnite Rabot, Ed. Nauka i iskustvo, Sofia, 1978, 857 p. *(Constantin N. Veliki)*; * * * *La recherche historique en France depuis 1965*, Editions du Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, 1980, 154 p. *(Adrian Stănescu)* 1223

www.dacoromanica.ro

EXPUNEREA TOVARĂȘULUI NICOLAE CEAUȘESCU „60 DE ANI DE SLUJIRE DEVOTATĂ A POPORULUI, DE LUPTĂ PENTRU DREPTATE SOCIALĂ ȘI LIBERTATE NAȚIONALĂ, PENTRU CONSTRUIREA SOCIALISMULUI ȘI RIDICAREA BUNĂSTĂRII MASELOR, PENTRU INDEPENDENȚA PATRIEI, COLABORARE INTERNAȚIONALĂ ȘI PACE"

Stimați tovarăși,

Sărbătorim 60 de ani de la înființarea Partidului Comunist Român — eveniment de însemnătate epocală în mișcarea revoluționară muncitorească din România, în luptele revoluționare de clasă pentru dreptate socială și eliberare națională, pentru victoria revoluției socialiste și edificarea noii orînduiri sociale în patria noastră.

Cu acest prilej solemn doresc, în numele Comitetului Central al partidului, precum și al meu personal, să adresez tuturor participanților la această adunare solemnă, întregului partid și întregului nostru popor, un călduros salut comunist și cele mai bune urări.

Făurirea Partidului Comunist Român, la 8 mai 1921, a avut loc în condițiile puternicului avînt revoluționar din România creat în anii de după primul război mondial, ale creșterii rolului clasei muncitoare în viața social-politică națională din diferite țări, ca și pe plan mondial, precum și în împrejurările internaționale ale victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie care a deschis era revoluției proletare și a exercitat o puternică influență asupra intensificării luptelor revoluționare de pretutindeni.

Privind retrospectiv drumul parcurs de Partidul Comunist Român, rolul său în viața politică din România, precum și activitatea sa de întărire a solidarității internaționale cu forțele revoluționare și progresiste de pretutindeni, putem afirma cu îndreptățită mîndrie că partidul nostru și-a îndeplinit întotdeauna cu cinste misiunea istorică ce și-a asumat-o, că a servit neabătut interesele clasei muncitoare, ale tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, ale întregului nostru popor.

În anii grei ai luptei de clasă împotriva regimului burghezo-moșieresc, partidul nostru a militat neabătut pentru apărarea intereselor fundamentale ale celor ce muncesc, a drepturilor și libertăților lor democratice, a organizat și condus lupta maselor populare împotriva fascismului și războiului. În împrejurările deosebit de grele ale războiului, Partidul Comunist Român a organizat și condus lupta pentru ieșirea

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 34, nr. 6, p. 1023—1048, 1981
www.dacoromanica.ro

României din războiul dus alături de Germania fascistă împotriva Uniunii Sovietice, înfăptuind revoluția antiimperialistă și antifascistă, de eliberare națională și socială. El a condus apoi întregul proces de transformare democratică, revoluționară, a societății, de înfăptuire a revoluției socialiste și făurire cu succes a socialismului în România. Se poate afirma că Partidul Comunist Român s-a identificat întru totul cu interesele vitale ale clasei muncitoare, ale întregului popor, că în istoria zbuciumată a poporului român nu a existat niciodată un partid politic care să fi servit cu atîta abnegație interesele întregii națiuni, ale bunăstării și fericirii ei, ale întăririi independenței și suveranității României. Tocmai de aceea Partidul Comunist Român și-a cîștigat încrederea și respectul întregului popor, care vede în el, în politica sa internă și externă, garanția dezvoltării continue a țării, a ridicării gradului de civilizație și bunăstare materială și spirituală ale maselor, a făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate și a comunismului în România.

PARTIDUL COMUNIST ROMÂN — MOȘTENITORUL ȘI CONTINUATORUL CELOR MAI ÎNALTE TRADIȚII DE LUPTĂ ALE POPORULUI ROMÂN

Stimați tovarăși,

Partidul Comunist Român este moștenitorul și continuatorul celor mai înalte tradiții de luptă ale maselor populare pentru formarea poporului român, pentru dezvoltarea limbii și culturii proprii, pentru afirmarea națiunii române și a statului național unitar — România. Ne mîndrim și-i cinstim pe toți aceia care au luptat și și-au dat viața pentru afirmarea și libertatea poporului nostru. În acest spirit am sărbătorit anul trecut împlinirea a 2050 de ani de la formarea primului stat centralizat al dacilor, despre care istoricii din acea vreme spuneau „că sînt cei mai viteji și cei mai drepți dintre traci". Lung și greu a fost drumul străbătut de urmașii lui Burebista și ai lui Decebal, apoi și ai lui Traian. În luptele grele și în conviețuirea comună, timp de secole, a dacilor și a romanilor s-a plămădit un popor nou, care a păstrat și dezvoltat însușirile și virtuțile cele mai bune ale înaintașilor săi.

În perioada marilor migrații ale popoarelor, pe meleagurile patriei noastre au venit și au poposit, pentru un timp mai scurt sau mai lung, diferite popoare. Urmașii dacilor și romanilor au trebuit să ducă lupte grele pentru a-și păstra ființa proprie, iar cu unele dintre popoarele ce s-au așezat în vecinătate, în diferite perioade, au conlucrat activ, ceea ce a avut o importanță deosebită atît pentru dezvoltarea poporului nostru, cît și pentru popoarele respective.

Unii istorici străini încearcă în fel și chip să falsifice istoria, să pună sub semnul întrebării continuitatea urmașilor dacilor și românilor, a poporului nostru pe aceste meleaguri.

Ce se poate răspunde oare istoricilor care neagă existența unui popor cu un asemenea trecut glorios de luptă, cum este poporul nostru, crezînd sau dorind prin aceasta, să pună în evidență propriile popoare?

www.dacoromanica.ro

Cel mai bun răspuns este realitatea, faptul că din toate popoarele migratoare, nici unul nu a putut înlocui poporul plămădit pe aceste meleaguri, că urmaşii dacilor şi romanilor, noul popor care îşi afirma propria-i entitate s-a dezvoltat continuu şi a rămaş adevăratul şi singurul stăpîn al vechii Dacii.

Tuturor celor care vor să înţeleagă cum s-a născut şi s-a dezvoltat poporul nostru le spunem : Priviţi rezultatele cercetărilor şi săpăturilor arheologice, citiţi scrierile marilor învăţaţi ai timpurilor şi veţi înţelege mai bine cum s-a născut poporul român, cum s-au format cultura şi limba sa ; studiaţi luptele Basarabilor şi Muşatinilor, ale lui Mircea cel Bătrîn, Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul şi ale altor eroi ai istoriei naţionale şi veţi înţelege forţa şi vitalitatea poporului nostru precum şi setea sa de libertate şi independenţă şi hotărîrea de a le apăra în orice împrejurări. Poate pentru unii istorici din unele ţări vecine ar fi mai bine dacă ar pune în evidenţă tot ce a contribuit la dezvoltarea prieteniei dintre popoarele noastre vecine ; şi aceasta este, fără îndoială, valabil în aceeaşi măsură şi pentru istoricii noştri. Să-i reliefăm pe înaintaşii comuni, cum sînt Petru, Asan, Ioniţă, cum sînt Ioan de Hunedoara şi Matei Corvin — pentru a înţelege cum s-au dezvoltat, de-a lungul timpurilor, relaţiile între popoarele noastre în lupta pentru apărarea fiinţei naţionale a fiecăruia, pentru libertate şi progres.

Cinstim rolul determinant în istorie al popoarelor, al maselor populare, al ţărănimii — care timp de secole a dus greul luptei pentru eliberare naţională şi dreptate socială —, cinstim pe conducătorii şi participanţii la marile răscoale ţărăneşti, care au demonstrat cu putere forţa ţărănimii, hotărîrea ei de a lupta împotriva asupririi feudale, pentru lichidarea acestei orînduiri şi făurirea unei noi orînduiri sociale.

Iată de ce doresc şi cu acest prilej să aduc un fierbinte omagiu ţărănimii — clasa care, secole de-a rîndul, a dus greul luptei împotriva asupririi străine, pentru dezvoltarea independentă a ţării.

Cinstim revoluţia din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu, revoluţia din 1848 în care Nicolae Bălcescu a avut un rol hotărîtor. Cinstim pe făuritorii Unirii din 1859, care au pus bazele statului naţional român — eveniment istoric determinant pentru poporul nostru.

Cinstim eroismul ostaşilor români din războiul de independenţă din 1877, care, la Plevna şi Smîrdan, au făcut totul pentru a înfrînge armatele Imperiului Otoman, pentru afirmarea în lume a României independente.

Partidul Comunist Român îşi trage seva şi vitalitatea din glorioasa istorie de milenii a poporului nostru, din toate evenimentele şi luptele desfăşurate de-a lungul vremurilor ; el îşi afirmă hotărîrea de a asigura în noile condiţii istorice, dezvoltarea continuă, pe o nouă treaptă, a civilizaţiei şi vieţii întregului nostru popor, de a-i făuri un viitor demn şi liber, viitorul comunist.

Dragi tovarăşi,

Apariţia clasei muncitoare pe arena istoriei patriei noastre a marcat o nouă eră în dezvoltarea luptelor revoluţionare de eliberare naţională şi socială. Se poate spune că începînd din a doua parte a secolului al

www.dacoromanica.ro

XIX-lea, nu a existat eveniment politic-social în care clasa muncitoare să nu fi fost prezentă, să nu-şi fi afirmat poziţia sa.

Cu mîndrie putem afirma că, de la primele începuturi, ideile socialismului ştiinţific au avut un rol de mare însemnătate în formarea conştiinţei revoluţionare a clasei noastre muncitoare.

Prezenţa revoluţionarilor români în revoluţia franceză din 1848 şi pe baricadele Comunei din Paris, participarea lor la activitatea organizaţiilor internaţionale, a primei Internaţionale comuniste, a Internaţionalei Socialiste şi a altor organizaţii, constituie o expresie puternică a spiritului revoluţionar şi, totodată, de solidaritate internaţională ce a caracterizat întotdeauna forţele înaintate, revoluţionare din România, clasa noastră muncitoare.

Numeroasele cercuri socialiste, presa şi literatura socialistă din ultimele decenii ale secolului trecut au răspîndit în rîndul maselor populare idealurile nobile ale dreptăţii şi libertăţii şi au pregătit condiţiile pentru formarea primului partid al clasei muncitoare din ţara noastră.

Crearea partidului social democrat al muncitorilor din România, în 1893, a deschis era organizării politice a clasei muncitoare la scară naţională, a afirmat cu putere rolul clasei muncitoare ca forţa socială cea mai progresistă în dezvoltarea naţiunii noastre pe calea progresului şi civilizaţiei.

La sfîrşitul secolului trecut şi începutul secolului XX, partidul clasei muncitoare şi-a afirmat cu putere poziţia faţă de problemele dezvoltării României, pronunţîndu-se activ pentru progresul economico-social independent al ţării. Socialiştii şi alte forţe progresiste au acţionat pentru lichidarea relaţiilor feudale din agricultură, pentru reforma agrară, s-au pronunţat pentru industrializarea ţării ca factor decisiv al progresului social, al întăririi independenţei patriei.

Mişcarea socialistă, clasa muncitoare au acţionat pentru întărirea relaţiilor dintre muncitori şi ţărani, au sprijinit activ răscoalele revoluţionare din 1907. Se cuvine, totodată, să menţionăm că, încă de la formarea primelor cercuri socialiste, militanţii socialişti, revoluţionari şi progresişti au acţionat pentru o cultură nouă, revoluţionară, pătrunsă de un profund umanism, pusă în slujba poporului. În procesul revoluţionar din această perioadă s-au ridicat numeroşi militanţi socialişti ca Ştefan Gheorghiu, Dobrogeanu-Gherea, I.C. Frimu, Mihail Gheorghiu Bujor şi alţii.

Mişcarea revoluţionară din România a participat activ la mişcarea internaţională împotriva războiului, iar în 1914— odată cu izbucnirea acestuia — s-a ridicat împotriva participării României la primul război mondial imperialist.

Intrarea în 1916 a României în război, alături de Rusia, Franţa şi alte state aliate, trebuie văzută în contextul luptei împotriva dominaţiei imperialismului german şi austro-ungar şi pentru realizarea unităţii naţionale. Sfîrşitul războiului a determinat profunde schimbări în Europa şi un puternic avînt al luptelor revoluţionare. Un rol important, de însemnătate istorică mondială, a avut victoria Marii Revoluţii din Octombrie, care a dus la prăbuşirea imperiului ţarist denumit de Lenin „închisoarea popoarelor", la formarea primului stat al muncitorilor şi ţăranilor din

www.dacoromanica.ro

lume, deschizînd o eră nouă, era construcției noii orînduiri sociale fără clase și fără asupritori, era socialistă și comunistă.

În acea perioadă s-au prăbușit și alte imperii, între care imperiul austro-ungar, care ținea sub asuprire un număr însemnat de popoare din Europa Centrală, inclusiv o parte a poporului român. Pe ruinele acestui imperiu s-au format noi state naționale. În aceste condiții istorice s-a realizat Unirea Transilvaniei cu România și formarea statului național unitar. Mișcarea muncitorească, revoluționarii și socialiștii români au acționat cu toate forțele și au contribuit activ la realizarea statului național unitar, demonstrînd astfel că tocmai clasa muncitoare, forțele socialiste, progresiste, revoluționare sînt apărătoarele cele mai fidele ale intereselor întregii națiuni.

Perioada ce a urmat a fost o perioadă de consolidare și dezvoltare a statului național unitar, a forțelor de producție și, totodată, o perioadă de puternic avînt revoluționar pentru dezvoltarea democratică a țării, pentru apărarea intereselor clasei muncitoare, ale maselor populare, a libertăților democratice. Merită reamintită, în acest sens, greva generală din 1920, care a constituit o puternică afirmare a forței și rolului tot mai important al clasei muncitoare în întreaga viață socială și politică a României.

În aceste împrejurări s-a pus problema reorganizării și transformării partidului socialist într-un partid nou, care să asigure conducerea luptei revoluționare în noua etapă ce se deschidea în fața clasei muncitoare, a poporului nostru.

Trebuie subliniat că în pregătirea acestui eveniment au avut loc numeroase întîlniri și tratative cu conducătorii Cominternului, cu Lenin, pentru a stabili principiile și relațiile viitoare dintre partidul revoluționar al clasei muncitoare din țara noastră și Internaționala comunistă. Printre problemele pe care delegația revoluționarilor români le-a susținut erau și cele legate de autonomia și independența partidului, de dreptul său de a-și elabora de sine stătător linia politică, corespunzător condițiunilor istorice din România, participarea la Internaționala comunistă fiind considerată ca o expresie a solidarității internaționale și nu ca un drept al acesteia de a se amesteca în viața partidului nostru.

În aceste împrejurări, la 8 mai 1921 s-a întrunit Congresul partidului socialist, care a hotărît, cu marea majoritate a voturilor, transformarea sa în Partidul Comunist din România.

Formarea Partidului Comunist din România a reprezentat victoria concepției revoluționare, a socialismului științific, a marxism-leninismului revoluționar, constituind un moment istoric de importanță deosebită în mișcarea revoluționară din țara noastră, în organizarea luptei viitoare a proletariatului, a maselor asuprite din România.

La numai 3 ani de la formarea sa, în 1924, Partidul Comunist a fost însă interzis, fiind obligat să activeze în ilegalitate. Timp de 20 de ani comuniștii au trebuit să-și desfășoare activitatea revoluționară în slujba clasei muncitoare, a maselor, pentru apărarea intereselor vitale ale întregii națiuni în condițiile terorii sălbatice burghezo-moșierești. Dar nici închisorile, nici schingiuirile, nici gloanțele, nici moartea nu au putut opri dezvoltarea mișcării revoluționare, creșterea și întărirea Partidului

www.dacoromanica.ro

Comunist din România, care s-a afirmat continuu ca o forță tot mai puternică în viața politică a țării.

Este necesar să reamintim că trecerea în ilegalitate a Partidului Comunist Român a avut loc în condițiile luptei pentru cristalizarea liniei politice generale, ale existenței unor deosebiri de păreri și contradicții în partid. Aceasta a făcut ca într-un șir de probleme, mai cu seamă în ce privește problema națională, să se adopte unele teze greșite, iar în 1928—1929 să se ajungă la spargerea unității partidului.

Cu toate acestea, forțele sănătoase ale partidului, alte forțe revoluționare progresiste, îndeosebi din cadrul sindicatelor și tineretului, au acționat cu hotărîre pentru organizarea luptei maselor populare, organizînd greva minierilor din 1929, precum și o serie de alte acțiuni ale maselor populare pentru apărarea intereselor lor.

Criza economică din 1929—1933, care a dus pe scară mondială la agravarea exploatării și asupririi, dar și la intensificarea luptelor revoluționare, a determinat și în țara noastră o ascuțire a luptei de clasă. Totodată, în această perioadă asistăm la o intensificare a activității organizațiilor fasciste, iar în țara noastră a Gărzii de fier, la începerea pregătirilor de război.

Toate acestea au determinat și au făcut necesar ca partidul, odată cu organizarea luptelor pentru apărarea intereselor clasei muncitoare și maselor populare, să pună un accent puternic pe lupta împotriva fascismului și a pregătirilor de război, pentru apărarea libertăților democratice, pronunțîndu-se cu întreaga forță pentru alianța cu Uniunea Sovietică.

Un rol important a avut, în această privință, Congresul al V-lea al Partidului, care a dus la elaborarea unei linii politice mai clare, a pus cu hotărîre la ordinea de zi problema Frontului Unic Muncitoresc, a colaborării cu toate forțele democratice, antifasciste, precum și necesitatea elaborării poziției juste în problema națională, pronunțîndu-se cu hotărîre pentru apărarea integrității teritoriale a României.

Pe această bază s-a întărit conlucrarea dintre comuniști, socialiști și social-democrați, s-a întărit unitatea în rîndul sindicatelor, colaborarea cu alte forțe democratice, a avut loc o lărgire puternică a legăturilor partidului cu masele populare.

Puternicele mișcări revoluționare din 1932—1933, care au cuprins cele mai importante centre muncitorești din România, au culminat cu puternicele greve din Ploiești, cu ocuparea pentru o perioadă scurtă a Ploieștiului de către clasa muncitoare, iar apoi cu grevele desfășurate în februarie 1933 în diferite centre feroviare și îndeosebi în București, la Griviția. În organizarea și conducerea acestor greve s-au afirmat noi militanți revoluționari, ieșiți din rîndurile clasei muncitoare, ca Gheorghiu-Dej, Dumitru Petrescu, Constantin Doncea, Vasile Bîgu, Gheorghe Vasilichi, Ilie Pintilie și alții.

Deși reprimate în mod sîngeros, sute și sute de militanți revoluționari fiind arestați, grevele din 1932—1933 au constituit un moment nou în dezvoltarea mișcării revoluționare, în afirmarea forței și capacității Partidului Comunist de organizator și conducător al luptei clasei muncitoare, a poporului, împotriva asupririi, pentru apărarea intereselor și libertăților democratice, a intereselor întregii națiuni.

www.dacoromanica.ro

În 1933 s-au format noi organizații antifasciste și de apărare a libertăților democratice, s-a amplificat lupta contra fascismului și a pregătirilor de război. Formarea Comitetului Național Antifascist, a Asociației de prietenie cu Uniunea Sovietică, stabilirea și activizarea legăturilor între Partidul Comunist și Frontul Plugarilor, realizarea de contacte cu forțele progresiste din Partidul Național Țărănesc și din alte partide au avut un rol important în crearea Frontului Popular din țara noastră, în victoria în alegerile din 1936 a acestuia în județele Mehedinți și Hunedoara, demonstrînd cu putere hotărîrea maselor populare de a bara calea fascismului și a politicii de război. Întreaga perioadă pînă la 1940 a fost o perioadă de întărire a partidului, de creștere a capacității sale organizatorice, de lărgire a legăturilor cu masele populare.

În același timp asistăm la intensificarea activității organizațiilor fasciste din țară, la politica partidelor burgheze de trădare a intereselor naționale, politică ce a culminat cu pactul dintre Garda de fier și aripa de dreapta a Partidului Național Țărănesc. Lipsa de unitate, politica de duplicitate și de trădare a burgheziei reacționare au deschis calea instaurării dictaturii regale și apoi a dictaturii militaro-fasciste în România.

Trebuie să subliniem că tocmai în aceste împrejurări, sub dictatura regală, partidul nostru și-a intensificat activitatea împotriva fascismului și războiului, împotriva alianței cu Germania hitleristă. Un rol deosebit au avut în această privință sindicatele, breslele de atunci, folosirea formelor legale de activitate — care au făcut ca anii 1938—1939 să fie ani de puternice greve și mișcări ale oamenilor muncii, culminînd cu marea demonstrație de la 1 mai 1939 împotriva fascismului și războiului, pentru apărarea libertăților democratice, a independenței și integrității țării.

Agravarea situației internaționale, politica agresivă a Germaniei hitleriste, ocuparea Austriei și a Cehoslovaciei, declanșarea războiului și ocuparea unui șir de țări occidentale, inclusiv a Franței, cît și politica claselor conducătoare, a burgheziei reacționare au făcut ca România să fie tot mai mult împinsă alături de Germania hitleristă, să se găsească izolată pe plan internațional. În aceste împrejurări a avut loc instaurarea dictaturii militaro-fasciste, a fost impus dictatul de la Viena, prin care statului român i-a fost smulsă o parte a teritoriului național și predat Ungariei horthyste.

Trebuie să menționăm că, în aceste grele împrejurări, i-a revenit Partidului Comunist Român misiunea istorică de cinste de a se ridica cu hotărîre împotriva dictatului fascist de desmembrare a țării. Organizațiile revoluționare, inclusiv organizația revoluționară a maghiarilor, MADOSZ-ul, s-au ridicat de asemenea cu hotărîre împotriva acestui dictat, pentru apărarea integrității României.

Odată cu instaurarea dictaturii militaro-fasciste s-a dezlănțuit o puternică prigoană împotriva forțelor democratice antifasciste; au avut loc asasinate în masă ale militanților revoluționari, democrați, ale personalităților politice. În teritoriile ocupate de horthyști s-a dezlănțuit o cumplită prigoană, numeroși militanți revoluționari români și maghiari, sute și mii de cetățeni au fost asasinați, fiind pustiite sate întregi, au fost deportați sute de mii de români, evrei, maghiari în lagărele de concentrare hitleriste.

www.dacoromanica.ro

Este marele merit al Partidului Comunist Român că s-a aflat în aceste grele împrejurări în fruntea luptei pentru apărarea intereselor vitale ale poporului, a integrității naționale, împotriva războiului — deși nu s-a putut împiedica aservirea și ocuparea țării de către Germania hitleristă și aruncarea României în război împotriva Uniunii Sovietice. Poziția fermă a Partidului Comunist Român, organizarea luptei active împotriva războiului, a activității de sabotare a mașinii militare fasciste, hitleriste, organizarea luptei de partizani au făcut ca Partidul Comunist Român să cîștige poziții importante în viața politică, să fie respectat și să poată realiza, împreună cu cele mai diverse forțe politice, patriotice, naționale, un puternic front împotriva războiului, a hitlerismului.

Sînt bine cunoscute hotărîrile partidului din anii 1941, 1942, 1943 cu privire la organizarea luptei împotriva războiului dus alături de Germania hitleristă, împotriva Uniunii Sovietice, pentru ieșirea din război, organizarea Frontului Patriotic și a altor acțiuni de colaborare cu diferite forțe — care au avut un rol de mare însemnătate în viața întregului nostru popor. Toate acestea au culminat prin formarea, la 1 mai 1944, a Frontului Unic Muncitoresc între Partidul Comunist Român și Partidul Social Democrat, iar, în iunie 1944 a Frontului Democratic Național, care cuprindea Partidul Comunist Român, Partidul Social Democrat, Partidul Național Țărănesc și Partidul Liberal. Partidul a stabilit legături cu armata, inclusiv cu ofițeri din Comandamentul Suprem, cu alte forțe democratice, a stabilit contacte cu regele și a acționat pentru organizarea răsturnării dictaturii fasciste și ieșirea din războiul dus alături de Germania hitleristă. Realizarea Frontului Unic Muncitoresc, a Frontului Democratic, cît și contactele cu armata și Comandamentul Suprem, precum și cu alte forțe naționale au creat condițiile necesare trecerii la înfăptuirea insurecției armate, la victoria revoluției de eliberare socială și națională, antiimperialistă și antifascistă.

Înfăptuirea actului istoric de la 23 August 1944 a fost favorizată și de împrejurările internaționale, de marile victorii ale Armatei Sovietice asupra Germaniei hitleriste, de victoriile obținute de aliați în Vest, de intensificarea luptelor de partizani și de eliberare națională în diferite țări, printre care și Iugoslavia.

ÎNFĂPTUIREA VICTORIOASĂ A REVOLUȚIEI DE ELIBERARE SOCIALĂ ȘI NAȚIONALĂ, ANTIFASCISTĂ ȘI ANTIIMPERIALISTĂ — ÎNCEPUTUL UNEI ERE NOI ÎN ISTORIA PATRIEI NOASTRE, AL DEZVOLTĂRII ROMÂNIEI PE CALEA NOUĂ, SOCIALISTĂ

Înfăptuirea victorioasă a revoluției de eliberare socială și națională antifascistă și antiimperialistă a deschis o nouă eră în procesul luptelor revoluționare în istoria patriei noastre. În aceste împrejurări, partidul a acționat cu toate forțele pentru participarea activă a României la războiul împotriva Germaniei hitleriste, alături de Uniunea Sovietică și de celelalte forțe aliate, mobilizînd întregul popor în lupta pentru eliberarea deplină a patriei de sub ocupația trupelor hitleriste și a horthyștilor și asigurînd participarea ostașilor români, alături de cei ai Armatei Sovietice, la luptele pentru eliberarea Ungariei, a Cehoslovaciei, precum și la luptele din Austria, pînă la zdrobirea definitivă a Germaniei hitleriste.

www.dacoromanica.ro

Se poate spune că în aceste împrejurări poporul nostru a demonstrat cu toată forța sa că nu a avut nimic comun cu războiul impus de dictatura militară fascistă și de Germania hitleristă. În noile împrejurări, în lupta comună s-au reluat și s-au dezvoltat pe o treaptă superioară prietenia și colaborarea dintre România și Uniunea Sovietică, dintre partidele noastre.

În același timp s-a desfășurat o intensă activitate pentru reorganizarea, în noile condiții, a partidului, precum și pentru reorganizarea organizațiilor de masă, pornindu-se de la necesitatea asigurării unității politice a clasei muncitoare.

Sînt cunoscute marile bătălii de clasă din această perioadă, luptele pentru apărarea intereselor clasei muncitoare, pentru înfăptuirea, în iarna anului 1945, a reformei agrare și trecerea la o nouă etapă de dezvoltare, prin formarea, la 6 martie 1945, a guvernului revoluționar muncitoresc-țărănesc de largă concentrare democratică.

O mare însemnătate a avut Conferința Națională a Partidului din octombrie 1945, care a dus la elaborarea unei orientări politice clare cu privire la obiectivele partidului în noua etapă de dezvoltare, a întărit unitatea partidului, a asigurat creșterea influenței și a rolului său, trasînd sarcina intensificării luptei pentru unitatea clasei muncitoare, pentru unirea tuturor forțelor democratice.

Anii care au urmat au fost ani de lupte și de victorii importante, de constituire a comitetelor revoluționare din întreprinderi, de organizare a satelor, de consolidare a unității dintre comuniști și socialiști, a colaborării cu alte partide și forțe democratice. Aceasta a asigurat victoria în primele alegeri democratice din 1946, trecerea la o serie de reforme sociale, la înlăturarea monarhiei și instaurarea, la 30 Decembrie 1947, a Republicii Populare Române.

În întregul proces revoluționar ce a urmat, un rol important au avut realizarea Partidului Unic Muncitoresc, în 1948, și trecerea la o nouă etapă istorică de dezvoltare — realizarea revoluției socialiste în România. Naționalizarea mijloacelor de producție, în iunie 1948, trecerea la cooperativizarea agriculturii în 1949 au constituit momente de mare însemnătate în lupta pentru transformări revoluționare în patria noastră.

Am străbătut un drum lung pînă la realizarea relațiilor socialiste în sectoarele hotărîtoare ale economiei naționale, am desfășurat o intensă activitate pentru dezvoltarea forțelor de producție și a relațiilor noi. Am încheiat cu succes etapa făuririi relațiilor socialiste unitare care, în linii generale, se poate aprecia că a durat pînă în anii 1963—1965.

Am trecut apoi la o nouă etapă — aceea a consolidării cuceririlor și a creării condițiilor pentru trecerea la făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate în România. Drumul acesta nu a fost ușor! Am avut de învins multe greutăți, a trebuit să înfrîngem înapoierea de la care am pornit! Clasa muncitoare și partidul ei au trebuit să treacă printr-o înaltă școală a conducerii societății. Putem afirma cu îndreptățită mîndrie că, în ansamblu, partidul nostru, clasa muncitoare, țărănimea și celelalte categorii sociale, care au urmat politica partidului, s-au achitat cu cinste de misiunea pe care și-au asumat-o!

www.dacoromanica.ro

S-au comis, desigur, multe greşeli. Ceea ce este mai grav este faptul că s-au comis şi o serie de încălcări ale legalităţii socialiste, inclusiv represiuni împotriva unor vechi activişti de partid, acte străine concepţiei noastre revoluţionare, eticii şi echităţii socialiste. Toate aceste ilegalităţi şi represiuni au fost analizate de Comitetul Central, de partid, s-au luat măsuri pentru restabilirea adevărului şi a legalităţii, pentru lichidarea urmărilor acestor stări de lucruri negative. În acelaşi timp s-au stabilit măsuri de întărire a legalităţii socialiste, care să garanteze că asemenea încălcări nu se vor mai repeta în România.

Consider necesar acum, la a 60-a aniversare a Partidului, să aducem un omagiu tuturor acelor revoluţionari care, în întreagă această perioadă, au acţionat şi au îndeplinit cu cinste însărcinările date de partid, asigurînd dezvoltarea României pe calea socialismului, ridicarea bunăstării poporului nostru, întărirea independenţei sale.

Criticînd lipsurile şi greşelile, luînd poziţie împotriva actelor de încălcare a legalităţii socialiste, nu putem să nu recunoaştem şi meritele şi rolul important pe care l-au avut, într-o perioadă mai lungă sau mai scurtă, numeroşi militanţi, printre care Gheorghe Gheorghiu-Dej, Petru Groza, Lucreţiu Pătrăşcanu, Lothar Rădăceanu, C. I. Parhon, Miron Constantinescu, Alexandru Moghioroş, Emil Bodnaraş şi atîţia alţii care, într-o măsură sau alta, împreună cu întregul activ, întregul partid au contribuit la obţinerea măreţelor succese în luptele revoluţionare, la victoria socialismului în România.

ISTORICELE REALIZĂRI OBŢINUTE DE POPORUL NOSTRU, CONDUS DE PARTID, ÎN ANII CONSTRUCŢIEI SOCIALISTE, PE CALEA PROGRESULUI ECONOMIC ŞI SOCIAL, A FĂURIRII UNEI VIEŢI LIBERE ŞI DEMNE

Dragi tovarăşi,

Încheierea etapei de făurire a relaţiilor socialiste de producţie în toate sectoarele economiei naţionale a dus la lichidarea pentru totdeauna a proprietăţii capitaliste, a exploatării omului de către om. Proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producţie, relaţiile de producţie şi sociale noi, repartiţia produsului social şi naţional pe baza principiilor socialiste au devenit temelia dezvoltării economico-sociale a României.

A urmat etapa consolidării acestor relaţii şi principii, a dezvoltării forţelor de producţie, a creării unei baze puternice materiale, ştiinţifice şi culturale a orînduirii socialiste. În această etapă s-au obţinut succese de seamă în toate sectoarele economiei naţionale, precum şi în ridicarea nivelului de trai material şi spiritual al poporului.

În conformitate cu Programul partidului, elaborat de Congresul al XI-lea, am trecut la etapa de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate care a marcat un puternic avînt al întregii dezvoltări economico-sociale, ridicarea gradului de civilizaţie şi a bunăstării generale a poporului.

Mă voi referi, comparativ, la cîteva date, pentru a înţelege mai bine cum se prezintă astăzi România socialistă.

www.dacoromanica.ro

Față de 1950 — anul începerii primului cincinal — în 1965, la încheierea etapei de făurire a relațiilor socialiste unitare, industria a cunoscut o creștere de 6,5 ori iar în 1980 de 33 de ori.

	1965 / 1950	1980 / 1950
— Industria de combustibili și energie	4,8 ori	13 ori
— Industria metalurgică	6,6 ori	29 ori
— Industria construcțiilor de mașini	13 ori	111 ori
Industria chimică	21 ori	178 ori
— Industria ușoară	4 ori	20 ori
— Industria alimentară	3,6 ori	9,4 ori

Producția agricolă a crescut, față de 1950, în 1965, de 1,9 ori iar în 1980, de 3,5 ori.

Pe baza dezvoltării în ritm înalt a industriei și a ridicării continue a producției agricole a avut loc o sporire puternică a venitului național, care a crescut în 1980 de 3,5 ori față de 1965 și de 14 ori față de 1950. Aceasta a asigurat atît mijloacele necesare dezvoltării economico-sociale a țării, cît și fondurile pentru creșterea veniturilor populației, ridicarea continuă a bunăstării materiale și spirituale a oamenilor muncii, a întregului popor.

Astfel, retribuția medie netă a crescut de la 337 lei în 1950 la 1028 lei în 1965 și la 2238 în 1980, iar veniturile bănești ale populației, din sectorul socialist, au crescut de la circa 15 miliarde lei în 1950 la 78,2 miliarde lei în 1965 și la 279,7 miliarde lei în 1980.

Creșterea nivelului de trai al populației se reflectă direct în creșterea consumului de produse alimentare și industriale pe locuitor care a sporit, față de 1950, astfel:

	1950	1965	1980	1980 / 1950
Carne și produse din carne — kg.	16,7	26,6	62,0	3,7 ori
Lapte și produse din lapte (exclusiv unt) l.	107,6	105,0	180	1,7 ori
Ouă — buc.	59	115	270	4,5 ori
Zahăr și produse din zahăr — kg.	6,9	15,0	28,2	4,1 ori
Legume și produse din legume kg.	65,6	75,3	140	2,1 ori
Țesături (inclusiv confecții) m.p.	13,2	16,3	28,7	2,2 ori
Încălțăminte — per.	0,62	1,97	3,50	5,7 ori

S-a desfășurat o amplă activitate de construcții de locuințe și de așezăminte social-culturale. În perioada 1950—1965 s-au construit, din fondurile statului, 370 mii apartamente, iar în perioada 1966—1980 un număr de peste 1,6 milioane apartamente. Se poate spune că orașele și

www.dacoromanica.ro

satele patriei noastre au cunoscut o înnoire radicală, asigurînd condiţii tot mai bune de viaţă constructorilor societăţii socialiste.

Putem afirma că s-a realizat o adevărată revoluţie în domeniul învăţămîntului, ştiinţei, culturii, al ridicării nivelului de pregătire profesională, tehnică şi culturală a maselor populare, a întregului nostru popor.

În 30 de ani de construcţie socialistă România a parcurs un drum lung, mai multe etape istorice, de la o ţară cu economie slab dezvoltată, denumită eminamente agricolă, la o ţară industrială agrară în plină înflorire. Vorbind la figurat, putem spune că România este astăzi, din punct de vedere industrial, de 33 de ori mai puternică, mai bogată decît în 1950. Toate aceste măreţe realizări demonstrează cu putere succesul politicii Partidului Comunist Român care şi-a asumat şi-şi îndeplineşte cu cinste misiunea istorică de a conduce poporul nostru pe calea socialismului şi comunismului, de a-i asigura o viaţă demnă, liberă şi fericită. Faptele, realităţile ilustrează cu putere justeţea politicii partidului nostru, care, călăuzindu-se de principiile socialismului ştiinţific, de concepţia revoluţionară materialist dialectică şi istorică despre lume, aplică în mod creator adevărurile generale îmbinîndu-le în mod armonios cu realităţile şi condiţiile sociale istorice concrete din România.

Minunatele înfăptuiri obţinute în construcţia socialismului sînt rezultatul muncii eroicei noastre clase muncitoare — clasa conducătoare a societăţii, care-şi îndeplineşte cu abnegaţie rolul de a conduce întreaga naţiune pe calea luminoasă a noii orînduiri sociale; ele sînt rodul muncii ţărănimii, a intelectualităţii, a tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naţionalitate, al activităţii neobosite desfăşurate de întregul nostru popor, care, în deplină unitate, în cadrul Frontului Democraţiei şi Unităţii Socialiste, sub conducerea politică a partidului nostru comunist asigură înfăptuirea Programului de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi de înaintare spre comunism.

Acum, la a 60-a aniversare a Partidului Comunist Român de la această înaltă tribună a adunării jubiliare doresc să aduc un fierbinte omagiu şi să adresez cele mai calde felicitări clasei muncitoare, ţărănimii, intelectualităţii, tuturor categoriilor sociale, întregului nostru popor—adevăratul stăpîn a tot ceea ce se realizează în România, făuritorul conştient al propriului său viitor, liber şi independent!

MARILE OBIECTIVE ŞI SARCINI ALE CELUI DE-AL VII-LEA PLAN CINCINAL DE DEZVOLTARE ECONOMICO-SOCIALĂ A ROMÂNIEI ÎN PERIOADA 1981—1985

Dragi tovarăşi,

Sărbătorim a 60-a aniversare a Partidului Comunist Român la începutul celui de-al VII-lea plan cincinal de dezvoltare economico-socială a ţării elaborat de Congresul al XII-lea al Partidului. Noul cincinal marchează o nouă etapă de dezvoltare care trebuie să asigure trecerea României de la stadiul de ţară socialistă în curs de dezvoltare la un stadiu superior, de ţară socialistă mediu dezvoltată. Congresul al XII-lea al partidului — trasînd obiectivele fundamentale ale dezvoltării economico-

www.dacoromanica.ro

sociale a României în cincinalul 1981—1985 — a stabilit trecerea la o nouă calitate în toate domeniile de activitate, realizarea unei noi calități în munca și viața poporului nostru. Pe primul plan stă sarcina dezvoltării puternice a bazei de materii prime și materiale, a surselor de energie, precum și a agriculturii — factori determinanți pentru întreaga dezvoltare economico-socială a țării.

Pe baza Directivelor Congresului al XII-lea al partidului, în cadrul noului plan cincinal punem un accent deosebit pe ridicarea nivelului calitativ și tehnic al întregii activități situînd pe primul plan dezvoltarea științei, ca factor determinant al realizării noii calități, al progresului economico-social. Este necesar să acționăm cu toată hotărîrea pentru perfecționarea continuă a organizării producției și muncii, pentru mecanizarea și automatizarea proceselor de producție pe baza celor mai noi cuceriri ale științei și tehnicii, realizînd o creștere puternică a productivității muncii. Nu trebuie să uităm nici un moment că socialismul trebuie să-și afirme superioritatea față de orînduirea capitalistă tocmai în domeniul științei și tehnicii, al realizării unei productivități a muncii mai înalte și creșterii rentabilității și eficienței economice. Ca proprietari, producători și beneficiari, clasa muncitoare, oamenii muncii sînt chemați să asigure un nivel superior al activității în toate domeniile, demonstrînd forța și capacitatea creatoare a oamenilor eliberați de asuprire, stăpîni pe bogăția națională, pe destinele lor.

În realizarea obiectivelor noii etape de dezvoltare trebuie să asigurăm creșterea tot mai puternică a produsului social, a venitului național, să aplicăm în mod consecvent principiile noului mecanism economic, autoconducerea muncitorească și autogestiunea — și, pe această bază, să asigurăm dezvoltarea în continuare a forțelor de producție, perfecționarea relațiilor sociale, creșterea tot mai puternică a bogăției naționale și ridicarea bunăstării materiale și spirituale a întregului nostru popor.

Este necesar să dezvoltăm larg colaborarea internațională cu țările socialiste din C.A.E.R. și cu celelalte state socialiste, cu statele în curs de dezvoltare, precum și cu statele capitaliste dezvoltate în spiritul principiilor coexistenței pașnice, al avantajului reciproc. Trebuie să acționăm cu toată fermitatea pentru lărgirea cooperării în producție, pentru participarea activă la diviziunea internațională a muncii, la schimbul mondial de valori materiale și spirituale.

În întreaga noastră activitate de cooperare și colaborare economică trebuie să urmărim realizarea unei balanțe comerciale și de plăți echilibrate, să asigurăm condițiile pentru relații economice, bazate pe deplina egalitate în drepturi și avantaj reciproc.

Dispunem de tot ce este necesar pentru a privi cu încredere în viitor, pentru a înfăptui în cele mai bune condiții Programul de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare fermă spre comunism, de ridicare a patriei noastre pe noi trepte de civilizație, bunăstare și progres.

www.dacoromanica.ro

ROLUL PARTIDULUI ÎN CONDUCEREA DEMOCRATICĂ A SOCIETĂȚII, A TUTUROR DOMENIILOR CONSTRUCȚIEI SOCIALISTE DIN PATRIA NOASTRĂ

Dragi tovarăși,

Îndeplinirea neabătută a Programului partidului, a actualului plan cincinal impune perfecționarea continuă a activității de conducere și planificare, dezvoltarea democrației socialiste, asigurarea participării largi a clasei muncitoare, a tuturor categoriilor sociale, a întregului popor la conducerea diferitelor sectoare de activitate, a întregii societăți.

Este necesar să fim pe deplin conștienți că noua etapă de dezvoltare presupune o îmbunătățire a organizării și activității statului nostru socialist, o democratizare a formelor organizatorice, pentru a permite tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, întregului popor să participe direct la elaborarea întregii politici interne și externe a statului, la înfăptuirea ei.

Consiliile oamenilor muncii din toate unitățile economico-sociale, consiliile de conducere ale ministerelor și altor organe centrale, congresele și consiliile naționale completează în mod minunat activitatea organelor de stat, realizînd un sistem de conducere democratică unic în felul său. În toate aceste organisme, clasa muncitoare, alți oameni ai muncii ce lucrează nemijlocit în producție reprezintă cel puțin 30 la sută. Trebuie să acționăm în continuare pentru ca organele de conducere colectivă din toate sectoarele să-și îndeplinească în cele mai bune condiții rolul și atribuțiile pe care le au în societatea noastră. Să nu uităm nici un moment că etapa pe care o străbatem impune, ca o legitate obiectivă, perfecționarea și creșterea rolului organelor colective, democratice, de conducere.

În același timp este necesar să fie întărite ordinea, disciplina, spiritul de răspundere, să se asigure întărirea controlului clasei muncitoare, al maselor asupra tuturor domeniilor de activitate.

Avem obligația să facem totul pentru îmbunătățirea activității organelor de stat chemate să asigure ordinea, apărarea proprietății obștești, a orînduirii socialiste, munca și viața pașnică a constructorilor socialismului.

Organele Ministerului de Interne trebuie să se sprijine tot mai larg, în activitatea lor, pe colectivele de oameni ai muncii, ele trebuie să asigure dezbaterea cu masele de oameni ai muncii, a tuturor încălcărilor legilor și normelor de conviețuire, deoarece numai cu sprijinul lor își vor putea îndeplini misiunea pe care o au, de a asigura reducerea într-o măsură tot mai mare și lichidarea actelor antisociale.

Nu trebuie să uităm nici un moment că, în actualele condiții internaționale, și în țara noastră pot pătrunde din afară sau pot să se reactiveze unele elemente dușmănoase sau chiar contrarevoluționare, față de care trebuie să acționăm cu toată fermitatea, asigurînd astfel apărarea cuceririlor revoluționare, a independenței și suveranității țării.

Este necesar să perfecționăm activitatea organelor de justiție, să asigurăm o participare mai largă a maselor populare la judecarea diferitelor infracțiuni sau încălcări ale legalității și normelor socialiste de conviețuire socială.

www.dacoromanica.ro

În actualele împrejurări internaţionale se cere să acordăm o atenţie deosebită întăririi continue a capacităţii de apărare a ţării, ridicării nivelului pregătirii de luptă şi politice a militarilor, să întărim activitatea gărzilor patriotice, a unităţilor de pregătire militară a tineretului. Să avem permanent în vedere că apărarea patriei, a cuceririlor revoluţionare este datoria sfîntă a întregului popor, că orice agresiune din afară, orice acte împotriva cuceririlor revoluţionare trebuie să fie respinse cu participarea activă a întregului nostru popor.

Trebuie să întărim continuu relaţiile de colaborare cu armatele statelor participante la Tratatul de la Varşovia pentru a fi gata în orice moment să respingem orice agresiune imperialistă împotriva ţărilor noastre, aşa cum este necesar să dezvoltăm relaţiile cu armatele celorlalte ţări socialiste, ale altor state prietene, în lupta împotriva politicii imperialiste şi colonialiste, a politicii de forţă şi ameninţare cu forţa, pentru o politică de colaborare, de respect al independenţei naţionale şi de pace.

Dragi tovarăşi,

Aşa cum se subliniază în Programul Partidului — carta fundamentală ideologică şi politică a partidului nostru — în întreaga perioadă de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare spre comunism au loc o dezvoltare şi o omogenizare a naţiunii socialiste, ca factor hotărîtor al făuririi societăţii comuniste. Însăşi naţiunea capătă noi caracteristici, superioare, odată cu lichidarea claselor exploatatoare cu ştergerea treptată a deosebirilor de clasă, a deosebirilor dintre sat şi oraş, cu apropierea condiţiilor de muncă şi de viaţă de la oraş şi sat, cu dispariţia treptată a deosebirilor între munca manuală şi cea intelectuală. Această apropiere are loc pe baza creşterii continue a nivelului profesional, tehnic şi cultural al clasei muncitoare, ţărănimii şi celorlalte categorii sociale.

În acest cadru, o importanţă deosebită au aplicarea consecventă a politicii naţionale marxist-leniniste a partidului nostru, asigurarea deplinei egalităţi în drepturi pentru toţi cetăţenii, fără deosebire de naţionalitate — condiţie indispensabilă pentru întărirea unităţii întregului nostru popor în cadrul Frontului Democraţiei şi Unităţii Socialiste, sub conducerea politică a Partidului Comunist Român.

Trebuie să avem permanent în vedere că, odată cu dezvoltarea forţelor de producţie şi repartizarea lor justă pe teritoriul ţării, cu ridicarea gradului de dezvoltare economico-socială a tuturor judeţelor şi localităţilor patriei noastre, se asigură adevărata bază materială şi spirituală pentru manifestarea deplinei egalităţi în drepturi, pentru participarea activă a tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naţionalitate, la conducerea tuturor sectoarelor de activitate, la făurirea destinului comun, liber şi independent, a viitorului comunist.

Nu trebuie să uităm nici un moment că mai pot apărea însă unele manifestări naţionaliste, şoviniste, că mai pot pătrunde diferite influenţe străine din afară. De aceea, în activitatea noastră trebuie să combatem cu toată fermitatea manifestările străine concepţiei noastre revoluţionare, să facem totul pentru ca oamenii muncii din patria noastră, fără deose-

www.dacoromanica.ro

bire de naționalitate, întregul nostru popor să-și unească și mai strîns forțele pentru a-și făuri viitorul în mod conștient, în deplină libertate și independență.

CLASA MUNCITOARE, CLASĂ CONDUCĂTOARE ÎN STAT, DEZVOLTAREA FORMELOR DEMOCRATICE DE CONDUCERE A SOCIETĂȚII

Dragi tovarăși,

Noua etapă de dezvoltare a societății noastre socialiste, cît și situația internațională, caracterizată prin profunde transformări revoluționare, sociale și naționale și printr-o complexitate deosebite impun creșterea continuă a rolului partidului în toate domeniile de activitate. Așa cum am menționat nu odată, înțelegem prin aceasta identificarea deplină a partidului cu năzuințele clasei muncitoare, ale întregului popor, îndeplinind rolul de centru vital al națiunii noastre socialiste, fiind însăși conștiința sa.

Tocmai de aceea partidul nostru revoluționar, comunist, se consideră continuatorul celor mai glorioase tradiții de luptă pentru dreptate socială și eliberare națională, pentru progres, pentru libertate și independență. Tocmai de aceea partidul nostru consideră că datoria sa este de a fi exponentul fidel al năzuințelor clasei muncitoare, ale întregului nostru popor.

Trebuie să înțelegem că transformările ce s-au produs în România, rolul pe care-l are partidul în societatea noastră socialistă sînt determinate de dezvoltarea formelor democratice de conducere a întregii noastre societăți. Așa cum am mai spus recent, partidul conduce nu în numele, ci împreună cu clasa muncitoare, cu toți oamenii muncii, fără deosebire de naționalitate, cu întregul popor.

De la partidul de acum 60 de ani la partidul din 1981 este o deosebire fundamentală. Trebuie să înțelegem bine că partidul se schimbă, se înnoiește, se transformă odată cu transformările sociale ce au loc în societate. Partidul nostru și-a cîștigat încrederea poporului prin activitatea pe care a desfășurat-o în slujba intereselor sale fundamentale. El își va menține și întări încrederea poporului numai în măsura în care va răspunde năzuințelor clasei muncitoare, ale întregii națiuni, în măsura în care va acționa ca un organism democratic unitar în crearea cadrului larg, democratic, de participare a maselor la conducerea societății. Comuniștii trebuie să se afle permanent în primele rînduri pentru înfăptuirea programului de dezvoltare economico-socială a țării, pentru ridicarea bunăstării materiale și spirituale a poporului. Ei nu au și nu pot avea drepturi speciale sau privilegii. Ei trebuie să fie cei mai activi militanți pentru respectarea legilor, a principiilor de etică și echitate socialistă, să acționeze pentru unirea eforturilor tuturor oamenilor muncii, pentru ridicarea conștiinței lor socialiste, patriotice.

Intrînd în rîndurile partidului nostru, comuniștii și-au asumat și își asumă în mod liber și conștient răspunderea de a face totul pentru victoria socialismului și comunismului, pentru înălțarea patriei pe noi culmi de progres și civilizație, pentru asigurarea independenței, libertății și suveranității României.

www.dacoromanica.ro

Viaţa, întreaga dezvoltare socială demonstrează că şi în perioada de construcţie socialistă continuă să se menţină unele contradicţii sau pot apărea în continuare contradicţii care, dacă nu sînt înţelese şi nu se acţionează pentru lichidarea lor, pot căpăta forme grave, pot duce la puternice perturbări sociale. Atîta timp cît există clase şi categorii sociale cu interese proprii, chiar dacă nu sînt antagoniste, se menţin şi contradicţii, mai mari sau mai mici, care, dacă sînt neglijate, se pot complica.

Nu trebuie să uităm nici un moment că şi în socialism — şi probabil şi în comunism — lupta între vechi şi nou constituie şi va constitui în continuare o legitate dialectică a dezvoltării. Sîntem revoluţionari nu dacă negăm sau decretăm că în socialism nu sînt contradicţii, ci dacă recunoaştem existenţa lor, ţinem seama de ele şi acţionăm în mod conştient pentru soluţionarea lor justă. În aceasta constă, dealtfel, şi rolul politic conducător al partidului.

Pornind de la această realitate, rolul Partidului Comunist este să studieze permanent — pe baza concepţiei revoluţionare materialist-dialectice — fenomenele economico-sociale, să elaboreze strategia şi tactica luptei revoluţionare, a făuririi socialismului şi comunismului. Trebuie să facem acest lucru pornind totdeauna de la studierea atentă a contradicţiilor, a ceea ce este vechi şi trebuie înlăturat şi a ceea ce este nou şi trebuie stimulat, de la analiza profundă a fenomenelor şi realităţilor economico-sociale, istorice — atît naţionale, cît şi internaţionale — trăgînd concluziile corespunzătoare pentru fiecare etapă de dezvoltare.

Îndeplinirea rolului partidului în noua etapă de dezvoltare impune perfecţionarea continuă a activităţii sale, a stilului şi metodelor lui de muncă, dezvoltarea democraţiei de partid, dezbaterea largă a tuturor problemelor în partid, cu clasa muncitoare şi cu toţi oamenii muncii, presupune întărirea spiritului critic şi autocritic, care să ducă la descoperirea lipsurilor şi greşelilor, a contradicţiilor, la stabilirea măsurilor pentru lichidarea lor şi promovarea activă a ceea ce este pozitiv, a noului în toate domeniile.

Partidului nostru comunist îi revine înalta misiune de a asigura exercitarea de către clasa muncitoare a rolului conducător în societate. Între rolul politic conducător al partidului şi rolul de clasă conducătoare al muncitorimii nu există nici o contradicţie, ci o deplină unitate dialectică, ele condiţionîndu-se reciproc. Nu se poate vorbi de rolul politic conducător al partidului fără a asigura conducerea de către clasa muncitoare a tuturor domeniilor. În acelaşi timp, nu se poate asigura rolul conducător al clasei muncitoare fără recunoaşterea şi exercitarea rolului politic al partidului revoluţionar, al Partidului Comunist. Trebuie să fie bine înţeles că realizarea rolului conducător al clasei muncitoare şi a rolului politic conducător al partidului se poate înfăptui numai pe baza unei largi democraţii revoluţionare, muncitoreşti, socialiste.

Este necesar, în acelaşi timp, să se acţioneze continuu pentru ridicarea nivelului politico-ideologic, întărirea unităţii, a disciplinei şi a spiritului de răspundere al activiştilor, al fiecărui comunist. Se impune să desfăşurăm permanent o activitate susţinută împotriva a tot ceea ce este vechi şi perimat, să înlăturăm cu curaj formele şi metodele depăşite, stările negative de lucruri, să promovăm permanent şi cu fermitate noul în toate domeniile de activitate. Aceasta constituie, de fapt, dialectica dez-

www.dacoromanica.ro

voltării economico-sociale. Orice atitudine de autolinistire, de împăcare cu lipsurile, cu stările vechi de lucruri nu poate decît să dăuneze mersului înainte al construcției socialiste. Trebuie să fim pe deplin conștienți că fiecare etapă de dezvoltare presupune noi forme și noi metode de muncă, presupune o abordare îndrăzneață, realistă a problemelor, lipsită de dogmatism, de conservatorism, de închistare și sectarism. Nu există forme organizatorice, metode de muncă valabile odată pentru totdeauna. Atît formele organizatorice, cît și metodele de muncă, precum și diferitele măsuri impuse de progresul economico-social, corespund etapei în care a ajuns la un moment dat dezvoltarea societății. Așa trebuie înțeleasă concepția revoluționară materialist-dialectică despre lume și viață !

Întemeietorii socialismului științific au fost gînditori revoluționari, nu profeți care să prezică un viitor imaginar și să stabilească precepte imuabile, valabile pentru orice etapă de dezvoltare. Ei au elaborat o concepție revoluționară unitară despre lume, despre comunism, bazîndu-se pe analiza materialist-dialectică a dezvoltării economice și sociale. Nu odată ei au subliniat că această concepție revoluționară nu este încheiată, ci, dimpotrivă, constituie numai o bază de pornire care trebuie continuu dezvoltată și perfecționată, pe baza noilor realități economico-sociale, a noilor cuceriri ale științei și cunoașterii umane.

Este cu totul evident că uriașele descoperiri ale științei și tehnicii, ale cunoașterii umane dau noi dimensiuni și permit noi înțelegeri atît ale legilor naturii, cît și ale legilor sociale. Nu trebuie să ne fie teamă că o lege sau alta, că o teză sau alta despre dezvoltarea economico-socială, despre partid, trebuie schimbată. Aceasta este o legitate a însăși dialecticii sociale. Nu trebuie să căutăm în operele clasicilor dacă au spus sau nu ceva despre fenomenele de astăzi. A gîndi așa înseamnă a acționa dogmatic, înseamnă a nu fi revoluționar, ci conservator, a rămîne în urma dezvoltării sociale. A fi revoluționar înseamnă să privești înainte, să acționezi în spiritul noilor cuceriri ale cunoașterii umane din toate domeniile, să înțelegi noile cerințe sociale, năzuințele maselor muncitoare, ale întregului popor, să acționezi în mod conștient, în fruntea maselor, organizînd și conducînd munca și lupta lor, înseamnă să găsești căile pentru a asigura dezvoltarea, mersul înainte al societății spre comunism !

Va trebui să ne gîndim foarte serios la relațiile și la locul pe care trebuie să-l aibă în statul nostru noul cadru democratic, noile organisme, care, fără îndoială, trebuie să devină o parte integrantă și să contribuie la transformarea continuă a statului, la creșterea rolului clasei muncitoare, al poporului în conducerea societății. Va trebui să ne gîndim la relațiile dintre partid și noile organisme democratice de conducere ale societății, la faptul că aceste forme noi democratice duc tocmai la creșterea răspunderii comuniștilor, care trebuie să acționeze în cadrul acestor organisme pentru a uni eforturile întregului popor în înfăptuirea politicii noastre interne și externe. Rolul politic conducător al partidului presupune nu de a ordona, ci de a convinge și a asigura buna funcționare a organismelor democratice !

Sărbătorind a 60-a aniversare, trebuie să ne propunem să acționăm astfel încît, și în viitor, partidul nostru să-și poată îndeplini în cele mai

www.dacoromanica.ro

bune condiții misiunea de a asigura cadrul corespunzător în care clasa muncitoare, toți oamenii muncii, întregul popor să fie făuritorul conștient al propriului său destin, al bunăstării și fericirii sale, al comunismului.

Noua etapă de dezvoltare impune intensificarea activității politico-educative de ridicare a nivelului pregătirii profesionale, științifice și culturale a maselor largi populare, a întregului popor. Să punem la baza întregii activități politico-educative, de formare a conștiinței socialiste a omului nou, concepția revoluționară despre lume și viață, materialismul dialectic și istoric, principiile socialismului științific, tot ce este nou în domeniul științei, al cunoașterii umane! Este necesar să desfășurăm o muncă susținută împotriva misticismului, superstițiilor, concepțiilor retrograde, să combatem orice manifestări de naționalism, șovinism, rasism, antisemitism, orice manifestări care degradează și înjosesc omul. Trebuie să acționăm cu toată fermitatea pentru dezvoltarea spiritului de prietenie și frăție între toți oamenii muncii, fără deosebire de naționalitate, a spiritului de muncă și de răspundere față de colectivul în care fiecare își desfășoară activitatea, față de interesele generale ale patriei. Să dezvoltăm puternic spiritul umanismului revoluționar, sentimentul dreptății, echității și eticii socialiste!

Sarcini de mare răspundere revin în această privință Radiotelevi-ziunii, presei, organelor de stat și organizațiilor de masă, organelor și organizațiilor de partid, care trebuie să-și unească forțele în dezvoltarea unei puternice activități de formare a omului nou.

Este necesar, de asemenea, ca activitatea de creație de toate genurile să redea, în formele specifice, noile realități, munca făuritorilor celei mai drepte și mai umane societăți din lume, să combată și să biciuiască lipsurile și moravurile înapoiate, dar, în același timp, să propage cu putere ceea ce este nou, înaintat, ceea ce este demn să fie urmat de toți cetățenii patriei.

Nu trebuie să se uite nici un moment că arta, literatura, creația din orice domenii trebuie să se inspire din realitățile și din viața poporului, din izvorul nesecat al spiritului de omenie al națiunii noastre, din minunatele tradiții de luptă pentru dreptate socială și eliberare națională, pentru socialism și comunism.

Este necesar să avem permanent în vedere că societatea socialistă și comunistă o construim cu oameni și pentru oameni. De aceea trebuie să punem în centrul întregii activități a partidului și statului nostru omul, ridicarea continuă a nivelului său de pregătire profesională, științifică și culturală, a conștiinței sale revoluționare și patriotice.

La a 60-a aniversare a partidului, adresez tuturor comuniștilor chemarea de a acționa cu toată fermitatea pentru întărirea continuă a partidului, a unității sale ideologice, politice și organizatorice. Să ne consultăm în toate problemele cu partidul, cu clasa muncitoare, cu poporul, să muncim și să trăim împreună cu poporul în spiritul principiilor eticii și echității comuniste.

www.dacoromanica.ro

De la această înaltă tribună adresez tinerilor comuniști, tineretului patriei noastre în general, apelul fierbinte:

Dragi tovarăși și prieteni tineri!

Învățați și munciți, pregătiți-vă temeinic pentru a putea sluji în orice împrejurare poporul, bunăstarea și fericirea sa, libertatea și independența patriei.

Ridicați-vă necontenit nivelul pregătirii profesionale și tehnice, însușiți-vă minunatele cuceriri ale științei, ale cunoașterii umane în general, concepția revoluționară despre lume — materialismul dialectic și istoric.

Epoca istorică în care v-ați născut și trăiți pune în fața voastră idealuri înălțătoare. Urcați tot mai sus mărețele trepte ale cunoașterii, descifrați tot mai profund tainele naturii și legitățile dezvoltării societății pentru a asigura accelerarea progresului și civilizației, punînd totul în slujba omului, a demnității, libertății și fericirii sale. Niciodată în fața tineretului nu s-au deschis asemenea perspective grandioase de afirmare, de împlinire a visurilor și aspirațiilor sale, ca în condițiile actuale! Angajați-vă, dragi tovarăși și prieteni tineri, cu toate forțele și elanul tinerese în lupta pentru transformarea revoluționară a lumii, pentru făurirea celei mai drepte orînduiri sociale, a comunismului.

POLITICA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN — O POLITICĂ DE PRIETENIE, SOLIDARITATE ȘI COLABORARE CU TOATE PARTIDELE COMUNISTE ȘI MUNCITOREȘTI, CU FORȚELE ÎNAINTATE, PROGRESISTE DE PRETUTINDENI, ÎN LUPTA PENTRU SOCIALISM, PROGRES SOCIAL ȘI PACE, O LUME MAI BUNĂ ȘI MAI DREAPTĂ

Stimați tovarăși,

Încă de la apariția, în țara noastră, a primelor cercuri muncitorești, a primilor militanți revoluționari progresiști s-au stabilit relații de colaborare și solidaritate internațională cu cercurile și personalitățile revoluționare și progresiste din alte țări. Revoluționarii, progresiștii, socialiștii români au întreținut relații active cu făuritorii socialismului științific, Marx, Engels, cu alți revoluționari, au participat activ la Internaționala comunistă, apoi la Internaționala socialistă, la diferite organisme și congrese internaționale. Mai tîrziu ele au avut legături cu Lenin, cu alți revoluționari ruși și din țările vecine, au participat activ la diferite manifestări internaționale împotriva primului război imperialist mondial. Revoluționarii români au organizat detașamente speciale și au luptat pentru victoria Revoluției din Octombrie, au fost prezenți în războiul împotriva fascismului din Spania, în mișcările de partizani din Franța și din alte state în timpul celui de-al doilea război mondial. În perioada de după cel de-al doilea război mondial, Partidul Comunist Român a acordat și continuă să acorde un sprijin activ mișcărilor revoluționare, de eliberare națională, luptei popoarelor pentru independență.

Încă de la înființarea sa, partidul nostru a militat întotdeauna pentru relații bazate pe egalitate, pe respectul independenței și dreptului fiecărui partid de a-și elabora linia proprie, corespunzător condițiilor

www.dacoromanica.ro

în care-şi desfăşoară activitatea. Viaţa a demonstrat că, atunci cînd s-au încălcat aceste principii, s-au adus mari daune atît partidelor respective, cît şi principiilor solidarităţii şi colaborării internaţionale.

În spiritul tradiţiilor sale revoluţionare, partidul nostru acţionează larg pentru dezvoltarea relaţiilor internaţionale cu toate partidele comuniste şi muncitoreşti, cu toate partidele socialiste şi social-democrate, cu mişcările de eliberare naţională, cu toate forţele democratice, antiimperialiste. Punem neabătut la baza acestor relaţii principiile egalităţii, respectul reciproc, ale schimbului de experienţă şi într-ajutorării, spiritul solidaritătii internaţionale.

Viaţa — judecătorul suprem — a demonstrat că numai şi numai pe această bază se poate asigura întărirea solidarităţii internaţionale, se poate realiza o nouă unitate în lupta pentru progres social, pentru independenţă şi pace.

Trăim o epocă de mari transformări revoluţionare, sociale şi naţionale. Se poate afirma că în linii generale colonialismul a fost lichidat pentru totdeauna. Forţele progresiste, antiimperialiste, zeci şi zeci de popoare desfăşoară o uriaşă luptă împotriva imperialismului şi neocolonialismului, pentru asigurarea propăşirii independente a fiecărei naţiuni.

Întreaga dezvoltare a vieţii mondiale atestă, fără tăgadă, faptul că formarea şi dezvoltarea statelor naţionale constituie, în actuala epocă, un factor de importanţă deosebită pentru progresul social, pentru lichidarea subdezvoltării, pentru lupta împotriva imperialismului şi colonialismului, pentru realizarea unei lumi mai drepte şi mai bune.

Tocmai în actualele împrejurări se impune mai mult ca orice întărirea independenţei naţionale a tuturor popoarelor — aceasta constituind una din sarcinile fundamentale ale revoluţionarilor, ale comuniştilor, ale tuturor celor ce se pronunţă pentru progres, pentru colaborare şi pace.

Criza economică şi accentuarea crizei politice sociale-mondiale determină o puternică ascuţire a contradicţiilor sociale şi de clasă, intensificarea activităţii de reîmpărţire a lumii, a sferelor de influenţă, perpetuarea politicii de dominaţie şi amestec în treburile altor state. Asistăm la o intensificare a activităţii diferitelor cercuri fasciste sau neofasciste, la acţiuni împotriva libertăţilor şi drepturilor democratice, a cuceririlor clasei muncitoare şi altor categorii de oameni ai muncii, la amplificarea propagandei rasiste, şoviniste, naţionaliste, antisemite — toate acestea fiind folosite de cercurile cele mai reacţionare pentru dezbinarea maselor de oameni ai muncii, pentru învrăjbirea lor, în scopul întăririi dominaţiei, asupririi, al continuării politicii de exploatare socială şi naţională.

În acelaşi timp are loc o creştere a propagandei anticomuniste şi împotriva forţelor progresiste în general. Nu trebuie să se uite nici un moment învăţămintele istoriei, care ne arată că atacurile împotriva socialismului şi comunismului au constituit întotdeauna o diversiune, o parte a politicii de lichidare a libertăţilor democratice, a drepturilor popoarelor, a politicii de agresiune şi război.

În aceste împrejurări se impune, mai mult ca oricînd, întărirea unităţii şi colaborării clasei muncitoare, ţărănimii, intelectualităţii, a oamenilor muncii de pretutindeni, a tuturor popoarelor dornice de pace şi libertate, pentru a respinge toate acţiunile cercurilor reacţionare, mani-

www.dacoromanica.ro

festările neofasciste, sub orice formă s-ar manifesta acestea, pentru apărarea libertăţilor democratice şi asigurarea progresului social, a independenţei fiecărei naţiuni.

Dragi tovarăşi,

Dezvoltarea vieţii mondiale pune tot mai mult problema trecerii a noi popoare pe calea socialistă. Socialismul a devenit o puternică forţă mondială. Cu toate lipsurile şi greutăţile care s-au manifestat într-o ţară sau alta, prestigiul socialismului, ca singura orînduire socială care asigură eliberarea omenirii de exploatare şi asuprire, care deschide calea spre o societate mai bună şi mai dreaptă, se afirmă cu tot mai multă putere.

Fără îndoială că trecerea a noi state pe calea socialismului va avea loc — aşa cum s-a întîmplat şi în România şi în alte ţări — într-o diversitate de forme. Este şi normal să se întîmple aşa, ţinînd seama de deosebirile mari în ce priveşte dezvoltarea economică, socială şi naţională, trecutul istoric, instituţiile care există într-o ţară sau alta. Dar tocmai diversitatea căilor de realizare a socialismului evidenţiază cu şi mai multă putere superioritatea sa, asigură trecerea, în perspectiva istorică, a întregii omeniri la orînduirea fără clase, la comunism!

În spiritul socialismului ştiinţific, al teoriei şi practicii revoluţionare, trebuie înţeles că revoluţia socială şi de eliberare naţională nu este rezultatul exportului de revoluţie, ea nu poate fi importată sau copiată, ci este rezultatul acţiunii legilor obiective, al luptei forţelor revoluţionare şi progresiste din fiecare ţară. În acelaşi timp, se impune să se respingă cu hotărîre, orice intervenţie din afară în sprijinul forţelor reacţiunii din fiecare ţară, să se respingă exportul de contrarevoluţie sub orice formă s-ar manifesta. Orice popor are dreptul la dezvoltare economico-socială liberă, la realizarea orînduirii sociale pe care o doreşte, fără nici un amestec din afară. Şi viaţa a demonstrat că nu există şi nu vor exista în lume forţe în stare să oprească popoarele în marşul lor triumfal spre socialism, spre comunism.

BOGATA ACTIVITATE INTERNAŢIONALĂ A ROMÂNIEI SOCIALISTE, CONTRIBUŢIA EI ACTIVĂ LA SOLUŢIONAREA CONSTRUCTIVĂ A MARILOR PROBLEME ALE EPOCII NOASTRE, LA CAUZA DESTINDERII, SECURITĂŢII ŞI PĂCII POPOARELOR

Stimaţi tovarăşi,

În activitatea sa internaţională, România socialistă pune pe primul plan întărirea relaţiilor de colaborare cu toate ţările socialiste, şi în primul rînd cu vecinii săi. Acţionăm pentru depăşirea divergenţelor şi întărirea unităţii şi solidarităţii ţărilor socialiste — condiţie esenţială pentru dezvoltarea cu succes a socialismului în fiecare ţară, pentru afirmarea prestigiului său şi a ideilor socialiste în lume, pentru politica de destindere, de independenţă şi pace.

Acordăm o atenţie deosebită relaţiilor cu ţările în curs de dezvoltare, ca o parte a politicii de colaborare în lupta împotriva imperialismului şi colonialismului. Dezvoltăm relaţiile cu ţările nealiniate, cu toate statele

www.dacoromanica.ro

mici și mijlocii. În același timp, România, acționînd în spiritul principiilor coexistenței pașnice, dezvoltă activ relații și cu țările capitaliste dezvoltate, cu toate statele lumii, fără deosebire de orînduire socială. Așezăm ferm la baza tuturor relațiilor internaționale ale lumii principiile deplinei egalități în drepturi, respectului independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc, ale renunțării la forță și la amenințarea cu forța. Ne pronunțăm ferm pentru respectarea neabătută a dreptului fiecărui popor la dezvoltare liberă, independentă, așa cum o dorește, fără nici un amestec din afară.

România participă activ la reuniunea ce se desfășoară la Madrid, consacrată cooperării și securității europene. Considerăm că trebuie făcut totul pentru înfăptuirea unitară a documentelor semnate la Helsinki, pentru a da un nou imbold dezvoltării colaborării între toate statele continentului nostru. Ne pronunțăm ferm pentru convocarea unei conferințe consacrate încrederii și dezarmării în Europa, pentru asigurarea continuității reuniunilor consacrate securității și realizarea de noi pași în direcția dezvoltării colaborării economice, științifice și culturale pe continent.

Este necesar să se facă totul pentru oprirea amplasării și dezvoltării de noi rachete nucleare în Europa. În acest sens, considerăm propunerile prezentate la Congresul al XXVI-lea de Secretarul general al C.C. al P.C.U.S., tovarășul Brejnev, ca foarte importante pentru organizarea conferinței de dezarmare și trecerea la tratative privind oprirea amplasării și dezvoltării de noi rachete. Desigur, organizarea conferinței pentru dezarmare și a tratativelor trebuie să asigure participarea cu drepturi depline a tuturor statelor, realizarea unor angajamente ferme, obligatorii pentru toți, care să ducă la încetarea înarmărilor, la oprirea amplasării și la eliminarea rachetelor existente, să deschidă calea pentru măsuri reale de dezarmare și de încredere pe continentul nostru.

România, ca și toate țările socialiste participante la Tratatul de la Varșovia, se pronunță pentru începerea cît mai grabnică a tratativelor în vederea soluționării tuturor problemelor care preocupă omenirea.

Respingerea sau amînarea începerii tratativelor nu poate fi justificată cu afirmarea că propunerile făcute în acest sens reprezintă numai propagandă. Opinia publică de pretutindeni așteaptă de la țările N.A.T.O., de la Statele Unite ale Americii să prezinte propuneri constructive și să accepte începerea negocierilor. În același timp, este necesar ca și alte state sau grupări de state, cum sînt țările în curs de dezvoltare, țările nealiniate, țările mici și mijlocii în general, să acționeze și să prezinte propuneri în vederea soluționării problemelor complexe ale lumii contemporane. Toate statele poartă răspunderea pentru înfăptuirea destinderii și păcii, pentru apărarea libertății și independenței popoarelor, pentru promovarea unei politici noi de egalitate și colaborare între națiuni.

În loc de propagandă pentru înarmare și război să facem propagandă pentru pace! Să se înceapă negocierile și să se prezinte deschis în fața opiniei publice propunerile și acțiunile pentru dezarmare și destindere ale fiecărei părți. Numai atunci se va putea vedea cine face doar propagandă și cine acționează în mod real pentru pace.

Este necesar, în general, să acționăm cu toate forțele pentru oprirea cursei înarmărilor, pentru trecerea la dezarmare, și în primul rînd la dezarmarea nucleară generală.

www.dacoromanica.ro

Să spunem un NU ferm armei atomo-nucleare, cursei înarmărilor. Să făurim cea mai puternică armă din lume în stare să se opună războiului: arma unității popoarelor în lupta pentru pace, pentru dreptul suprem al oamenilor la viață și libertate! Trebuie făcut totul pentru trecerea la reducerea cheltuielilor militare, care au depășit 500 miliarde dolari anual, constituind o grea povară pentru toate popoarele! Merită de semnalat faptul că tot mai mult, în toate statele, de pe toate continentele, opinia publică, oameni politici, cercuri guvernamentale iau poziție tot mai fermă împotriva chemării la sporirea cheltuielilor militare, se pronunță pentru oprirea lor. Aceasta demonstrează că popoarele pot impune și trebuie să determine oprirea cursei înarmărilor. Să facem totul pentru a pune mijloacele materiale și umane, minunatele cuceriri ale științei și cunoașterii în slujba oamenilor, a popoarelor, a bunăstării și libertății lor!

Dragi tovarăși,

Actuala situație economică și politică internațională impune mai mult ca oricînd să se facă totul pentru înfăptuirea noii ordini economice internaționale, care să asigure dezvoltarea mai rapidă a țărilor rămase în urmă și, totodată, să deschidă perspectiva progresului întregii economii mondiale, realizării unor relații de echitate și egalitate între toate statele lumii.

Sîntem profund îngrijorați de încordarea și conflictele care continuă să existe în diferite părți ale lumii. Din totdeauna, România s-a pronunțat și se pronunță pentru acțiuni concrete în vederea opririi agravării situației internaționale, pentru trecerea la soluționarea tuturor problemelor actuale pe calea tratativelor. O deosebită îngrijorare ne provoacă situația din Liban, și în primul rînd acțiunile militare ale Israelului în această țară. Considerăm că se impun încetarea oricărei acțiuni militare și respectarea strictă a integrității și suveranității Libanului. Sperăm că toate forțele libaneze care doresc libertatea și independența țării, indiferent de convingerile lor politice sau religioase, vor înțelege că a sosit timpul să pună capăt luptelor grele, să se unească pentru a asigura existența Libanului și a independenței sale, viața liberă a poporului libanez. De asemenea, este necesar să se treacă la soluționarea problemelor din Orientul Mijlociu, pe calea negocierilor, cu participarea tuturor părților interesate, inclusiv a O.E.P. În acest sens considerăm că este necesară organizarea unei conferințe internaționale în cadrul O.N.U. pentru realizarea unei păci globale, care să ducă la retragerea Israelului din teritoriile ocupate în 1967 și la soluționarea problemelor poporului palestinian, prin crearea unui stat palestinian independent, precum și la asigurarea integrității și independenței tuturor statelor din regiune. După părerea noastră, nu există conflict — în nici o parte a lumii — care să justifice recurgerea la arme. Toate acestea pot și trebuie să fie soluționate numai și numai prin tratative, pe căi pașnice. Este în interesul atît al popoarelor respective, cît și al întregii politici de destindere de independență națională și de pace să se facă totul pentru soluționarea rapidă a conflictelor existente și a oricăror probleme dintre state numai și numai pe calea tratativelor.

www.dacoromanica.ro

Ne pronunţăm ferm pentru participarea activă la soluţionarea problemelor a tuturor statelor, indiferent de mărime sau orînduire socială. În mod deosebit, considerăm că ţările mici şi mijlocii, ţările nealiniate trebuie să aibe un rol tot mai activ în dezbaterea şi soluţionarea tuturor problemelor internaţionale.

Este necesar să crească rolul Organizaţiei Naţiunilor Unite, al organismelor sale şi al altor foruri internaţionale în soluţionarea democratică a problemelor complexe ale vieţii internaţionale.

În lumea de astăzi se dezvoltă două tendinţe diametral opuse: tendinţa politicii de forţă, de amestec în treburile interne şi de război, şi tendinţa politicii de destindere, de independenţă şi pace. Între aceste două tendinţe nu există nici o cale de mijloc! Sînt în pericol viaţa omenirii, civilizaţia realizată timp de milenii. De aceea se impune ca toate forţele progresiste, popoarele de pretutindeni să-şi ridice glasul şi să spună un NU hotărît politicii de încordare, de forţă, de război. Trebuie să facem totul pentru apărarea dreptului suprem al fiecărui popor, al tuturor oamenilor — dreptul la viaţă, la libertate! Trebuie să facem totul pentru a asigura prezentul şi viitorul omenirii!

Stă în puterea popoarelor, a forţelor progresiste, realiste de pretutindeni ca, acţionînd conştiente şi unite, să bareze calea războiului, să asigure destinderea, pacea şi colaborarea internaţională. Parafrazînd pe Eminescu, putem spune că în noi, în popoare, e şi forţă şi putere şi, dacă vrem, putem să transformăm lumea, să asigurăm pacea. Şi trebuie s-o asigurăm! În acest spirit, Partidul Comunist Român, România socialistă vor continua că acţioneze, ca şi pînă acum, în modul cel mai ferm şi consecvent, pentru a-şi aduce contribuţia la cauza păcii, independenţei şi colaborării internaţionale, la realizarea unei lumi a dreptăţii sociale şi egalităţii naţionale, în care fiecare naţiune, fiecare popor să se poată dezvolta liber, a unei lumi a păcii!

Stimaţi tovarăşi,

Sărbătorim a 60-a aniversare a Partidului Comunist Român la începutul noului cincinal, care deschide o perspectivă luminoasă în viaţa întregului nostru popor. Întregul popor a întîmpinat această glorioasă aniversare cu realizări măreţe în înfăptuirea planului pe 1981, primul an al cincinalului. Este necesar să facem totul pentru realizarea cu succes a acestui plan, pentru a crea o bază trainică în vederea înfăptuirii întregului cincinal şi ridicării ţării pe o nouă treaptă de dezvoltare economico-socială, pentru bunăstarea materială şi spirituală a poporului nostru.

Sînt convins că întregul nostru partid va acţiona într-o deplină unitate pentru unirea eforturilor clasei muncitoare, ale tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naţionalitate, ale întregului popor în această uriaşă activitate consacrată înfloririi patriei, victoriei socialismului şi comunismului în România.

Sînt convins că minunata noastră clasă muncitoare, toţi oamenii muncii, întregul nostru popor, strîns unit sub conducerea partidului, în cadrul Frontului Democraţiei şi Unităţii Socialiste, va acţiona cu toată hotărîrea pentru înfăptuirea Programului de făurire a societăţii socialiste

www.dacoromanica.ro

multilateral dezvoltate şi de înaintare cu hotărîre spre visul de aur, spre comunism.

Vă rog, dragi tovarăşi, să-mi permiteţi ca, de la această tribună, să exprim cele mai vii mulţumiri tuturor comuniştilor, clasei muncitoare, tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naţionalitate, întregului popor pentru manifestările de încredere pe care le-au exprimat cu prilejul acestei aniversări, faţă de mine, faţă de partidul nostru comunist.

Consider că aceste manifestări sînt o expresie şi o dovadă a faptului că partidul, întregul nostru popor apreciază politica conducerii de partid şi de stat şi exprimă hotărîrea de a nu precupeţi nici un efort pentru a asigura realizarea în viaţă a acestei politici interne şi internaţionale.

Doresc să asigur partidul, poporul, cu prilejul acestei aniversări glorioase a partidului, că şi în viitor — ca şi pînă acum — voi face totul pentru a-mi îndeplini îndatoririle încredinţate de partid şi popor, pentru a răspunde încrederii, pentru unirea eforturilor întregului partid şi popor. Pentru că numai şi numai cu întregul partid, cu întregul popor vom asigura victoria comunismului, independenţa şi suveranitatea României!

De la această înaltă tribună adresez încă o dată chemarea partidului, întregului nostru popor: să facem totul, dragi tovarăşi şi prieteni, pentru înfăptuirea Programului Partidului, pentru ridicarea patriei noastre pe noi culmi de progres şi civilizaţie! Bunăstarea, fericirea poporului, întărirea independenţei şi suveranităţii, socialismul şi comunismul stau în mîinile sigure ale clasei muncitoare, ale poporului, sub conducerea comuniştilor! Să întărim continuu unitatea de nezdruncinat a partidului cu poporul!

Trăiască Partidul Comunist Român, forţa conducătoare a naţiunii noastre, garanţia realizării aspiraţiilor spre comunism ale poporului nostru!

Trăiască clasa noastră muncitoare, clasa conducătoare a întregii naţiuni pe drumul socialismului şi comunismului!

Trăiască gloriosul nostru popor, făuritor al vieţii noi, socialiste şi comuniste!

Trăiască colaborarea între toate ţările socialiste, între toate partidele comuniste şi muncitoreşti, între toate forţele progresiste şi antiimperialiste! Trăiască solidaritatea internaţională!

www.dacoromanica.ro

45 DE ANI DE LA PROCESUL DE LA BRAȘOV AL MILITANȚILOR COMUNIȘTI ȘI ANTIFASCIȘTI

DE

OLIMPIU MATICHESCU

„Azi dimineață a început, în fața Consiliului de război al Corpului 5 Armată, judecarea procesului celor 25 persoane acuzate că au participat la acțiuni extremiste în județele Prahova și Dîmbovița" — consemna telegrafic corespondentul din Brașov al unui ziar al vremii [1]. Începea un nou proces anticomunist, din seria celor cunoscute în acei ani sub denumirea semnificativă de *Procese împotriva mișcării antifasciste*.

De ce împotriva mișcării antifasciste? se poate pune întrebarea. Avînd în vedere că veșnicul pretext al „crimei contra siguranței statului", pe care îl vom găsi invocat și de data aceasta ca principal „argument" al actului de acuzare, nu spunea nimic în această privință. Și, totuși, aceasta era realitatea, deoarece mare parte din tinerii care se îndreptau în acea dimineață spre cazarma completului militar, escortați de baionetele jandarmilor, erau uteciști sau membri ai partidului comunist. Ori, a spune comunist, însemna, în acești ani, a recunoaște, în primul rînd, pe militantul antifascist.

Privind retrospectiv, din perspectiva celor 45 de ani care ne despart de aceste evenimente — în contextul cărora vom găsi din nou personalitatea politică, deja bine cunoscută în epocă, a conducătorului de azi al Partidului Comunist Român și al României socialiste, tovarășul Nicolae Ceaușescu —, explicația o vom afla în realitățile social-economice și politice ale acelor vremi, și în funcție de ele, în obiectivele strategice și tactice ale partidului comunist: lupta împotriva pericolului fascist și de război, pentru apărarea independenței, suveranității naționale și integrității teritoriale a României.

Avîntul mișcării muncitorești revoluționare din anii crizei economice (1929—1933), marile acțiuni greviste și revendicative ale maselor populare, al căror apogeu l-au constituit luptele de clasă din ianuarie-februarie 1933, au adus în viața social-politică a țării o serie de elemente noi. Concluziile pe care le-au desprins clasele dominante, în urma acestor mișcări sociale în privința potențialului revoluționar al maselor, capacității organizatorice și politice a organizațiilor muncitorești, în primul rînd a partidului comunist, au generat măsuri de restrîngere a drepturilor și libertăților democratice, cetățenești. Se remarcă caracterul reacționar, antimuncitoresc al

[1] „Dimineața" din 29 mai 1936.

www.dacoromanica.ro

Legii pentru „apărarea ordinii în stat", promulgată în aprilie 1934. Interpretată abuziv, această lege a generat numeroase dizolvări de organizaţii democratice, arestări de militanţi ai mişcării muncitoreşti, înscenări de procese.

Pe de altă parte, asupra ansamblului evenimentelor sociale şi politice din această perioadă şi-a pus amprenta într-o măsură tot mai mare primejdia generată pe plan internaţional de politica agresivă şi de revizuire a frontierelor promovată de statele fasciste, recrudescenţa organizaţiilor fasciste din interior, acţiunile lor reacţionare şi teroriste, străine de interesele fundamentale ale poporului. Devenea tot mai evident, pe măsura consolidării dictaturii hitleriste în Germania, că fascismul reprezenta primejdia principală pentru destinele poporului român şi că era de datoria tuturor partidelor şi personalităţilor democratice, a tuturor patrioţilor de a se opune cu fermitate ascensiunii sale în viaţa politică internă a ţării şi de a-l combate cu aceeaşi fermitate şi hotărîre pe planul raporturilor politice internaţionale. Toţi aceşti factori, care imprimau epocii un conţinut deosebit au ridicat în faţa clasei muncitoare, a partidului comunist şi a organizaţiilor muncitoreşti şi democratice o serie de obiective şi cerinţe noi. Pornind de la analiza particularităţilor social-politice şi economice ale momentului, a sarcinilor care stăteau în faţa sa în calitate de forţă de avangardă a mişcării muncitoreşti, Partidul Comunist Român şi-a orientat în primul rînd activitatea în direcţia găsirii acelor forme şi mijloace de luptă capabile să permită conlucrarea tuturor forţelor sociale democratice, progresiste, patriotice ale naţiunii, unirea lor într-un front larg de luptă, menit să bareze calea fascismului în România, să salvgardeze independenţa, suveranitatea naţională şi integritatea sa teritorială.

În lumina acestor obiective patriotice de interes naţional, a formării Frontului popular antifascist, au luat fiinţă şi au activat în aceşti ani, sub conducerea şi îndrumarea partidului comunist, numeroase organizaţii de masă cu profil antifascist. Comunişti, muncitori socialişti, social-democraţi, intelectuali progresişti, prin atitudinea ostilă fascismului s-au situat pe poziţia de luptă a partidului comunist şi, ca urmare, în numeroase cazuri au avut de suferit rigorile măsurilor represive ale claselor dominante. Pentru activitatea revoluţionară, antifascistă au fost persecutaţi şi judecaţi în anii 1935—1940 numeroşi activişti de frunte ai partidului comunist şi militanţi antifascişti: Nicolae Ceauşescu, Lucreţiu Pătrăşcanu, Ilie Pintilie, Ion Popescu-Puţuri, Petre Constantinescu-Iaşi, Grigore Preoteasa, Petre Lupu, Miron Constantinescu, Constantin David, Alexandru Moghioroş, Alexandru Iliescu, Leonte Răutu, Ştefan Voicu, Tudor Bugnariu, Nicolae Cioroiu, Constanţa Crăciun, Nicolae Goldberger, Nicolae Petrea, Vasile Tudose, Constantin Agiu, Vasile Vîlcu, Alexandru Steflea, Gheorghe Velcescu şi numeroşi alţii.

Precizînd cadrul organizatoric şi mijloacele tactice pe care partidul trebuie să le aşeze la baza activităţii sale de realizare a Frontului popular antifascist, organism politic care trebuia să îmbrăţişeze toate formele luptei economice şi politice ale păturilor sociale de la oraşe şi de la sate, pe baza înfăptuirii prealabile a unităţii proletare, Plenara C.C. al P.C.R. din februarie 1935, mai apoi Plenara a V-a lărgită a C.C. al P.C.R. din iulie 1936, vor preciza şi atitudinea patriotică a Partidului Comunist Român

www.dacoromanica.ro

față de problema apărării independenței, suveranității naționale și integrității teritoriale a României. Aceste documente și momente organizatorice ale partidului comunist vor impulsiona și lărgi cadrul de manifestare a acțiunilor de masă, antifasciste și antirăzboinice, care au avut loc în întreaga țară.

Un rol însemnat în precizarea politicii de cadre a partidului comunist în această epocă l-a avut Plenara C.C. al P.C.R. din februarie 1935. Plenara a subliniat, ca o sarcină de primă însemnătate a P.C.R., necesitatea repartizării cît mai judicioase a cadrelor sale cu experiență în domeniul muncii antifasciste în sectoarele de bază ale economiei, care grupau contigente însemnate de muncitori [2]. În acest context, P.C.R. a acordat o atenție însemnată muncitorimii petroliste din Valea Prahovei, care, așa cum dovediseră evenimentele revoluționare din ianuarie-februarie 1933 reprezentau unul din detașamentele de frunte ale proletariatului român.

Sarcina de răspundere politică pe care conducerea P.C.R. a încredințat-o, în toamna anului 1935, tînărului muncitor comunist Nicolae Ceaușescu, aceea de secretar al Comitetului Regional Prahova al Uniunii Tineretului Comunist, avea deci în vedere ambele aspecte ale problemei la care ne refeream : necesitatea lărgirii și întăririi activității antifasciste în rîndurile oamenilor muncii din această regiune (muncitori, țărani, intelectuali) și, pe de altă parte, meritele sale deosebite, pe care le evidențiase în numeroase împrejurări, în acțiunile revoluționare de luptă ale partidului comunist — dîrzenie, spirit revoluționar, orientare și capacitate de discernămînt politic — calități proprii luptătorului comunist care îl situaseră în rîndurile cadrelor de bază ale P.C.R.

Experiența bogată cu care venea în domeniul muncii antifasciste a partidului comunist, ca unul dintre cei mai activi membri ai Comitetului Național Antifascist din România, s-a reflectat în scurt timp în toate compartimentele care țineau de activitatea organizației regionale a U.T.C. Neobosit și activ, urmărit în permanență de agenții aparatului represiv, de multe ori flămînd și dormind pe unde apuca — așa cum consemnează documentele vremii —, tînărul militant al partidului comunist va căuta să așeze pe baze solide în special munca de agitație și propagandă a organizației pe care o conducea, avînd în vedere sarcina popularizării în mase a liniei politice, antifasciste și patriotice a P.C.R. La capătul unei asemenea acțiuni, care avea drept scop și înființarea de noi organizații locale ale U.T.C. și ale Blocului pentru apărarea libertăților democratice, este arestat în comuna Ulmi, județul Dîmbovița, în ziua de 15 ianuarie 1936, împreună cu alți utecișți și militanți antifasciști.

Pentru a ne face o imagine în privința obiectivelor de luptă politică urmărite de tînărul militant al partidului comunist în conducerea organizației regionale a Uniunii Tineretului Comunist, relatăm din manifestul intitulat *Către muncitorii și țăranii prahoveni din partidele Social-Democrat și Unitar, Țărănesc, organizați și neorganizați! Către toți meseriașii, micii negustori, funcționari, intelectuali, femei, tineri și soldați,* conceput și semnat în comun, în noiembrie 1935, de Comitetul regional Prahova

[2] Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. (în continuare Arh. I.S.I.S.P.), cota Ab. XIX—2.

www.dacoromanica.ro

al P.C.R. şi cel al Uniunii Tineretului Comunist : „Comitetul regional din Prahova al P.C.R. şi U.T.C. din România cheamă toată muncitorimea şi ţărănimea prahoveană să lupte prin întruniri, proteste, greve şi demonstraţii de stradă împotriva scumpetei, taxelor de consumaţie pe obiectele de primă necesitate, împotriva execuţiilor silite, împotriva stării de asediu şi cenzurii, pentru libertatea de organizare, întrunire şi presă, pentru eliberarea tuturor antifasciştilor închişi, pentru regim politic în închisori".

Trebuie să recunoaştem că nu găsim în cele relatate nici cel mai mic îndemn la „război civil" şi nici cea mai mică aluzie la „înarmarea cetăţenilor unii contra altora", „crime" care se puneau în sarcina comunistului Nicolae Ceauşescu, care în virtutea funcţiei pe care o avea participase, desigur, la redactarea acestui document.

Adresîndu-se apoi fiecărei categorii sociale în parte, documentul citat continua : „*Tovarăşi muncitori şi muncitoare*, răspundeţi la chemarea partidului comunist şi luptaţi în front unic pentru ridicarea salariului la nivel cu scumpetea, pentru oprirea concedierilor şi reprimirea celor concediaţi...".

„*Tovarăşi ţărani*, formaţi în fiecare sat comitete ţărăneşti care să vă conducă lupta contra impozitelor şi anularea datoriilor cămătăreşti, pentru izlazuri gratuite, pentru împărţirea la ţăranii săraci a pămînturilor moşiereşti şi ale regelui cu tot inventarul lor".

„*Tovarăşi tineri*, luptaţi pentru salariu egal la muncă egală, împotriva limitării numărului ucenicilor în fabrici, împotriva amenzilor, bătăilor şi înjurăturilor, pentru şcoală gratuită, pentru drept de organizare sub 18 ani, contra regimului cazon din fabrici şi cămine, pentru desfiinţarea organizaţiilor fasciste" [3].

Necesitatea lichidării organizaţiilor fasciste era motivată de grija pe care comuniştii români o purtau intereselor fundamentale ale patriei, confruntată pe plan internaţional, la fel ca şi alte popoare, de politica agresivă, războinică şi revizionistă promovată de statele fasciste. „Fascismul — se arată în această privinţă în manifest — neaducînd rezultatele aşteptate de burghezie pentru a ieşi din criză pe spinarea maselor muncitoare şi pentru oprirea valului revoluţionar, burghezia recurge la ultimul mijloc — războiul — distrugător al civilizaţiei şi culturii, aducător de mizerie şi milioane de victime omeneşti" [4]. Exemplificînd în această privinţă pregătirile de război ale Germaniei hitleriste, agresiunea Japoniei imperialiste în China, cea a Italiei fasciste în Abisinia, comitetele regionale Prahova al P.C.R. şi Uniunii Tineretului Comunist adresau, în finalul documentului la care ne referim, următoarea chemare : „*Tovarăşi muncitori şi ţărani, tineri, femei, şi toate categoriile exploatate şi asuprite din Valea Prahovei*, demonstraţi voinţa voastră de luptă revoluţionară luptînd contra ofensivei capitalismului, a fascismului şi războiului, prin încheierea unui LARG FRONT POPULAR ANTIFASCIST" [5].

Acestea erau ţelurile activităţii politice, revoluţionare de interes naţional şi patriotic desfăşurate de comunistul Nicolae Ceauşescu în calitate de secretar al Comitetului Regional Prahova al Uniunii Tineretului Co-

[3] Arh. I.S.I.S.P., cota A. XIX—57.
[4] Ibidem.
[5] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

munist. În același timp, însă, toate acestea constituiau și motivele prigonirii la care era supus, el și numeroși alți comuniști, militanți antifasciști, din partea guvernanților liberali reacționari, incapabili să se debaraseze de fobia anticomunistă.

Ca și alte procese muncitorești și anticomuniste judecate în acei ani, procesul de la Brașov a fost organizat — sub raportul apărării juridice a militanților revoluționari implicați — de Biroul juridic al partidului comunist (care funcționa organizatoric pendinte de Ajutorul Roșu din România), prin intermediul lui Radu Olteanu, Paul Moscovici, Marcu Vitzman și cu colaborarea altor avocați antifasciști [6].

Grupul de tineri comuniști și antifasciști implicați în proces au fost declarați culpabili de încălcarea unor articole din legile pentru „apărarea liniștei publice" și „securității de stat". „Apartenența la organizații politice comuniste interzise prin lege", „crearea unor filiale locale ale acestor organizații" în diverse localități din Prahova și Dîmbovița *, „deținerea și difuzarea materialelor conspirative", „arborarea de steaguri roșii", „participarea la întruniri ilegale" și rostirea unor „discursuri potrivnice regimului" erau principalele „capete de acuzare" reținute în rechizitoriul procurorului regal [7]. Marea majoritate a acestor așa-zise „delicte politice" îl vizau (așa după cum rezultă și din lectura ordonanței definitive) în primul rînd pe comunistul Nicolae Ceaușescu, în calitate de inițiator și conducător al acțiunilor revoluționare amintite [8]. Astfel se și explică înverșunarea manifestată de anchetatori și de completul militar de judecată împotriva sa, faptul că la finele procesului avea să primească sancțiunea cea mai grea. Iată ce citim în această privință în actul de acuzare: „19/ — Acuzatul Ceaușescu Nicolae, din București, strada Vasile Lascăr nr. 3, este culpabil de faptul de infracțiune la Legea pentru reprimarea unor noi infracțiuni contra liniștei publice, prin aceea că în ziua de 15 ianuarie 1936, cu bună știință și intențiune frauduloasă a păstrat asupra lui broșuri clandestine incendiare, broșuri găsite cu ocazia percheziției ce i s-a făcut în comuna Ulmi, județul Dîmbovița și pe care le păstra în vederea răspîndirii în public, avînd bună știință că aceste broșuri, prin continutul lor, îndeamnă cetățenii de a provoca război civil, ridicînd pe locuitori de a se înarma unii contra altora, fapt calificat crimă, conform articolului 81 codul penal...

23/ — Acuzatul susnumit, este culpabil de faptul de participare la asociațiuni secrete, prin aceea că făcînd parte din partidul (organizația — *n.n.* — *O.M.*) « Uniunea Tineretului Comunist », partid dizolvat, cu intențiune culpabilă și bună știință, în scop de a eluda dispozițiunile legii, a participat la consfătuiri clandestine ce s-au ținut în casa lui Dumitrache Gheorghe, în cursul lunii ianuarie 1936, cu care ocazie s-au recrutat noi aderenți în scopul de a înființa noi nuclee comuniste, fapt prevăzut și

---

[6] Vezi dezbaterile procesului, în „Dimineața", „Universul", „Zorile", „Curentul", din 29 mai — 7 iunie 1936.

* Erau specificate Uniunea Tineretului Comunist și Blocul pentru apărarea libertăților democratice.

[7] Arh. I.S.I.S.P., fond 7, dosar 1801, f. 12—14; Vezi și „Universul" din 6 iunie 1936.

[8] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

penat de articolele 13, 14 aliniatul a. b. şi 17 din Legea Apărării Ordinei în Stat" [9].

Nu am citat punctele 20, 21, 22, 24 şi 25, întrucît reprezentau întrebări chestionar în privinţa faptului dacă „infracţiunile" menţionate au fost săvîrşite sau nu pe un teritoriu aflat sub incidenţa stării de asediu, dacă inculpatul Nicolae Ceauşescu avea sau nu vîrsta majoratului şi, în sfîrşit, dacă i se puteau acorda ori nu circumstanţe atenuante pentru faptele ce-i erau incriminate [10].

Întrebările nu aveau nici un sens practic, întrucît însăşi judecarea procesului de Consiliul de război presupunea existenţa stării de asediu. De altfel, autorităţile nici nu s-au ostenit să completeze răspunsurile ce se impuneau, subliniind şi prin aceasta că nu-şi puneau probleme de clemenţă sau de acordarea „circumstanţelor atenuante".

Procesul a început în ziua de 27 mai 1936, după o anchetă prealabilă de aproape 5 luni de zile, făcută în scopul procurării „delictelor" incriminatorii, în spiritul epocii şi cu mijloacele adecvate aparatului represiv: şantaj, sudalmă, bătaie şi intimidare.

În memoriul de protest colectiv, prezentat în instanţă de avocaţii apărării, în numele întregului grup de inculpaţi, se arăta că pentru a smulge declaraţiile pe care le voiau organele represive de anchetă au făcut şi presiuni asupra familiilor şi rudelor militanţilor revoluţionari [11].

Din aceleaşi documente rezultă maltratările la care fusese supus militantul comunist Nicolae Ceauşescu în timpul „cercetării" de către jandarmi, cînd fusese obligat să declare greva foamei, drept protest împotriva schingiuirilor la care a fost supus: „*Cel mai mult a avut de suferit tovarăşul Nicolae Ceauşescu* — scrie militantul comunist Ion Stănescu arestat şi judecat în procesul de la Braşov, — *datorită dîrzeniei de care a dat dovadă. Organele de anchetă nu au reuşit să-i afle nici măcar numele, fiind nevoite să ceară sprijin agenţilor de la Bucureşti ai Siguranţei statului, pentru a-i stabili identitatea* [12].

Prin acelaşi calvar a trecut tînărul militant comunist în timpul „instrucţiei" judiciare de la Consiliul de război [13].

— „Ce-aţi mîncat voi bătaie de la jandarmi, dar ce-o să mîncaţi aici"!, s-au infatuat anchetatorii militari în faţa tinerilor militanţi comunişti şi antifascişti arestaţi, şi trebuie să recunoaştem că s-au ţinut de cuvînt. Felul cum s-au comportat la Braşov „domnii" manieraţi în haină militară este o bună dovadă în această privinţă. De altfel, procesul militanţilor comunişti şi antifascişti judecaţi la Braşov trebuia să aibă şi un epilog, dacă avem în vedere acţiunea judiciară intentată de comunistul Nicolae Ceauşescu împotriva unui „manierat" colonel al completului de judecată, ca urmare tocmai a maltratărilor la care fusese supus. Era greu însă de susţinut un proces în situaţia de încarcerat în celulele Doftanei. Pe de

[9] Arh. I.S.I.S.P., fond VII, dosar 1801, mapa 1, f. 12—14.
[10] Ibidem.
[11] Arh. I.S.I.S.P. fond. VII, dosar 1 801, f. 30—32.
[12] Ion D. Stănescu, *Întîlnirea de la Ulmi*, în „Jubileu". Foaie volantă editată de Comitetul U.T.C., Dîmboviţa, 1972, Apud Emil Poenaru, *O lecţie de curaj, demnitate, patriotism şi solidaritate revoluţionară*, în „Astra", nr. 1/1981.
[13] Arh. I.S.I.S.P., fond VII, dosar 1 801, f. 30—32.

www.dacoromanica.ro

altă parte, autoritățile au făcut totul pentru ca „afacerea" să fie mușamalizată.

Cunoscuți militanți antifasciști, avocații apărători s-au străduit să demonstreze lipsa de temei juridic pe care o aveau acuzațiile în ansamblul lor [14], faptul că a califica drept „crimă împotriva liniștei publice" și „atentat la siguranța statului" o activitate politică patriotică, care se opunea în modul cel mai hotărît ascendenței fascismului în viața internă a țării, mai mult, a priva de libertate pe cei care, din spirit civic și conștiință patriotică, își asumau această responsabilitate, promovînd în mase atare activitate politică realistă, reprezenta nu numai o gravă eroare juridică, dar și un act cu consecințe negative, periculoase pentru interesele naționale ale poporului român. Ziariștii prezenți în sala dezbaterilor au sesizat că atitudinea antifascistă a fost comună tuturor avocaților apărători — exceptînd, desigur pe cel desemnat din oficiu de forurile Tribunalului militar [15]. Însăși corespondentul ziarului „Universul", era nevoit să menționeze următoarele: „Socot că acești acuzați sînt (prin natura convingerilor politice — *n.n.* — *O.M.*—) partizanii unor partide legale" și că procesul constituie un bun prilej pentru „apologia Frontului popular" [16].

Pe lîngă elementele politice ale procesului, referitoare la necesitatea luptei contra pericolului fascist, avocații apărării s-au străduit să demonstreze că tinerii militanți comuniști aflați pe banca acuzării erau „reprezentanți autentici ai doleanțelor economice și sociale ale maselor muncitoare exploatate și asuprite în fabrici și întreprinderi, la sate și că, și din acest punct de vedere, activitatea lor se înscria în contextul deplinei legalități. A fost necesară această străduință din partea apărării deoarece procurorul regal, căpitanul Butoiu a adus cu prilejul procesului de la Brașov o inovație uimitoare în materie de legislație muncitorească, susținînd în Ordonanța sa de dare în judecată că de vreme ce existau „legi de proteguire a muncii", revendicările muncitorești nu-și mai aveau rostul, cei care le agitau fiind, ca urmare, neapărat „atentatori" la siguranța statului" [17].

---

[14] În desfășurarea procesului, avocații apărării au ridicat numeroase probleme de fond în privința felului fraudulos și tendențios în care s-au completat procesele verbale cu prilejul anchetei făcute de jandarmi, a schingiuirilor la care au fost supuși cei arestați pentru a recunoaște faptele încriminate. Totodată, apărătorii au demonstrat că nu erau respectate o seamă de norme procedurale, în privința calificării numitelor „infracțiuni", a dezinteresului manifestat de magistrații militari față de citarea martorilor, împiedicarea accesului la dosare ș.a.m.d. Toate aceste așa-zise „incidente" au fost însă respinse de judecătorii militari „imparțiali" din Brașov (Vezi dezbaterile procesului în ziarele „Dimineața", „Universul", „Zorile", „Arena" etc. din 29 mai — 7 iunie 1936).

[15] Ibidem.

[16] „Universul" din 6 iunie 1936.

[17] Iată, redat sumar, un asemenea dialog între comisarul regal și unul dintre apărători, purtat în ultima zi a procesului! După ce s-a făcut apelul și legitimarea acuzaților se dă cuvîntul în replică d-lui comisar regal Butoiu. D-sa se declară în dezacord cu apărarea în ceea ce privește materialul subversiv aflat în proces. Subliniază apoi existența legiuirilor de proteguire a muncii. În opoziție cu domnul avocat Moscovici, comisarul regal citește pasagii din unele broșuri, care după d-sa constituie infracțiuni calificate. Ultimul cuvînt al apărării îl are domnul avocat Moscovici care subliniază dreptatea organizatorilor muncitorești și arată că legile muncitorești existente n-au făcut să dispară revendicările acestei clase. D-sa se ocupă apoi de diverse scripte examinate de comisarul regal și arată că ele sînt lipsite de conținut delictuos și susține că nerecunoașterea în instanță de către acuzați a învinuirilor ce li se aduc reprezintă expresia adevărului" („Zorile" din 7 iunie 1936).

www.dacoromanica.ro

Procesul militanților comuniști și antifasciști judecat la Brașov în primăvara anului 1936 se înscrie și ca o acțiune tactică reușită a partidului comunist, care a urmărit întotdeauna în această epocă să transforme procesele anticomuniste în mijloace active de luptă, de demascare a primejdiei pe care o generau organizațiile fasciste, agenturi puse în slujba imperialismului hitlerist, și de afirmare a necesității realizării unității naționale de acțiune a clasei muncitoare și pe această bază, a Frontului popular antifascist, singur în măsura să salveze viitorul democratic și independent al poporului român. Eforturile Biroului juridic al partidului comunist (condus în acel timp de avocatul comunist Lucrețiu Pătrășcanu) de a imprima dezbaterilor procesului o atare manieră au fost înțelese și sprijinite efectiv de atitudinea revoluționară adoptată în fața instanțelor reacționare de judecată de către cei mai mulți militanți comuniști și antifasciști implicați în proces, numeroși martori audiați de apărare. „*Martorul Vasile Ilina, spune că îl cunoaște pe Nicolae Ceaușescu ca antifascist și că acesta i-a vorbit despre Frontul popular, Comitetul contra scumpetei și Blocul democratic*", relata, de pildă, ziarul „Universul"[18]. O asemenea declarație, redată foarte sumar în ziarul citat, semnifică o recunoaștere implicită, încă în epoca respectivă a pasiunii revoluționare cu care tînărul luptător comunist își desfășura activitatea politică încredințată de partid, efectuînd, pe lîngă munca organizatorică și de conducere efectivă a organizației regionale Prahova a Uniunii Tineretului Comunist, activitate susținută de agitație și propagandă de partid în mijlocul maselor muncitoare. Pornind de la aceste considerente, partidul i-a încredințat rolul principal în orientarea politică a procesului, în sensul demascării și combaterii pericolului fascist. Acest lucru va fi curînd sesizat și de completul justiției militare. Astfel se și explică de ce anchetatorii Tribunalului militar au cerut forurilor superioare ale aparatului represiv precizări în legătură cu activitatea politică din anii precedenți desfășurată de tînărul militant al partidului comunist. Prefectura Poliției Capitalei a furnizat aceste date în termenii următori: „*Nicolae Ceaușescu, fiul lui Andruța și Alexandra Ceaușescu, plugari din comuna Scornicești-Olt, figurează în cazierul Direcției Generale a Poliției ca unul ce militează în mișcarea comunistă încă de la vîrsta de 14 ani, fiind arestat și judecat în mai multe rînduri după cum urmează*:

— *În anul 1933, cu adresa nr. 109592 a fost înaintat Parchetului Tribunalului Ilfov, pentru acte de sabotaj și îndemn la grevă, făcute printre lucrători...*

— *În cursul lunii iunie 1934 a fost arestat împreună cu tinerii Gabor Vasile, Pogăceanu Vasile, și Brad Ion de către Consiliul de război al Corpului I Armată Craiova, avînd asupra sa un număr de 22 de liste de subscripție și proteste semnate de membrii organizațiilor comuniste din Capitală, el fiind trimis ca delegat al organizațiilor comuniste din București, la Craiova, pentru a face declarații favorabile ceferiștilor implicați în rebeliunea de la Atelierele Griviția și fiind înaintat cu acte de anchetă Parchetului Tribunalului Dolj...*

[18] „Universul" din 4 iunie 1936.

www.dacoromanica.ro

— *În anul 1934 a fost arestat de Prefectura Poliției Municipiului București și înaintat Consiliului de Război al Corpului II de Armată pentru răspîndire de manifeste revoluționare, comuniste...*" [19].

O viață de zbucium ! O viață de luptă pentru o idee ! Pentru ideile revoluționare ale partidului comunist, pentru transformarea societății românești pe căi de libertate și progres social, aceasta a fost tinerețea conducătorului de azi al partidului și statului nostru.

Ceea ce raportau organele de siguranță Tribunalului militar din Brașov, reprezenta cea mai grăitoare dovadă a unui militantism revoluționar și patriotic permanent, desfășurat la parametrii înaltei conștiințe partinice a membrilor partidului comunist, care puneau mai presus de orice interes personal datoria sfîntă față de interesele supreme ale maselor populare, ale poporului român.

Luînd în considerare această caracterizare, convingîndu-se, pe de altă parte de atitudinea demnă și curajoasă manifestată de militantul comunist Nicolae Ceaușescu în timpul preliminărilor procesului și în primele zile ale desfășurării sale, juraților Tribunalului militar au căutat motive pentru a-l îndepărta de la dezbateri. Astfel se face că în cea de a patra ședință a procesului, în ziua de 30 mai 1936, pretextînd atitudinea de solidaritate cu unul dintre coinculpați sancționat cu 15 zile de închisoare pentru o imaginară „jignire" a Tribunalului, tovarășul Nicolae Ceaușescu a fost judecat pe loc, condamnat la 6 luni de închisoare și exclus de la dezbaterile ulterioare ale procesului [20].

Ziar cu vederi de dreapta, „Curentul" relatează în felul următor despre incidentul în cauză. „Primul care dă relații asupra acuzaților e plutonierul Mailath. Acuzatul Tornovischi, punînd întrebări pe un ton ridicat și avînd în același timp și atitudine necuviincioasă față de consiliu, la cererea comisarului regal, a fost condamnat pe loc la 15 zile închisoare și trimis la închisoarea centrală. Pe cînd condamnatul era scos din sală, acuzatul Ceaușescu a instigat în plină ședință pe ceilalți acuzați, care s-au ridicat în picioare și au început să protesteze contra condamnării tovarășului lor. Cum acuzatul Ceaușescu și-a mai permis și alte aprecieri ofensatoare la adresa consiliului, s-a procedat la judecarea acestuia, condamnîndu-l pentru ultraj la 6 luni închisoare, fiind și el depus la închisoarea centrală" [21].

Celelalte „aprecieri ofensatoare la adresa consiliului", citate de corespondentul „Curentului", vor fi invocate însă de „apărătorul din oficiu în timpul „soluționării" așa zisului „incident". „Domnul locotenent Dobrovici, apărător din oficiu — scria „Dimineața", apreciind, desigur, între ghilimele sensul de „apărător" —, semnalează Consiliul că Nicolae Ceaușescu s-ar mai fi exprimat : « La acest Consiliu se judecă sub regim fascist și cu ușile închise »" [22].

O atare intervenție reacționară, cînd un apărător se făcea interpretul acuzării, era unică în felul său. „Inovația" brevetată la Brașov de

[19] Arh. C.C. al P.C.R., fond 85, dosar 1, f. 40.
[20] „Universul", „Dimineața" din 1 iunie 1936, „Zorile" din 5 iunie 1936.
[21] „Curentul" din 1 iunie 1936.
[22] „Dimineața" din 1 iunie 1934.

www.dacoromanica.ro

juriştii militari ai Corpului V de Armată trebuie apreciată însă în sensul conduitei generale, de samavolnicie şi arbitrariu imprimată proceselor antimuncitoreşti şi anticomuniste. „Dacă se mai adaugă faptul că însuşi apărătorul din oficiu al acuzaţilor uită să se menţie în cadrul mandatului conferit prin lege — scria corespondentul ziarului „Zorile" — şi îşi confundă rolul de apărător cu cel al comisarului regal, se poate uşor închipui atmosfera în care se judecă procesul celor 21 de muncitori de la Braşov" [23].

Trebuie precizat că avocaţii apărării au făcut numeroase demersuri pentru a-l readuce pe comunistul Nicolae Ceauşescu în sala de dezbateri, avînd în vedere tocmai rolul important pe care i-l încredinţase partidul în desfăşurarea procesului în ansamblul său. Protestele şi cererile lor repetate au fost respinse însă din oficiu [24]. Evicţiunea samavolnică a amplificat ecoul procesului în rîndul maselor de oameni ai muncii, în opinia publică democrată „*Inimă tînără şi generoasă: să ne mirăm că i s-au dat 6 luni de închisoare*", scria corespondentul ziarului „Cuvîntul liber" plin de admiraţie faţă de minunatul exemplu de comportare comunistă pe care îl probase în proces militantul revoluţionar Nicolae Ceauşescu [25]. Trebuie să precizăm însă că pe lîngă curajul şi generozitatea de care vorbea presa, trăsături şi ele caracteristice militantului revoluţionar al partidului comunist, poziţia adoptată de comunistul Nicolae Ceauşescu în proces nu reprezenta nicidecum o manifestare spontană a sentimentelor sale de revoltă. Dimpotrivă, era o atitudine deliberată şi conştientă, menită să spargă atmosfera de teamă şi samavolnicie pe care magistraţii militari reacţionari se străduiau să o imprime procesului, ameninţînd şi sancţionînd fără discernămînt pentru a da astfel cîmp liber de manifestare injuriilor şi minciunilor debitate de martorii acuzării, plutonierii de jandarm şi subordonaţii lor.

Gestul de solidaritate din ziua de 30 mai derivă, ca urmare, din calitatea de conducător al întregului grup de militanţi revoluţionari judecaţi — pe care o avea comunistul Nicolae Ceauşescu şi prin însăşi funcţia politică, de partid pe care o îndeplinea de secretar al organizaţiei regionale Prahova a Uniunii Tineretului Comunist. În timpul judecării aşa-zisului „proces de ultraj", comunistul Nicolae Ceauşescu avea să fie deosebit de explicit în această privinţă, condamnînd cu hotărîre nu numai calomniile iresponsabile debitate de plutonierii ciomăgaşi de pe Valea Prahovei dar şi măsura samavolnică (şi aceasta o inovaţie juridică) adoptată de Tribunalul militar prin care inculpaţii erau obligaţi să pună întrebări martorilor acuzării numai prin intermediul procurorului regal. „*Acuzatul Ceauşescu* — reda „Universul" foarte sumar declaraţia la care ne referim — *declară că a avut acea atitudine fiind nemulţumit de felul cum răspundea martorul acuzării şi spre a determina consiliul să le dea voie să pună cît mai multe întrebări martorilor acuzării*" [26].

---

[23] „Zorile" 5 iunie 1936. (Facem cu acest prilej precizarea că la început în proces au fost judecaţi 25 de inculpaţi. Pe parcurs însă 6 au fost puşi în libertate la început 4 şi apoi alţi 2. Această situaţie explică de ce într-o serie de relatări se vorbeşte de 25, de 21 şi de 19 persoane judecate).

[24] „Dimineaţa" şi „Universul" din 2—5 iunie 1936.

[25] „Cuvîntul liber" din 6 iunie 1936.

[26] „Universul" din 1 iunie 1936.

www.dacoromanica.ro

Pe adresa Tribunalului militar din Brașov au fost expediate telegrame de protest împotriva molestării militanților inculpați, a persecuțiilor și presiunilor morale la care au fost supuși în permanență, a metodelor samavolnice sub semnul cărora s-a desfășurat procesul. Muncitori comuniști, socialiști și social-democrați, intelectuali și personalități politice cu vederi democratice și-au manifestat, prin protestul lor, adeziunea la ideile de luptă antifascistă patriotică promovată de Partidul Comunist Român, de militanții săi. Sub titlul : *Jos justiția răzbunării de clasă burgheze ! Jos masca de justiție imparțială !*, un manifest editat de C.C. al P.C.R. în luna iulie 1936 dădea o înaltă apreciere atitudinii dîrze și intransigenței revoluționare manifestate de militanții comuniști și antifasciști în fața instanțelor reacționare de judecată, referindu-se, în acest context, și la procesul de la Brașov. „*La Brașov* — arăta manifestul —, *muncitorii petroliști din Valea Prahovei și județul Dîmbovița au fost condamnați pentru că au luptat pentru pîine și libertate*" [27].

Referindu-se la caruselul proceselor antimuncitorești și antidemocratice, la semnificația pe care o aveau acestea pentru definirea atitudinii reacționare și antipopulare a claselor dominante, în contrast cu poziția hotărîtă și unanim antifascistă a poporului român ziarul democrat „Arena" scria următoarele: „Nici muncitorii petroliști din Prahova și Dîmbovița nu sînt mai puțin prigoniți și oropsiți. Nici lupta lor pentru o pîine mai puțin amară, mai puțin udă de lacrimi și sînge pentru libertăți cetățenești și pentru a scăpa de stările excepționale, cu care guvernul îi gratifică cu o dilecțiune particulară, nu scapă de urgia guvernului. Nici acești muncitori n-au lipsit de la lupta împotriva guvernului Tătărăscu — asigurînd victoria Frontului popular în alegerile comunale din Ploiești și pentru toate acestea răsplata n-a întîrziat. În fața Consiliului de război din Brașov se află 19 petroliști în frunte cu Ceaușescu, Ionescu și Antonescu. Numărul, proporția și împrăștierea proceselor antifasciste în toate colțurile țării, dovedesc cît de impopular este fascismul în păturile populare românești, cît e de vie și de neînfricată dorința de luptă împotriva tendințelor hitlero-fasciste. Sîntem deci în asentimentul marii mulțimi cînd cerem stingerea proceselor antifasciste și amnistie pentru antifasciști" [28].

În același sens „Scînteia" ilegală făcea o paralelă între toleranța manifestată de guvernanții liberali față de agitațiile grupărilor fasciste, și pe de altă parte, reprimarea drastică și samavolnică a mișcării muncitorești revoluționare, antifasciste. Toată această condamnabilă atitudine fiind pusă la adăpostul așa-zisei justiții imparțiale". Cînd noi spunem că justiția nu poate avea alt caracter decît de clasă — scria „Scînteia" — burghezia ne răspunde : « justiția nu cunoaște clase », iar afirmația noastră este taxată drept o calomnie la adresa justiției. Ceea ce se petrece de cîteva săptămîni în România în legătură cu imparțialitatea justiției este pentru orice om cinstit destul de convingător că dreptatea este de partea noastră.

La Tîrgu Mureș a avut loc un congres al Gărzii de fier *. Acolo s-a hotărît asasinarea unei serii de oameni politici din partidele burgheze, in-

---

[27] Arh. I.S.I.S.P., cota A XX — 15.

[28] „Arena" din 31 mai 1936.

* Vezi detalii la Florea Dragne, C-tin Petculescu, *Frontul studențesc democrat*, București, Edit. politică, 1977, p. 123—148.

www.dacoromanica.ro

clusiv liberal. Siguranța, parchetele militare și civile, care sînt extrem de operative cînd e vorba de muncitorimea și țărănimea revoluționară sau antifascistă, nici pînă acum n-au putut descoperi pe organizatorii acestui congres de organizare de asasinate, deși de numele autorilor vorbește chiar o parte din presa de dreapta.

« Imparțiala justiție » a achitat pe autorul asasinării lui Duca și al unor rebeliuni, pe Zelea Codreanu, în timp ce la *Brașov se desfășoară un proces care constituie cea mai mare bătaie de joc, adresată poporului muncitor.* (*sub ns.O.M.*) În același timp la Craiova, Iași, București, sînt condamnați muncitori și muncitoare pentru că au luptat contra ofensivei patronale, pentru un trai omenesc, contra fascismului și războiului" [29].

Dar nu numai gazeta „Scînteia" avea să remarce din nou optica diferențiată cu care priveau liberalii din conducerea statului organizațiile fasciste, de dreapta și reversul acestora : mișcarea muncitorească revoluționară și antifascistă, organizată și condusă de partidul comunist. Ziare de mare tiraj din capitală și din provincie, avînd orientare burghezo-democratică, vor condamna hotărît toleranța manifestată de regim față de fascism, și în contrast, persecutarea militanților revoluționari și patrioți ai mișcării muncitorești și antifasciste din România, luînd în considerare însăși atitudinea diferențiată manifestată în această privință de juriștii Tribunalului militar din Brașov. Într-adevăr, puși în situația de a aplica legea împotriva huliganilor fasciști, care în drum spre Congresul lor de la Tg. Mureș profanaseră placa comemorativă pusă în memoria lui I. G. Duca în gara Sinaia, făcînd totodată o zgomotoasă manifestație de simpatie față de asasinii fostului premier, cît și față de conducătorii Gărzii de fier, jurații Tribunalului militar al Corpului V de Armată din Brașov au pronunțat o sentință simbolică : o lună de închisoare [30]. Și aceasta în timp ce, în numeroasele procese antimuncitorești care se judecau zilnic în toate colțurile țării, cei care luptau pentru o viață mai bună, pentru apărarea drepturilor și libertăților democratice, împotriva pericolului fascist ce plana asupra țării erau învinuiți de „crimă contra siguranței statului" și condamnați la ani grei de închisoare.

O lună de închisoare pentru profanatorii memoriei fostului premier liberal (după ce tot ei l-au ucis), pentru cei care la Tg. Mureș în prezența reprezentantului personal trimis de Adolf Hitler juraseră credință cultului morții și asasinatului politic, și șase luni de închisoare pentru comunistul Nicolae Ceaușescu, cel care, două săptămîni mai tîrziu, avea să-i „jignească" pe aceiași magistrați militari „imparțiali" din Brașov prin gestul său de solidaritate firească, ca să nu mai vorbim de anii de temniță pronunțați ulterior împotriva sa și a grupului de tovarăși care îl secondau. Iată într-adevăr, o justiție „imparțială", pe măsura unui regim burghez la fel de „drept" și imparțial".

Deplasat la Brașov pentru a se informa în privința desfășurării procesului și a „motivelor" invocate de autoritățile militare pentru condamnarea și înlăturarea de la dezbateri a luptătorului comunist Nicolae Ceaușescu, scriitorul Eugen Jebeleanu îl va găsi întemnițat la închisoarea

[29] „Scînteia" din mai 1936.
[30] „Dimineața" din 14 mai 1936.

www.dacoromanica.ro

centrală din localitate. Obținută nu fără greutate, și ca urmare a intervenției avocaților apărători, întrevederea îi va inspira publicistului antifascist un profund și vibrant reportaj, intitulat *Impresii de la un proces. „Ceaușescu e un copil* — scria el în „Cuvîntul liber". *Dar un copil cu o inteligență de o maturitate surprinzătoare ... Are 19 ani *, dar a văzut și a pătimit ca pentru 90"* [31].

În aceeași zi a memorabilului proces politic, procurorul regal Butoiu va invoca din nou „crimele și culpele" politice cuprinse în Ordinul de dare în judecată nr. 336 din 19 mai 1936 al Consiliului de război din Brașov, insistînd, în mod particular asupra faptului că Nicolae Ceaușescu era *„membru activ și bun propagandist comunist și antifascist, cunoscut de mult timp ca atare de către organele Siguranței și ale Justiției"* [32].

Era cuprinsă în această caracterizare cel mai corespunzător și veridic certificat de maturitate și abnegație revoluționară ce se putea atribui unui activist al partidului comunist.

Dezbaterile procesului de la Brașov s-au încheiat în ziua de 5 iunie 1936. Au fost condamnați 14 militanți comuniști și antifasciști la pedepse care totalizau : 14 ani de închisoare, 280 000 de lei amendă și 45 de ani de interdicție politică. Comunistul Nicolae Ceaușescu a primit una dintre cele mai grele condamnări : 2 ani închisoare, 2 000 de lei amendă și 1 an domiciliu obligatoriu (interdicție de a părăsi satul natal după expirarea sentinței) [33]. Se adăugau, de asemenea, cele șase luni de închisoare la care fusese condamnat pentru așa-zisul „ultraj". Recursul i-a fost respins [34]. Judecătorii reacționari nu au dat curs cererii de a i se scădea din condamnare perioada de prevenție [35].

De-a lungul deceniilor de luptă revoluționară s-au format cadrele de nădejde ale partidului comunist, conducători călîți, educați în spiritul înaltei ținute morale și patriotice specifice luptătorilor comuniști, hotărîți să nu precupețească nimic pentru realizarea înaltului ideal al eliberării sociale și naționale a poporului, al făuririi României noi, socialiste. Încă din timpul procesului de la Brașov, în împrejurările neînchipuit de grele ale înfruntării cu organele represive ale regimului burghez, s-au vădit înaltele trăsături politico-morale — principialitatea comunistă, patriotismul înflăcărat, devotamentul în slujirea intereselor vitale ale clasei muncitoare, ale poporului și țării, abnegația, dîrzenia și neînfricarea în lupta revoluționară — ale celui care astăzi se află în fruntea partidului și statului și care, prin contribuția sa esențială la elaborarea și aplicarea politicii partidului, prin tot ceea ce a făcut și face pentru înăltarea României socialiste, pentru demnitatea și fericirea poporului, și-a cîștigat dragostea și încrederea nemărginită a întregii națiuni.

---

* Tovarășul Nicolae Ceaușescu s-a născut la 26 ianuarie 1918.

[31] „Cuvîntul liber" din 6 iunie 1936.

[32] Apud Emil Poenaru, *Op. cit.*

[33] „Dimineața", „Universul" din 7 iunie 1936; „Gazeta Transilvaniei" din 11 iunie 1936, ș.a.

[34] Arh. C.C. al P.C.R., fond 96, dosar 5524, f. 397.

[35] Adăugînd la cei doi ani de închisoare cele 5 luni de prevenție și cele 6 luni primite pentru așa-zisul ultraj, rezultă că tovarășul Nicolae Ceaușescu fusese condamnat, în fapt, la 3 ani de închisoare.

www.dacoromanica.ro

Procesele politice, antimuncitoreşti şi antifasciste care au avut loc în deceniul al patrulea, în rîndul cărora se înscrie procesul de la Braşov, au reprezentat mai mult decît confruntări pe tărîmul luptei de clasă — dintre abnegaţia, patriotismul şi spiritul de sacrificiu proprii luptătorilor comunişti şi aparatul reacţionar de stat. Ele au constituit forme concrete şi specifice de luptă ale partidului comunist în epoca respectivă, prilej de evidenţiere şi de popularizare a politicii sale în mase, de combatere ideologică şi practică a organizaţiilor fasciste — a căror activitate teroristă, în conivenţă cu acţiunile distructive promovate de statele fasciste pe plan internaţional, aducea grave prejudicii intereselor naţionale ale poporului român. Experienţa dobîndită în aceşti ani în domeniul luptei împotriva pericolului fascist îşi va găsi expresia în activitatea ulterioară a partidului comunist, în marile manifestaţii revoluţionare şi patriotice de la 1 Mai 1939, în contextul cărora se va manifesta din nou, plenar, capacitatea organizatorică, intransigenţa şi maturitatea politică a luptătorului comunist Nicolae Ceauşescu, eliberat din închisoare în decembrie 1938.

Marile valori practice ale acestei experienţe de luptă dobîndită de partidul comunist se vor manifesta, de asemenea, în anii grei ai dictaturii militare-fasciste, în mişcarea de rezistenţă antihitleristă a poporului român, care se va finaliza, sub conducerea partidului comunist, în victoria revoluţiei de eliberare socială şi naţională antifascistă şi antiimperialistă din august 1944, eveniment ce a deschis o nouă epocă în istoria patriei.

45 ANS DEPUIS LE PROCÈS DE BRAŞOV DES MILITANTS COMMUNISTES ET ANTIFASCISTES

RÉSUMÉ

Parmi les événements notables qui ont défini l'état d'esprit antifasciste et antibelliciste de la classe ouvrière de Roumanie pendant la quatrième décennie, la ferme résolution du peuple roumain de s'opposer au fascisme, de défendre par tous les moyens l'indépendance, la souveraineté nationale et l'intégrité territoriale de la patrie se situe le procès des militans communistes et antifascistes jugé à Braşov au printemps 1936.

Le procès a commencé le 27 mai 1936 devant le Tribunal militaire du V-e Corps d'armée de Braşov. Les inculpés étaient plus de 21 communistes et membres de l'Union de la Jeunesse Communiste, arrêtés dans la commune d'Ulmi et dans d'autres localités des départements de Prahova et Dîmbovitza. Toute l'activité révolutionnaire qui faisait l'objet du procès — et qui avait en vue l'organisation de nouveaux noyaux de l'Union de la Jeunesse Communiste et du Bloc pour la défense des libertés démocratiques, la diffusion parmi les masses de matériel à caractère antifasciste édité par le parti communiste ainsi que d'autres actions révolutionnaires — était directement liée à l'activité multilatérale déployée par le militant communiste Nicolae Ceauşescu en qualité de sécretaire du Comité de l'Union de la Jeunesse Communiste de la région de Prahova.

www.dacoromanica.ro

La fermeté, l'intransigeance et la fidélité aux principes manifestées au cours de l'enquête, pendant les premiers jours du procès ainsi que les informations reçues par le Tribunal militaire de la part de la Direction Générale de la Police et de la Sûreté de l'Etat concernant son activité révolutionnaire antérieure, ont convaincu l'instance militaire du rôle décisif que le parti communiste lui avait confié au cours du procès, le fait qu'il était le dirigeant de tout le groupe de communistes et antifascistes inculpés pour une activité qui renfermait, dans les circonstances historiques de danger fasciste, les valeurs de la conscience révolutionnaire et patriotique de la classe ouvrière, du parti communiste, du peuple roumain. Ainsi s'explique, par ailleurs, l'acharnement manifesté par les enquêteurs et l'instance envers lui, le fait qu'on lui a infligé la plus sévère peine, soit une condamnation au cachot de deux ans et demi.

Au cours du procès de Brașov, dans les conditions particulièrement dures de la lutte contre les organes de répression du régime bourgeois, se sont révélés les hautes qualités politiques et morales, l'ardent patriotisme, la fidélité aux intérêts vitaux du pays, l'abnégation dans la lutte révolutionnaire de celui qui, de nos jours, se trouve à la tête du parti et de l'Etat et qui, par son apport essentiel à l'élaboration et à l'application de la politique du parti, par toute sa contribution au progrès de la Roumanie socialiste, au bonheur du peuple, s'est acquis l'affection et la confiance de toute la nation roumaine.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

CONDIȚIILE PENETRAȚIEI CAPITALULUI STRĂIN ÎN ROMÂNIA ÎN PRIMUL DECENIU DUPĂ MAREA UNIRE DIN 1918

DE

VASILE BOZGA

În lunga și frămîntata istorie a raporturilor dintre țara noastră și capitalul străin cei zece ani care au urmat după Marea Unire din 1918 au inaugurat o epocă distinctă și deosebit de complexă. Sub o seamă de aspecte avem de a face cu continuări ale unor stări de lucruri din perioada antebelică, dar sub altele, mult mai numeroase, cu evoluții complet deosebite, generate atît de schimbările importante produse pe plan internațional, cît și de mutațiile petrecute în realitatea românească. Aspectele vechi — avînd adesea o mare forță inerțială — se împletesc strîns cu cele noi, ce se afirmă impetuos, elementele de cadru internațional se intercondiționează strîns cu cele interne, formînd la un loc un mozaic de probleme, condiții, cauze și configurații economice și social-politice de o complicație fără precedent, exteriorizate în forme și modalități dintre cele mai contradictorii.

1. Analiza problemei capitalului străin în România postbelică își găsește un prim suport explicativ în *cadrul internațional*, iar acest cadru este dominat de izbucnirea, desfășurarea și urmările primului război mondial. „Izbucnirea războiului mondial în 1914 a constituit un moment de răscruce în dezvoltarea socială și politică a statelor europene" [1], a întregii lumi în general. Caracterul „de răscruce" al primului război mondial se vădește, înainte de toate, în faptul că în condițiile lui s-a declanșat criza generală a capitalismului. Două dintre componentele acestei crize generale au avut o importanță majoră: (1) victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie „care a deschis o nouă epocă în dezvoltarea societății omenești — epoca trecerii de la capitalism la socialism" [2]; sfera de dominație a capitalismului mondial s-a redus iar rivalitățile și contradicțiile lui s-au ascuțit, competiția pentru dominație și influență pe terenul „rămas" s-a intensificat; (2) s-a declanșat criza sistemului colonial al imperialismului — sistem ce cuprindea, în 1919, sub formă de colonii și semicolonii, 72% din teritoriul lumii și două treimi din populația ei —, a crescut nestăvilit

---

[1] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 3, Edit. politică, București, 1969, p. 712.

[2] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Edit. politică, București, 1972, p. 38.

www.dacoromanica.ro

lupta de eliberare a popoarelor din colonii, ridicînd obstacole mult mai mari decît în trecut în calea exploatării lor de către ţările-metropole şi monopolurile din aceste ţări.

Amploarea fără precedent a primului război mondial şi-a pus, de asemenea, amprenta pe problematica postbelică a lumii capitaliste, inclusiv pe caracterul, dimensiunile şi formele competiţiei dintre capitaluri. Astfel, o „contabilitate" a reperelor esenţiale ale războiului arată că în cele 52 de luni cît a durat au fost atrase în vîltoarea lui 28 de state, cu o populaţie de aproximativ 1,5 miliarde de locuitori [3]. Cele 16 ţări beligerante care au luat parte efectiv la război au înregistrat 10 000 000 de soldaţi morţi, 13 000 000 de civili morţi, 20 000 000 de răniţi, 3 000 000 de soldaţi dispăruţi [4], fără a mai socoti marele număr de orfani şi văduve de război. Marea conflagraţie, legînd într-un singur tot frontul şi spatele frontului, a provocat, de asemenea, cheltuieli şi distrugeri de proporţii uriaşe. Cheltuielile militare directe ale beligeranţilor s-au ridicat la 331,6 miliarde dolari, iar pagubele provocate de război au fost evaluate la 36,9 miliarde dolari [5]. Ansamblul datoriilor tuturor beligeranţilor (fără Rusia) se ridica în 1920 la 225 miliarde de dolari, în timp ce în ajunul războiului aceleaşi ţări n-aveau decît o datorie de 26 miliarde [6]. Şi este de notat că din totalul menţionat numai 45 de miliarde au provenit din impozite, restul de 180 de miliarde de dolari fiind obţinut prin împrumuturi [7]. La cheltuielile de război şi la distrugerile propriu-zise mai trebuiesc adăugate epuizarea stocurilor de rezervă, uzura materialului, micşorarea producţiei utile (cu destinaţie civilă) etc. [8]. Cea mai mare parte din toate aceste pierderi de tot felul a căzut în sarcina Europei. Ca urmare, în timpul războiului Anglia şi Franţa au pierdut aproape o treime din avuţia lor naţională, Germania şi Italia mai mult de un sfert [9].

Aceste stări de lucruri, schiţate mai sus în liniile lor esenţiale, vor lăsa moştenire perioadei postbelice necesitatea unei vaste munci de refacere, care va solicita mari resurse materiale şi mari capitaluri, precum şi aceea a reparaţiilor pe care cei învinşi vor fi obligaţi să le plătească învingătorilor *.

Aceasta avea să se producă însă după încheierea războiului. Pînă atunci nevoile imense ale purtării ostilităţilor trebuiau acoperite şi, aşa

---

[3] Mircea N. Popa, *Primul război mondial, 1914—1918*, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1979, p. 467. La alţi autori cifrele diferă. Vezi, de ex. Frédéric Mauro, *Histoire de l'économie mondiale*, Editions Sirey, Paris, 1971, p. 245.

[4] Cf. Mircea N. Popa, *op. cit.*, p. 468; F. Mauro, *op. cit.*, p. 252—253. O amplă analiză asupra ansamblului consecinţelor demografice vezi la Pierre Léon, *Histoire économique et sociale du monde*, Tome 5: *Guerres et crises. 1914—1947*, Armand Colin, Paris, 1977, p. 59—72.

[5] Mircea N. Popa, *op. cit.*, p. 470. F. Mauro, în *op. cit.*, p. 252 evaluează cheltuielile beligeranţilor (în miliarde dolari dinainte de 1932) la 272,97 din care 199,37 de partea Antantei şi 73,6 de partea Puterilor Centrale.

[6] J. A. Lesourd, Cl. Gérard, *Histoire économique. XIX-e et XX-e siècles*, tome 2, Armand Colin, Paris, 1963, p. 421.

[7] *Ibidem.*

[8] Cf. C. Ambrosi, M. Tacel, *Histoire économique des grandes puissances à l'époque contemporaine, 1850—1964*, ed. II-a, Delagrave, Paris, 1963, p. 477.

[9] C. Ambrosi, M. Tacel, *op. cit.*, p. 477—478.

* Pentru accepţiunea specială a termenului „reparaţii" vezi Emilian Bold, *De la Versailles la Lausanne*, Edit. Junimea, Iaşi, 1976, p. VII—VIII, 12, 37.

www.dacoromanica.ro

cum am menţionat, ceea ce nu s-a putut finanţa pe calea impozitelor a fost acoperit prin împrumuturi interne şi externe sau pe calea emisiunii suplimentare de monetă de către băncile naţionale ale diverselor ţări, adică prin inflaţie.

Uriaşa nevoie de împrumuturi a beligeranţilor, în scopul procurării de echipament, armament, muniţii, hrană şi mijloace de plată — toate necesare pentru purtarea războiului — precum şi dereglarea, întreruperea mecanismului normal al legăturilor comerciale şi financiare dintre state (mai ales dintre cele europene, aflate, cele mai multe, în războiul ce le compartimenta în tabere adverse) au stat la originea unei alte schimbări esenţiale : au dus la modificarea echilibrului economic al lumii [10]. „Din creditoare a lumii, Europa a devenit debitoare, ceea ce punea grava problemă a balanţelor de plăţi" [11]. Totul trebuia cumpărat din ţările de peste ocean : din Statele Unite, Argentina, Japonia, din dominioanele britanice. Astfel, dacă comerţul Europei cu Statele Unite, Canada, Argentina se solda în 1913 cu un deficit de 15 miliarde franci pentru ţările europene (şi, respectiv, cu un sold favorabil celor trei ţări), acest deficit s-a ridicat la 37 miliarde de franci în 1914, la 41 în 1915, 104 în 1916, 120 în 1917, 115 în 1918, cifrîndu-se între 1914 şi 1918 la un total de 419 miliarde franci [12].

Principalul beneficiar al acestei evoluţii — ce-şi are originea în dificultăţile provocate de războiul mondial (care avea ca teatru de operaţiuni continentul european) şi care după război se va accentua — au fost Statele Unite ale Americii. Excedentul lor din comerţul exterior a sporit de la 435,8 milioane de dolari în 1914 la 3 845,4 milioane în 1919 ; tonajul flotei comerciale americane a crescut de la 2 185 000 tone, cît era în 1916, la 11 077 000 tone în 1921 [13]. În total, între 1915 şi 1919, balanţa comercială şi serviciile prestate de Statele Unite le-au adus 14,3 miliarde dolari, la care se adăugau 1,4 miliarde ca venituri ale capitalurilor investite de ei în străinătate. Ca urmare, Statele Unite şi-au sporit rezerva de aur cu 1,2 miliarde dolari [14] — ajungînd să stocheze la ei jumătate din aurul mondial [15] — au acordat în străinătate credite de aproape 10 miliarde, iar restul, circa 4,7 miliarde dolari, a fost utilizat pentru cumpărări de valori sau devize. „Din debitoare înainte de 1914, Statele Unite au devenit creditorii lumii" [16]. Acest fapt îşi va pune amprenta decisivă pe mişcarea internaţională a capitalurilor din întreaga perioadă interbelică.

La deplasările în raporturile de forţe din lumea capitalistă au contribuit, de asemenea, progresele în dezvoltarea economică înregistrate de ţări ca Japonia [17], dominioanele britanice (Australia, Canada, Noua Zee-

---

[10] Louis Pommery, *Aperçu d'histoire économique contemporaine. 1890—1945*, Médicis, Paris, 1946, p. 82.
[11] C. Ambrosi, M. Tacel, *op. cit.*, p. 478.
[12] L. Pommery, *op. cit.*, p. 82.
[13] Mircea N. Popa, *op. cit.*, p. 475.
[14] Pierre Léon, *op. cit.*, p. 56.
[15] J. A. Lesourd, Cl. Gérard, *op. cit.*, p. 422.
[16] Pierre Léon, *loc. cit.*
[17] Cf. Pierre Léon, *op. cit.*, p. 93—97.

www.dacoromanica.ro

landă) [18], unele țări din America latină (Argentina, Brazilia, Mexic) [19]; unele țări neutre din Europa, precum Elveția, Olanda, țările scandinave [20] au înregistrat un spor de bogăție prin comerț și tranzacții financiare cu ambele părți beligerante. Și chiar dacă nu toate aceste schimbări au avut o importanță de prim rang pentru viitorul competiției dintre capitaluri, prezența lor era o dovadă în plus a marilor prefaceri provocate de primul război mondial.

Apare, așadar, limpede că — după cum se arată în *Programul P.C.R.* — „pe arena internațională, sfîrșitul primului război mondial generase schimbări profunde, radicale. Se prăbușiseră imperiile otoman, habsburgic și țarist, se intensificau pretutindeni luptele de clasă, revoluționare, împotriva dominației imperialiste și coloniale" [21].

2. Încheierea războiului deschidea, așadar, o nouă epocă istorică. Unele dintre trăsăturile ei principale, care se prefigurau sau se jalonau încă din timpul marii conflagrații — mai cu seamă dintre cele menite a-și pune pecetea pe destinul postbelic al capitalurilor — au fost menționate mai sus. Dar ele nu erau singurele. „Profundele mutații săvîrșite în configurația geografică, politică și socială a lumii după primul război mondial au determinat un nou și puternic avînt al dezvoltării forțelor de producție pe plan internațional, un mare pas înainte în cunoașterea științifică, în progresul tehnicii, în viața culturală a popoarelor, au ridicat pe o treaptă nouă întreaga civilizație a societății omenești. S-au produs puternice schimbări în structura societății, în raportul forțelor sociale, a început să se afirme cu tot mai multă vigoare proletariatul — clasa cea mai revoluționară a societății —, s-a produs o amplă radicalizare a maselor largi populare" [22]. Întreagă această ambianță obiectivă s-a reflectat, la rîndul ei, în viața politică, în politica economică, în luările de poziție cu caracter ideologic sau doctrinar. Care au fost, pe acest fundal — valabil pentru întreaga perioadă interbelică — trăsăturile aparte ale primului deceniu (1919—1929) și cum s-au pus problemele care țineau mai strict de mișcarea capitalurilor?

Complexitatea, urgența și dificultatea acestor probleme au sugerat autorilor sintezei de *Istorie economică și socială a lumii* să afirme că „de la război la marea criză lumea abia a avut timp să respire" [23]. Și trebuie spus că, față de ritmul și tensiunea desfășurării evenimentelor, afirmația nu ni se pare exagerată. La rîndul lor, alți specialiști consideră că „cei zece ani care urmează după sfîrșitul războiului apar ca o perioadă de tranziție în care își încheie dezvoltarea formele de producție născute în secolul precedent, atît pe plan tehnic, cu noile forțe energetice care sporesc puterea umană și scurtează distanțele, cît și pe planul organizării cu apogeul capitalismului, dar unde se conturează deja răsturnările care vor deschide, odată cu criza din 1929, o nouă perioadă a istoriei" [24]. Continuîndu-și

[18] *Ibidem*, p. 97—101.
[19] *Ibidem*, p. 102—107.
[20] Cf. L. Pommery, *op. cit.*, p. 82; J. A. Lesourd, C. Gérard, *op. cit.*, p. 421.
[21] *Programul P.C.R.* ..., 1975, p. 38.
[22] *Ibidem*, p. 38—39.
[23] Pierre Léon, *op. cit.*, p. 145.
[24] C. Ambrosi, M. Tacel, *op. cit.*, p. 476.

www.dacoromanica.ro

argumentarea, ei arată că, spre deosebire de epoca precedentă, anii de după război sînt martorii trezirii popoarelor din colonii, în timp ce puterile coloniale „dau o bătălie în retragere pentru a-şi menţine poziţiile" [25]. Pe de altă parte, în timp ce secolul al XIX-lea şi începutul secolului următor s-au caracterizat prin dezvoltarea „capitalismului liberal", neintervenţia statului în viaţa economică, circulaţia liberă a capitalurilor şi stabilitate monetară, după 1919 majoritatea statelor încearcă să regăsească, prin aplicarea aceloraşi principii, „prosperitatea de altădată", dar toate vor fi conduse de criză să-şi devalorizeze moneta şi să abandoneze dogma liberalismului pentru a da statului o parte crescîndă în organizarea economiei. Era firesc ca Europa, continentul cel mai atins de război, să fie, totodată, cel în care această perioadă de tranziţie a fost cea mai frămîntată [26].

După cum se ştie, deceniul în cauză a cuprins, de fapt, două subdiviziuni distincte : o perioadă de refacere, între 1919—1924, şi o perioadă de dezvoltare mai susţinută (de fapt, de „stabilizare relativă"), între 1925—1929 (cu variaţiuni posibile de la o ţară la alta). Ca întotdeauna — dar parcă mai acut decît în alte epoci anterioare — problemele economice şi cele politice s-au împletit strîns.

Privind din aceeaşi perspectivă a evidenţierii prioritare a factorilor care au influenţat (şi, adesea, au determinat) mişcarea internaţională a capitalurilor, primul eveniment — care a polarizat, de altfel, atenţia opiniei publice mondiale — a fost încheierea tratatelor de pace.

Tratatele de pace din sistemul de la Versailles aveau tangenţă cu problema capitalului sub cel puţin cîteva aspecte ; iar dacă ţinem seama — s-o reamintim ! — că în spatele marilor state imperialiste se aflau oligarhiile financiare, monopolurile şi interesele lor, că, deşi nu exclusiv, dar în bună măsură „politica este economie concentrată", că, în fine, ţine de „moravurile" tipice ale imperialiştilor de a considera că forţa crează dreptul — atunci această tangenţă, această corelaţie este cu totul evidentă. Astfel, marele capital monopolist era interesat (1) în stabilirea reparaţiilor impuse ţărilor învinse şi în repartizarea acestora între beneficiari ; iar, legat (sau chiar nelegat) de aceasta, în determinarea şi eşalonarea datoriilor interaliate provenite din război ; (2) în reglementarea regimului navigaţiei pe Dunăre ; (3) în modul de stabilire a graniţelor pentru statele naţionale create sau întregite la sfîrşitul războiului prin voinţa popoarelor lor, astfel încît unele interese ale monopolurilor internaţionale (legate de destrămarea Austro-Ungariei îndeosebi, ori de anumite resurse) să fie salvgardate ; (4) în lipsirea de colonii a inamicilor de ieri şi în menţinerea — iar dacă se putea, în extinderea — propriei lor sfere de dominaţie şi exploatare ; (5) în fixarea unor clauze care să ofere prilej de imixtiune în treburile interne ale ţărilor mijlocii şi mici, tratate, de altfel, ca state „cu interese limitate".

Simpla menţionare a acestor aspecte evidenţiază cît de variat şi divers interesat era marele capital monopolist din statele imperialiste învingătoare (ca şi din cele învinse) în reglementările statuate de trata-

[25] *Ibidem.*
[26] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

tele de pace. Aceste reglementări, jalonînd noul statu-quo postbelic, fixau, implicit, cadrul în care urmau să acţioneze şi monopolurile; iar acest lucru nu le putea fi indiferent.

Se impun, totuşi, cîteva observaţii. În primul rînd, restabilirea relaţiilor financiare şi economice postbelice între naţiuni „trecea prin stabilizarea schimburilor şi reglementarea reparaţiilor germane şi a datoriilor interaliate" [27]. Toate aceste chestiuni, care erau strîns legate, au rămas multă vreme pendinte. Astfel, partea cuvenită fiecărei ţări lezate din reparaţiile germane a fost fixată prin acordul de la Spa (semnat la 16 iulie 1920) [28], dar mărimea însăşi a acestor reparaţii a fost stabilită abia în mai 1921, în urma conferinţei de la Londra, la 132 miliarde mărci-aur [29]. Planul Dawes (1924) şi planul Young (1930) au venit cu modificări în reglementarea problemei, pentru ca în 1932, după conferinţa de la Lausanne, problema să fie practic închisă [30]. Rezultatul final a 13 ani de negocieri s-a caracterizat, în special, prin două trăsături: sustragerea Germaniei şi a foştilor ei aliaţi de la reparaţii şi nesocotirea drepturilor cuvenite naţiunilor mici şi mijlocii. Pînă atunci însă — întrucît planul Dawes a avut ca efect reluarea creditelor americane pentru Europa — s-a creat „o vastă mişcare triunghiulară de fonduri" [31] configurată astfel: S.U.A. acorda credite Germaniei — Germania îşi achita anuităţile faţă de foştii ei adversari — aceştia îşi plăteau datoriile de război faţă de Statele Unite.

Notăm apoi că în expansiunea sa postbelică capitalul monopolist de diverse provenienţe nu mai avea în faţă „teritoriile vaste", „spaţiile largi" ale fostelor imperii, prăbuşite în urma războiului, ci noile state naţionale, dornice să se afirme pe planul dezvoltării economice independente, a creării şi dezvoltării unor industrii proprii, să recupereze rămînerea în urmă pe care dominaţia şi exploatarea străină o favorizaseră sau o provocaseră direct. În aceste condiţii era firesc ca monopolurile să întîmpine o serie de greutăţi în acţiunea lor de penetraţie, să n-o poată realiza cu uşurinţa din anii antebelici, contextul să fie mai nuanţat şi mai contradictoriu. Constatînd asemenea fenomene — şi altele, legate de ele — unii istorici străini deplîng „fărîmiţarea" Europei centrale şi răsăritene [32], „compartimentarea economică sporită de după 1919" [33], faptul că „în locul marilor ansambluri cu piaţă internă întinsă, s-au născut o puzderie de state care îşi vor ridica bariere vamale pentru a apăra o economie embrionară şi fără capitaluri" [34] că, în fine, „nici o uniune vamală nu permitea să se restabilească, fie şi cu titlu tranzitoriu, complementarităţile trecutului" [35]. Iar un autor scrie textual: „În tot secolul al XIX-lea a existat în Europa o tendinţă de grupare, de unificare. Trei mari imperii,

---

[27] Pierre Léon, *op. cit.*, p. 153.
[28] *Istoria României în date*, Edit. enciclopedică română, Bucureşti, 1971, p. 319.
[29] E. Bold, *op. cit.*, p. 30.
[30] Vezi pe larg E. Bold, *op. cit.*
[31] Pierre Léon, *op. cit.*, p. 155.
[32] L. Pommery, *op. cit.*, p. 85.
[33] J. A. Lesourd, Cl. Gérard, *op. cit.*, p. 422. Autorii reproduc şi o hartă care arată că „dezmembrarea imperiului austro-ungar a secţionat reţeaua de căi ferate în tronsoane" ca urmare a noilor frontiere din 1919. *(Ibidem).*
[34] C. Ambrosi, M. Tacel, *op. cit.*, p. 478.
[35] Pierre Léon, *op. cit.*, p. 242.

www.dacoromanica.ro

cel german, cel rus, cel austro-ungar păreau a fi reuşit să unifice Europa feudală. Opera lor de strîngere la un loc a fost pusă în discuţie" [36].

Ce se poate spune despre asemenea opinii, despre numitorul comun ce pare să le stea la bază? Că ele sînt stranii raţionamente paseiste, cu termeni inversaţi, şi care judecate obiectiv nu au altă semnificaţie decît aceea că încearcă (sau sugerează) „a pune în discuţie oportunitatea dispariţiei imperiilor absolutiste şi a formării statelor naţionale independente, de a susţine aşa-zisul caracter eliberator al imperiilor, de a prezenta politica lor de dominaţie şi asuprire drept o politică progresistă" [37]. Dar, precum se ştie, istoria demonstrează justeţea incontestabilă a luptei popoarelor „pentru eliberarea şi constituirea lor în entităţi proprii, în state naţionale unitare, independente. Aceasta constituie calea dezvoltării economico-sociale rapide a fiecărui popor, precum şi a instaurării în lume a unor raporturi noi, de colaborare egală între toate naţiunile" [38].

De la acest fapt, iar nu de la constatări de suprafaţă despre „fărămiţare" şi „ansambluri mari" (fără a se cerceta ce era în culisele şi în adîncul lor), trebuie să pornească o evaluare cu adevărat ştiinţifică.

O altă remarcă se referă la faptul că circulaţia internaţională a capitalurilor a fost reluată pe scară largă după ce inflaţia postbelică a fost înfrîntă, iar monedele ţărilor beligerante europene s-au stabilizat.

În condiţiile epocii postbelice, dar cu rădăcini în anii războiului, s-a modificat şi clasamentul principalelor ţări exportatoare de capital. Acestea erau, în ordinea importanţei, Statele Unite ale Americii, Anglia şi Franţa. Urmau apoi Olanda, Elveţia şi Suedia, ţări neutre ce acumulaseră în anii războiului mari avuţii. După o retragere relativă a capitalurilor americane în anii 1922 şi 1923 — timp în care Anglia „a jucat un rol de furnizor extrem de util" [39] — cu începere din 1924 şi pînă la marea criză financiar-bancară din 1931, „Wall Street-ul a furnizat practic tot atîta cît Parisul şi Londra la un loc" [40].

Principala ţară importatoare era Germania. Celelalte erau Argentina, Australia, Canada, Japonia, Norvegia. Principalul flux al capitalurilor mergea din Wall Street spre Berlin, care importa capital aproape de aceeaşi valoare cu ceea ce exportau Statele Unite [41]. Datele tabelului care urmează sînt semnificative pentru ţările aflate în postura de principali protagonişti ai mişcării capitalurilor şi, prin aceasta, pentru întregul fenomen.

Mişcarea capitalurilor îmbrăca atît forma plasamentelor pe termen lung (îndeosebi investiţii directe în industrie), cît şi — mai ales — pe termen scurt, reprezentate de capitaluri aflate în căutare febrilă de profi-

---

[36] L. Pommery, *op. cit.*, p. 85. „Nostalgii" similare, în formă discret aluzivă, găsim şi în unele materiale prezentate la al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice. Vezi, de ex., I. Berendt, *The Great Depression and East-Central Europe*, în: XV-e Congrès international des sciences historiques, *Rapports, II, Section chronologique*, Edit. Academiei R. S. România, 1980, p. 633.

[37] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 17, Edit. politică, Bucureşti, 1979, p. 273.

[38] *Ibidem*, p. 274.

[39] Pierre Léon, *op. cit.*, p. 183.

[40] *Ibidem*.

[41] *Ibidem*.

www.dacoromanica.ro

turi rapide şi mari. Jocul de speculaţie la bursă se preta cel mai bine acestui scop. Din această cauză, precum şi datorită creşterii progresive a decalajului dintre sporirea capacităţii de producţie a întreprinderilor (stimulată prin autofinanţare şi prin creditul ieftin) şi puterea de cumpărare a maselor de consumatori, ca şi a situaţiei precare a agriculturii în tot intervalul 1922—1928 stabilizarea capitalismului avea, în plan economic,

Intrări (+) şi ieşiri (—) nete de fonduri cu titlu de mişcări de capitaluri pe termen lung şi scurt pentru cîteva ţări, între 1924 şi 1931 [42] (în milioane de dolari)

	Principalele ţări creditoare							
	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931
Statele Unite								
— termen lung	—672	—543	—696	—991	—798	—240	—221	+215
— termen scurt	+119	—106	+419	+585	—348	— 4	—479	—637
Franţa								
— total	—535	—450	—483	—504	—236	+ 20	+257	+791
Anglia								
— total	—380	—261	+126	—385	—569	—574	—112	+313
	Germania principala ţară debitoare							
— termen lung	+238	+289	+346	+424	+426	+157	+266	+ 43
— termen scurt	+227	+549	—170	+613	+541	+325	—137	—583

un caracter relativ; unii autori califică această situaţie chiar ca „stare de pre-criză" [43].

Este de reţinut că o parte considerabilă din dificultăţile ţărilor agrare sau preponderent agrare în relaţiile lor cu capitalul străin veneau — încă înainte de 1928, cînd s-a declanşat criza agrară mondială — din faptul că în timp ce produsele industriale se menţineau la preţuri ridicate, datorită extinderii treptate şi crescînde a procesului de monopolizare, preţurile produselor agricole — din a căror vînzare în exterior aceste ţări îşi realizau principalul capitol al intrărilor valutare — se situau la cote mult mai scăzute.

În ce priveşte capitalul german, influenţa acestuia în Europa centrală şi răsăriteană nu se mai baza pe investiţii sau pe împrumuturi — înfrîngerea Germaniei în război punîndu-şi şi aci amprenta —, ci pe expansiunea sa comercială şi pe dominaţia sa în cartelurile internaţionale, atrăgîndu-i astfel pe parteneri în legături strînse cu economia germană [44]. Era aceasta o formă de adaptare a capitalului german la noua sa situaţie de după război.

---

[42] O.N.U., *Les mouvements internationaux des capitaux entre les deux guerres*, New York, 1949, p. 21—22. Cf. şi Pierre Léon, *op. cit.*, p. 183.

[43] C. Ambrosi, M. Tacel, *op. cit.*, p. 480.

[44] Pierre Léon, *op. cit.*, p. 237, 247. Pentru relaţii ale Reşiţei cu grupul Z.E.G. din cartelul internaţional al oţelului, vezi Tudor Paul, *Aspecte din istoricul uzinelor Reşiţa de la înfiinţare pînă în 1944*, în *Uzinele Reşiţa în anii construcţiei socialiste*, Edit. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1963, p. 53—54.

www.dacoromanica.ro

În contextul prezentat pînă aci, sub aspectele ce ni se par cu deosebire definitorii, s-au înscris în primul deceniu postbelic şi relaţiile ţării noastre cu diversele capitaluri străine.

3. Pistele de confruntare cu capitalul străin, în condiţiile de după făurirea statului naţional român unitar, au fost numeroase. La cauzele de ordin internaţional care complicau problema relaţiilor cu acest capital, s-au adăugat şi cele ce decurgeau din configuraţia mult mai diversă a eşichierului politic intern [45].

Chestiunea s-a pus, înainte de toate, pe plan politic şi doctrinar, concretizîndu-se în polemica privitoare la modul de înfăptuire a refacerii şi dezvoltării economice a ţării. Ea şi-a găsit expresia polarizată în cele două formule cunoscute : politica „prin noi înşine", susţinută de Partidul Naţional Liberal şi politica „porţilor deschise" faţă de capitalul străin, promovată în principal de Partidul Naţional Ţărănesc.

În ceea ce priveşte modalităţile propriu-zise de penetraţie a capitalului străin, acestea au constat în (ori s-au manifestat în legătură cu) următoarele aspecte : 1) problemele decurgînd din tratatele de pace, referitoare a) la regrupări şi redistribuiri ale capitalului străin, pe seama celui provenit din ţările foste inamice, b) la reparaţiile cuvenite României în urma războiului şi c) la noua reglementare a statutului internaţional al Dunării ; 2) problemele ridicate de aplicarea în practică a politicii „prin noi înşine" îndeosebi prin legile din 1924, dintre care reprezentativă este mai ales legea minelor ; 3) datoria publică, al cărei capitol extern exprima direct una dintre căile principale de spoliere a economiei româneşti de către capitalul străin ; 4) comerţul exterior, schimbul cu străinătatea, al cărui caracter neechivalent s-a accentuat în perioada aflată în discuţie ; 5) acţiunea unor carteluri internaţionale, în condiţiile creşterii postbelice a procesului de monopolizare ; 6) acţiunile de înfăptuire a stabilizării monetare inaugurate încă din 1927, dar finalizate în 1929, cu preţul unor grele sacrificii pe plan economic şi politic.

Acest generic „bogat" de probleme subliniază odată în plus faptul că, deşi epoca postbelică s-a caracterizat „prin accentuarea opoziţiei marii burghezii autohtone împotriva capitalului străin, prin întărirea poziţiei sale într-o serie de ramuri ale industriei şi circulaţiei" [46], în acelaşi timp, cu toate schimbările survenite, „monopolurile internaţionale deţin o pondere importantă în economia României" [47].

Trecerea în revistă a unor laturi mai semnificative din aria problematică menţionată mai sus este edificatoare în această privinţă. În ambianţa încheierii tratatelor de pace — care au recunoscut dreptul de constituire a statelor unitare independente şi suverane — n-au lipsit manevre, iniţiate de cercuri monopoliste din Franţa şi Marea Britanie, menite să conserve structuri politice istoriceşte perimate (cum era proiec-

[45] Vezi, în acest sens, Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, *Viaţa politică în România 1918—1921*, ed. II-a, Edit. politică, Bucureşti, 1976; Mihail Rusenescu, Ioan Saizu, *Viaţa politică în România 1922—1928*, Edit. politică, Bucureşti, 1979.

[46] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste*, vol. 1, Edit. politică, Bucureşti, 1968, p. 355.

[47] *Ibidem*.

www.dacoromanica.ro

tul aşa-zisei „Confederaţii danubiene" [48]), dar în cuprinsul cărora interesele menţionatelor monopoluri să aibă prioritate. După cum în tratatul de pace cu Austria, o serie de clauze (relative la minorităţi, la comerţul exterior şi la tranzit) lezau suveranitatea şi interesele economice ale României [49]. Vehemente dispute s-au purtat şi mari presiuni s-au exercitat asupra ţării noastre şi în legătură cu problema petrolului, unde monopolurile americane, engleze şi franceze — fiecare în rivalitate acută cu ceilalţi şi toţi în dauna îndreptăţirilor României — voiau să fie beneficiarele confiscării bunurilor inamice, prevăzută de tratatele de pace [50]. „Problema petrolului — relata Ion I. C. Brătianu — a dezlănţuit împotriva noastră pe marii rechini ai trusturilor americane" [51]. (De altfel, din averea societăţilor petroliere cu capital german — „Steaua Română", „Concordia", „Vega", „Creditul petrolifer" — partea română va obţine o cotă infimă).

Deciziile adoptate în problema reparaţiilor datorate de Germania, ca şi în cea a reparaţiilor orientale (de la Ungaria, Austria şi Bulgaria) au dezavantajat, de asemenea, în mod net, România, lăsînd practic întreaga povară a dificilei refaceri postbelice în seama efortului nostru. În schimb, României i-au fost impuse aşa-numite „datorii de eliberare" — reprezentînd preluarea unei cote-părţi din datoria publică a fostei monarhii austro-ungare —, de a căror plată n-a fost scutită decît odată cu adoptarea „planului Young" (în 1930) [52].

În problema reparaţiilor — a cărei spinoasă evoluţie s-a desfăşurat între 1919 şi 1932 [53] — viciul fundamental era că plata acestor reparaţii nu era corelată cu obligaţiile de achitare a datoriilor de război contractate de România (ca şi de alte ţări). Ca atare, pe de o parte România n-a primit decît o parte din compensaţiile ce i se cuveneau, în timp ce datoriile ei provocate de participarea la război au rămas aproape intacte [54].

Toate acestea confirmă aprecierile unui contemporan care spunea că la conferinţa de pace de la sfîrşitul primului război mondial marile puteri învingătoare au căutat „să hotărască soarta lumii, spre folosul celor mari şi pe spinarea celor mici" [55]. Iar corespunzător rolului cîştigat de monopolurile americane şi de Statele Unite în timpul războiului şi după război, reprezentantul S.U.A., conform unei alte mărturii din epocă, „hotăra ca o adevărată providenţă asupra tuturor chestiunilor aduse înaintea conferinţei" [56].

---

[48] Cf. Eliza Campus, *Mica Înţelegere*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 40—44; Viorica Moisuc, *Acte fundamentale ale statutului politico-juridic al României în perioada 1918—1940*, în *Probleme de politică externă a României, 1918—1940*, II, Edit. militară, Bucureşti, 1977, p. 26—28.

[49] Viorica Moisuc, *op. cit.*, p. 23.

[50] G. Buzatu, *Problema petrolului românesc şi naţionalizarea subsolului minier în 1923*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie A. D. Xenopol", Iaşi, V, 1968, p. 146—147; E. Bold, *op. cit.*, p. 10.

[51] G. Buzatu, *ibidem*.

[52] E. Bold, *op. cit.*, p. 32—33.

[53] Vezi pe larg problema la E. Bold, *op. cit.*

[54] Cf. E. Bold, *op. cit.*, p. 196.

[55] I. Russu-Abrudeanu, *România şi războiul mondial*, Edit. Librăriei Socec et co., Bucureşti, 1921, p. 328.

[56] Cf. E. Bold, *op. cit.*, p. 34.

www.dacoromanica.ro

Marile puteri învingătoare au urmărit să-şi asigure o poziţie dominantă şi în ce priveşte navigaţia pe Dunăre. Conform tratatelor de pace, alături de Comisia Europeană a Dunării (C.E.D.), existentă încă din 1856 (şi care se ocupa de navigaţia la gurile Dunării), urma a se înfiinţa o comisie internaţională a Dunării (C.I.D.), a cărei competenţă se întindea pe partea fluvială a marii artere, între Ulm şi Brăila. O conferinţă internaţională, desfăşurată între 2 august 1920 şi 23 iulie 1921 [57], a elaborat „Statutul definitiv al Dunării", ratificat de România prin legea din 8 august 1922 [58]. Acest document marca progrese faţă de reglementările anterioare, dar conţinea şi o seamă de prevederi necorespunzătoare, care încălcau în continuare drepturile suverane ale statelor riverane [59]. Dintre ele, principala era aceea referitoare la faptul că C.E.D. exercita în continuare „puterile pe care le avea înainte de război" [60]. Menţinerea acestor „puteri" — veritabil „regim de capitulaţii" — nu mai corespundea poziţiei internaţionale a României şi „nu se justifica... decît prin prisma intereselor economice, politice şi strategice ale marilor puteri imperialiste..." [61].

O dîrză rezistenţă din partea capitalului străin, ca şi a adepţilor interni ai „deschiderii porţilor" faţă de el, au stîrnit, apoi, prevederea constituţională referitoare la naţionalizarea (= etatizarea) subsolului minier [62], ca şi adoptarea, în cadrul aplicării politicii „prin noi înşine", a legilor din 1924 (legea comercializării din 7 iunie, legea regimului apelor din 27 iunie, legea energiei din 4 iulie), dar în special a legii minelor, din 4 iulie 1924 [63]. Presiunea monopolurilor internaţionale a fost atît de puternică încît prevederile iniţiale ale legii — în special ale art. 33, alineatele c) şi d) [64] — au trebuit să fie sensibil atenuate, iar revanşa împotriva liberalilor a constat, mai ales, în refuzul de a le acorda lor împrumutul de stabilizare. Monopolurile internaţionale „nu suportau" ca interesele lor de profit să fie lezate, iar din confruntarea cu ele a rezultat că liberalii îşi supraevaluaseră întrucîtva forţa.

În ceea ce priveşte comerţul exterior, acesta a constituit în continuare, şi în primul deceniu postbelic, un canal de penetraţie — dar, mai ales, de exploatare a economiei naţionale prin intermediul preţurilor — pentru capitalul internaţional, pentru marile puteri industrializate. Raportul de schimb cu exteriorul s-a înrăutăţit faţă de perioada antebelică. Astfel, dacă în 1914 acest raport era de 1 : 4 (ceea ce înseamnă că pentru a importa o tonă de produse era necesară valoarea a patru tone exportate), în 1925 a fost de 1 : 5, în 1926 de 1 : 6, în 1927 de 1 : 6,58 iar în 1928

---

[57] I. Cârţână, I. Seftiuc, *Dunărea în istoria poporului român*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 181, 219.

[58] C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. XIII—XIV (1922—1926), p. 255—264.

[59] Cf. I. Cârţână, I. Seftiuc, *op. cit.*, p. 226.

[60] C. Hamangiu, *op. cit.*, p. 256.

[61] I. Cârţână, I. Seftiuc, *op. cit.*, p. 222.

[62] Cf. C. Hamangiu, *op. cit.*, vol. XI—XII, p. 5. Prevederea era înscrisă în art. 19.

[63] Mihai Şt. într-un studiu mai vechi *(Caracterul şi urmările legii minelor din 1924*, în *Studii privind istoria economică a României*, vol. I, Edit. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1961, p. 223—245) şi, mai recent, Gh. Buzatu, în *Unele aspecte privind lupta pentru petrolul românesc (legea minelor din 1924)*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie A. D. Xenopol", VI 1969), au analizat pe larg această lege.

[64] C. Hamangiu, *op. cit.*, vol. XI—XII, p. 626—627.

www.dacoromanica.ro

de 1 : 6,5 [65]. Comerţul nostru exterior, resimţea presiunea crescîndă a preţurilor ridicate de monopol practicate pe piaţa internaţională la produsele industriale şi presiunea de sens opus a scăderii treptate — mai ales după 1927 — a preţurilor la produsele agricole. Excedentul balanţei comerciale era întreţinut, în aceste condiţii, cu preţul scurgerii peste graniţă a unor cantităţi sporite de produse agricole, forestiere (pînă în 1926) şi petroliere, ceea ce echivala cu o crescîndă hemoragie economică. Chiar şi aşa însă, balanţa de plăţi externe conserva un caracter deficitar.

Problematica *investiţiilor* de capital străin în industrie, bănci, asigurări, ca şi aceea a datoriei publice a făcut — în măsură mai mare decît altele — obiectul unor temeinice studii de specialitate [66]. În primul domeniu menţionat, veritabila ofensivă postbelică a capitalului străin din tabăra învingătoare s-a concentrat, în special, spre acapararea poziţiilor pierdute de capitaliştii germani şi austro-maghiari; în cel de al doilea — spre obligarea României de a-şi achita dificilele datorii decurgînd din război şi din „revitalierea" imediat postbelică. Spre deosebire de anii anteriori declanşării războiului mondial, cînd multe capitaluri străine se orientau spre investiţii pe termen lung, în „era de nesiguranţă" de după război lucrurile s-au schimbat.

„Azi capitalurile străine — scria economistul N. C. Angelescu — nu mai sunt dispuse să caute întrebuinţare în ţări depărtate, unde imprejurări neprevăzute le pot repede aduce la nefiinţă. Pentru a le atrage nu este suficient să le oferi o rentabilitate ridicată, atunci cînd ţara unde ele sunt investite va prospera, ci *o remuneraţie excepţională şi imediată*" [67].

Această caracteristică se va accentua odată cu declanşarea — în a doua jumătate a anului 1929 — a marii crize de supraproducţie. Stabilizarea monetară românească — inaugurată în perioada finală a fazei de ascensiune economică postbelică — îşi va „consuma" consecinţele dramatice pentru ţară în plină criză. Noua fază conjuncturală deschidea astfel şi o nouă etapă, mai apăsătoare, a relaţiilor României cu capitalul străin.

LES CONDITIONS DE LA PÉNÉTRATION DU CAPITAL ÉTRANGER EN ROUMANIE PENDANT LA PREMIÈRE DÉCENIE QUI A SUIVI LA GRANDE UNION DE 1918

RÉSUMÉ

L'étude examine principalement les conditions dans lesquelles a eu lieu le processus de pénétration du capital étranger en Roumanie pendant les dix années qui ont suivi la Grande Union de 1918, par

[65] V. Madgearu, *Politica noastră financiară în cursul depresiunii economice*, Bucureşti, 1933; M. Rusenescu, I. Saizu, *op. cit.*, p. 23.

[66] Vezi, îndeosebi, *Contribuţii la istoria capitalului străin în România*, autori: Costin Murgescu, N. N. Constantinescu (redactori responsabili), Radu Paul, Constanţa Bogdan, Mihai Ştefan, Edit. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1960, Baza documentară a lucrării şi cea mai mare parte din interpretări — deşi nu toate — îşi păstrează, după părerea noastră, valoarea. Pentru datoria publică rămân de bază lucrările cunoscute ale lui Gh. M. Dobrovici (vol. I), I. Tutuc (în *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 802 şi urm.), M. Maievschi (*Contribuţii la istoria finanţelor publice ale României. 1914—1944*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1957) şi Radu Paul (în *Contribuţii la istoria capitalului străin în România*, partea a II-a).

[67] N. C. Angelescu, *Politica monetară*, în *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 711. Subliniere aparţine autorului citat.

www.dacoromanica.ro

suite de laquelle fut constitué l'Etat national roumain. On présente consécutivement les changements survenus au cours et après la première guerre mondiale sur le plan international avec toutes les effets qui en ont découlé. On expose les conditions spécifiques qui ont caractérisé la première décennie d'après-guerre, notamment celles qui ont influé sous une forme ou une autre le mouvement international des capitaux autant ou cours de la période de reconstruction qui a duré jusqu'au 1924, que dans la phase de développement soutenu qui a précédé le déclenchement de la grande crise économique entre 1929—1933. Dans la partie finale de l'étude l'on présente les aspects les plus significatifs de la confrontation entre la Roumanie et le capital étranger, les changements intervenus dans le contexte de la première décennie qui a suivi la guerre.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

PROCESUL FORMĂRII ŞCOLILOR ŞTIINŢIFICE ŞI TEHNICE ROMÂNEŞTI

DE

I. M. ŞTEFAN

1. Formarea şcolilor ştiinţifice şi tehnice româneşti, începînd din ultimile decenii ale secolului XIX, constituie un proces extrem de important al istoriei civilizaţiei româneşti, pînă acum din păcate practic necercetat în ansamblul său. Faptul este cu atît mai regretabil, cu cît aceste şcoli au avut un rol important în dezvoltarea societăţii româneşti după dobîndirea independenţei de stat a României şi cu cît încă din prima etapă a existenţei lor personalităţile şi instituţiile care le-au ilustrat au dat la iveală realizări atît de interes naţional major, cît şi de incontestabil nivel mondial.

Dealtfel, în general trebuie observat că ceea ce putem numi componenta ştiinţifică şi tehnică a civilizaţiei româneşti a fost pînă acum puţin investigată. Cum se explică acest lucru? Pentru a da o explicaţie trebuie să ne oprim asupra unor considerente generale specifice dezvoltării istoriei ştiinţei. Pe de o parte, istoricii fireşti ai diferitelor discipline ştiinţifice sînt — cu unele excepţii — chiar specialiştii domeniilor respective, ori specialistul este în mod necesar interesat în primul rînd de realizările actuale, de perfecţionări, de noi descoperiri şi nu de reconstituirea trecutului (spre deosebire de specialistul de artă, care, identificînd o creaţie din trecut, descoperă o valoare perenă). Pe de altă parte, însăşi istoria ştiinţei, în dezvoltarea ei generală, este o disciplină relativ nouă. René Taton, cel mai competent reprezentant contemporan al acesteia, precizează astfel lucrurile, în prefaţa unei lucrări de sinteză: „Istoria generală a ştiinţei este o disciplină relativ recentă. Deşi a fost recomandată cu căldură de enciclopedişti, apoi de Auguste Comte şi de şcoala pozitivistă, adevăratul ei avînt nu datează decît de la începutul secolului nostru. Dacă anumite ştiinţe făcuseră deja obiectul unor studii aprofundate, nimeni nu încercase totuşi pînă atunci, în mod serios, să schiţeze un tablou de ansamblu al evoluţiei diferitelor ştiinţe şi a tehnicii. Dar revoluţia introdusă în viaţa omenirii de ritmul mereu accelerat al progresului ştiinţific şi al dezvoltării industriale nu putea să nu edifice minţile în privinţa interdependenţei strînse care există între evoluţia acestor ramuri felurite ale activităţii umane şi celelalte aspecte ale istoriei civilizaţiilor" [1]. La

[1] *Istoria generală a ştiinţei* (publicată sub conducerea lui René Taton), traducere din limba franceză, vol. I, Bucureşti, 1970, p. 5.

www.dacoromanica.ro

rîndul său, John Bernal observă: „Înainte, oamenii de știință puteau să nu țină seama de nimic în afară de opera înaintașilor imediați și puteau chiar să respingă tradițiile trecutului, considerînd că acestea mai curînd ar împiedica progresul decît l-ar ajuta. Astăzi însă, frămîntările vremurilor, împreună cu legătura dintre ele și progresul științei au concentrat atenția asupra aspectului istoric al acesteia" [2].

Este interesant de observat că și în trecutul românesc s-au făcut auzite glasuri care au subliniat oportunitatea abordării acestei probleme. Încă din 1895, profesorul, istoricul și ziaristul Gheorghe Ionescu-Gion publica în „Buletinul Societății de Științe Fizice" un studiu în care își exprima regretul că nu avem „memorii, nici însemnări, nici ziare familiale" în care să se arate tot ceea ce s-a creat la noi din secolul XV și pînă acum, că ne lipsesc scriitorii „care să trîmbițeze cele ce făcuserăm la Dunăre pentru noi înșine și pentru Europa". Și regretînd cît de mult trebuie să „scotocești" prin toate bibliotecile pînă să dai peste „notițe și amănunte" semnificative în această privință, Ionescu-Gion exclamă: „Și lucru curios, domnilor! În țările române, cu privire la științe, alături de neștiința cea mai completă găsești, în îndelungatele spicuiri ce trebuie să faci, știința cea mai bogată, oameni învățați în toată puterea acestui cuvînt, oameni a căror învățătură iese cu atît mai mult la iveală și luminează cu atît mai strălucitor, cu cît e mai adînc întunericul ce se întinde asupra contemporanilor lor" [3].

Ne-au lipsit, într-adevăr, multă vreme, cei care să studieze și să popularizeze trecutul nostru științific, în schimb au fost foarte mulți străinii care au încercat să ne frusteze de ceea ce ne aparținea din patrimoniul mondial, însușindu-și încă din prima jumătate a secolului trecut realizări care nu li se cuveneau cu nimic. Totodată însă, atunci cînd istoria științei a început să se constituie, în secolul XX, ca disciplină independentă, românii și-au dat de timpuriu un aport notabil, mai ales în medicină, matematică și științele naturii, în cadrul unor reuniuni, societăți și publicații științifice internaționale. Să amintim, de pildă, că chirurgul Victor Gomoiu (1882—1960), fondatorul Societății române de istoria medicinei (1929), a fost în același timp președintele (1936—1960) Societății Internaționale de Istoria Medicinei [4], iar matematicianul Petre Sergescu (1893—1954) a organizat primele trei congrese ale matematicienilor români (1929, 1932, 1945), a fost președinte de onoare la congrese internaționale de istorie a științei, de asemenea președinte (1947—1950) și secretar perpetuu (1950—1954) al Academiei Internaționale de Istorie a Științelor, cel mai însemnat for mondial de specialitate [5]. În perioada interbelică, au apărut dealtfel la noi și două exemplare lucrări de sinteză, avînd caracterul unor culegeri de studii, în care se trasează succint, monografic, dezvoltarea diferitelor științe și discipline tehnice în România, scrise de cei

---

[2] John Bernal, *Știința în istoria societății*, traducere din limba engleză, București, 1964, p. VII.

[3] G. Ionescu-Gion, *Încercare asupra istoriei științelor în țările române*, în „Buletinul Societății de Științe Fizice", 1895, p. 145.

[4] S. Pantelimonescu, *Omagiu doctorului Victor Gomoiu*, „Chirurgia", 8, 1972.

[5] G. Șt. Andonie, *Petre Sergescu și lumea personalităților științifice ale secolului*, „Forum", 8, 1973.

www.dacoromanica.ro

mai competenţi specialişti ai domeniilor respective (*La Vie Scientifique en Roumanie*, 2 vol., Bucureşti, 1937—1938 şi *Istoricul dezvoltării tecnicii în România*, 3 vol., Bucureşti, 1931).

2. Pentru a explica modul cum s-au constituit şcolile ştiinţifice şi tehnice româneşti, este necesar să precizăm pe de o parte *ce înţelegem printr-o şcoală de cercetare* şi în al doilea rînd să definim împrejurările care au dus la apariţia unor astfel de şcoli în România, cu alte cuvinte să prezentăm *preliminariile formării lor la noi.*

O şcoală de cercetare implică, în opinia noastră, mai multe elemente definitorii : 1. Existenţa unor unităţi de cercetare a domeniului respectiv, corespunzător dotate ; 2. Existenţa unui învăţămînt superior de specialitate ; 3. Activitatea unor personalităţi capabile să dea la iveală, prin cercetări sistematice, lucrări creatoare, de profundă originalitate, ca şi opere didactice fundamentale ; 4. Gruparea în jurul acestor personalităţi a unor colective de colaboratori şi discipoli, la rîndul lor cu o activitate creatoare semnificativă ; 5. De cele mai multe ori, aceste şcoli sînt susţinute de asociaţii sau societăţi ştiinţifice, care uneori au un rol de coloană vertebrală (la noi, de pildă, Societatea Regală Română de Geografie şi buletinul ei şi Societatea Politehnică din România, de asemenea cu un buletin), alteori numai cu rol adiacent, precum şi de societăţi cu un profil general (Academia Română, Societatea Română de Ştiinţe etc.).

Desigur, aceşti factori nu sînt aceeaşi pentru fiecare disciplină ştiinţifică şi tehnică, diferind după specificul ei, după cerinţele social-economice cărora le-au corespuns şi chiar după viziunea celor care au fost ctitorii de şcoli. În unele cazuri, se impun factori specifici, de pildă laboratoare bine utilate în cazul chimiei, fizicii, geologiei, unităţi geodezice în cazul geografiei, observatoare astronomice indispensabile pentru ştiinţa astrelor, clinici de specialitate pentru medicină ; bibliotecile general-ştiinţifice şi de specialitate sînt în schimb o necesitate absolută pentru toate disciplinele.

Numai reunirea tuturor elementelor definitorii amintite cristalizează formarea unei şcoli. Apariţia, de pildă, a unor personalităţi ştiinţifice, oricît de reprezentative, dar nedispunînd de baze de cercetare, fără discipoli care să le asigure continuitatea, fără o bază de învăţămînt superior corespunzătoare, nu poate iniţia o şcoală de cercetare. Acest lucru s-a întîmplat adesea la noi, care încă cu secole în urmă am cunoscut personalităţi de bine meritată notorietate, dînd la iveală lucrări de valoare ridicată. Este spre pildă cazul ilustrului cărturar umanist Dimitrie Cantemir, geograf, etnograf, orientalist, chimist şi fizician de larg orizont [6], dar care în condiţiile veacului său nu putea deveni ctitor de şcoală şi chiar a celui dintîi savant român modern creator în trei discipline (matematică, fizică, chimie), Emanuel Bacaloglu [7] (sec. XIX). Nici învăţaţii călugări-astronomi din mănăstirile moldovene şi muntene, unii chiar autori de mici tratate de astronomie (pornind de la necesitatea calculării

[6] Const. Măciucă, *Dimitrie Cantemir*, Bucureşti, 1962.
[7] Florica Câmpan, *Bacaloglu*. Bucureşti, 1963.

www.dacoromanica.ro

unor sărbători religioase, uneori pe mai multe secole), asemenea egumenului Siluan de la Putna (sec. XVI), nu ar putea fi socotiţi întemeietori ai şcolii româneşti de astronomie.

Mai trebuie să precizăm încă un fapt. Chiar odată şcolile tehnico-ştiinţifice constituite, ele au cuprins marea majoritate, dar nu totalitatea cercetătorilor români, unii dintre ei activînd independent de ele, în centre de lucru din străinătate, aşa cum s-a întîmplat cu marele inventator chimist Nicolae Teclu la Viena, care deşi o viaţă întreagă a visat să vină, să „se alăture conaţionalilor" săi, să lucreze la Bucureşti (unde era şi membru de prestigiu al Academiei Române), nu şi-a văzut visul împlinit [8]. Vom reveni asupra acestei probleme.

Trecînd la cel de-al doilea aspect al acestui punct, ne vom referi la preliminariile şi condiţiile care au creat baza materială a constituirii şcolilor ştiinţifice şi tehnice.

Referitor la preliminarii, am vrea să pornim de la o observaţie a lui Const. C. Giurescu, pe care o socotim extrem de judicioasă: „Intensitatea şi complexitatea vieţii ştiinţifice şi tehnice de astăzi se explică şi printr-o predispoziţie străveche în acest sens a poporului nostru, predispoziţie care a dus la realizări remarcabile în decursul secolelor" [9]. Acest lucru este valabil chiar din epoca anterioară formării poporului român şi mai ales din epoca geto-dacă şi apoi a Daciei Romane. Explicaţia este, după părerea mea, atît istorică, cît şi geografico-geologică. Istorică, fiindcă ne-am aflat la o răscruce de popoare cotropitoare şi imperii avide de cuceriri, supuşi unor aspre vitregii, care ne obligau nu numai la vitejie, ci şi la măiestrie tehnică, ca o condiţie de *supravieţuire*. Geografic-geologică, fiindcă bogăţia solului, subsolului apelor ne punea la dispoziţie resurse extrem de variate şi bogate, asupra cărora aceste măiestrii puteau să se exercite.

Nu putem, firește, nici măcar schiţa aci o istorie a creaţiei ştiinţifice şi tehnice de-a lungul a două milenii pe pămîntul României de astăzi (sau făurită în afara hotarelor ei de oameni născuţi şi formaţi pe acest pămînt). Ne vom mărgini să dăm cîteva exemple.

În epoca geto-dacă, creatori rămaşi anonimi au creat unelte şi procedee metalurgice de o mare perfecţiune [10], tehnica meritului a luat o însemnată dezvoltare, sistemul de cetăţi de piatră din Munţii Orăştiei s-a bazat pe sisteme de construcţii profund originale şi pe o concepţie de ansamblu inedită [11], medicina a marcat realizări de excepţie, relevate de mai mulţi autori antici, meşteşugurile au dezvoltat tehnici cu totul aparte [12], astronomia practicată de sacerdoţi a lăsat urme, încă nu pe deplin elucidate ca semnificaţie, dar necontestabile ca perfecţiune de calcul, în sanctuarele de la Grădiştea Muncelului, avînd similitudini cu piramidele egiptene.

În feudalism, ştiinţa şi tehnica populară au acumulat o experienţă remarcabilă şi au dat dovadă de o inventivitate deosebită în producerea

---

[8] D. Moroianu, I. M. Ştefan, *Focul viu. Pagini din istoria invenţiilor şi descoperirilor româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 279.

[9] C. C. Giurescu, *Contribuţii la istoria ştiinţei şi tehnicii româneşti*, Bucureşti, 1973, p. 9.

[10] Ioan Glodariu, Eugen Iaroslavschi, *Civilizaţia fierului la daci*, Cluj-Napoca, 1979.

[11] C. Daicoviciu, Al. Ferenczi, *Aşezările dacice din Munţii Orăştiei*, Bucureşti, 1953.

[12] Rodica Tanţău, *Meşteşugurile la geto-daci*, Bucureşti, 1972.

www.dacoromanica.ro

coloranţilor, dezvoltarea de meşteşuguri originale, hidrotehnica populară, sisteme de pescuit şi de vînătoare, medicină, astronomie, meteorologie ş.a. Putem aminti spre pildă de „vopselele", extraordinar de rezistente la intemperii, ca celebrul „albastru de Voroneţ", create de meşterii-ţărani români pentru pictarea pereţilor exteriori ai mănăstirilor din Bucovina şi Nordul Moldovei, de crearea de sisteme variate şi originale de mori, printre care moara cu roată cu făcaie (considerată precursoare a modernei turbine Pelton), de o adevărată civilizaţie tehnică a lemnului (în condiţiile în care la sate metalul lipsea aproape cu desăvîrşire)care a dat la iveală spre pildă bisericile înalte de lemn din Maramureş şi Bihor, adevărate capodopere ale artei constructive, de originalele „garduri cu leasă" amintite de C. C. Giurescu, întinse de-a curmezişul Dunării pentru prinderea peştelui, de multiplele inovaţii ale meşteşugarilor şi instalaţiilor industriei casnice româneşti, de crearea de către meşteri populari (sec. XIV) a celui dintîi vehicul pe şine din istoria tehnicii, „vagonetul de la Brad" (expus în Muzeul Transporturilor din Berlinul Occidental [13]) şi de prima utilizare a explozivilor în lucrări miniere, realizată în Transilvania [14], de nenumărate tratamente aplicate de femeile-vindecătoare de la sate care premerg empiric tratamente medicale dintre cele mai moderne (tratarea guşei, deci a hipertiroidiei, cu bureţi conţinînd iod, a hemoragiilor cu coji de ouă pisate, deci cu calciu, utilizarea unor extrase de plante medicinale foarte eficiente, sisteme empirice de vaccinare antivariolică etc.) Doi cunoscuţi istorici ai medicinei, V. L. Bologa şi S. Izsák conchid spre pildă: „Noi studiem astăzi medicina populară din motive practice. Am înţeles că putem să învăţăm de multe ori de la ea pentru practica noastră medicală" [15]. Este vorba, în toate acestea, de produse ale unui adevărat geniu popular.

Iar dacă pînă acum ne-am referit la creaţia anonimă, această creaţie nu este mai puţin reprezentativă dacă luăm în considerare pe cei dintîi creatori identificaţi. Mai multe surse, printre care Laonic Chalcocondil, ni-l indică pe „Orban dacul" [16] („român de neam" scrie Gheorghe Şincai), drept unul dintre creatorii artileriei grele (sec. XVI), Conrad Haas din Sibiu (sec. XVI) concepe primele rachete cu mai multe trepte de aprindere din istoria tehnicii mondiale [17], Nicolaus Olahus (sec. XVI) face însemnate observaţii geografice şi etnografice, umanistul Ioan Vitez (sec. XV) întemeiază primul observator astronomic de pe teritoriul României în centrul de cultură latină al Oradei, Antim Ivireanu tipăreşte cele dintîi cărţi arabe la Snagov (1701), iar discipolul său, Mihail Ştefan, organizează prima tipografie gruzină la Tbilisi (1709) — prin adaptarea meşteşugului lor la alfabetele respective. Şi, fireste, un rol important, îl au mari personalităţi ca Dimitrie Cantemir, Nicolae Milescu, Constantin Cantacuzino, cu o creaţie de înaltă valoare, ca şi Gavriil Ivul, Amfilohie Hoţiniul, Iosif

[13] D. Moroianu, I. M. Ştefan, *Maeştrii ingeniozităţii româneşti*, Bucureşti, 1976, p. 35—36.

[14] M. Reinaud şi M. Favé, *Du feu grégeois* ..., Paris, 1845, p. 220—221.

[15] V. I. Bologa, S. Izsák, *Fapte şi oameni din trecutul medicinei* ..., Bucureşti, 1962, p. 33.

[16] Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*. În româneşte de Vasile Grecu, Bucureşti, 1958, p. 225; Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, Bucureşti, 1976, p. 150—151.

[17] *Von Honterus zu Oberth* (sub redacţia lui Hans Barth), Bucureşti, 1980, p. 47—65.

www.dacoromanica.ro

Moesodiacul (Moesiodiax), meşterul minier inventator Munteanu-Urs şi mulţi alţii, pentru a ne opri în pragul secolului XIX [18].

Veacul XIX este cel în care România a făcut paşi hotărîtori spre creaţia tehnico-ştiinţifică modernă. Odată cu intensificarea mişcării generale de emancipare socială şi naţională, cu începuturile dezvoltării capitaliste, Ţările române au fost angajate într-un curent general de renovare politică, economică şi tehnico-ştiinţifică, exprimat nu odată în termenul, atît de frecvent folosit de proclamaţiile şi presa vremii, de „propăşire", dealtfel şi numele unei interesante publicaţii a vremii. Propăşirea însemna deopotrivă ieşirea treptată din chingile feudalismului, ascensiunea burgheziei ca clasă înaintată a societăţii, participarea tot mai largă a maselor populare la lupta de eliberare şi la înfăptuirea idealurilor ei, dezvoltarea culturală, în sfîrşit realizarea supremelor ţeluri ale poporului român, unitatea şi independenţa naţională, stindarde care fluturau în acest veac şi în numeroase alte ţări ale Europei, afirmînd drepturile inalienabile ale popoarelor.

Progresul tehnico-ştiinţific, parte componentă a acestor aspiraţii şi a acestui proces, este ilustrat de o serie de înnoiri fundamentale. Ne referim la introducerea maşinii cu abur (cele dintîi menţiuni sînt la noi din 1838 pentru Muntenia şi Transilvania şi din 1846 pentru Moldova). Este vorba apoi de începerea exploatării pe scară largă (1848) a marelui bazin carbonifer al Văii Jiului (folosit în măsură redusă, pe plan local şi anterior), de o importantă perfecţionare a centrului metalurgic al Reşiţei, unde se introduce încă din 1845 procedeul laminării, iar în 1857—1861 se construiesc cele dintîi furnale înalte de mare capacitate. Este interesant de menţionat că o serie de mari cărturari români devin întemeietori de fabrici: Gh. Asachi, G. Barițiu, M. Kogălniceanu. O însemnată acţiune, care a polarizat formarea celor mai multe cadre tehnice ale veacului trecut, a fost construirea reţelei de căi ferate (cea dintîi între Oraviţa şi Buziaş, realizată între 1847 şi 1856, iar cele dintîi din Muntenia şi Moldova în 1869 [19]. Să nu uităm nici introducerea la noi, după mai multe experimentări, a electricităţii: telegraful electric în 1853, generatorul electric pentru iluminat în 1882 ş.a.

Pentru această etapă pregătitoare, care a precedat formarea şcolilor ştiinţifice şi tehnice româneşti, este deosebit de important şi faptul că în această perioadă se constituie treptat *un cadru organizatoric al creativităţii tehnice şi ştiinţifice moderne.* După constituirea, în primele decenii ale veacului, a mai multor societăţi ştiinţifice, printre care cele mai cunoscute au fost Societatea de Medici şi Naturalişti din Iaşi şi Asociaţia transilvană pentru literatura română şi cultura poporului român (ASTRA), în 1866 este întemeiată la Bucureşti Academia Română, cu membri din toate ţinuturile locuite de români [20], în 1875 Societatea Română

[18] Ştefan Bălan, *Moments principaux de l'histoire des sciences de la nature et de la technique en Roumanie (jusqu'au XIX siècle)*, „NOESIS. Travaux du Comité Roumain d'Histoire et de Philosophie des Sciences", VI, 1980, p. 35—42.

[19] C. Botez, D. Urmă, I. Saizu, *Epopeea feroviară românească*, Bucureşti, 1977.

[20] *Academia R.S.R. Organizare, unităţi de cercetare*, Bucureşti, 1966, p. 10—13; Miron Nicolescu, *O sută de ani de activitate academică*. În vol. „Centum Anni Academiae ..., Bucureşti, 1966.

www.dacoromanica.ro

de Geografie, în 1881 Societatea Politehnică din România, iar în 1890 Societatea Română de Ştiinţe (iniţial „de Ştiinţe Fizice"). Universitatea din Iaşi ia naştere în 1860, Universitatea din Bucureşti 1864, iar cea din Cluj în 1872. Consecutiv organizării mai multor şcoli tehnice cu caracter mediu (cele mai cunoscute fiind cele conduse de Gh. Lazăr şi Gh. Asachi), de mecanici şi de meserii în prima jumătate a veacului, în 1864, în vremea lui Alexandru Ioan Cuza, se constituie la Bucureşti şi prima instituţie de învăţământ tehnic superior, denumită în prima ei formă „Şcoala de Ponţi, Şosele, Mine şi Arhitectură", iar ulterior „Şcoala de Poduri, Şosele şi Mine" (1867) şi „Şcoala Naţională de Poduri şi Şosele" (1881). Tot din 1864, datează şi elaborarea unei însemnate legi a instrucţiunii publice. În 1858 este întemeiată, din iniţiativa lui Carol Davila, Şcoala Naţională de Medicină şi Farmacie din Bucureşti, cea dintîi instituţie de învăţământ medical superior de la noi [21].

În acelaşi timp, un număr tot mai mare de români sînt trimişi, ca bursieri, pentru studii superioare, în marile centre culturale ale Apusului. Mai mulţi autori, de diferite specialităţi, se preocupă răzleţ de organizarea de laboratoare şi biblioteci ştiinţifice, de organizarea de observaţii meteorologice, de introducerea unei terminologii ştiinţifice în limba română, iar fizicianul Teodor Stamati publică chiar un „Disionăraş de cuvinte tehnice" (1840). În sfîrşit, în deceniul IX al veacului iau naştere şi primele institute româneşti de cercetare : Birolul Geologic (1882), Institutul Meteorologic (1884) şi Institutul de Bacteriologie (1887) — toate la Bucureşti. Luciditatea privind scopurile urmărite prin progresul tehnico-ştiinţific este ilustrată de o scrisoare din 1843 adresată de Petrache Poenaru întemeietorul unei fabrici de la Tunari şi publicată de „Vestitorul Românesc" : felicitîndu-l pe acesta pentru iniţiativa sa de a folosi „iscusinţa oamenilor cei întrebuinţaţi dintre lăcuitorii aceştii ţări", Poenaru vede în aceasta „o sigură perspectivă a ne scăpa de birul ce plătim streinilor, exportînd produsele noastre ca să ni se întoarcă fabricate" [22].

În această ambianţă favorizînd creativitatea, deşi dezvoltarea tehnico-ştiinţifică a fost în general lentă, iar atitudinea statului faţă de ştiinţa naţională, cum vom vedea, ambiguă, sînt de consemnat o serie de realizări semnificative, care marchează continuitatea faţă de ingeniozitatea tehnică a secolelor anterioare.

Astfel, la 25 mai 1827, P. Poenaru înregistrează la Paris, în vremea studenţiei, cel dintîi brevet de invenţie românesc atestat, pentru un stilou (dotat cu peniţă, rezervor de cerneală şi piston) [23]. Ion I. Irimie, din Bihor, unchiul lui Iosif Vulcan, inventează în 1836 chibriturile cu fosfor, iar în 1840 întemeiază o fabrică de chibrituri. Începînd din acelaşi an, funcţionează la Cluj „fabrica de maşini" a lui Petru Raika, unde sînt produse plugurile de concepţie proprie ale acestuia, originale semănători, secerători, maşini de desfăcut porumb, depănători de mătase — unele premiate la expoziţii-concurs internaţionale. În ţară, unde nu exista încă oficiu de brevetare (creat abia în 1906), o serie de inventatori agricoli se adresează

[21] *Dicţionar cronologic de medicină şi farmacie* (sub îngrijirea lui G. Brătescu), Bucureşti, 1975, p. 131.
[22] D. Moroianu, I. M. Ştefan, *Maeştrii* ..., p. 80.
[23] George Potra, *Petrache Poenaru*, Bucureşti, 1966.

www.dacoromanica.ro

domnitorilor spre a obține „privileghii" pentru exploatarea exclusivă a mașinilor agricole sau a procedeelor miniere inventate de ei (Iosif Caruzu, J. H. Zucker, Alex. Popovici etc.)[24]. În 1857, pe baza unui procedeu elaborat de Alexe Marin, Adolf Heege și Teodor Mehedințeanu, începe să producă cea dintîi rafinărie de petrol din lume la Ploiești [25] (anterior nu existaseră în diferite țări decît mici instalații de distilare), România devine cea dintîi țară cu producție industrială de petrol înregistrată în statisticile internaționale, iar Bucureștiul este în același an cel dintîi oraș din lume iluminat cu petrol lampant. Tot în domeniul iluminatului, să observăm că Timișoara este în 1884 cel dintîi oraș cu străzile iluminate electric. De remarcat și activitatea primului inventator român de notorietate internațională, Alexandru Ciurcu, avocat, publicist, și tehnician amator, inventatorul (în colaborare cu francezul Just Buisson) a celei dintîi ambarcațiuni și a primului vagonet pe șine propulsate prin reacție (experimentate cu succes, în 1886—1887), a primului motor reactiv pentru propulsat aparate de zbor, brevetate în Franța, Anglia, Germania, Italia, S.U.A., Belgia [26]. Interesantă și inventarea, de către Ioan I. Pușcariu, în 1877, a stereometrului, instrument de măsurat și în același timp riglă de calcul [27], fabricată în serie de întreprinderea „Henri Cerf" din Bruxelles.

În domeniul științei, este de subliniat în primul rînd, din această perioadă, opera savantului-enciclopedist Emanuel Bacaloglu, care după o adolescență zbuciumată din cauza participării la Revoluția de la 1848, izbutește ca, în vremea studiilor la Leipzig și Paris (1856—1861), să publice 17 note și articole științifice de matematică, fizică și chimie, descoperind în 1859 ceea ce mai tîrziu Alessandro Terracini a numit „curbura lui Bacaloglu", înscriindu-și astfel ca primul român numele în terminologia științifică internațională [28]. Încă înaintea lui însă, prima lucrare românească originală de matematici fusese publicată (în 1841) de către Dimitrie Asachi, privind inversarea seriilor.

Doi remarcabili precursori ai școlii românești de geologie au fost Carol Mihalic de Hodocin în Moldova, descoperitor de zăcăminte de fier, plumb, argint, aramă și sare și Michael Johann Ackner în Transilvania, cu variate cercetări mineralogice — autori de lucrări însemnate publicate în perioada 1845—1855. Un pionier al explorării floristice și faunistice a Peninsulei Balcanice a fost în 1833—1836 bănățeanul Constantin Manolesco. Printre primii botaniști români descoperitori de la noi s-au numărat transilvănenii Florian Porcius și Artemiu Publiu Alexi, care și-au înscris numele în știință prin descoperirea a numeroase specii de plante. Alexi a și amenajat o mică stațiune pentru cercetări botanice în munți și o modestă grădină botanică la Năsăud [29]. În Moldova, Iacob Cihac și

[24] I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Țării Românești. 1800—1850*, București, 1958, p. 738 și urm.

[25] Const. I. Boncu, *Contribuții la istoria petrolului românesc*, București, 1971, p. 92.

[26] Dinu Moroianu, I. M. Ștefan, *Focul viu ...*, p. 220—226.

[27] I. I. Pușcariu, *Das Stereometer, privilegiertes Körper Messinstrument*, Budapesta, 1877.

[28] I. M. Ștefan, *Romanian Contributions to International Scientific and Technical Terminology*, în „NOESIS ...", VI, 1980, p. 63.

[29] *Istoria științelor în România. Biologia* (sub redacția lui Emil Pop și Radu Codreanu), București, 1975, p. 18—21.

www.dacoromanica.ro

Nicolae Şuţu, elaborează, încă din prima jumătate a secolului XIX, primul studii botanice, al doilea studii zoologice de mare interes documentar. Un alt precursor, prea puţin cunoscut, a fost cărturarul Ioan Rus, care a publicat în 1842, în centrul cultural românesc al Blajului, cel dintîi manual original de geografie în limba română prezentînd unitar toate cele trei ţări române, intitulat *Icoana Pămîntului sau cartea de geografie*.

În medicină, încă înainte de a se putea vorbi de o şcoală ştiinţifică de cercetare, sînt de semnalat astfel de contribuţii originale ca teza de doctorat a lui Mihail Zotta din domeniul patologiei profesionale, consacrată colicii saturnine (1826), o erudită topografie medicală a Ţării Româneşti datorată lui Constantin Caracaş (1830) şi o alta consacrată Moldovei de către Constantin Vârnav (1836) [30], un studiu despre corelaţia dintre evoluţia fenomenelor meteorologice şi bolile infecto-contagioase (1863), datorat lui Iuliu A. Theodori, o metodă de tratament chirurgical a hemoroizilor elaborată de Ion P. Vercescu [31] (1868) — anticipîndu-l pe W. Whitehead (1882) —, în sfîrşit un remarcabil tratat de psihiatrie medico-legală scris de Alexandru Sutzu *Alienatul în faţa societăţii şi a ştiinţei* (1877), lucrare de pionierat în acest domeniu, care propune şi justifică o nouă atitudine, ştiinţific fundamentată, faţă de bolnavii mintali ş.a.

Ne-am referit fireşte la o seamă de realizări de vîrf, dar ele nu sînt mai puţin semnificative pentru aptitudinile tehnico-ştiinţifice ale românilor, corespund nevoilor de progres ale societăţii şi reprezintă un început de afirmare în concertul universal a creaţiei noastre în aceste domenii. Ştiinţa şi tehnica românească îşi dădeau astfel o primă măsură de maturitate, creînd premisele unor progrese şi mai importante, care vor fi proprii perioadei ulterioare.

*

3. Cucerirea independenţei de stat a României, urmare firească a evoluţiei sociale şi naţionale, a impulsionat considerabil progresul economiei, accentuînd în primul rînd cerinţa valorificării bogatelor resurse naturale ale ţării, creînd condiţii stimulative pentru mobilizarea potenţialului material şi uman. Un factor de bază al realizării acestor ţeluri era desigur dezvoltarea ştiinţei şi tehnicii naţionale, integrată în necesităţile româneşti şi în ansamblul progresului european. Evoluţia aceasta era favorizată de faptul că şcolile noastre superioare începuseră să producă specialişti tot mai bine pregătiţi, care se alăturau specialiştilor români formaţi în marile centre de cultură ale Apusului. Necesitatea organizării, sistematizării şi specializării, premise ale unei eficienţe creatoare ridicate, a dus la constituirea şcolilor ştiinţifice şi tehnice româneşti.

Acest proces de constituire nu a fost însă lin, lipsit de obstacole, atitudinea statului faţă de ştiinţa şi tehnica românească fiind în esenţă contradictorie. Pe de o parte, guvernele care se perindau la cîrma statului aveau nevoie de aportul tehnico-ştiinţific, mai ales cînd era vorba de valorificarea unor bogăţii naturale, iar o serie de oameni de stat, ca Mihail Kogălniceanu, Ion Ghica, P. S. Aurelian, Titu Maiorescu, Spiru Haret

[30] C. Vârnav, *Rudimentum physiographiae Moldaviae*, Buda, 1836.

[31] *Istoria ştiinţelor în România, Medicina* (sub redacţia Şt. M. Milcu şi B. Duţescu), Bucureşti, 1980, p. 88.

www.dacoromanica.ro

ş.a. sau istorici ca A. D. Xenopol militau deschis pentru promovarea ştiinţei, tehnicii, industriei; pe de altă parte, aceleaşi guverne acordau de cele mai multe ori cu mare greutate fondurile necesare pentru constituirea bazei materiale adecvate (aparataj, laboratoare, centre de cercetare, biblioteci etc.), datorită atît insuficienţei mijloacelor materiale, cît şi unei neînţelegeri a nevoilor specifice ştiinţei.

În amintirile sale, Petru Poni ilustrează plastic şi, putem spune, dramatic această situaţie, cînd scrie: „Nouă ne lipsea totul. Nu aveam nici colecţii, nici aparate, nici materialul cel mai elementar de experimentare, nici cărţi sau reviste în care să putem afla cel puţin ceea ce alţii, mai favorizaţi decît noi, mai lucrează în alte ţări. Nu aveam măcar localul în care să putem lucra" [32]. Referindu-se la dezvoltarea cercetării ştiinţifice în domeniul tehnic, Remus Răduleţ observa că la început aceasta „s-a dezvoltat fără a fi stimulată şi anume prin activitatea desfăşurată sau condusă de cîteva personalităţi. De aceea, se cuvine [să aducem] cu atît mai mult prinosul nostru de recunoştinţă faţă de fruntaşii care, din producţie sau învăţămînt, cu eforturi mari şi mijloace modeste, publice sau particulare, au purtat făclia cercetării şi a realizărilor tehnice ale ţării şi au creat tradiţia în această muncă, prin exemplul personal şi izbînzi ale celor îndrumaţi de ei" [33].

Un exemplu caracteristic ilustrează rolul de frînă pe care uneori interesele capitaliste îl exercitau asupra progresului tehnico-ştiinţific: „Concesionat în 1868 unui capitalist francez, iluminatul cu gaz (al Bucureştilor — n.a.) trece, după doi ani, în mîinile unui grup de capitalişti români, care construiesc uzina de gaz de la Filaret. După ce storc o mare avere din această exploatare, vînd la rîndul lor întreaga instalaţie unei societăţi engleze, care, după şapte ani de exploatare, o cedează unor capitalişti francezi. Perindarea prin atîtea mîini, străine de interesele poporului, a avut două mari neajunsuri: întîi a împiedicat fabricarea de maşini şi utilaje de către industria naţională, deoarece capitaliştii străini urmăreau să-şi vîndă utilajul lor; apoi a fost o frînă în calea introducerii unui mijloc mai practic de iluminat, iluminatul electric. Bazîndu-se pe contractul încheiat cu Primăria Bucureşti, Compania de Gaz a continuat să funcţioneze pînă în 1908, cînd înceta dreptul ei, conform contractului. În acest fel, iluminarea electrică a Bucureştilor a fost întîrziată cu aproape un sfert de veac" [34].

Victor Babeş, cea mai reprezentativă personalitate a ştiinţei româneşti din trecut, a fost foarte explicit în asprele rechizitorii pe care le-a pronunţat în legătură cu relaţia stat-ştiinţă, şi foarte realist, chiar dacă aprecierile lui nu pot fi generalizate. Sărbătorit în 1915 de Societatea Studenţilor în Medicină, el rosteşte un vehement discurs, în care demască „politicianismul exagerat", care duce la confundarea valorilor, la deprecierea, umilirea, neglijarea, persecutarea oamenilor de ştiinţă de către „puternicii zilei", de către „ariviştii diletanţi, care dispun după placul

[32] Cf. Cristofor Simionescu şi Magda Petrovanu, *Figuri de chimişti români*, Bucureşti, 1964.

[33] Remus Răduleţ, *Realizări şi perspective în domeniul ştiinţelor tehnice*, în vol. *Centum Anni Academiae* ..., p. 89.

[34] Ştefan Vencov, *De la făclie la lumina rece*, Bucureşti, 1952, p. 14—15.

www.dacoromanica.ro

lor de destinele ţării şi nu pot tolera ca altcineva decît ei să fie mai competent, să se impună şi să tulbure afacerile lor" [35]. Arătînd că a luptat timp de 28 de ani pentru reformele „dictate de ştiinţă", dar n-a putut obţine să fie ascultat, el conchide : „Politicienii noştri, care, îndemnaţi de cîţiva infami calomniatori, înjură şi suprimă oamenii noştri de ştiinţă cu renume european, nu-şi dau seama sau puţin le pasă, dacă fac prin aceasta un act de trădare a neamului [...] Fiţi însă convinşi că nu este departe timpul cînd drepturile şi aspiraţiile României vor fi apreciate de areopagul Europei, dar nu după numărul ostaşilor noştri, nici după agitaţiunile politicienilor interesaţi, ci după valoarea culturală şi civilizatoare a neamului românesc, care e reprezentat în prima linie prin ştiinţa română, nu prin ştiinţa germană sau franceză transplantată cu mai mult sau mai puţin succes la noi, dar prin ceea ce românii au creat nepieritor în ţara lor şi pentru care lumea civilizată îi este recunoscătoare" [36]. Aşa se exprima cel ce caracteriza oligarhia vremii lui, între altele, prin „deprecierea intelectualilor, asuprirea ştiinţei adevărate din partea politicienilor noştri, înlocuind-o cu pseudo-ştiinţă şi pseudo-savanţi", cel care întrebat despre leacul pelagrei, o defineşte ca o „boală a mizeriei", ca o „ruşine naţională" şi arată că vindecarea ei o poate aduce numai îmbunătăţirea stării materiale a ţăranilor, în esenţă imediată, „împroprietărirea".

Asemănător vorbea şi marele chimist promotor al progresului ştiinţific C. I. Istrati, care cerea, într-o cuvîntare rostită în 1909 la Societatea de Ştiinţe (întemeiată de el) : „Nu vă pierdeţi timpul degeaba, nu vă lăsaţi să vă influenţeze în rău neajunsurile unei societăţi care se resimte de putreziciunea clasei conducătoare, adesea străină sau înstrăinată. Faceţi totul pentru a aduce la adevărata viaţă marea rezervă de energie ce stă în stare latentă în stratul de jos al poporului ; veţi fi surprinşi şi mîndri de cele ce veţi vedea că se înalţă de-acolo" [37]. Este de asemenea caracteristic faptul că refuzul marelui neurolog Gheorghe Marinescu de a se înscrie în partidul conservator sau liberal, cum i se propusese, a făcut să întîrzie cu 17 ani construirea clinicii neurologice moderne ce-i fusese promisă, terminată pînă la urmă cu doi ani înainte de moartea lui, în 1936.

Exista în acelaşi timp o anumită neîncredere a oficialităţii în capacitatea specialiştilor români. Se recurgea adesea la experţi străini şi la organizaţii sau firme străine, uneori într-adevăr necesari, alteori însă putînd fi cu succes înlocuiţi, chiar în condiţii mai avantajoase, de capacităţile creatoare care existau în ţară (s-a făcut aceasta chiar şi pentru lucrări de restaurare a unor monumente istorice, ceea ce a prejudiciat patrimoniul naţional). Substratul era în multe cazuri complicitatea de interese dintre cercurile guvernante şi reprezentanţii capitalului românesc şi străin.

Desigur, nu trebuie să absolutizăm această adversitate sau obtuzitate. Încă din prima jumătate a veacului, prin bursele instituite de domnitori ca Mihail Sturza, prin Eforia Şcolilor, mai tîrziu prin fonduri speciale

---

[35] *Sărbătorirea profesorului Babeş de către Societatea Studenţilor în Medicină*, Bucureşti, 1915. Extras din „Spitalul", 1915, p. 139—143.

[36] *Ibidem*.

[37] Cf. D. Moroianu, I. M. Ştefan, *Maeştrii...*, p. 201.

www.dacoromanica.ro

ca cel instituit de „Vasile Adamachi", prin Academia Română, numeroşi tineri români au obţinut cum am mai arătat, burse de stat, cu care au făcut strălucite studii în străinătate (P. Poni, Gregoriu Ştefănescu, Ion Ionescu de la Brad, Spiru Haret, Constantin Miculescu ş.a.). Epoca lui Alexandru Ioan Cuza, perioadele cînd guvernele sau diferite ministere au fost conduse de Ioan Ghica sau P. S. Aurelian, de Spiru Haret (la Instrucţiunea Publică) sau de Anghel Saligny (la Lucrări Publice) au cunoscut importante acţiuni de stimulare a creaţiei tehnico-ştiinţifice. Dar predominantă a fost atitudinea contrarie, reticentă, de contracarare chiar. Adesea oamenii de ştiinţă erau nevoiţi, cum tot P. Poni remarcă, în amintirile anterior citate, „să lucreze mai întîi pentru a-şi crea mijloacele de studiu", să lupte din greu pentru întemeierea de laboratoare, institute, biblioteci, observatoare, unele realizate extrem de tîrziu. Ioan Athanasiu, întemeietorul fiziologiei experimentale în România şi savant de renume mondial, care a dotat Institutul de Fiziologie din Bucureşti în mare măsură prin sacrificii personale, şi-a dat demisia de la catedră atunci cînd institutul a fost abuziv demolat înainte de a se construi un nou local, rostind cuvintele memorabile „Eu nu pot face fiziologie cu creta şi buretele !" Observatorul astronomic din Bucureşti a fost fondat abia în 1908, după îndelungi strădanii şi insistenţe ale lui Nicolae Coculescu[38] şi doar de atunci se poate vorbi de o şcoală românească de astronomie. Şcoala astronomică de la Iaşi se constituie în 1913 [39], odată cu întemeierea Observatorului astronomic din Iaşi de către astronomul şi matematicianul Constantin Popovici. Fără astfel de observatoare, nu putea fi evident vorba de şcoli de cercetare ştiinţifică în această specialitate [40]. Petru Bogdan, pionierul chimiei fizice în România, a trebuit să aştepte 15 ani înfiinţarea catedrei de această specialitate la Iaşi (1915), pe care a organizat-o apoi ca centru de învăţămînt şi cercetare.

Dacă într-o serie de domenii fundamentale, reprezentanţii şcolilor ştiinţifice autohtone au reuşit totuşi de timpuriu, încă de la sfîrşitul secolului XIX, să se impună, aceasta s-a datorat într-o măsură importantă faptului că ei au obţinut rezultate de mare interes naţional sau de valoare internaţională recunoscută. Aceasta s-a întîmplat chiar în faza de ctitorire şi uneori în strînsă legătură cu aceasta. Geologii, naturaliştii, geografii, chimiştii, inginerii constructori, minieri şi petrolişti, se afirmă cu autoritate, contribuind în mod hotărîtor la rezolvarea unor probleme economice, sociale, de civilizaţie ale ţării sau primesc prestigioase recunoaşteri şi premii internaţionale pentru contribuţiile lor. Ei îşi demonstrează, teoretic şi practic, priceperea şi puterea creatoare, în cadrul unor probe considerate hotărîtoare şi o fac în ciuda mijloacelor materiale slabe de care ţara dispunea, în ciuda opoziţiei de care de cele mai multe ori se lovesc din partea oficialităţii; ei micşorează implicit dependenţa României faţă de importul de inteligenţă străină şi ajung în acelaşi timp să dezvolte aportul românesc la patrimoniul mondial.

---

[38] I. M. Ştefan, V. Ionescu Vlăsceanu, *Momente şi figuri din istoria astronomiei româneşti*, Bucureşti, 1966, p. 55–61.

[39] *Ibidem*, p. 61–64.

[40] Constantin Pârvulescu, *Contribuţie la istoria ştiinţelor. Tablou sinoptic al evoluţiei astronomiei în România*, Cernăuţi, 1937.

www.dacoromanica.ro

Astfel, necesitatea social-economică de modernizare a societății se întîlnește și se îmbină cu opera de pionierat eroic a unor învățați devotați științei dincolo de orice limită.

Printre exemplele caracteristice care se pot da, putem aminti o serie de realizări decisive în știința și practica ingineriei. Astfel, după o primă perioadă în care căile ferate din Muntenia și Moldova au fost construite de către firme concesionare străine (1869—1879), inginerii români avînd doar sarcina să supravegheze și să consolideze lucrările, în 1879 un grup de ingineri români, în frunte cu Dimitrie Frunză, primește sarcina să construiască linia feroviară Buzău-Mărășești. Proiectată de specialiștii români, în frunte cu Frunză, linia este executată între 1 mai 1879 și 1 iunie 1881, în condiții tehnice superioare traseelor executate de concesionari, fiind dată în exploatare înainte de termenul prevăzut și cu o economie de 620 000 lei față de deviz — importantă demonstrație a capacității a ceea ce se numea pe atunci „corpul tehnic român". Iar cu prilejul inaugurării liniei, sărbătorită ca un eveniment național, este întemeiată Societatea Politehnică din România (1881). În același an, Școala Națională de Poduri și Șosele este reorganizată de Gheorghe I. Duca (mulți îi spuneau chiar „Școala lui Duca"), ca o bază mult consolidată de învățămînt tehnic superior — la nivelul celor mai bune instituții similare din Europa — și totodată dotată cu primele nuclee de cercetare tehnică (laboratoare etc.). Chiar în anii directoratului lui Duca (1881—1888), cînd se poate vorbi pentru întîia oară de o școală românească de tehnică, se produce și un alt eveniment tehnic important. Inginerul Anghel Saligny primește (1884) sarcina proiectării și execuției marilor silozuri de la Brăila și Galați, importante economic pentru depozitarea și exportul cerealelor țării. Dînd dovadă de o îndrăzneală tehnică deosebită, el execută pereții din plăci hexagonale prefabricate de beton armat, prin aceasta România fiind prima țară din lume unde s-a întrebuințat betonul armat la astfel de construcții [41], Saligny devenind în același timp un pionier al prefabricării construcțiilor masive pe plan mondial. Și tot A. Saligny este acela care, răspunzînd necesității economice stringente de a se asigura legătura României cu Dobrogea, provincia realipită țării în urma Războiului Independenței, realizează, în fruntea unui colectiv de ingineri români, vastul complex al lucrărilor inginerești ale liniei feroviare Fetești-Cernavodă, în condiții de teren foarte dificile (zone mlăștinoase etc.). După ce la un concurs internațional mai multe firme străine prezentaseră soluții nesatisfăcătoare sub aspect tehnic și economic, proiectul este încredințat lui Anghel Saligny. Soluțiile magistrale pe care el le-a dat acestei mari lucrări (1890—1895), într-o epocă de pionierat a tehnicii românești moderne, a inclus realizarea marelui pod de la Cernavodă, pe atunci cel mai lung pod metalic din Europa continentală (și al treilea ca lungime din lume) și în același timp cel dintîi pod din oțel acid — oțelul modern —, adevărat „arc de triumf închinat bătrînului Danubiu", cum l-a caracterizat Alexandru Vlahuță. Tratatele de poduri din toată lumea citează această lucrare inginerească de valoare națională și mondială.

[41] N. Profiri, *Opera și activitatea lui Anghel Saligny* în vol. *„Anghel Saligny. Biobibliografie"*, București, 1956, p. 13. Vezi și *Istoricul dezvoltării tehnicii în România*, vol. I, 1931, p. 129.

www.dacoromanica.ro

Saligny a scris puţin şi a realizat mult, cea mai importantă lucrare publicată de el fiind memoriul tehnic al Complexului Feteşti-Cernavodă, ce-i drept profetic în multe dintre previziunile sale tehnice. Pentru el ca şi pentru o serie de alţi pionieri ai ingineriei româneşti, sînt pe deplin valabile observaţiile pe care le face Saligny însuşi cu prilejul primirii lui Mihail Râmniceanu — cel mai însemnat constructor român de linii feroviare — ca membru corespondent al Academiei Române, la 23 martie 1904, cînd spune că, în afara cîtorva memorii şi studii, acesta nu are publicaţii importante ; dar inginerii care s-au distins în România în ultimii douăzeci de ani, arată el, au avut mult de muncit şi în schimb le-a lipsit timpul necesar să elaboreze măcar monografii asupra lucrărilor executate de ei, despre care s-ar fi putut scrie volume întregi. Aceste lucrări, subliniază constructorul podului de la Cernavodă — caracterizîndu-şi de fapt şi propria operă —, executate în piatră şi oţel, vor rămîne ca o mărturie nepieritoare a capacităţii acelora care le-au conceput şi realizat [42].

Ne-am oprit mai mult asupra acestor evenimente de început ale formării şcolii tehnice din România, fiindcă ni s-au părut a fi semnificative pentru întreagă această etapă iniţială, pentru rolul ei în civilizaţia românească, pentru nivelul la care s-au ridicat aceste înfăptuiri de pionierat.

În decursul primelor decenii ale existenţei şcolilor ştiinţifice şi tehnice româneşti, institutele, laboratoarele şi bibliotecile se înmulţesc şi se diversifică (adesea, cum am văzut, cu aportul personal al întemeietorilor de discipline), se înfiinţează noi şi noi catedre de diferite specialităţi şi acestea devin centre de activitate creatoare, importante acţiuni ştiinţifice şi tehnice sînt duse la bun sfîrşit, românii devin autori de descoperiri şi invenţii cu valoare de prioritate în ştiinţă şi tehnică.

Toate acestea se produc în cadrul şcolilor ştiinţifice care se diversifică tot mai mult, proces corespunzător celui desfăşurat pe plan mondial. Şcoala iniţială de geologie se diferenţiază de pildă în şcoli de mineralogie, tectonică, petrografie, stratigrafie, cristalografie, sedimentologie, paleontologie, pedologie, ulterior şi de hidrogeologie, geochimie, geofizică, geomatematică etc. [43]. Chimia se diferenţiază la rîndul ei în cele trei şcoli fundamentale de chimie organică, anorganică şi analitică, iar medicina în şcoli de bacteriologie, chirurgie, medicină internă, ftiziologie,neurologie, psihiatrie, cardiologie, pediatrie, oftalmologie, oto-rino-laringologie etc. [44] Tehnica se diferenţiază în şcoli de construcţii, de materiale de construcţii, de inginerie feroviară, de hidraulică şi hidrotehnică, de construcţii de maşini şi motoare, de industrie chimică, de energetică şi electrotehnică, de petrol şi mine, de aerodinamică, de telecomunicaţii şi radiocomunicaţii — ulterior şi de domenii foarte speciale : cibernetică tehnică şi cibernetică economică, informatică, magnetohidrodinamică, gazodinamică, lubrifiaţie etc. [45].

---

[42] „Analele Acad. Române", seria II, t. XXVI, 1903—1904, Bucureşti, 1904, p. 196. Vezi şi Radu Pantazi, *Anghel Saligny à l'Académie Roumaine*, în „NOESIS", VI, 1980, p. 43.

[43] *Istoria ştiinţelor în România. Geologia-Geofizica-Geodezia-Geografia* (sub redacţia Sabba S. Ştefănescu, G. Murgeanu, Vintilă Mihăilescu), Bucureşti, 1977.

[44] *Istoria Medicinei Româneşti*, Bucureşti, 1972.

[45] I. M. Ştefan, Edmond Nicolau, *Scurtă istorie a creaţiei ştiinţifice şi tehnice româneşti*, (mss.), Bucureşti, 1981, p. 42—45.

www.dacoromanica.ro

Sarcina cea mai grea a revenit fără îndoială ctitorilor de discipline, celor care au dus munca de desţelenire şi de fundamentare, impunînd în acelaşi timp valoarea şi caracterul novator al activităţii de cercetare şi de înfăptuire în cadrul celor dintîi şcoli constituite : Ion Ionescu de la Brad în agronomie, Gregoriu Ştefănescu şi Grigore Cobălcescu în geologie, Petru Poni şi C. I. Istrati în chimie, Dragomir Hurmuzescu şi Constantin Miculescu în fizică, David Emmanuel, Gh. Ţiţeica şi Dimitrie Pompeiu în matematică, Nicolae Coculescu în astronomie, Simion Mehedinţi şi George Vâlsan în geografie, Victor Babeş, Ion Cantacuzino şi Gheorghe Marinescu în medicină, Dimitrie Brândza, Emil Racoviţă, Grigore Antipa şi Paul Bujor în biologie, Anghel Saligny, Gheorghe Duca şi Elie Radu în tehnică. „Printr-o activitate de larg orizont, prin asimilarea celor mai însemnate progrese obţinute pe plan mondial, prin pilda unei creaţii personale originale de avangardă, prin formarea unor mari pleiade de discipoli, ei au creat baza solidă a dezvoltării ulterioare" [46].

★

4. Lucrarea de faţă nu poate cuprinde schiţarea unor istorii separate ale dezvoltării şcolilor ştiinţifice şi tehnice româneşti. Ne propunem să facem acest lucru într-un studiu ulterior. Este însă necesar să ne oprim asupra unor trăsături comune şi diferenţiale ale procesului de formare a acestor şcoli.

Trebuie subliniat în primul rînd cadrul istoric general în care şcolile respective s-au constituit, în condiţiile cuceririi independenţei absolute a României, cînd ţara noastră asigurîndu-şi suveranitatea, a devenit egală cu celelalte state independente. A urmat o epocă putînd fi, în ansamblu, considerată de progres în politica statală, în economie, în cultură. Evoluţia ştiinţei şi tehnicii a fost strîns legată de o însemnată dezvoltare industrială, agricolă şi comercială, ca şi de necesităţile intensificării investigării resurselor geologice şi a marei bogăţii petroliere a ţării, de necesitatea dezvoltării transporturilor, fiind totodată dependentă de politica economică, în care se înfruntau liberschimbismul conservator şi protecţionismul liberal (ultimul evident mai favorabil dezvoltării ştiinţifice).

Un rol important l-a jucat Academia Română, care s-a impus ca forul cultural cel mai însemnat al ţării ; secţia ştiinţifică a acesteia, constituită în 1872, şi-a început mai tîrziu decît celelalte două secţii (literară şi istorică) activitatea, dar a cuprins încă din faza iniţială oameni de ştiinţă de mare prestigiu, ca Florian Porcius, Em. Bacaloglu, Ion Ionescu de la Brad, Gr. Cobălcescu, Petru Poni, Ion Ghica, Anghel Saligny, Spiru Haret, Nicolae Kretzulescu, Victor Babeş, care i-au asigurat un nivel ridicat şi un larg orizont [47]. Academia primea anual de la stat o mică dotaţie, de 300 mii lei, dispunea de cea mai importantă bibliotecă ştiinţifică din ţară şi în periodicul ei de bază, „Analele Academiei Române" (ale cărei „Memorii" apăreau separat, pe secţii), şi-au publicat sistematic cercetările reprezentanţii şcolilor ştiinţifice. În paralel cu Academia, au fost fundate un număr tot mai mare de societăţi, institute

[46] *Ibidem*, p. 45.

[47] *Académie de la République Socialiste de Roumaine. Bref historique. 1866—1966*, Bucureşti, 1968.

www.dacoromanica.ro

şi centre de cercetare, din ce în ce mai specializate, care şi-au editat propriile publicaţii (anale, buletine, reviste, colecţii de cărţi). La rîndul lor, universităţile au început să-şi editeze periodicele, mai întîi generale, apoi pe specialităţi.

Şcolile ştiinţifice au organizat de timpuriu şi legături ştiinţifice internaţionale constante, au luat parte la vaste acţiuni de colaborare ştiinţifică (cum a fost alcătuirea hărţii geologice a Europei, încă din 1881). Participarea specialiştilor români la elaborarea de mari dicţionare internaţionale, ca cel de fiziologie în zece volume, şi la congrese de specialitate a devenit tot mai frecventă, iar la începutul veacului XX un congres internaţional al petrolului s-a ţinut la Bucureşti.

O serie de centre de cercetare şi-au ridicat simţitor nivelul activităţii : modestul Birou Geologic din 1882 devine, de pildă, în 1906 Institutul Geologic al României ; alte centre de cercetare se diversifică, diferenţiindu-se în mai multe instituţii separate. O serie de societăţi de pildă cea de geografie, desfăşoară intense activităţi de cercetare şi elaborează lucrări monumentale, ca *Marele Dicţionar Geografic al României* (1898—1902).

În cadrul unora dintre discipline, nu se formează în faza iniţială institute speciale de cercetare, această activitate desfăşurîndu-se în cadrul învăţămîntului superior, unde catedrele universitare devin ele însele centre de cercetare ; acesta este cazul, în etapa de formare a şcolilor ştiinţifice, pentru matematică, fizică, chimie, tehnică : cercetarea se efectuează în universităţi, respectiv la Şcoala Naţională de Poduri şi Şosele. În cazul altor discipline, la care s-au constituit de la început institute de cercetare, catedrele devin un al doilea nucleu de cercetare, a cărui dotare se modernizează treptat.

Însăşi succesiunea în care au apărut şcolile ştiinţifice româneşti ilustrează axarea lor pe necesităţile social-economice ale ţării. Este vorba în primul rînd de Şcoala românească de agronomie ctitorită de Ion Ionescu de la Brad, odată cu organizarea primelor staţiuni experimentale agricole şi cursuri superioare de agronomie, apoi de şcoala românească de geologie şi de şcoala românească de chimie, aceasta din urmă avînd la început şi ea, în mare măsură, preocupări predominante de valorificare a resurselor subsolului (P. Poni, de pildă, publică o mare sinteză de mineralogie şi are cercetări importante privind petrolul românesc).

Specializarea şcolilor se produce în mod diferit. În timp ce matematica şi fizica de pildă se menţin mult timp ca o singură şcoală ştiinţifică, medicina se diferenţiază de la început ; Victor Babeş este întemeietor al şcolii medicale româneşti şi în acelaşi timp fondatorul şcolii româneşti de bacteriologie, Gheorghe Marinescu este întemeietor al şcolii româneşti de medicină şi totodată de neurologie ; şcoala românească de chirurgie apare şi ea de timpuriu prin activitatea de cercetare şi învăţămînt a lui Constantin Dumitrescu Severeanu, George Assaky şi Thoma Ionescu. În biologie, se produce, de asemenea, de timpuriu diferenţierea între botanişti, zoologi şi fiziologi, Institutul Botanic al Universităţii din Bucureşti fiind întemeiat de D. Brandza în 1892, dezvoltat din nuclee anterioare.

În marea lor majoritate, ctitorii de şcoli sînt în acelaşi timp mari creatori în domeniul ştiinţei sau tehnicii respective. Există însă şi cazuri

www.dacoromanica.ro

în care ctitorii de şcoală, după un început remarcabil (de obicei materializat în teza de doctorat) nu mai dau la iveală ulterior decît puţine lucrări, deoarece îşi sacrifică propria carieră de creaţie muncii didactice, organizării laboratoarelor, stimulării creaţiei ştiinţifice a unei numeroase pleiade de discipoli. Este spre pildă cazul lui David Emmanuel, care în afara unei valoroase teze de doctorat asupra integralelor abeliene de speţa a III-a (1879) şi a unui clasic curs de teoria funcţiilor nu a dat lucrări importante; totuşi, atît S. Stoilow, cît şi G. Mihoc îl consideră, şi aceasta pe drept cuvînt, întemeietor al şcolii matematice româneşti. Acelaşi lucru trebuie spus despre Constantin Miculescu, care, după ce în teza sa de doctorat din 1891, citată şi astăzi în toate tratatele de specialitate, determină cel mai precis echivalent mecanic al caloriei, constantă de bază a termodinamicii moderne, nu mai scrie decît cîteva lucrări de mai redusă însemnătate, întemeind, în schimb, printr-o vastă activitate profesorală şi de îndrumare a cercetării, şcoala de fizică de la Bucureşti. Şi Spiru Haret, astronom, matematician şi mecanician, după o teză de mecanică cerească adesea citată, nu mai scrie, ca lucrare fundamentală, decît un valoros tratat de *Mecanică socială*, devenind în schimb ctitorul învăţămîntului ştiinţific modern românesc.

În sfîrşit, o serie de oameni de ştiinţă, desfăşoară, în ţară sau în străinătate, o activitate importantă, dar care nu este legată de şcolile de cercetare autohtone. Este, de exemplu, cazul, amintit, al lui Nicolae Teclu, care a activat ca profesor şi inventator la Viena, a entomologului Aristide Caradja, care izolat la domeniul său de la Grumăzeşti-Neamţ, a devenit unul dintre cei mai însemnaţi cercetători ai microlepidopterelor pe plan mondial, ca şi a unor creatori care, negăsind în ţară o bază de cercetare adecvată, şi-au efectuat cercetările, descoperirile şi invenţiile deschizătoare de drumuri în străinătate (Traian Vuia, Henri Coandă, Gogu Constantinescu, Const. Levaditi ş.a.). Cu adevărat dramatică a fost situaţia lui Constantin Levaditi, unul dintre întemeietorii pe plan mondial a inframicrobiologiei în cadrul cercetărilor efectuate în străinătate; întors în ţară, ocupă o catedră de bacteriologie la Universitatea din Cluj (1919—1921), dar este îndepărtat samavolnic, în urma publicării unei lucrări în care denunţa starea sanitară nesatisfăcătoare.

O caracteristică de seamă a etapei de formare a şcolilor ştiinţifice şi tehnice româneşti este, cum indicam de la început, nivelul înalt la care s-a ridicat, încă din faza de ctitorire, creaţia lor. Reprezentanţii acestor şcoli întemeiază discipline noi ca biospeologia (E. Racoviţă, 1907) şi sonicitatea (G. Constantinescu, 1913—1918), elaborează primele tratate sistematice de bacteriologie (1885, V. Babeş, în colaborare cu A. V. Cornil), de endocrinologie (1909, C. I. Parhon, în colaborare cu M. H. Goldstein) şi de ecuaţii integrale (1911, Traian Lalescu) din lume, inventează telefonia multiplă (1906, Augustin Maior), iniţiază filmul ştiinţific (Gh. Marinescu, 1898), inventează cel dintîi electroscop modern şi cel dintîi electrodinam de tensiune ridicată (Dragomir Hurmuzescu, 1894 şi respectiv 1896), concep şi experimentează primul avion capabil să decoleze prin forţa motorului său (1906, Traian Vuia) şi cel dintîi avion cu reacţie (1910, Henri Coandă), inventează un nou sistem de rafinare selectivă a petrolului (1908, Lazăr Edeleanu), care se răspîndeşte în toată lumea, descoperă magnetonul atomic (Ştefan Procopiu, 1912), iniţiază noi di-

www.dacoromanica.ro

recţii de cercetare prin descoperiri cruciale în matematică, biologie, chimie, fizică, geologie, medicină. Terminologia ştiinţifică şi tehnică cuprinde, în această perioadă, cîteva mii de denumiri de efecte, fenomene, formule, funcţii, ecuaţii, reţele, metode analitice, compuşi chimici, procedee, dispozitive, aparate, instalaţii, tratamente, tehnici operatorii, genuri, specii şi varietăţi biologice, ipoteze şi teorii introduse de români, cele mai multe purtînd chiar numele lor [48] — şi aceasta în ciuda unor repetate frustări la care descoperirile româneşti au fost supuse. Într-o perioadă ulterioară, acestea vor deveni şi mai numeroase, amplificînd contribuţia românească la patrimoniul mondial al valorilor tehnico-ştiinţifice.

LE PROCESSUS DE FORMATION DES ÉCOLES SCIENTIFIQUES ET TECHNIQUES ROUMAINES

RÉSUMÉ

Le processus de formation des écoles scientifiques et techniques roumaines, peu étudié jusqu'à ces jours, s'est déroulé au cours des dernières décennies du XIX-e siècle, dans les conditions de la conquête de l'indépendance d'Etat de la Roumanie. Les traditions de la science et de la tehnique roumaines sont, incontestablement, plus anciennes, comprenant des réalisations de portée exceptionnelle, tant en ce qui concerne la création anonyme, populaire, que les premiers créateurs identifiés.

Durant les premières décennies du XIX-e siècle, dans le contexte de l'émancipation sociale et économique générale, d'un puissant courant de modernisation, l'on obtient des résultats significatifs, dont la première raffinerie de pétrole du monde à Ploieşti (1857) et l'on enregistra toute une série d'inventations importantes (le stylo — 1827, les allumettes à phosphore — 1836, de nouveaux types de machines agricoles — 1840—1848, des perfectionnements métallurgiques notables — 1830—1860 etc.). On constitua peu à peu le cadre organisationnel de l'activité de création technique supérieure par la fondation des premiers instituts de recherche (1882—1887), l'organisation de l'enseignement supérieur de spécialité, l'activité de personnalités de prestige, auteurs d'ouvrages d'une grande originalité, le groupement autour d'eux de collaborateurs et disciples marquants, la fondation de l'Académie Roumaine et de sociétés technico-scientifiques qui conduiront à la constitution des écoles scientifiques et techniques roumaines.

Bien que la création de ces écoles ait répondu à des nécessités socio-économiques fondamentales de la société, l'attitude de l'Etat envers elles fut contradictoire : tantôt d'encouragement et d'appui, tantôt de déconsidération. En dépit de conditions le plus souvent précaire, les écoles scientifiques et techniques roumaines se sont développées rapidement, se spécialisant toujours davantage et apportant, dès leur phase de constitution, une contribution notable au patrimoine national et mondial de valeurs, au développement de la civilisation roumaine et mondiale.

[48] I. M. Ştefan, *Romanian Contributions ...*

www.dacoromanica.ro

IMPORTANȚA RAPOARTELOR CONSULARE ENGLEZE PENTRU ISTORIA PRINCIPATELOR ROMÂNE ÎN PERIOADA REGULAMENTARĂ (1835—1848) *

DE

PAUL CERNOVODEANU

Rapoartele diplomatice și consulare ale reprezentanților Marii Britanii la București și Iași din perioada 7/19 martie 1835 — 5/17 iunie 1848, precum și unele instrucții trimise acestora de la Foreign Office, acoperă un interval deosebit de însemnat din istoria principatelor dunărene și anume acel al epocii regulamentare. Documentele analizate nu oferă numai date noi cu privire la relațiile anglo-române, ceea ce era și firesc, dar inserează și însemnate știri privitoare la evoluția principatelor în genere sub raport politic, socio-economic, administrativ — instituțional și cultural [1]. Majoritatea materialelor provin din fondul *Turkey* de la Public Record Office (P.R.O.) din Londra, Foreign Office (F.O. 78), microfilmate, parțial, de către Arhivele Statului din București (perioada 1837—1848, *Microfilme Anglia*, rolele 9—20), iar o mică parte sînt păstrate în arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României, fondul Marea Postelnicie a Treburilor din afară (Moldova și Țara Românească). Rapoartele — datate după stilul nou — provin în majoritate — de la consulul general britanic în principate, Robert Gilmour Colquhoun [2] și apoi de la subalternii săi

---

* Introducere amplificată a lucrării de plan *Rapoarte diplomatice și consulare engleze privitoare la Principate (1835—1848)* (București, 1979).

[1] Singurele lucrări, cunoscute nouă, care au reconstituit pînă în prezent o istorie a principotelor în epoca regulamentară bazate cu precădere pe izvoarele engleze sînt articolul lui Ioan C. Filitti, *Corespondența consulilor englezi din Principate 1828—1836*, în „Analele Academiei Române", seria II-a, M.S.I., tom. XXXVIII (1915—1916), p. 839—920 și monografia lui Radu Florescu, *The struggle against Russia in the Roumanian Principalities: A problem in Anglo-Turkish Diplomacy 1821—1854*, München, 1962; vezi în special p. 163—178, 249—273; în anexe doc. VII—VIII, p. 300—302.

[2] Născut la 1805 în Scoția dintr-o familie nobilă protestantă din Camstradden, R. G. Colquhoun și-a făcut studiile superioare la Oxford și și-a desăvîrșit practica într-o casă de comerț din Marsilia; vorbea și scria curent franceza, avea cunoștințe de italiană și germană iar mai tîrziu a învățat și româna, sîrba și turca (cf. P.R.O., F.O., *Turkey*, dosar 78/1201, f. 163—163 v); a fost numit consul al Marii Britanii în principate la 17 noiembrie 1834 luîndu-și postul în primire la 22 februarie/6 martie 1835 cînd a sosit la București. Ulterior Colquhoun a fost înălțat la rangul de consul general al Marii Britanii în principate (15 decembrie 1837), apoi de agent diplomatic și consul general britanic (18 noiembrie 1851); a rămas în principate pînă la 10/22 iunie 1859 (deși numirea sa ca agent diplomatic și consul general britanic în Egipt îi sosise de la 13 decembrie 1858) asistînd — și uneori participînd — în timpul îndelungatei șederi, de peste un sfert de veac, la cele mai însemnate evenimente care s-au petrecut în Moldova și Țara Românească, desfășurînd în special în principatul muntean o activitate foarte variată și fiind în contact cu

www.dacoromanica.ro

anume consulul Samuel Gardner [3] din Iaşi şi viceconsulii St. Vincent Lloyd [4] şi Charles Cunningham [5] de la Brăila şi Galaţi; instrucţiile date consulilor Colquhoun şi Gardner din partea titularilor portofoliului de externe al Marei Britanii din această vreme, lorzii Palmerston şi Aberdeen, au fost trimise prin şefii secţiei consulare de la Foreign Office anume John Bidwell şi John Backhouse [6].

Rapoartele consulilor englezi din principate se împart, din punct de vedere al subiectelor tratate, în *Diplomatice* (dedicate cu predilecţie problemelor politice şi administrative) şi *Consulare* (referitoare la supuşii ionieni aflaţi sub protecţia britanică, la relaţiile economice şi comerţul desfăşurat prin porturile Brăila şi Galaţi etc.). Mijloacele de informare ale diplomaţilor insulari erau foarte variate, evoluînd de la ştirile extrase din presa şi publicaţiile oficiale sau obţinute de la diferiţi boieri şi demnitari ai curţilor domneşti pînă la cele de natură confidenţială primite pe căi oculte. De asemenea în rapoartele adresate Londrei, consulii inserau de obicei şi schimbul de note pe care îl aveau în diferite afaceri cu Secretariatul de Stat sau Marea Postelnicie a trebilor din afară atît din Moldova cît şi din Ţara Românească.

Conţinutul, interesul şi exactitatea informaţiilor depindeau de gradul de înţelegere şi interpretarea corectă de care dădeau dovadă respectivii consuli. Din acest punct de vedere, rapoartele lui Colquhoun se relevă prin seriozitatea analizei şi calitatea observaţiilor, deşi diplomatul englez nu se arăta întotdeauna obiectiv şi forţa chiar adevărul, dacă luăm în consideraţie ceea ce înţelegea el prin apărarea intereselor britanice în acest colţ al continentului. De asemenea trebuie relevată şi atitudinea sa lipsită de o reală intuiţie privind poziţia principatelor faţă de Imperiul otoman, Colquhoun considerînd că soarta acestora — şi chiar progresul lor — depindeau şi erau chiar condiţionate de destinele Porţii; în acest sens Colquhoun nu se depărta deloc de principiile pragmatice ale Marii Britanii aplicate în problema orientală, de susţinere, necondiţionată, a integrităţii

---

cei mai de seamă reprezentanţi ai vieţii noastre politice, economice şi culturale. Pensionat la 1 mai 1865, a părăsit Egiptul la 14 august 1865, fiind răsplătit, pentru îndelungatele sale servicii cu acordarea unor înalte ordine şi distincţii, moştenind din familia sa şi titlul de „Sir"; a decedat la 18 noiembrie 1870 (cf. *The Foreign Office List, forming a complete British Diplomatic and Consular Handbook*, compiled by Edward Herstlet, London, 31st Publication, *July 1867*, p. 76; comunicare F.O., L. 499/499/402).

[3] A fost numit în această funcţie — la solicitarea lui Colquhoun — la 16/28 iulie 1836, rămînînd în această slujbă pînă la decesul său intervenit la 17/29 august 1858, cf. *The Foreign Office List ... July 1867*, p. 243. Pentru activitatea lui Gardner în principate, vezi mai ales R. Florescu, *op. cit.*, p. 171, 207, 279, 280 etc.

[4] Secretar particular al lui Colquhoun din iunie 1836, a funcţionat în calitate de locţiitor al său în principate între 27 martie/8 aprilie 1837 — 6/18 febr. 1838 şi 20 august/1 sept. 1841 — 7/19 ian. 1843; a fost numit vice-consul la Brăila la 27 noiembrie/9 decembrie 1837 unde a funcţionat pînă în 1848, cînd a fost transferat la Tulcea la 26 febr./9 martie, dar şi-a luat postul în primire după încheierea revoluţiei din principate; cf. P.R.O., F.O., *Turkey*, dosar 78/1836, f. 219—220; dosar 78/945, f. 250; *The Foreign Office List ... July 1867*, p. 124.

[5] La origine negustor, numit vice-consul la 7/19 septembrie 1836, a fost ridicat la rang de consul la 6/18 septembrie 1860 şi a decedat la Galaţi la 7/19 noiembrie al aceluiaşi an, Cf. P.R.O., F.O., *Turkey*, dosar, 78/313, f. 157 v; dosar 78/339, f. 382—383 v.; dosar 78/1201, f. 168 v.; *The Foreign Office List ... July 1867*, p. 243.

[6] Pentru activitatea serviciului consular şi rolul lui John Bidwell super-intendent al oficiului între 1825—1851 vezi *The Records of the Foreign Office 1782—1939*, London, 1969, p. 15—16.

www.dacoromanica.ro

Imperiului otoman, faţă de încercările de dezmembrare sau soluţiile de împărţire preconizate de adversarii ei şi în special de Rusia ţaristă [7]. De aceea, consulul general britanic în principate manifestă constant o rusofobie accentuată, chiar în cazurile cînd ea nu era justificată. Dacă rapoartele lui Colquhoun, cu toate deficienţele semnalate, pot fi considerate totuşi un izvor de informaţii de prima mînă, nu acelaşi lucru ne este îngăduit a afirma despre cele ale lui Gardner, consul la Iaşi, funcţionar obedient cu vederi limitate. De fapt, lipsit de un adevărat orizont politic, Gardner cade de multe ori în platitudini atunci cînd e vorba să analizeze situaţia din Moldova, nefiind în stare să discearnă elementele esenţiale ale guvernării lui Sturza şi nici contradicţiile de natură socială. Mai interesant se arată el în rapoartele cu caracter strict consular, cînd se referă la probleme comerciale, la unele legături stabilite de corpul medical din Moldova cu doctori din Londra sau la alte ştiri diverse. În sfîrşit merită să scoatem în relief şi deosebitul interes al informaţiilor de natură comercială, legate de traficul internaţional în porturile dunărene şi navigaţie la gurile fluviului, comunicate de vice-consulii din Brăila şi Galaţi, Lloyd şi Cunningham.

Din punct de vedere al conţinutului documentelor selectate în prezentarea de faţă, ponderea o deţin, după cum este şi firesc, aspectele de ordin politic. Este evidenţiată astfel activitatea legislativă a Adunărilor Obşteşti din cele două principate, furnizîndu-se regulat informaţii privind alegerile de deputaţi, ceremoniile de închidere şi deschidere a sesiunilor, deliberările din Adunări, cu măsurile preconizate şi adoptate, înfruntările cu puterea executivă [8], interpretările diferite date unor articole ale Regulamentului Organic — embrion de constituţie, dar cu caracter aristocratic, a celor două ţări române — în sfîrşit atitudinea partidelor politice şi opoziţia manifestată, uneori împotriva ingerinţelor prea vădite în treburile interne ale influenţilor consuli ai Rusiei ţariste, puterea protectoare, anume baronul Rückmann, Titov, Daşkov şi Kotzebue [9]. Din punct de vedere

---

[7] Vezi în special L.S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, New York 1958; M.S. Anderson, *The Eastern Question 1774—1923. A Study in International Relations*, London, 1966; Charles Jelavich and Barbara Jelavich, *The Establishment of the Balkan National States, 1804—1918*, Seattle and London, 1977, etc.

[8] Cu privire la deliberările şi activitatea legislativă în Adunările Obşteşti din Ţara Românească semnalăm rapoartele din 11 august, 4 şi 19 dec. 1836 (P.R.O., F.O., *Turkey*, dosar 195/98), 14 april. 1838 (dosar 78/313, f. 138—142 v°), 17 april., 16 şi 19 iunie, 19 şi 20 oct. 1838 (dosar 78/336, f. 59—60 v°, 88—89 v°, 100—102 v°, 148—149 v°, 152—153 v°), 29 dec. 1839 (dosar 78 363, f. 166—174), 21 febr., 20 mart. 16 iulie, 21 şi 24 dec. 1840 (dosar 78/400, f. 39—42 v°, 47—48 v°, 131—132 v°, 185—187 v°, 190—194 v°), 20 febr., 26 iunie, 12 iulie, 27 dec. 1841 (dosar 78/445, 35—37 v°, 103—104 v°, 107—116, 207 210 v°); 26 dec. 1843 (dosar 78/527, f. 45—46 v°), 24 ian. 1844 (dosar 78/566, f. 3—5 v°); 17 şi 28 nov., 3 dec. 1846 (dosar 78/648, f. 77—84 v°, 93—98 v°), 6 ian. 1847 (dosar 78/696, f. 9—24 v°), etc. Relativ la Adunarea Obştească din Moldova vezi raportul lui Gardner din 12 febr. 1838 (dosar. 78/339, f. 278—287) ş.a.

[9] Rapoartele consemnînd ingerintele lui Rückmann datează din 24 nov. 1835 (dosar 195/98), 28 oct. 1836 (dosar 97/404), 27 febr., 14 april, 3 iunie, 20 august şi 22 oct. 1837 (dosar 78/313, f. 117—118 v°, 138—142 v°, 214—215 v°, 237—238 v°, 292—293 v°), 25 mart., 12 şi 22 mai, 19 oct. 1838 (dosar 78/336, f. 55—56, 74—74 v°, 150—151 v°) iar cele privind pe Titov din 18 mai, 20 sept. şi 4 dec. 1839 (dosar 78/363, f. 53—54 v°, 102—103 v°, 158—159) şi 20 iunie 1840 (dosar 78/400, f. 119—122 v°), pe Daşkov din 17 mai 1841 dosar 78/445, f. 74—75 v°), 17 iulie 1843 (dosar 78/527, f. 23—26 v°), 10 iulie 1845 (dosar 78/606, f. 60—65 v°), 16 iulie 1846 (dosar 78/648, f. 71—72 v°), 22 şi 31 mai 1847 (dosar 78/696, f. 70—71 v°, 121—124 v°) şi în

www.dacoromanica.ro

al opiniilor, partidele se divizau în cel de tendinţe conservatoare, reunind partizanii şi membrii camarilelor din jurul domnitorilor Ghica, Bibescu şi Sturza, avînd ca lideri pe Mihail Ghica, N. Mavros, Al. Filipescu, Al. Villara, N. Suţu ş.a. şi în cel de opoziţie sau partida naţională, avînd ca exponenţi pe Ioan Câmpineanu, Ioan Rosetti, Ştefan Bălăceanu, Emanuel Băleanu etc., urmărind ca program democratizarea principatelor prin adoptarea unei constituţii liberale iar ca scop îndepărtat unirea lor[10]. În acest sens sînt revelatoare informaţiile transmise, de pildă, de Colquhoun în rapoartele din 4 decembrie 1835[11], 19 ianuarie[12] şi 18 mai 1839[13] (acestea din urmă aparţinînd perioadei de criză ce a premers mazilirea lui Alexandru Ghica) în care consulul englez prezintă textual drept aspiraţie a întregului popor: unirea principatelor sub un principe străin; opţiunea era motivată prin dorinţa ca domnitorul să stea deasupra partidelor şi înfruntărilor politice interne şi să curme astfel abuzurile şi carenţele existente în conducerea statului.

---

sfîrşit pe Kotzebue (atît la Iaşi cît şi la Bucureşti) din 18 mai şi 8 iunie 1838 (dosar 78/339, f. 288—292 v°), 17 iunie 1839 (dosar 78/363, f. 39—40 v°) şi 31 mai 1847 (dosar 78/696, f. 121—124 v°). Cu privire la intervenţiile Rusiei în problemele legislaţiei regulamentare şi la influenţa ei politică în Principate a se vedea rapoartele din 26 mart. şi 2 mai 1838 (dosar 78/336, f. 57—58 v°, 61—66 v°) 4 febr. 1841 (dosar 78/445, f. 27—34 v°) etc.

[10] Despre activitatea partidelor vezi pentru cele din Ţara Românească rapoartele din 28 iulie 1836 (dosar 195/98), 19 şi 20 iulie, 30 sept. 1838 (dosar 78/336, f. 114—117 v°, 131—132 v°), 21 dec. 1840 (dosar 78/400, f. 188—189 v°) privind pe Mavros şi adepţii săi, dar pentru opoziţia boierilor (incluzînd pe Filipescu, Băleanu ş.a.) rapoartele din 10 dec. 1836 (dosar 195/98), 27 mai, 18 august şi 20 sept. 1838 (dosar 78/336, f. 61—66 v°, 118—119 v°, 141—143 v°), 22 aprilie 1839 (dosar 78/363, f. 41—46 v°), 16 mai şi 20 nov. (dosar 78/400) f. 96—98 v°, 153—155 v°) etc. În privinţa relaţiilor boierilor cu Mihail Sturza şi plîngerile adresate împotriva lui la St. Petersburg vezi rapoartele din 27 nov., 4 şi 31 dec. 1835 (dosar 195/98), 30 april şi 15 oct. 1836 (dosar 97/404) ş.a.

[11] „It appears beyond a doubt that the desire of the whole people is for a Foreign Prince, one neither Rússian nor Greek; and they are anxious for the union of the two Provinces under one Prince" (Apare fără nici o îndoială că dorinţa întregului popor este pentru un principe străin, care să nu fie nici rus nici grec; şi că ei /românii = n.n./ sînt nerăbdători pentru unirea Principatelor sub un singur principe) (din raportul către lordul Ponsonby, 4 dec. 1835, dosar 195/98, doc. nr. 20).

[12] „Whilst on the subject of the Union of these two Provinces, I may say that the project is as great a favorite in Bucarest as at Jassy, there is however but one opinion prevailing all parties here, namely that in that case the head of the Administration should be a Foreigner, not a Native" (În ceea ce priveşte unirea celor două provincii, pot să mărturisesc că proiectul este tot atît de popular la Bucureşti cît şi la Iaşi, numai că o singură opinie domină partidele politice de aici şi anume că în acest caz căpetenia statului ar trebui să fie un străin şi nu băştinaş") (Din raportul către lordul Palmerston, dosar 78/363, f. 13.)

[13] „For some time past hopes have been entertained of the posibility of placing a Foreign Prince over the two united Provinces, and in the minds of the people the Prince de Leuchtenberg was the person fixed on — however improbable such a plan was of execution it is astonishing how eagerly it was seized and how almost unanimous all parties were in approving it" /De cîtăva vreme încoace au fost întreţinute speranţe în posibilitatea instalării unui principe străin peste cele două principate unite şi în mintea poporului ducele de Leuchtenberg (Maximilien de Beauharnais, fiul lui Eugen, fost vice-rege al Italiei şi băiatul adoptiv al lui Napoleon I = n.n.) era persoana aleasă; — oricît de improbabil ar fi de pus în aplicare un asemenea plan, este cu totul de mirare cît de uşor a fost el însuşit şi cum toate partidele sînt unanime în a-l aproba"/. (Din raportul către lordul Palmerston, dosar 78/363, f. 49 v°.) Este interesant că Robert Colquhoun revenea cu aceeaşi afirmaţie şi într-alt raport trimis aceluiaşi destinatar la 21 iulie 1839: „...they place their deeply cherished hope of a Union of the Provinces under a Foreign Prince and this I believe to be the only point on which all parties unite unanimously" (... ei /românii — n.n./ pun cea mai adînc îndrăgită speranţă a lor în unirea Principatelor sub un principe străin şi acesta cred a fi singurul punct în care toate partidele se unesc în unanimitate (dosar 78/363, f. 76 v° — 77).

www.dacoromanica.ro

În materie de ilegalităţi, Colquhoun redă numeroase exemple de conflicte provocate de abuzurile administrative ale camarilei corupte din jurul domnitorilor, de starea de nemulţumire a ţărănimii ş.a. Un moment de criză politică foarte bine analizat de numitul diplomat îl constituie cel din anii 1838—1842 de opoziţie generalizată manifestată faţă de guvernarea lui Al. Ghica, cînd domnitorul îşi alienează pînă şi pe unii membri ai partidei conservatoare[14]. Raporturile strînse ale lui Colquhoun cu opoziţia liberală şi în general cu liderul ei, Ioan Câmpineanu[15] apar foarte bine reliefate în rapoartele celui dintîi, ce furnizează o serie de date preţioase privind misiunea numitului om politic la Paris şi Londra (1838—9), arestarea sa abuzivă de către austrieci la Orşova (1839) şi demiterea din Adunarea Obştească, în fine sosirea sa în ţară — în pofida ameninţării existente printr-un firman al sultanului, emis la cererea lui Ghica, de a fi exilat la Filipopol — şi surghiunirea sa la mănăstirile Mărgineni şi apoi Plumbuita în primăvara anului 1840[16]. O tot atît de mare atenţie este acordată de consulul englez şi mişcării revoluţionare din Ţara Românească din anii 1840—41 şi tulburărilor din Moldova în 1841[17], subliniind rolul lui Dimitrie (Mitiţă) Filipescu şi al francezilor Jean Al. Vaillant şi Felix Colson în aceste evenimente, relatate cu suficientă obiectivitate[18]. În sfîrşit, rapoartele lui Lloyd, locţiitorul lui Colquhoun la Bucureşti din septembrie 1841 pînă în ianuarie 1843, relevă evoluţia crizei politice din principatul muntean, suscitînd chiar intervenţia curţilor suzerană şi protectoare prin trimiterea generalului Duhamel şi respectiv a lui Cekib efendi, acţiune încheiată prin mazilirea lui Al. Ghica (7/19 oct. 1842)[19] şi alegerea ca domnitor, în urma voturilor exprimate în Adunarea Obştească Extraordinară, a lui Gheorghe Bibescu (20 dec. 1842/1 ian. 1843)[20]. Întors în ţară, Colquhoun intră imediat în legătură cu Bibescu, de a cărui alegere se arată satisfăcut în rapoartele sale, relevînd, la început unele aspecte pozi-

[14] În privinţa opoziţiei manifestată în Adunare faţă de Alexandru Ghica şi criza ivită în raporturile dintre deputaţi şi domn, vezi rapoartele din 26 febr. 1836 (dosar 195/98), 28 iunie, 27 oct. şi 20 dec. 1837 (dosar 78/313, f. 174—176 v°, 266—268 v°, 346—348), 6, 12 şi 22 mai, 17 iunie, 20 sept., 12 şi 14 nov. 1838 (dosar 78/336, f. 67—69 v°, 71—72 v°, 76—77 v°, 92—97, 137—138 v°, 154—159 v°, 163—164 v°), 14 şi 18 nov., 23 dec. 1839 (dosar 78/363, f. 140—143 v°, 154—164 v°), 21 mai şi 19 nov. 1840 (dosar 78/400, f. 156—168 v°, 180—181 v°), 19 ian., 19 şi 29 mart. şi 27 oct. 1841 (dosar 78/445, f. 23—26, 42—56 v°, 60—61 v°, 184—185 v°), 18 mart. 19 april. şi 19 mai 1842 (dosar 78/486, f. 68—75, 90—92 v°, 97—100 v°).

[15] Ilustrative în acest sens sînt rapoartele din 10 august 1837 (dosar 78/313, f. 280—287) 18 şi 21 august, 19 dec. 1838 (dosar 78/336, f. 118—119 v°, 128—130 v°, 177—180 v°) 14 nov. 3 şi 24 dec. 1839 (dosar 78/363, f. 136—139 v°, 156—157 v°, 162—165 v°), 17 martie 1840 (dosar 78/400, f. 45—46 v°).

[16] Vezi mai ales Radu Florescu, *R. G. Colquhoun, Ion Câmpineanu and the Pro-Western Opposition in Wallachia*, in „The Slavonic and East European Review", vol. XLI (1963), p. 403—419; Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru Unitatea naţională 1834—1849*, Bucureşti, 1967, p. 11—32, şi Constantin Vlăduţ, *Ion Câmpineanu*, Bucureşti, 1973, p. 106—186 etc.

[17] Cf. rapoartelor lui Colquhoun şi Gardner din 22 nov. 1840 (dosar 78/400, f. 170—171 v°), 20 april, 18, 24 şi 25 iunie 1841 (dosar 78/445, f. 64—64 v°, 92—96 v°; dosar 78/446, f. 90—93 v°).

[18] Pentru aceste mişcări vezi Ioan C. Filitti, *Tulburări revoluţionare în Ţara Românească între 1840—1843*, în „Analele Academiei Române", seria II, M.S.I., tom. XXXIV (1911—1912) p. 201—290; G. Zane, *Mişcarea revoluţionară de la 1840 din Ţara Românească* în „Studii şi materiale de istoria modernă", III (1963), p. 185—311; C. Bodea, *op. cit.*, p. 33—37 etc.

[19] Vezi rapoartele din 13 şi 17 iunie, 29 august, 26 şi 31 oct., 13 şi 14 nov. 1842 (dosar 78/486, f. 102—107 v°, 116—122 v°, 129—132, 136—147 v°).

[20] Problemă reflectată în rapoartele din 24 nov., 6 şi 22 dec. 1842 (dos. 78/486, f. 149—150 v°, 154—166 v°), 2 ian., 6, 13 şi 28 febr. 1843 (dosar 78/527, f. 4—8 v°, 17—67).

www.dacoromanica.ro

tive din activitatea domnitorului. Nu după multă vreme însă, legăturile lui Colquhoun cu principele domnitor s-au răcit simţitor, consulul britanic motivînd schimbarea de atitudine prin alunecarea lui Bibescu pe panta abuzurilor, prin obedienţă prea vădită faţă de consulii Rusiei[21], prin conflictul cu mitropolitul Neofit în urma divorţului său scandalos şi recăsătorirea cu Maria Văcărescu, fosta soţie a spătarului Costache Ghica[22] şi în sfîrşit prin metodele folosite în sistemul recrutărilor în miliţie, schimbările arbitrare din administraţie şi parţialitatea dovedită în problema concesionării minelor din principat către consorţiul condus de inginerul rus Alexandru Triandafilov, respinsă, dealtfel, de Adunarea Obştească[23]. Pe lîngă această motivaţie a lui Colquhoun (ce putea fi definită ca de ordin oficial), mai există însă şi o altă cauză, nemărturisită, de resentiment faţă de Bibescu şi anume faptul de a-i fi fost refuzată în 1844 mîna prinţesei Elisa, fiica domnitorului, la care aspira consulul englez[24]. Totuşi chiar în urma rapoturilor foarte reci existente cu Gheorghe Bibescu, diplomatul britanic a ştiut să discearnă şi mai tîrziu unele aspecte pozitive ale administraţiei acestuia, cum au fost de pildă legea şcolilor din 1847[25], eliberarea ţiganilor mănăstireşti (1847)[26] şi unele măsuri de îmbunătăţiri edilitare aduse atît în Bucureşti cît şi în alte oraşe ale ţării[27].

În ceea ce priveşte relaţiile anglo-române, propriu-zise, făcînd abstracţie de cele economice ce prezintă un caracter special, relatările lui Colquhoun şi ale lui Gardner conţin mai ales informaţii legate de întrevederile avute cu domnitorii Ghica, Bibescu şi Sturza, sau cu diverşi dregători şi miniştri în care a fost subliniat interesul Marei Britanii pentru o politică de echilibru a principatelor faţă de Curţile suzerană şi protectoare, insistînd mai ales pentru o mai mare apropiere a lor faţă de Poartă şi mai puţină supunere faţă de cabinetul de la St. Petersburg[28]. De asemenea

[21] În special faţă de Daşkov care l-a susţinut pe Bibescu în înfruntarea acestuia cu Adunarea obştească în anii 1844—1845. Domnitorul a şi fost decorat de ţar cu ordinul Sf. Ana cu briliante (raport din 15 dec. 1843, cf. dosar 78/527, f. 43—44 v°).

[22] Deşi Bibescu îşi datora tronul într-o oarecare măsură şi faptului că fusese susţinut de protipendadă, fiind cununat cu Zoe, fiica adoptivă a banului Grigore Brîncoveanu şi moştenitoare a averii acestei însemnate familii care s-a stins fără urmaşi, totuşi sub pretextul bolii mintale a soţiei sale, el a cerut divorţul, izbutind, după o opoziţie acerbă a unor cercuri politice şi ecleziastice din ţară, să se însoare cu fosta cumnată a domnitorului mazilit Alexandru Ghica. Atitudinea lui Bibescu a fost blamată în rapoartele lui Colquhoun din 17 iunie şi 10 iulie 1845 (dosar 78/606, f. 39—41 v°, 60—65) ca şi contractarea celei de-a doua căsătorii (cf. rapoartelor din 24 şi 29 sept., 15 oct. 1845, dosar 78/606, f. 86—95 v°).

[23] Pentru recrutările în miliţie vezi rapoartele din 1 febr. şi 1 mart. 1845 (dosar 78/606, f. 9—12 v°) iar pentru afacerea Triandafilov cele din 20 nov. 1843 (dosar 78/527, f. 163—166), 1 şi 17 mart. 1844 (dosar 78/566, f. 6—10 v°, 15—16 v°) şi 17 iunie 1845 (dosar 78/606, f. 42—56).

[24] Vezi rapoartele consulului francez Adolphe Billecocq din 17, 30 noiembrie şi 23 decembrie 1844 în Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, XVII, Bucureşti, 1913, p. 1035—1037 şi 1040, doc. CMLXXIII, CMLXXV şi CBLXXIX.

[25] Raport din 12 martie 1847 (dosar 78/696, f. 47—51 v°).

[26] Idem, f. 43—46.

[27] Pentru capitală vezi rapoartele din 4 sept. 1846 (dosar 78/648, f. 73—76 v°) şi 30 august 1847 (dosar 78/696, f. 78—80 v°); pentru construirea unui pod de trecere peste Olt la Slatina raportul din 26 sept. 1847 (dosar 78/696, f. 87—90 v°) ş.a.

[28] Vezi pentru relaţiile şi întrevederile dintre Colquhoun şi Alexandru Ghica rapoartele din 11 august 1836 (dosar 97/404), 12 martie şi 19 iulie 1838 (dosar 78/336, f. 28—29 v°, 108—109 v°) şi 23 martie 1839 (dosar 78/363, f. 22—25 v°); pentru cele întreţinute cu Bibescu, relatările din 13 februarie 1843 (dosar 78/527, f. 9—9 v°), 26 aprilie şi 12 iunie 1846 (dosar 78/648, f. 13—15 v°, 43—59) iar pentru cele cu Sturza, rapoartele din 19 august 1839 (dosar 78/364, f. 106—108 v°), 8 mai 1846 (dosar 78/648, f. 32—33 v°) etc.

www.dacoromanica.ro

rapoartele menţionează unele schimbări de mesaje ale domnitorilor cu lordul Palmerston sau cu ambasadorul englez la Constantinopol, lordul Ponsonby[29], ca şi tradiţionalele felicitări adresate consulatului de ziua reginei Victoria, cu prilejul încoronării, a căsătoriei sau a naşterii prinţului moştenitor ca şi în urma scăpării cu viaţă a suveranei dintr-un atentat nereuşit în 1842[30]. Consulii britanici participau de asemenea la Bucureşti şi Iaşi, Brăila şi Galaţi, la sărbătorirea zilelor de nume ale domnitorilor, prezentînd la rîndul lor felicitări în numele guvernului de la Londra[31].

Un interesant istoric al împrejurărilor înfiinţării consulatului englez din Iaşi a fost alcătuit, la 1 octombrie 1841 de Gardner[32], în care se referă, pentru prima oară, la vechiul privilegiu acordat negustorilor englezi ai Companiei Levantului de domnul Petru Şchiopul la 1588[33].

Încordarea relaţiilor dintre domnitorul Al. Ghica şi consulul Colquhoun s-a datorat, începînd din 1838, sprijinului făţiş acordat opoziţiei de către diplomatul britanic şi mai ales lui Ion Câmpineanu, căruia i-a înmînat chiar înainte plecării sale în Occident scrisori de recomandare pentru ambasadorul englez la Poartă şi lordul Palmerston. Colquhoun a intervenit mai tîrziu pentru anularea firmanului sultanului de exilare a lui Câmpineanu la Filipopol şi a ajutat pe surorile omului politic român pentru punerea în libertate a acestuia[34]. O asemenea atitudine a înăsprit la culme raporturile dintre domnitor şi consulul englez, care au fost chiar rupte din pricina unui incident, ce ar fi fost considerat în alte împrejurări minor, provocat în 1840 de supusul ionian Nicolae Asprea, beneficiind de protecţia britanică[35]. Refuzul lui Colquhoun de a lăsa pe Asprea să fie judecat de autorităţile româneşti şi interpretarea exagerată a aşa-zisei atitudini ofensatoare adoptată de Ghica cu prilejul aniversării zilei de naştere a reginei Victoria, au determinat plecarea consulului britanic la Constantinopol, pentru consultări cu superiorul său şi obţinerea unei scrisori din partea marelui vizir către domnitor, obligîndu-l la scuze[36]. La întoarcerea lui Colquhoun în Bucureşti, în toamna aceluiaşi an 1840, Al. Ghica a refuzat

---

[29] Vezi de pildă scrisorile lui Alexandru Ghica către lordul Ponsonby din 26 dec. 1838 (dosar 78/336, f. 85 v°) sau către Palmerston din 15 mai 1840 (dosar 78/400, f. 73—91 v°) sau mesajul acestuia din urmă către Gheorghe Bibescu din 12 dec. 1846 (dosar 78/648, f. 103—110 v°).

[30] Pentru care vezi rapoartele din 26 mai, 1 şi 19 iulie, 21 şi 28 august 1838, dosar 78/336, f. 84—84 v°, 275—276 v°; dosar 78/339, f. 126—127 v°, 294—295 v°, 333—334, 384—386 v°), 25 mai şi 27 dec. 1841 (dosar 78/445; f. 78—79 v°; 203—204 v°), 13 şi 24 iunie 1842 (dosar 78/486, f. 101—103 v°, 112—114) etc.

[31] Ceremoniile sînt relevate în rapoartele din 20 sept. 1838 (dosar 78/336, f. 133—134 v°), 20 sept. 1839 (dosar 78/336, f. 100—101 v°), 17 mai 1842 (dosar 78/486, f. 93—94 v°), 6 mai 1846 (dosar 78/648, f. 32—33 v°) ş.a.

[32] Vezi dosar 78/446, f. 165—180.

[33] Cf. Paul Cernovodeanu, *Privilegiul comercial acordat negustorilor englezi în Moldova la 1588 şi răsunetul său politic în anii Unirii Principatelor*, în „Revista de istorie", 31 (1978) nr. 6, p. 1044.

[34] Pentru toate acestea vezi rapoartele din 23 martie 1839 (dosar 78/363, f. 22—25 v°), 17 şi 20 martie, 17 mai 1840 (dosar 78/400, f. 45—46 v°, 49—53, 99—100 v°); cu privire la graţierea şi eliberarea lui Câmpineanu este interesantă relatarea din 20 aprilie 1841 (dosar 78/445, f. 62—63 v°).

[35] Vezi rapoartele din 10 şi 21 februarie, 3 aprilie şi 15 mai 1840 (dosar 78/400, f. 25—28 v°, 36—38 v°; 54—61 v°, 73—91 v°).

[36] Incidente relatate în rapoartele din 25 mai, 19 nov. şi 19 dec. 1840 (dosar 78/400, f. 107—108 v°, 145—152, 176—179 v°).

www.dacoromanica.ro

să-i acorde satisfacția cerută[37] și relațiile au rămas întrerupte pînă la părăsirea temporară a țării de către Colquhoun în august 1841, într-un concediu[38]. Locțiitorul său, Lloyd, a restabilit legăturile cu domnitorul și autoritățile țării printr-un compromis în toamna anului 1841[39] dar Colquhoun nu s-a mai înapoiat la postul său decît după mazilirea domnitorului și urcarea în scaun a lui Bibescu în ianuarie 1843[40].

Rapoartele diplomatice ale consulilor englezi reflectă în suficientă măsură și legăturile țărilor române cu Imperiul otoman, Rusia și celelalte puteri europene. Astfel atît Colquhoun cît și Lloyd și Gardner, insistă asupra unor memorii trimise de diverși boieri la Poartă, criticînd administrația lui Ghica și Sturza, amintesc de întîlnirea Sultanului Mahmud al II-lea la Silistra cu numiții domnitori în 1837[41], menționează firmanul obținut de Ghica împotriva opoziției liberale dar și ancheta inițiată de comisarul turc Cekib efendi la București ce a avut ca rezultat mazilirea domnitorului[42], în sfîrșit pomenesc despre o altă întîlnire a domnitorilor Bibescu și Sturza cu sultanul Abdul Medjid la Rusciuk (Russe) în 1846 și despre atitudinea marelui vizir Reșid pașa față de principii români[43]. Mai cuprinzător sînt descrise relațiile țărilor române cu Rusia de către amintiții consuli, opoziția boierimii față de problema articolului adițional din Regulamentul Organic[44], plîngerile adresate de membrii partidei conservatoare împotriva lui Al. Ghica la St. Petersburg, cu toate că acesta a fost sprijinit de reprezentantul țarului la București, baronul Rückmann; în sfîrșit este deplîns amestecul consulului Dașkov în treburile interne ale Țării Românești, se arată surpriză față de acordarea în 1841 a indigenatului românesc pentru generalul Kisselev, acțiune ce a iritat Poarta[45], se insistă asupra activității lui Kotzebue în Moldova, asupra atitudinii obediente a lui Sturza față de țar, despre decorarea fiului acestuia, hatmanul Grigore Sturza de către Nicolae I[46] ș.a. Privitor la relațiile principatelor cu Franța, consulii englezi relevă și incidentul provocat de falsificatorul de bani, medicul Marsili, care a dus la ruperea relațiilor dintre Al. Ghica și reprezentantul guvernului de la Paris, Chateaugiron, în 1837—1838[47], apoi despre

[37] Vezi raportul din 6 ianuarie 1841 (dosar 78/445, f. 20—22).

[38] La 12 iulie 1840 Ghica a trimis cancelarului Metternich prin intermediul consulului Timoni o scrisoare prin care Colquhoun era învinuit de a fi luat parte „la toate uneltirile secrete ce se urzesc aici" pentru ca în altă misivă expediată aceluiași destinatar la 5 noiembrie 1840, domnitorul să revină cu acuzațiile împotriva diplomatului britanic, blamat pentru a fi luat parte la „complotul" lui Dimitrie Filipescu și a fi ocrotit pe Felix Colson; Ghica pretindea că rechemarea lui Colquhoun la Londra se dovedea indispensabilă pentru potolirea spiritelor din Țara Românească și se pregătea să scrie în acest sens lordului Ponsonby la Constantinopol, cf. I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 202—203.

[39] Pentru care vezi rapoartele din 15, 25, 27 sept. și 23 oct. 1841 (dosar 75/445, f. 167—177 v°, 182—183 v°, 188—189 v°) și 17 mai 1842 (dosar 78/486, f. 93—94 v°).

[40] Colquhoun se afla la București la 6 februarie 1843 (dosar 78/527, f. 6 7 v°).

[41] Vezi relatările din 2, 12 și 19 mai 1837 (dosar 78/313, f. 200—201, 204—205, 210—211 v°).

[42] Cf. rapoartelor din 29 august, 26 și 28 octombrie 1842 (dosar 78/486, f. 116—122 v°, 129—132) etc.

[43] După cum se raportează pe larg la 12 iunie 1846 (dosar 78/648, f. 43—53).

[44] În relatările din 23 mai, 18 și 19 iulie 1838 (dosar 78/336, f. 80—83, 105—109 v°).

[45] Vezi rapoartele din 17 și 22 mai 1841 (dosar 78/445, f. 74—77, 86—87 v°).

[46] După cum se consemnează la 27 oct. 1847 (dosar 78/696, f. 133—134).

[47] Vezi seria de rapoarte din 27 nov., 1 și 20 dec. 1837 (dosar 78/313, f. 297—318, 326—336, 344—345 v°), 11 și 20 ianuarie, 16, 20, 21 și 25 mart. 1838 (dosar 78/336, f. 13—13 v°, 15—23, 32—35 v°, 47—49 v°, 51—52 v°, 55—55 v°, etc.

www.dacoromanica.ro

influenţa exercitată de ideile radicale din această ţară asupra partidei liberale şi apariţia unei mentalităţi democrate în rîndurile fiilor de boieri întorşi de la învăţătură din Paris[48], în sfîrşit despre noua criză ivită în raporturile dintre Gheorghe Bibescu şi consulul Billecocq în 1846[49] ş.a. Relatările privind legăturile ţărilor române cu Austria şi Prusia sînt mai succinte, mărginindu-se mai mult la activitatea depusă de consulul habsburgic Timoni pentru protejarea supuşilor chezaro-crăieşti[50], la cursele companiilor de vase cu aburi austriace între Orşova—Galaţi şi Galaţi—Sulina—Constantinopol[51], la vizita prinţului Albrecht al Prusiei la Bucureşti în 1843 şi la decorarea lui Bibescu de către reprezentantul regelui Friedrich Wilhelm al IV-lea, baronul von Richthoffen[52]. Mai interesante apar informaţiile date de Colquhoun şi subalternii săi în problemele balcanice şi anume asupra tulburărilor antiotomane din Serbia şi Bulgaria în 1836, cu privire la criza politică declanşată în Serbia ce a dus la abdicarea lui Miloş Obrenovici în 1839 şi la retragerea sa în Ţara Românească, cu referire la relaţiile dintre Serbia şi Imperiul otoman, Rusia şi Anglia[53] şi, în sfîrşit asupra agitaţiilor bulgarilor revoluţionari de la Brăila din 1841[54], criza politică greco-turcă din 1847[55], etc.

În seria de rapoarte cu caracter *consular*, unde cele mai preţioase ştiri erau furnizate lui Colquhoun şi Gardner de Cunningham şi Lloyd, vice-consuli la Galaţi şi Brăila şi transmise apoi Foreign Office-ului, apar pe primul plan cele privitoare la navigaţia comercială pe Dunăre şi la problema ameliorării trecerii vaselor prin gurile fluviului, unde cele de mare tonaj se împotmoleau în nisipul din deltă[56]; de aceea s-a propus, ca o soluţie radicală, chiar renunţarea la acest traseu şi îndreptarea navelor pe o nouă rută prin construirea unui canal de-a lungul Dobrogei între Dunăre şi Marea Neagră, proiect care a fost însă abandonat din pricina dificultă-

---

[48] Comentarii în relatarea din 20 sept. 1838 (dosar 78/336, f. 133—134 v°).

[49] Relevată în rapoartele din 15 martie 1840 (dosar 78/566, f. 11—14 v°), 27 mai 1846 (dosar 78/648, f. 41—42 v°) ş.a.

[50] Pentru relaţiile dintre Alexandru Ghica şi Timoni a se vedea rapoartele din 17 iunie şi 5 dec. 1842 (dos. 78/486, f. 104—107 v°, 151—153 v°) ş.a.

[51] Amănunte în relatările din 25 oct. 1835 (dosar 78/997, f. 1—6 v°), 16 mart. 1840 (dosar 78/400, f. 252—253 v°), 7 aprilie 1845 (dosar 78/607, f. 37—38 v°) şi 6 iulie 1847 (dosar 78/697, f. 82 83 v°).

[52] Evenimente reflectate în rapoartele din 16 iulie şi 30 oct. 1843 (dosar 78/527, f. 34—35 v°, 128—128 v°). Pentru numirea lui Richthoffen în Principate (cu sediul misiunii la Iaşi) şi prezentarea scrisorilor de acreditare la Bucureşti vezi relatările din 3 mai şi 8 dec. 1847 (dosar 78/696, f. 97—98 v°, 118—120 v°).

[53] Probleme tratate pe larg în rapoartele din 23 febr., 2 iunie şi 22 oct. 1837 (dosar 78/313, f. 14—15, 212—213 v°, 292—293 v°, 17 iunie 1838 (dosar 78/336, f. 90—91 v°), 2 şi 8 iulie, 20 şi 30 sept., 20 oct.; 13 şi 21 nov., 3 dec. 1839 (dosar 78/363, f. 65—70 v°, 73—75 v°, 89—90 v°, 104—105 v°, 108—109 v°, 125—128 v°, 132—135 v°, 151—155 v°), 20 mai 1840 (dosar 78/400, f. 105—106 v°).

[54] Pentru aceste tulburări vezi rapoartele din 27, 29, 30 iulie, 2 şi 4 august, 25 noiembrie 1841 (dosar 78/445, f. 133—138, 140—157, 197—197 v°).

[55] Criza este comentată în relatările din 27 sept. şi 27 oct. 1847 (dosar 78/696, f. 91—94 v°, 125—131).

[56] Date relevate în rapoartele lui Colquhoun şi Gardner din 1 iulie 1836 (dosar 78/977, f. 7—22 v°), 20 sept. 1838 (dosar 78/336, f. 135—136 v°), 20 august 1839 (dosar 78/363, f. 91—92), 20 sept. 1839 (dosar 78/363, f. 146—148 v°), 20 şi 25 mai, 7 august 1840 (dosar 78/997, f. 25—28; dosar 78/409, f. 13—14, 2[illegible] 78/446, f. 268—277 v°) etc.

www.dacoromanica.ro

ţilor tehnice de realizare[57]. Date interesante au fost furnizate de asemenea cu privire la traficul de-a lungul braţelor Chilia şi Sulina şi la încercările depuse pentru adîncirea albiei fluviului de către o societate de acţionari creată la Galaţi din iniţiativă engleză[58], precum şi asupra implicaţiilor tratatelor de comerţ anglo-turc (1838), anglo-austriac (1839), austro-rus (1840) şi sardo-turc (1840) asupra schimbului internaţional din principate[59]. Legate de traficul pe Dunărea maritimă sînt şi informaţiile privitoare la preţul de desfacere al produselor (în special cerealiere) din principate, taxele vamale, cursul monedelor, dreptul de antrepozit al mărfurilor ş.a. Sînt relevate totdodată unele aspecte ale comerţului englez la Dunărea de Jos[60], devenit foarte activ mai ales după abolirea legii cerealelor *(Corn Law)* în 1846, dezvăluit şi prin prisma afacerilor casei de comerţ, Bell & Anderson (1834—1836)[61] sau al unor comercianţi particulari ca Francis Vanzeller (1838—1840) sau Foster (1847—1848) stabiliţi la Galaţi[62] şi încheind apoi cu activitatea filialei societăţii Behrens & Co din Manchester (1843)[63] şi a fabricii de conserve de carne a lui Stephen Goldner de la Galaţi (1844)[64]. De un interes deosebit s-au dovedit pentru Foreign Office şi ştirile privind relaţiile negustorilor englezi cu bancherii şi oamenii de afaceri din principate ca Ion Stefan Hagi Moscu, Zefcovici, Jupaniotti, Hilel Manoah, Samuel Halfon[65] ş.a. precum şi vestea abolirii barierelor vamale din Moldova şi Ţara Românească la 1847[66]. În sfîrşit printre

---

[57] Pentru care vezi Paul Cernovodeanu, *Românii şi primele proiecte de construire a Canalului Dunăre—Marea Neagră (1838—1856)* în „Revista de istorie", 29 (1976), nr. 2, p. 189—209.

[58] Cf. raportului lui Gardner din 24 august 1840 (dosar 78/409, f. 122—125 v°).

[59] Vezi comentariile celor doi consuli asupra consecinţelor tratatelor de comerţ anglo-turc /rapoarte din 12 nov. 1838 (dosar 78/336, f. 154—159 v°), 18 şi 26 febr. 1839 (dosar 78/364, f. 54—58 v°; dosar 78/367, f. 185—186 v°), 3 iunie 1840 (dosar 78/400, f. 109—114 v°); 29 nov. 1843 (dosar 78/527, f. 167—172 v°)/, anglo-austriac (raport din 18 febr. 1839; dosar 78/364, f. 52—53 v°), austro-rus (relatări din 4 martie şi 21 aprilie 1841 dosar 78/446, f. 240—241; dosar 78/445, f. 299) şi sardo-turc (raport din 20 ian. 1840; dosar 78/400, f. 239—240 v°).

[60] Aspecte tratate de Paul Cernovodeanu, *An unpublished British source concerning the International Trade through Galatz and Braila between 1837 and 1848*, în „Revue Roumaine d'Histoire" XVI (1977), nr. 3, p. 517—531 şi Paul Cernovodeanu, Beatrice Marinescu şi Irina Gavrilă, *Comerţul britanic prin Galaţi şi Brăila între 1837—1852*, în „Revista de istorie", 31 (1978) nr. 4, p. 629—650.

[61] Care a dat, însă, un faliment fraudulos, ruinînd o serie de negustori şi acţionari din principate şi a iscat un scandal de proporţii internaţionale (vezi rapoartele lui Colquhoun din 27 ian., 22 febr., 15 mart., 7 april, 6 iunie, 12 iulie, 4 august şi 14 sept. 1837 (dosar 78/313, f. 68—102, 127—130, 136—137 v°, 182—185 v°, 268—276, 288—289 v°) şi 22 august 1838 (dosar 78/336, f. 291—292 v°)/; cf. şi E. D. Tape, *Bell and Anderson: A Scottish Partnership in Wallachia*, in „Balkan Studies", Thessaloniki, 12 (1971), partea 2-a, p. 479—484.

[62] Vezi rapoartele din 21 august 1838 (dosar 78/336, f. 279—287 v°) şi 17 aprilie 1840 (dosar 78/400, f. 258—259 v°).

[63] În conformitate cu relatarea din 14 martie 1844 (dosar 78/566, f. 98 99 v°).

[64] Vezi scrisoarea lui Goldner către domnitorul Sturza cerînd aprobare pentru înfiinţarea fabricii, avizul lui Cunningham din 14 oct. 1844 şi raportul consulului Gardner din 31 oct. făcînd cunoscut privilegiul acordat de autorităţile moldovene antreprenorului englez (dosar 78/608, f. 92—94, 98—100 v°, 112—117 v°); cf. şi Constantin Buşe, *Comerţul exterior prin Galaţi sub regimul de port franc (1837—1883)*, Bucureşti, 1976, p. 39). Pentru unele conflicte ale lui Goldner cu localnicii vezi Arh. Stat. Iaşi *Secretariatul de Stat al Moldovei*, dosar 1601/1846, 103 file.

[65] Amănunte în relatările lui Colquhoun din 15 martie, 12 şi 19 mai 1837 (dosar 78/313, f. 125—126 v°, 206—209 v°), 5 martie 1838 (dosar 78/336, f. 24—27 v°), 18 mai 1839 (dosar 78/364, f. 96—97 v°), 3 aprilie 1845 (dosar 78/606, f. 27—28 v°), etc.

[66] Vezi raportul din 5 decembrie 1847 (dosar 78/696, f. 95—96 v°).

www.dacoromanica.ro

ştirile economice referitoare la ţările române fără implicaţii directe pentru britanici — se numără şi acele referitoare la arendarea salinelor către întreprinzătorii antreprenori sîrbi Simici, Ghermani şi Mişa Anastasievici între 1837—1846, cu participarea şi a fostului principe Miloş Obrenovici[67].

Alte rapoarte cu caracter consular provenind de la Colquhoun, Gardner, Cunningham şi Lloyd priveau statutul supuşilor britanici din principate (cu precădere negustori ionieni, aflaţi sub protecţie engleză), militîndu-se pentru respectarea imunităţilor lor juridice şi fiscale ce dădeau naştere, însă, la multe abuzuri, creînd fricţiuni cu autorităţile locale şi iscînd interminabile procese în faţa Tribunalului de Comerţ[68].

În sfîrşit se indică mecanismul obţinerii protecţiei britanice de către cei interesaţi prin eliberarea de patente, recunoscute şi de administraţia din principate şi se menţionează diferite pricini iscate între supuşii englezi şi autohtoni, în materie civilă şi penală, la Bucureşti, Iaşi, Galaţi şi Brăila[69]. În afara reprezentanţelor consulare din aceste oraşe, au mai funcţionat pentru protejarea negustorilor ionieni şi diferite stărostii britanice cu caracter sporadic, la Focşani, Piatra Neamţ, Botoşani, Bîrlad şi Vaslui (în Moldova)[70], Craiova şi Giurgiu (în Ţara Românească)[71].

În ultimă instanţă, menţionăm în rîndul rapoartelor cu caracter consular şi cele atingînd diferite alte domenii de activitate din viaţa principatelor. Astfel multe ştiri — transmise îndeosebi de Colquhoun — se referă la educaţie şi învăţămînt (activitatea Eforiei Şcoalelor sub Petrache Poenaru, înfiinţarea şcolilor sătesti cu începere din 1840 şi a pensionatelor particulare din Bucureşti şi Iaşi[72] ş.a.), la viaţa religioasă (alegerile de episcopi, activitatea mitropolitului, problema mănăstirilor închinate, salarizarea clerului[73], prozelitismul misionarilor evanghelici din Scoţia

---

[67] Conform — printre altele — şi relatarea din 30 ianuarie 1847 (dosar 78/696, f. 25—37).

[68] Privitor la regimul supuşilor britanici (cei mai mulţi ionieni) stabiliţi în Principate, a se vedea îndeosebi, rapoartele din 6 mai 1836 (MAE, Marea Postelnicie Ţara Rom., vol. 67, dosar 52, f. 25—25 v°), 11 febr., 15 şi 18 iulie, 8 august, 9 oct. şi 20 nov. 1837 (P.R.O., F.O. *Turkey*, dosar 78/313, f. 10—10 v°, 32—34 v°, 159—160 v°, 186—187 v°, 252—254 v°, 294—296 v°); 3 ian., 21 şi 22 august, 20 sept., 1838 (dosar 78/336, f. 183—184 v°, 289—292, 298—302 v°), 20 sept. 1839 (dosar 78 363, f. 144—145 v°), 18 iulie, 1 şi 10 august 1845 (dosar 78/606, f. 57—59 v°, 68—73 v°, 76—79), 28 ianuarie 1846 (dosar 78/648, f. 158—159 v°); 2 şi 5 ian. şi 23 dec. 1847 (dosar 78/697, f. 14—18, 102—105 v°), etc.

[69] Dintre numeroasele cazuri, menţionăm pe cele relatate în rapoartele din 25 martie, 17 aprilie şi 22 iunie 1838 (dosar 78/336, f. 229—230 v°, 233—246, 266—271), 9 august 1839, (dosar 78 363, f. 81—88 v°), 15 mai 1840 (dosar 78/400, f. 68—72 v°). etc. În general pentru toate aceste aspecte — regim al supuşilor britanici în Principate şi relaţiile lor cu autorităţile locale în caz de litigii, moşteniri etc. — între 1835—1848, a se consulta în special M A E, Marea Postelnicie Moldova, vol. 61, dosar 7—9, diverse file şi *Marea Postelnicie Ţara Românească*, pachete 6—8, 16, 22, 24, 26, 27, 31, 35, 41, 46—48, inventare şi file diferite etc.

[70] Vezi corespondenţa lui Gardner din 1837 şi în special rapoartele din 16 febr., 10 şi 14 sept. şi 11 oct. la Arh. St. Iaşi, *Secretariatul de stat al Moldovei*, dosar 363/1837, f. 3—5, 9—10, 44—45, 64—64 v°.

[71] Vezi rapoartele lui Colquhoun din 5 ianuarie 1841 (P.R.O., F.O., *Turkey*, dosar 78/445, f. 25), 8 ian. 1844 (dosar 78/566, f. 88—88 v°), 7 ian. 1845 (dosar 78/607, f. 16—18), 2 ian. 1846 (dosar 78/648, f. 133—135), 2 ian. 1847 (dosar 78/697, f. 7—9) şi 13 ian. 1849 (pentru situaţia din 1848 : M A E, Marea Postelnicie Ţ. Rom., pachet 48, inv. 1061, doc. 9).

[72] Relatări în rapoartele din 20 martie 1840 (P.R.O. ,. F.O, *Turkey*, dosar 78/400, f. 47—48 v°) şi 27 martie 1847 (dosar 78/696, f. 47—51 v°).

[73] Vezi amănunte în rapoartele din 18 iunie 1838 (dosar 78/336, f. 98—98 v°), 15 mai, 20 iunie şi 15 iulie 1840 (dosar 78/400, f. 66—67 v°, 119—120 v°, 127—130 v°), 27 oct. şi 29 nov. 1843 (dosar 78/527, f. 27—31 v°, 36—42 v°), 25 martie 1845 (dosar 78/606, f. 15—26), 25 şi 30 mart. 1847 (dosar 78/696, f. 59—66 v°) etc.

www.dacoromanica.ro

A. Bonnar şi R. Mc-Cheyne (1839), G. Pieritz (1841), Mayer Sander (1846) ş.a. în rîndurile populaţiei evreieşti din Moldova şi Ţara Românească[74]) şi mai cu seamă la viaţa medicală (menţionarea epidemiilor de ciumă din Balcani între 1836—1839[75], de holeră (1836, 1847—1848)[76], friguri recurente (1837—1839)[77] şi a epizootiilor (1847—1848)[78] din principate, lista soldaţilor bolnavi internaţi în spitalul militar din Bucureşti cu afecţiunile de care sufereau (1837)[79], ştiri privitoare la carantine, la vizita medicului moldovean Gh. Cuciureanu în Anglia (1841) şi la campania de vaccinare a populaţiei din Moldova pentru combaterea vărsatului cu ser adus din Marea Britanie (1847)[80], la crearea unui spital pentru marinarii englezi la Brăila în 1847[81] ş.a.). Alte informaţii privesc efectele marelui incendiu din Bucureşti de la 23 martie/4 aprilie 1847[82], precum şi ale diferitelor calamităţi naturale din Ţara Românească (inundaţiile din 1837, 1844, 1845[83]; seceta (1844)[84] şi invazia de lăcuste din 1847[85], cutremurul din 11/23 ianuarie 1838[86] ş.a.). În sfîrşit, merită a fi semnalat şi faptul că rapoartele consulilor britanici înregistrează şi numele diverşilor călători britanici ce au străbătut principatele în această epocă şi anume colonelul Edward de Ross şi căpitanul de marină Charles Drinkwater (1835), diplomatul David Urquhart şi publicistul James Bailie Fraser (1836), marchi-

---

[74] Misionarismul este consemnat în rapoartele consulilor din Bucureşti şi şi Iaşi din 20 iulie, 30 august şi 31 dec. 1838 (dosar 78/339, f. 312—313, 335—337, 344—345 v°), 6 şi 18 sept. 1839 (dosar 78/363, f. 93—99 v°), 14 iulie 1841 (dosar 78/445, f. 119—121 v°) şi 27 nov. 1846 (dosar 78/648, f. 231—233).

[75] Numeroase cazuri semnalate în relatările din 17 ian., 22 febr., 28 iunie, 25 august, 22 oct. şi 20 nov. 1837 (dosar 78/313, f. 66—67 v°, 107—108 v°, 216—217, 234—236, 246—246 v°, 250—251 v°); 17 martie şi 16 aprilie 1838 (dosar 78/336, f. 221—225, 231—232 v°), 18 martie şi 21 iulie 1839 (dosar 78/364, f. 73—74 v°, 102—103 v°) etc.

[76] Pentru aceste epidemii, în care sînt consemnate statistic cazurile de îmbolnăviri şi decese, vezi în special rapoartele provenind din ambele principate — din 25 dec. 1847 (dosar 78/697, f. 107—108 v°), 14 şi 24 ian., 15 mai, 17, 19, 26 şi 30 iunie, 25 august şi 15 sept. 1848 (dos. 78/744, f. 137—140, 190—192 v°, 195—196 v°, 207—209; dosar 78/745, f. 89 98 v°, 124—131, 138—139 v°).

[77] Vezi rapoartele din 20 sept. 1837 (dosar 78/313, f. 250—251 v°), 16 aprilie şi 20 sept. 1838 (dosar 78/336, f. 139—140 v°, 231—232 v°) şi 20 ian. 1839 (dosar 78/364, f. 29—36).

[78] În special relatările din 16 iunie şi 14 sept. 1847 (dosar 78/697, f. 68—69 v°, 91—92 v°).

[79] Pentru care vezi P. Cernovodeanu and N. Vătămanu, *Contributions to the knowledge of the Medical and Sanitary Situation of Bucharest in the first decades of the Nineteenth Century*, în vol. *Urbanization and Human Environment. Social and Historical Studies*, Bucharest, 1973, p. 33, 35, 38—40.

[80] Cf. Paul Cernovodeanu *Legăturile doctorului Gheorghe Cuciureanu cu lumea medicală engleză*, în vol. *Din tradiţiile medicinii şi ale educaţiei sanitare. Studii şi note*, Bucureşti 1978, p. 257—264.

[81] După raportul din 28 dec. 1847 (dosar 78/697, f. 114—116 v°).

[82] Date consemnate în relatările din 5 şi 12 aprilie, 4 mai, 8 iunie şi 12 dec. 1847 (dosar 78/697, f. 3, 4, 32—39 v°, 49—52 v°, 109—113), etc.

[83] Vezi mai ales rapoartele din 15 august 1837 (dosar 78/313, f. 229—233) şi 22 aprilie 1845 (dosar 78/607, f. 41—42 v°).

[84] Cf. relatării din 8 august 1844 (dosar 78/566, f. 31—32 v°).

[85] Pentru care vezi rapoartele din 31 mai, 16 iunie şi 12 august 1847 (dos. 78/696, f. 121—124 v°; dosar 78/697, f. 68—69 v°, 89—90 v°).

[86] Vezi datele semnalate în relatările din 26 ian., 19 febr., şi 20 iulie 1838 (dosar 78/336, f. 197—199, 204—205 v°; 277—278 v°). Seisme de mai mică importanţă sînt semnalate şi în rapoartele din 19 ianuarie 1839 (dosar 78/364, f. 23—24 v°) şi 16 iunie 1847 (dosar 78/697, f. 68—69 v°).

www.dacoromanica.ro

zul Charles William of Londonderry şi soţia sa lady Frances Anne (1840), căpitanul de marină Edward Franshawe (1841)[87] ş.a.

Ajunşi la capătul explorării noastre, dorim încă odată să subliniem în final interesul prezentat de rapoartele diplomatice şi consulare engleze pentru istoria principatelor române în perioada 1835—1848, ce ilustrează evenimentele din epoca regulamentară în optica diplomaţilor britanici şi completează astfel viziunea creată de străini, asupra ţărilor noastre cunoscută pînă în prezent doar în lumina rapoartelor consulare austriece, prusiene şi franceze[88] publicate mai de mult în seria veche a colecţiei Hurmuzaki.

L'IMPORTANCE DES RAPPORTS CONSULAIRES BRITANNIQUES POUR L'HISTOIRE DES PRINCIPAUTÉS PENDANT LA PÉRIODE DU RÈGLEMENT ORGANIQUE (1835—1848)

RÉSUMÉ

Les rapports diplomatiques et consulaires des représentants de la Grande-Bretagne à Bucarest et Jassy pour la période 1835—1848 couvre un intervalle particulièrement important de l'histoire des principautés danubiennes, à savoir celui du Règlement Organique.

La majorité du matériel provient des fonds *Turkey* de Foreign Office, microfilms Angleterre se trouvant aux Archives de l'Etat (rouleaux 9—20) et Département des affaires étrangères (Moldavie et Valachie) du Ministère des Affaires Etrangères de Roumanie.

Les rapports des consuls Robert Gilmour Colquhoun (Bucarest), Samuel Gardner (Jassy) et des vice-consuls St. Vincent Lloyd (Brăila) et Charles Cunningham (Galatz) se divisent sous l'aspect des sujets traités en *Diplomatiques* (consacrés notamment aux problèmes politiques et administratifs) et *Consulaires* (concernant le statut des sujets ioniens se trouvant sous la protection britannique, aux rapports économiques roumano-anglais et au trafic international dans les ports danubiens de Brăila et Galatz).

Les documents à caractère politique y occupent, certes, la place la plus importante. On relève ainsi l'activité législative des Assemblées publiques des deux principautés, étant fournies des informations sur les élections de députés, les délibérations pour l'adoption des divers mesures d'ordre politique et administratif, l'opposition aux violations abusives de la loi par les ministres et dignitaires corrompus, représentant les tendences autoritaires de gouvernement manifestées par les princes de la période

[87] Amănunte în rapoartele din 24 mai şi 20 dec. 1835 (dosar 195/98), 21 dec. 1835 (M A E *Marea Postelnicie Moldova*, pachet IV, inv. 35, dos. 5, doc. 7), 28 iulie şi 10 oct. 1836 (P.R.O., F.O., *Turkey*, dosar 195/98 şi 97/104), 6 nov. 1840, (dosar 78/409, f. 131—139 v°) şi 26 nov. 1841 (dosar 78/415, f. 199—199 v°).

[88] Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. X (ed. N. Iorga), *Rapoarte consulare prusiene 1763—1844*, Bucureşti, 1897; vol. XVII (ed. Nerva Hodoş), *Rapoarte consulare franceze 1825—1846*, Bucureşti, 1913; vol. XXI (ed. Ion Nistor), *Rapoarte consulare austriece 1828—1836*, Bucureşti, 1942 şi vol. XXII (ed. I. Nistor), *Rapoarte consulare austriece 1837—1846*, Bucureşti, 1946.

www.dacoromanica.ro

du Règlement Organique, la lutte pour la démocratisation et l'union déployée par les membres du parti national, les remous sociaux et les troubles révolutionnaires enregistrés dans les principautés au cours des années 1838—1843 etc.

Sur le plan extérieur, l'on évoque la situation des Principautés soumises à la suzeraineté incommode de la Porte Ottomane et aux immixtions de la Cour protectrice de Saint-Pétersbourg sur la toile de fond des contradictions entre les grandes puissances et surtout du profond antagonisme anglo-russe dans la question orientale.

Les documents consulaires évoquent l'ampleur de l'échange de marchandises entre les Principautés et la Grande-Bretagne durant cette période, des problèmes ayant trait au trafic des bateaux anglais sur le Danube et à l'embouchure du fleuve, de constitution de maisons de commerce britanniques à Galatz etc.

La présente étude reflète de manière prenante l'importance des rapports diplomatiques et consulaires britanniques en ce qui concerne l'histoire de la Roumanie pendant la période 1835—1848, illustrant les événements de la période du Règlement Organique dans l'optique des diplomates britanniques et complétant de la sorte la vision créée par les étrangers en ce qui concerne la Roumanie, vision connue jusqu'à présent uniquement à la lumière des rapports consulaires autrichiens, prussiens et français.

www.dacoromanica.ro

REALITĂȚI POLITICE LA DUNĂREA DE JOS: ROMÂNI, BIZANTINI, BULGARI, PECENEGI

DE

PETRE DIACONU

Cu vreo 10 ani în urmă Igor Ševčenko încerca, în lucrarea sa *The date and author of the so-called Fragments of Toparcha Gothicus*, tipărită în Dumbarton Oaks Papers, 25, 1971, p. *117—188*, să demonstreze că Însemnările așa zisului toparch gotic sau grec nu sînt altceva decît niște falsuri comise de celebrul bizantinolog francez Ch. B. Hase.

Punctul de vedere al lui I. Ševčenko, prezentat la vremea sa într-o argumentare specioasă, a fost însușit de mai mulți istorici[1], fără ca aceștia să caute a se lămuri asupra temeiurilor argumentării specialistului american.

Ceeace n-au făcut alți istorici a făcut I. Bojilov în tomul *Анонимът на Хазе. България и Византия на Долни Дунав в края на X век* (Anonimul lui Hase. Bulgaria și Bizanțul la Dunărea de Jos la capătul secolului al X-lea), Sofia, 1979, 220 p. (Editura Academiei de științe bulgare).

În acest volum, I. Bojilov, supunînd unei discuții aprofundate „argumentele" lui I. Ševčenko, ajunge — în chip firesc — la respingerea lor. Evident, criticarea tezelor bizantinologului de peste ocean — asupra cărora o să avem prilejul să zăbovim un pic la capătul intervenției noastre — constituie numai o parte din contribuția lui I. Bojilov. Dealtfel, miezul lucrării cercetătorului sofiot constă din analiza textului Însemnărilor, a datării și localizării evenimentelor relatate de Anonimul lui Hase cum și din abordarea problemelor istorice și etnologice specifice regiunii de la miazănoapte de Dunărea de Jos și părților din nord și nord-est ale țărmului pontic, către sfîrșitul celui de al X-lea veac, e.n.

Deși conținutul notelor Anonimului lui Hase (numit — greșit[2] — pînă acum cîțiva ani, toparchul got sau toparhul grec), este cunoscut celor

---

[1] Printre adepții tezelor lui I. Ševčenko vom cita pe Valentin Al. Georgescu, *Byzance et les institutions roumaines, jusqu'à la fin du XV^e siècle*, în „Actes du XIV^e Congrès International des Etudes Byzantines", Bucarest, 6—12 septembrie, 1971, I, București, 1974, p. 445, nota 50 unde se precizează că: „l'authenticité des fragments a été contesté par I. Ševčenko"; M. Loos, în „Byzantinoslavica" XXXIII, 1972, 2, p. 276—277; idem, în „Byzantinoslavica", XXXVII, 1976, 1, p. 87—88; H. Hunger, în „Byzantinische Zeitschrift", 66, 1973, p. 389. Poate tocmai pentru că au fost convinși de veridicitatea tezelor lui I. Sevcenko, editorii celui de-al doilea tom din Fontes Historiae Daco-Romanae au eludat Însemnările Anonimului lui Hase.

[2] M. Nystazopoulu, *Note sur l'Anonyme de Hase improprement appelé Toparche Gothic*, în „Bulletin de Correspondance hellénique", LXXXVI, 1962, I, p. 315—316, demonstrează că autorul Însemnărilor nu poate fi considerat un toparh.

www.dacoromanica.ro

ce se ocupă cu istoria regiunilor noastre de la sfîrşitul mileniului I e.n., în cele ce urmează ne vom permite totuşi să le reamintim, fie şi într-o formă rezumată.

Înainte de orice, însă, se cuvine să facem unele precizări. Însemnările se păstrează pe foile libere ale unui codex de la finele secolului al X-lea, codex conţinînd scrisori de-ale sfinţilor Vasile cel Mare, Grigore de Nazianz şi Phalaride. Codexul, astăzi pierdut, se găsea, pe vremea lui Hase, în rafturile Bibliotecii Regale din Paris. Însemnările, văzute şi copiate de B. Hase, au fost publicate de acesta în 1819 şi republicate în 1828 în comentariile la opera lui Leon Diaconul[3].

Ele sînt însumate în trei fragmente.

În primul fragment se relatează drumul de întoarcere acasă, prin stepele nord-pontice, a Anonimului lui Hase şi a unei cete de ostaşi care-l însoţea. Redactorul însemnărilor, adică Anonimul lui Hase, povesteşte cu lux de amănunte dificultăţile ivite la traversarea Niprului, dificultăţi provocate de o iarnă excesiv de aspră. După trecerea Niprului Anonimul şi oamenii săi se opresc cîtva timp într-un sat numit Borion, ca apoi să pornească din nou la drum avînd ca reper Maurokastron (Cetatea Albă). Tot acum se vorbeşte despre dificultăţile cauzate de un viscol năpraznic cum şi de faptul că ciudata unitate militară trebuia să treacă, la un moment dat, şi prin regiuni duşmănoase[4].

În al doilea fragment se descrie începutul — în ţinutul condus de Anonim — al unui conflict între oamenii lui şi nişte barbari. Din acest fragment aflăm că „ţinutul fusese [şi] mai înainte devastat de...barbari"[5].

În al treilea fragment Anonimul lui Hase povesteşte cum a reuşit să încropească o fortificaţie, pe care a înconjurat-o cu şanţ de apărare şi cum a respins apoi un atac al barbarilor. În continuare, autorul Însemnărilor descrie întîlnirea avută cu şefii populaţiei locale, întîlnire cu prilejul căreia s-a luat hotărîrea ca el să meargă la „stăpînitorul de la miazănoapte de Dunăre", oferindu-i acestuia supunerea lor, fapt îndeplinit, dealtminteri.

Editorul Însemnărilor (adică Ch. B. Hase) şi mulţi alţi savanţi au socotit că evenimentele relatate de Anonimul lui Hase s-ar fi petrecut în Crimeea, situaţie în care „stăpînitorul de la nord de Istru" n-ar fi decît unul dintre cnejii kievieni. Alţi cercetători au opinat că evenimentele despre care este vorba s-ar fi consumat undeva la Dunărea inferioară, situaţie în care *stăpînitorul de la nord de Istru* ar fi fost (şi de data aceasta) un prinţ kievian, sau, mai de grabă, un cneaz român ori un şef peceneag, dacă nu chiar unul dintre ţarii bulgari[6]. Toate aceste chestiuni şi multe altele sînt tratate pe larg în tomul lui I. Bojilov.

După opinia acestuia — îndreptăţită, de altminteri — fragmentele II şi III ale însemnărilor constituie un tot unitar[7]. Cercetătorul bulgar crede însă că în fragmentul I sînt relatate fapte ulterioare în timp eveni-

---

[3] Leonis Diaconi Caloensis *Historiae Libri decem*, rec. C. B. Hasei, Paris, 1819 şi Bonn, 1828.

[4] Vezi *infra*, nota 107.

[5] Leon Diaconul, *op. cit.*, p. 500—501.

[6] I. Bojilov, *Анонимът на Хазе*, p. 13—19 oferă o bibliografie bogată în această privinţă.

[7] *Ibidem*, p. 26.

www.dacoromanica.ro

mentelor marcate la începutul fragmentului II. I. Bojilov socoate că în fragmentul I este narată întoarcerea Anonimului și a trupei sale dintr-un loc din răsăritul Europei, unde fuseseră obligați să se refugieze ca urmare a presiunii barbarilor și că această retragere este anunțată la începutul fragmentului al II-lea în fraza : „În adevăr, tocmai atunci am hotărît să ne angajăm primii în război cu barbarii ori dacă trebuie arătat adevărul, fiindu-ne teamă să nu fim învinși mai înainte de către ei *ne-am retras* (s.n.)" Fiind convins că lucrurile se prezintă întocmai, I. Bojilov a plasat fragmentul I al Însemnărilor după cel de al treilea fragment.

Noi nu putem fi de acord — în această privință — cu cercetătorul bulgar. Contextul împrejurărilor marcate în cele trei fragmente ale Însemnărilor, sensul și semnificația frazei care urmează după expresia *ne-am retras* ne obligă să credem că între fragmentul I al Însemnărilor și începutul fragmentului II nu există nici o legătură. Ca atare, fragmentul I trebuia publicat în fruntea celorlalte, așa cum era în codex și așa cum l-a publicat și Ch. B. Hase.

I. Bojilov crede—pe bună dreptate, socotim noi — că aceste Însemnări urmau să constituie embrionul sau, mai bine zis, schița unei opere literar-istorice[8].

Cercetătorul bulgar după ce analizează textul îl publică, însoțindu-l cu o traducere în limba bulgară. În continuare, luînd în considerare precizările paleografice ale lui Hase, cum și datele astronomice cuprinse în Însemnările Anonimului, I. Bojilov își însușește teza că evenimentele relatate de acesta s-au consumat în ultima decadă a secolului al X-lea.

Astfel prezentîndu-se lucrurile, trebuiau precizate regiunea unde s-au desfășurat evenimentele cum și persoana „stăpînitorului de la nord de Istru".

I. Bojilov, în încercarea de definire a ținutului guvernat de Anonim, face o amplă analiză a datelor cuprinse în primul fragment al Însemnărilor. D-sa ne convinge că Anonimul și mica lui oaste nu au coborît pe Nipru, ci au traversat acest fluviu de pe malul stîng pe malul drept[9]. Cercetătorul sofiot demonstrează că Maurokastron, spre care se îndrepta Anonimul lui Hase, nu era altceva decît orașul Cetatea Albă sau Akerman cum i se mai zice. Prin urmare, funcționarul bizantin, cel care a redactat Însemnările, aflîndu-se în stepa nord-pontică și vrînd să ajungă în ținuturile pe care le administra se deplasa nu de la apus la răsărit, ci invers, de la răsărit la apus. I. Bojilov mai atrage atenția că comandamentul Anonimului lui Hase nu putea fi la Maurokastron — așa cum au opinat unii învățați — [10] ci mai la soare-apune de acesta. Dar unde anume?

I. Bojilov socoate că a găsit răspunsul în fraza de la începutul celui de-al doilea fragment al Însemnărilor : „Ἀρχὴν γὰρ δὲ τότε τοῖς βαρβάροις

---

[8] *Ibidem.*

[9] Vezi aceeași poziție și la noi (Petre Diaconu, *Despre datarea valului de piatră din Dobrogea și localizarea evenimentelor din nota toparhului grec*, în „Studii", XV, 1962, 5, p. 1222 = *Zur Frage der Datierung des Steinwalles in der Dobrudscha und der Lokalisierung der im Berichte des. griechischen Toparchen geschilderten Ereignisse*, în „Dacia", N. S., VI, București, 1962, p. 325.

[10] Printre cei care au socotit că acest comandament putea să se afle la Cetatea Albă se numără și C. Cihodaru, *Alte precizări în legătură cu valul de piatră din Dobrogea și cu însemnările toparhului bizantin*, în „Analele Institutului de Istorie și Arheologie", II, Iași, 1965, p. 279—280.

www.dacoromanica.ro

πολεμεῖν ἔγνωμεν καὶ διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὰ βόρεια τοῦ "Ιστρου"[11] (Într-adevăr tocmai atunci am hotărît primii să ne angajăm în război cu barbarii şi din cauza aceasta ţinuturile de la nord de Dunăre).

Se ştie că Anonimul lui Hase a şters el însuşi cuvintele καὶ διὰ τοῦτο γὰρ τὰ βόρεια τοῦ "Ιστρου[12]. Tocmai partea de frază anulată — din motive de ordin stilistic, după cum crede V.G. Vasilevskij — [13] îl obligă pe I. Bojilov să creadă că regiunea condusă de Anonimul lui Hase se afla la miazănoapte de Dunăre.

Cercetătorul bulgar susţine că sintagma διὰ τοῦτο (din cauza aceasta, pentru această cauză), *ascunde în ea* motivul principal al situaţiei grele prin care trecea Anonimul. Acest motiv ar fi fost năvălirea barbarilor. Acelaşi cercetător socoate că prin τὰ βόρεια τοῦ "Ιστρου ar trebui să înţelegem pămînturile pustiite de barbari, vecine pămînturilor administrate de Anonim şi că acestea din urmă s-ar fi aflat între Prut şi Nistru (dar fără a include Maurokastron) sau puţin mai la apus între Prut şi Siret, dar fără să atingă Dunărea (p. 75)[14].

Argumentarea lui I. Bojilov în această privinţă nu este convingătoare, fie numai şi pentru motivul că niciodată nu se va şti ce a vrut să susţină Anonimul în partea de frază neterminată şi apoi ştearsă, chiar de către el însuşi. Oricum, deslușirea dată de colegul nostru bulgar nu poate fi acceptată şi pentru că ea contravine sensului spuselor din restul Însemnărilor. Ţinînd seama de contextul general al frazei, ne vom apropia mai mult de adevăr dacă am admite, de exemplu, că Anonimul lui Hase voia să spună că *s-a hotărît el întîi să înceapă războiul cu barbarii şi pentru acest motiv ţinuturile de la nord de Dunăre [îl sprijineau].*

Dincolo de aceste chestiuni, însă, care nu pot depăşi cadrul unor simple ipoteze, vom atrage luarea aminte că localizarea evenimentelor relatate de Anonimul lui Hase, undeva între Siret şi Nistru, contravine în chipul cel mai flagrant realităţii istorice de la finele secolului al X-lea. În acest sfirşit de veac regiunea în cauză era deja controlată de hoardele pecenege, fapt semnalat de izvoarele literare[15] şi certificat de cele arheologice[16].

Sîntem într-o vreme în care pecenegii erau aliaţii bizantinilor[17]. În atari condiţii nu se poate admite existenţa unei stăpîniri bizantine (recte, autoritatea Anonimului) într-un teritoriu de sub „jurisdicţie" pecenegă[18]. Asupra acestei chestiuni însă noi vom reveni ceva mai jos[19].

O problemă importantă ridicată de cercetătorul bulgar constă din definirea originii etnice a barbarilor şi a supuşilor Anonimului. În consecinţă

[11] Leon Diaconul, *op. cit.*, p. 500.

[12] *Ibidem*, nota de jos.

[13] V. G. Vasilievskij, *Записка греческого монарха in Труды* II, S. Petersburg, 1912, p. 105.

[14] Nu este limpede de ce ţinutul condus de Anonim nu trebuia să atingă malurile Dunării sau de ce nu trebuia să includă Maurokastron-ul.

[15] Vezi infra, p. 1137.

[16] Vezi Petre Diaconu, *Cu privire la problema căldărilor de lut în epoca feudală timpurie*, (sec. X—XIII), în SCIV, VII, 3—4, 1956, p. 431—432; Victor Spinei, *Découvertes de l'étape tardive des migrations à Todireni (dép. de Botoşani)*, în „Dacia", N.S., XVII, 1973, p. 277—292.

[17] Vezi, *infra*. p. 1137,

[18] Asupra realităţii că pecenegii stăpîneau acum Moldova centrală şi de sud vezi *infra*, p. 1137.

[19] Vezi infra p. 1137.

www.dacoromanica.ro

D-sa a încercat să analizeze sensul şi înţelesul cuvintelor βάρβαροι, ἄνθρωποι, οἰκεῖοι, ὑπήκοοι, ἄριστοι etc. (p. 75—83), ca apoi să conchidă că atît barbarii care atacaseră ţinutul Anonimului cît şi supuşii acestuia erau bulgari. Şi pentru că o atare încheiere nu depăşea limitele unei declaraţii formale autorul studiului a căutat să o consolideze cu sprijinul izvoarelor literare şi a documentelor arheologice în subcapitolul: „*Cîteva notaţii asupra problemei importanţei etnice a populaţiei din ţinuturile de la nord de Dunărea de Jos*" (p. 83—102), În acest subcapitol, cercetătorul sofiot încearcă să învedereze o continuitate în regiunile de la nord de Dunărea de Jos a protobulgarilor (sec. V—VII) şi a bulgarilor (sec. VIII—X).

Drept urmare, D-sa invocă afirmaţia lui Jordanes, potrivit căreia, în a doua jumătate a secolului al V-lea, Hernac, unul dintre fiii lui Attila, s-a aşezat cu hunii săi în *extrema Minoris Scythiae*[20]. Prin *extrema Minoris Scythiae*, I. Bojilov înţelege, ca şi Veselin Beševliev[21], dealtfel, nu numai partea de miazănoapte a Dobrogei, ci şi ţinuturile de la nord de gurile Dunării. În continuare, acelaşi cercetător ne îmbie să admitem că odată cu hunii lui Hernac, în *extrema Minoris Scythiae* s-a aşezat *o mare grupă de bulgari* (s. n.) (p.85). Autorul este într-atît de pătruns de „adevărul" spuselor sale încît le repetă şi în altă parte a lucrării şi anume la p. 118. Firește, aici sîntem puşi — înainte de orice — în faţa siluirii sensului adevărat al unui text. Nimic şi nimeni nu îndreptăţeşte să vedem în *extrema Minoris Scythiae* altceva decît nordul fostei provincii romane dintre Dunăre şi Marea Neagră, adică părţile de miazănoapte ale Dobrogei[22]. În al doilea rînd, despre o aşezare a unor bulgari în Scythia Minor, fie chiar şi în părţile de dincolo de ea, odată cu hoardele hunice ale lui Hernac, nu ne vorbeşte nici un izvor literar. Atunci cum îşi justifică afirmaţia cercetătorul de la Sofia? Pur şi simplu în temeiul *Imennik-ului hanilor bulgari*, păstrat în manuscrise din secolele al XV-lea — al XVI-lea. În acest Imennik se menţionează, la un moment dat, că Avitohol a trăit 300 de ani..." că Irnik a trăit 150 de ani..." şi că amîndoi făceau parte din neamul Dulo[23].

Cu aproape 50 de ani în urmă unii savanţi au propus identificarea lui Avitohol cu Attila şi a lui Irnik cu Hernac[24], fapt care l-a incitat pe I. Bojilov să conchidă acum că „includerea celor doi stăpînitori huni în cronica hanilor bulgari... nu este întîmplătoare" şi că „fără îndoială acest lucru se explică prin participarea protobulgarilor (sau a unei părţi a lor) la alianţa hunilor şi prin rolul pe care l-au avut în cadrul ei" (p. 85).

Desigur, o atare demonstraţie, care-şi trage seva dintr-o identificare (de nume) ipotetică, grefată, la rîndu-i, pe legenda unor vîrste matu-

---

[20] Iordanes, *Romana et Getica* recensuit Theodorus Mommsen, Berlin, 1882, V, Partea 1, 266, „Hernac quoque iunior Attilae filius cum suis in extrema Minoris Scythiae sedes delegit" (Şi Hernac, fiul mai tînăr al lui Attila împreună cu oamenii săi şi-a ales loc de aşezare în părţile cele mai depărtate ale Scytiei Minor), cf. Fontes Historiae Daco-Romanae, II, Bucureşti, 1970, p. 431.

[21] V. Beševliev, *Extrema Minoris Scythiae*, în „Izvestija"-Tolbuhin 1, 1973, p. 139—141. Idem. *Extrema Minoris Scythiae*, In „Memoriam Constantini Daicoviciu", Cluj, 1974, p. 35—37.

[22] Poate că tocmai aşezarea acestor huni să explice inconsistenţa nivelurilor de vieţuire romană din sec. V e.n. în anumite staţiuni din partea de miazănoapte a Dobrogei.

[23] Cf. I. Bojilov, *op. cit.*, p. 85.

[24] Vezi referinţele de rigoare la I. Bojilov, *op. cit.*, p. 84, nota 38.

www.dacoromanica.ro

salemice, n-are cum să fie luată în seamă de cei ce se ocupă în chip serios de istoria regiunii Dunării de Jos.

I. Bojilov, invocînd din nou pe Jordanes[25], apoi pe Agathias[26] şi Procopios[27], vorbeşte, în continuare, de existenţa în zonele nord-vestice ale Pontului, a bulgarilor-onoguri sau a bulgarilor cutriguri[28].

Şi după ce se amăgeşte că în felul acesta este dovedită prezenţa neîntreruptă a protobulgarilor din sec. V—VI în regiunile noastre, I. Bojilov trece la coroborarea lor cu documente arheologice. În consecinţă, D-sa îşi însuşeşte o opinie a lui M. I. Artamonov[29] conform căreia purtătorii culturii Pastirsk nu sînt alţii decît cutrigurii din sec. V—VII, care ar fi sălăşluit în stepele nord-pontice şi în jumătatea de sud a regiunii dintre Prut şi Nistru. Şi iată cum o cultură materială purtînd toate atributele unei populaţii sedentare, cultură în cadrul căreia se remarcă vasele cenuşii decorate cu linii lustruite, dar şi ceramica de tip Penkovska, lucrată cu mîna, fibulele digitale, alte fibule de argint ori bronz cu reprezentări antropo şi zoomorfe, este atribuită unei populaţii nomade, în speţă, cutrigurilor ; şi, pentru că în concepţia lui I. Bojilov cutrigurii sînt tot una cu protobulgarii, D-sa încearcă acum documentarea unor influenţe bulgare pînă şi la Hanska II, Selişte I, Penkovska şi chiar la Monteoru şi Suceava, pe teritoriul ţării noastre. Evident, teza identificării purtătorilor culturii Pastirsk cu cutrigurii a fost combătută — după cum o recunoaşte însuşi I. Bojilov[30] — de anume cercetători, buni cunoscători ai realităţilor arheologice din stepele nord-pontice şi din regiunile de la miazănoapte de Dunărea Inferioară. Iată de ce nu este nevoie să ne oprim şi noi asupra acestei chestiuni. În plus, ţinînd seama că nici pînă în ziua de azi nu s-a ajuns la un consens în privinţa problemei dacă cutrigurii sînt sau nu sînt strămoşii bulgarilor, se va înţelege şi mai lesne scepticismul nostru în privinţa validităţii tezelor lui I. Bojilov.

În schimb, ne vom apleca atenţia un pic asupra acelei părţi din cartea savantului bulgar în care se discută situaţia arheologică din secolele al VIII-lea—X-lea „de la miazănoapte de Dunărea de Jos şi din zona dintre Prut şi Nistru, adică din ţinuturile de sud-est (sic) ale României (de la răsărit de Carpaţii estici şi pînă la Prut), parte din raioanele de sud-vest ale R.S.S. Ucrainiene" (p. 92—93).

I. Bojilov susţine că în această arie geografică este documentată în secolele respective un facies al culturii Saltovo-Maiaţk, caracterizat prin bordeie (D-sa le numeşte semibordeie) şi locuinţe de suprafaţă. O parte a vase-

---

[25] *Gelica*, 37, p. 136.

[26] *Agathiae Myrinaei Historiarum libri quinque*, B. G. Nieburius C. F. graeca recensuit, Bonnae, 1828, p. 300, 21—301, 2—3: „κτιόντες δὲ ὅμως̣ὺ Ογνοι ἐς τὰ πρὸς νότον ἄμενον, οὐ πόρρω τῆς ὄχθης τοῦ Ἴστρου ποταμοῦ ηὐλίζοντο, ἡνίκα ἦν αὐτοῖς βουλομένοις

[27] De notat că în citatul (reprodus în traducere) din Procopios (Opera II, VIII, 5 p. 508, 19—20) este vorba de *barbari*, fără a se specifica de ce neam sînt aceştia.

[28] La p. 86 a cărţii sale I. Bojilov susţine că bulgarii-cutriguri s-au ivit, pe ţărmurile de nord-vest ale Mării Negre şi în regiunile de la miazănoapte de Dunăre, de abia spre mijlocul secolului al VI-lea. Cu o pagină mai înainte, D-sa caută să ne convingă că bulgarii sînt prezenţi în regiunile noastre încă din sec. V. Inconsecvenţe de acest gen mai există în volumul care ne reţine atenţia.

[29] M. I. Artamonov, *Етническата принадлежност и историческото значение на пастирската култура* în „Археология", 3, 1969, p. 1—9.

[30] I. Bojilov, *op. cit.*, p. 87, notele 52—53 indică pe aceşti arheologi.

www.dacoromanica.ro

lor care aparţin acestei culturi sînt lucrate cu mîna, o altă parte ar fi lucrate la roata cu învîrtire lentă sau cu învîrtire rapidă. Vasele sînt modelate — susţine I. Bojilov — dintr-o pastă care a căpătat după ardere culoarea roşie-cafenie; ele-s decorate cu linii orizontale şi în valuri, incizate în pasta crudă. Alte vase, lucrate la roata rapidă, sînt dintr-o pastă curată cenuşie şi înfrumuseţate cu linii lustruite (p. 94).

Lăsînd la o parte greşelile comise în prezentarea ceramicii din sec. VIII—X, din regiunea dintre Prut şi Nistru[31], vom atrage atenţia că I. Bojilov, vorbind despre un facies al culturii Saltovo-Maiaţk, se referă, în realitate, la aspectul răsăritean al culturii Dridu[32], cultură numită de cercetătorii bulgari — în chip greşit — „veche bulgărească"[33]. Unii cercetători văd în cultura Dridu un aspect zonal al culturii Saltovo-Maiaţk de unde şi convingerea lor că ea este o creaţie bulgaro-alano-chazară. Aceiaşi cercetători, printre care se numără şi I. Bojilov, socotesc că cultura materială despre care este vorba a fost adusă în părţile balcano-carpatice, dinspre ţinuturile azovo-caucaziene, de către triburile bulgare. De aici ar trebui să se înţeleagă că acolo unde se întîlneşte (firește, la Dunărea de Jos) această cultură, ea documentează prezenţa populaţiei bulgare, implicit şi stăpînirea statului bulgar.

În fapt, cultura Dridu — căci despre ea este vorba — în formele sale pe deplin conturate reflectă nu o situaţie etnică, ci un anumit grad de dezvoltare social-economică a comunităţilor omeneşti. Noi am mai avut prilejul să ne oprim asupra acestei chestiuni[34], şi de aceea nu vom reveni asupra ei.

Dacă se poate discuta ceva, aceasta priveşte nu atribuirea etnică a culturii Dridu ci originile ei. Şi pentru că I. Bojilov vorbind despre cultura materială i-a redus semnificaţia şi proporţiile la dimensiunile ceramicii, fie-ne permis să atragem atenţia că toate componentele de bază ale ceramicii de tip Dridu vin din fondul local şi provincial-roman şi nici de cum din cel slav şi cu atît mai puţin din cel (proto)bulgar.Ca spusele noastre să nu apară gratuite, reamintim că tehnica de lucru (la roata înceată)[35], forma

---

[31] Vasele lucrate cu mîna nu fac parte din această cultură. Ele aparţin culturii Luka—Raikoveţkaji—Hlincea I şi trebuie considerate o intrusiune în cultura Dridu. Exceptînd unele importuri din centrele de olărie bizantine toate vasele din cadrul culturii Dridu sînt modelate la roata cu învîrtire înceată. Aşa dar, I. Bojilov face o greşală cînd vorbeşte despre vasele lucrate la roata rapidă, caracteristice culturii Dridu. Şi încă ceva! Nici un arheolog nu a omologat cultura Ipoteşti—Cîndeşti cu faza proto-Dridu — aşa cum susţine I. Bojilov *(op. cit.*, p. 94).

[32] Asupra caracterelor acestei culturi, vezi Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuţie la arheologia şi istoria perioadei de formare a poporului român*, Bucureşti, 1967. Unii cercetători ca Maria Comşa, *Cultura materială veche românească*, Bucureşti, 1978, passim, denumesc aceeaşi cultură balcano-dunăreană.

[33] Această denumire a fost însuşită şi de cîţiva cercetători sovietici. O poziţie apropiată a acestora a avut C. Daicoviciu şi nu H. Daicoviciu, aşa cum crede I. Bojilov, *op. cit.*, p. 95.

[34] Petre Diaconu şi D. Vîlceanu, *Păcuiul lui Soare*, I, Bucureşti, 1972, p. 121—129.

[35] Roata olarului folosită în culturile Dridu şi Saltovo—Maiaţk este cea *de mînă*, învîrtită mai încet. Or, această tehnică, răspîndită şi în culturile materiale slave, a fost preluată de la populaţiile romanice. Astăzi nu mai este un secret pentru nimeni că roata de mînă cu învîrtire lentă era uzitată în atelierele ceramice de epocă romană. Pentru existenţa acestui tip de roată în Pannonia şi Noricum, cf. Maria Comşa, *L'Origine des marques de potier sur la céramique slave*, în *Berichte über den II Internationalen Kongress für Slavische Archäologie*, Band III, Berlin, 1972, p. 168—169.

www.dacoromanica.ro

vaselor[36], decorul lor[37] nu sînt altceva decît o transpunere pe alt plan cronologic a unei tradiţii ceramice proprii culturilor romano-provincială şi Sîntana de Mureş[38].

În pofida acestor realităţi, I. Bojilov continuă să creadă că purtătorii culturii materiale din sec. VIII—X, din jumătatea de sud a Moldovei, sînt bulgari. O asemenea opinie se vrea a fi întărită şi cu unele trăsături mongoloide ale cîtorva dintre mormintele de la Hanska (RSS Moldovenească), scăpîndu-se din vedere că sîntem într-o epocă şi într-o regiune în care criteriile antropologice — luate singure — n-au un caracter definitoriu.

Pentru a susţine o stăpînire bulgărească în sec. IX—X în ţinuturile de la nord şi nord-est de Dunărea de Jos, I. Bojilov apelează, la un moment dat, la izvoarele scrise[39] persane şi arabe. După opinia lui I. Bojilov „unii geografi şi istorici arabi şi persani descriind Europa răsăriteană vorbesc despre un popor numit V.n.nd.r., N.n.d.r., V.l.nd.r., care — potrivit datelor lor *neprecise* (s.n.) — a locuit în ţinuturile situate de-a lungul ţărmului nord-pontic" (p. 97) Acest popor apare în tratatul de geografie Hudüd-al-'Alam sub numele de V.n.nd.r, în opera lui Gardizi sub cel de N.n.d.r., iar la Masudi sub forma V.l.nd.r. (De notat că Masudi marchează acest nume de două ori şi anume în Kitab at Tanbih şi în Murudj az zahab[40].) V.n.nd.r. (şi celelalte grupe de consoane) n-ar fi alţii decît bulgarii. I. Bojilov pune un preţ deosebit pe datele din aşa zisa scrisoare a hanului chazar Iosif (sec. X) către Hasdrai ibn Šafrut. În această scrisoare este vorba despre un popor cu numele de V.n.nt.r. care ar fi locuit mai înainte în patria chazarilor şi că fiind învins de aceştia, V.n.nt.r. ar fi plecat spre apus instalîndu-se în regiunea Dunării, în apropiere de Constantinopol[41]. I. Bojilov vede în relatarea din scrisoarea lui Iosif migraţia bulgarilor lui Asparuch spre Dunăre.

Asupra izvoarelor citate imediat mai sus şi-a îndreptat atenţia şi N. Oikonomidès[42]. Savantul elen, plecînd de la realitatea că menţiunile

[36] Avem în vedere, cu deosebire, vasele în formă de borcan cu umerii svelţi şi cu diametrul gurii mai mare decît diametrul fundului.

[37] Desigur, este vorba, în primul rînd, de decorul liniilor incizate (mai des sau mai rar) orizontal. Aici este locul să se specifice că pînă şi mărcile de olar, atît de caracteristice jumătăţii de răsărit a Europei, sînt — ca practică — tot de origine romană. Asupra acestui fapt noi am atras atenţia încă din anul 1966 în articolul *Réalités archéologiques et considérations historique*, publicat în RRH, V, 1966, 3, la p. 491, unde citam şi lucrarea lui Herbert Mitscha-Märheim, *Bodenzeichen auf spätrömischen Tongefässen* aus Mautern, O.N., în *Osterreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege*, XVII, 1963, p.p. 153—157, în care sînt publicate vase cu mărci de olar din Noricum, datate în sec. IV—V e.n.. Asupra mărcilor de olar din epoca romană vezi şi E. Bónis, *Urnen mit Meisterzeichen aus einer südwestpannonichen Töpferei*, în „Folia Archaeologica", XIV, 1962, p. 27, fig. 6. Vezi şi lucrarea Mariei Comşa citată în nota 35 cum şi precizările noastre din SCIVA, 30, 1979, 3, p. 472, nota 13.

[38] Însăşi asocierea ceramicii cenuşii cu ceramica nisipoasă nu poate fi considerată decît o moştenire a ceramicii Sîntana de Mureş (Cf. Petre Diaconu, în *Păcuiul lui Soare*, I, p. 127). Desigur nouă ne scapă asemănarea, în unele privinţe, dintre ceramica Dridu şi ceramica Saltovo—Maiaţk, dar aceasta îşi are o explicaţie logică asupra căreia ne-am oprit la timpul potrivit. (Cf. Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 126).

[39] În această parte a lucrării, I. Bojilov apelează întîi la documente arheologice şi apoi la cele literare spre deosebire de locul în care vorbea de aşa zişii bulgari din sec. VI—VIII, unde a apelat întîi la izvoarele literare şi apoi la cele arheologice (vezi, supra, p. 1123—1124).

[40] Referinţe bibliografice la I. Bojilov, *op. cit.*, p. 97—99.

[41] *Ibidem*, p. 100.

[42] N. Oikonomidès, *Vardariotes — W.l.nd.r.— V.nn.d.r.; Hongrois installés dans la vallée du Vardar* en 934, în „Byzantion", XLIII, 1973, p. 1—8.

www.dacoromanica.ro

lui Masudi sînt cele mai vechi din punct de vedere cronologic (drept pentru care trebuie să fie şi cele mai exacte), le-a luat în consideraţie, în primul rînd, pe acestea. Analizîndu-le, învăţatul grec demonstrează că V.l.nd.r. nu sînt alţii decît maghiarii care, după năvălirea din anul 934 în Bizanţ, s-au aşezat în valea rîului Vardar; la scurtă vreme după aceea ei s-au creştinat. Dealtminteri, acolo a luat fiinţă e eparhie Βαρδαριωτῶν ἤτοι Τουρκῶν.

În pofida acestei demonstraţii, I. Bojilov susţine că ipoteza lui Oikonomidès (pe care totuşi pare a o accepta) se bazează numai pe textul lui Masudi. „Toate celelalte mărturii sînt privite de Oikonomidès numai atît cît trebuie înlăturată contradicţia cu datele aflate în opera lui Masudi", susţine I. Bojilov (p. 99); şi mai departe: „În nici un caz nu trebuie eludate arătările acestor autori (adică ale lui Iosif, Gardizi şi ale redactorului lui Hudüd-al-'Alam, n.n) asupra situaţiei V.n.nd.r.ilor la Dunăre".

Este de prisos să adăugăm că N. Oikonomidès nu a eludat nimic. Oprindu-se asupra V.n.nd.r. din opera lui Hudüd-al-'Alam (implicit şi asupra V.n.d.r. din scrierea lui Gardizi) el conchide că „les V.n.nd.r. = Vardariotes, vivaient en effet entre Hongrois, les Slaves du sud, les Bulgares[43]". După cum se vede, bulgarii sînt amintiţi în aceste opere cu numele lor, ceea ce face inutilă orice încercare de a li se atribui şi numele de V.n.nd.r. Prin urmare, una erau V.n.nd.r. şi alta erau bulgarii din operele scriitorilor orientali invocaţi de I. Bojilov.

Cît priveşte scrisoarea lui Iosif ea nu este luată în seamă de către N. Oikonomidès pentru că „le document est très suspect, d'autant plus que la mention de V.n.nt.r. se trouve dans une version élaborée de la lettre en question (Cf. Minorsky, *op. cit.*, p. 470—471)"[44].

Aşa dar, invocarea de către I. Bojilov a ştirilor unor scriitori arabi şi persani pentru a demonstra existenţa unei populaţii şi a unei stăpîniri bulgare în ţinuturile de la nord şi nord-est de Dunărea de Jos, la sfîrşitul secolului al X-lea, este neavenită. Cît priveşte consideraţiile despre avatarurile fonetice ale V.n.nt.r — V.n.nd.r. — N.nd.r. — W.l.nd.r. şi echivalarea lor cu bulgarii onogurduri (p. 100), le lăsăm în seama lingviştilor şi filologilor.

Pe parcursul p. 102—117 I. Bojilov se străduie să-l identifice pe *stăpînitorul de la nord de Istru*, menţionat ca atare în expresia „τὸν κατὰ τὰ βόρεια τοῦ Ἴστρου βασιλεύοντα" de la sfîrşitul fragmentului III al Însemnărilor Anonimului lui Hase.

Înainte de toate, I. Bojilov a operat o trecere în revistă a opiniilor exprimate în această privinţă. D-sa atrage atenţia că cei mai mulţi dintre istorici au văzut în *stăpînitorul de la nord de Dunăre* pe unul dintre următorii cneji kievieni: Oleg, Igor, Sviatoslav, Vladimir şi Iaroslav şi că alţi istorici l-au omologat pe acesta cu ţarul bulgar Simion. Sînt menţionate de asemenea şi părerile potrivit cărora acest misterios personaj ar fi fost un conducător peceneg, un cneaz român sau chiar unul dintre hanii chazari.

Savantul sofiot socoate că răspunsul exact la chestiunea identificării *stăpînitorului de la miazănoapte de Istru* nu poate fi dat decît după

[43] *Ibidem*, p. 8.
[44] *Ibidem*, p. 8, nota 24.

www.dacoromanica.ro

desluşirea : a) titlului de βασιλεύς ; b) a expresiei τὸν κατὰ τὰ βόρεια τοῦ "Ιστρου" şi c) a peisajului etnic a regiunii nord-dunărene (p. 103).

Întrucît în textul Anonimului lui Hase se foloseşte participiul verbului βασιλεύω=a domni, a fi rege, „stăpînitorul de la nord de Istru" — susţine I. Bojilov, trebuie să fi fost un βασιλεύς autentic, un monarch „cu titlu regesc, împărătesc" (p. 105). I. Bojilov este încredinţat că participiul lui βασιλεύω s-ar fi întrebuinţat în operele bizantine doar atunci cînd era vorba de bazilei în adevăratul înţeles al cuvîntului ; şi pentru a ne convinge, cercetătorul bulgar citează o serie întreagă de izvoare bizantine mai vechi sau mai noi (p. 105—106).

Că *stăpînitorul de la nord de Dunăre* era un autentic bazileu l-ar dovedi, ne asigură I. Bojilov, şi menţionarea expresiei de *despot* din următorul pasaj : „καὶ ὡς οἵων δεσποτῶν μᾶλλον ἀντιποιεῖθαι προσήκει καὶ πρὸς οἵους ἐλθόντας τίνα ὠφέλειαν πειρᾶσθαι ἀπ'αὐτῶν εὑρίσκειν[45]. (Atunci eu am spus acelea la care despot se cuvine să mergem şi să încercăm să găsim un folos). Ce-i drept, sîntem într-o vreme în care titlul de despot îl purtau mai ales împăraţii bizantini[46], fără însă ca aceasta să-i oprească pe unii scriitori a se servi de expresia dată în indicarea şi a altor conducători, care nu erau bazilei[47]. I. Bojilov susţine că Anonimul lui Hase a vrut — în textul citat — să designeze prin titlul de despot pe altcineva decît împăratul constantinopolitan. Dar acest altcineva „nu poate fi — subliniază cercetătorul de la Sofia — un ἄρχων, ἀρχήγος, ἡγεμών ci un conducător care purta cu drept deplin titlul de bazileus" (p. 107). Iată de ce *stăpînitorul de la nord de Dunăre* nu are cum să fie un conducător peceneg sau unul român ; nici un conducător peceneg (sau român) n-a purtat vreodată titlu de bazileu — se grăbeşte să remarce savantul bulgar.

În consecinţă, adaugă D-sa, mai rămîn în discuţie cneazul kievian (Vladimir) şi ţarul bulgar (Samuel)[48].

I. Bojilov respinge *de plano* ipoteza identificării *stăpînitorului de la nord de Dunăre* cu Vladimir, iar aceasta pentru motivul, foarte întemeiat, dealtfel, că „Rusia kieviană nu a stăpînit niciodată ţinuturile de la nord de Dunărea de Jos, cu excepţia unui scurt intermezzo din vremea lui Sviatoslav" (p. 111). În plus, susţine cercetătorul bulgar, cneazul kievian Vladimir n-a primit niciodată titlul de bazileu din partea împăratului constantinopolitan.

Atunci ? Atunci singurul βασιλεύς din răsăritul Europei care mai putea fi socotit drept *stăpînitorul de la nord de Dunăre* trebuie să fi fost unul dintre ţarii bulgari

Pentru a fi şi convingător I. Bojilov ne atrage atenţia asupra următoarelor trei împrejurări ; I. Titlul de bazileu al şefului statului bulgar fusese recunoscut de bizantini încă din 927 şi că monarhii bulgari l-au păstrat pînă în anul 1018 (p. 115). II. Anonimul lui Hase putea să-l numeas-

[45] Leon Diaconul, *op. cit.*, p. 503.

[46] D. Ferjančič, *Деспоти у Византији и јужнословенским земљима*, Belgrad, 1963 passim

[47] Cuvîntul δεσπότης poate fi luat aici drept o figură de stil tot aşa cum poate fi considerat şi cuvîntul σατραπεία folosit o singură dată spre finele fragmentului al III-lea al Însemnărilor Anonimului (Leon Diaconul, *op. cit.*, p. 504, 6.) Expresia σατράπης este folosită şi de Attaleiates *Historia*, ed. I. Bekkerus, Bonn, 1853, p. 37, pentru a designa pe Vasile Monachos, katepanul themei Bulgariei, pe la 1048—1052.

[48] Indicarea numelor lui Vladimir şi Samuel s-a făcut pentru că autorul volumului este convins că evenimentele redactării Însemnărilor au loc la sfîrşitul veacului al X-lea. e.n.

www.dacoromanica.ro

că pe ţarul bulgar *stăpînitorul de la nord de Istru* deoarece : a) la vremea cînd se consumau evenimentele relatate bulgarii ar fi stăpînit unele regiuni de la miazănoapte de Istru, cum sînt Transilvania şi Banatul[49], păstrate, chipurile, sub jurisdicţia lor pînă în 1003, anul cînd Vidinul este cucerit de către Bizantini ; b) Anonimul lui Hase avea treabă cu ţarul bulgar în calitatea acestuia de stăpînitor al unor ţinuturi de la nord de Dunăre. III. Întrucît din analiza situaţiei demografice — aşa cum este operată ea la p. 83—102[50] — ar reieşi că elementele etnice predominante în zonele de la nord şi nord-est de Dunărea Inferioară ar fi fost cele bulgare, de la sine înţeles — afirmă I. Bojilov — că şi *stăpînitorul de la nord de Dunăre* a fost tot un bulgar Iar dreapta interpretare a evenimentelor narate de Anonim şi datarea lor ar trebui să ne conducă, afirmă savantul bulgar, la concluzia că în τὸν κατὰ τὰ βόρεια τοῦ Ἴστρου βασιλεύοντα se ascunde ţarul bulgar Samuel (p. 117).

Toată demonstraţia lui I. Bojilov, în privinţa identificării *stăpînitorului de la nord de Dunăre*, este greşită. Şi ea este greşită pentrucă-i plantată pe următoarele trei fapte închipuite : 1. Participiul lui βασιλεύω s-a folosit în literatura bizantină, mai veche sau mai nouă, numai în legătură cu bazileii bizantini sau nebizantini ; II. În toate cazurile aceşti bazilei trebuiau să fie recunoscuţi ca atare de Curtea constantinopolitană ; III. Monarhii care purtau titlul de bazileu erau creştini[51].

La locul potrivit[52] am amintit că I. Bojilov — pentru a-şi susţine punctul de vedere — a citat o serie întinsă de ştiri literare bizantine. Cu puţin efort, însă, D-sa ar fi găsit şi alte texte în care participiul lui βασιλεύω a fost aplicat unor conducători barbari, nerecunoscuţi ca bazilei de către bizantini. De pildă : „Ὅτι Ῥοῦα βασιλεύοντος Οὔννων"[53], (Cînd era Rua regele hunilor)[54] ; „καὶ τῶν βαρβαρῶν αὐτῷ μετὰ Ῥαυσιμόδου τοῦ σφῶν βασιλεύοντος"[55] (Şi barbarii în frunte cu regele lor Rausimodus)[56] ; În alte izvoare literare conducătorilor barbari li se aplică nu participiul lui βασιλεύω ci însuşi substantivul βασιλεύς. De exemplu : „„καὶ στρατηγὸν Ῥωμαίων ἐπιττάτοντα Σκυθῶν βασιλεῦσι"[57] (Şi un crîmuitor de oşti roman poruncind regilor sciţi)[58] ; „διωγμοῦ μεγάλου ἐνστάντος ὑπὸ βασιλέως Ἕλληνος[59] (fiindcă se iscase prigoana regelui Hellenos)[60] ; „„τοῦ Σκυθῶν βασιλέως[61] (regele sciţilor).

[49] Despre pretinsa stăpînire bulgărească asupra ţinuturilor de la nord de Dunăre, tocmai în aceste vremuri, vezi *infra* nota 83.

[50] Asupra nereuşitei acestei analize, vezi, *supra*, p. 1124—1125.

[51] Această condiţie rezidă în următoarea frază: „una din problemele principale — aşa cum am subliniat deja — este identificarea conducătorului *creştin* (s.n.) care ar fi putut fi caracterizat în felul acesta (adică drept bazileu, n.n.)" (I. Bojilov, *op. cit.*, p. 115).

[52] Vezi supra, p. 1128.

[53] Ex historia gothica Prisci Rhetoris et sophistae Parites Excepta de legationibus, romanorum ad gentes; în Dexippi, Eunapii, Petri Patricii, Prisci, Malchi, Menandri *Historiarum quae supersunt e recensione* Imm. Bekkeri et B. N. Niebuhrii C. F., Bonnae, 1829, p. 166.

[54] Fontes Historiae Daco-Romanae, II, Bucureşti, 1970, p. 247.

[55] Zosimi Comites et exadvocati fisci *Historia Nova*, ed. L. Mendelsohn, Leipzig, 1887, II, 21.

[56] Fontes, II, p. 307.

[57] Themistii *Opera*, ed. L. Dindorf, Leipzig, 1832, Discursul X 132 C D.

[58] Fontes II, p. 57.

[59] Epiphanii *Opera*, ed. K. Hohl, I—III, Berlin, 1915—1933, 70, 15, 2.

[60] Fontes, II, p. 175.

[61] Eunapii Sardiani qua Dexippum continuavit. *Excepta de legationibus gentium ad Romanos*, în Dexippi, Eunapii, p. 46, 20 (Fontes, II, p. 239).

www.dacoromanica.ro

Aserţiunii lui I. Bojilov că bazilei puteau fi numiţi numai monarhii creştini[62] i se poate răspunde prin citarea a numeroase ştiri, încă din epoca romană tîrzie, în care întîlnim conducători păgîni numiţi bazilei laolaltă cu bazilei creştini. De pildă: „„Οὗτοι ὑπῆρχον ἐπὶ Ἰγγουρίχου βασιλέως τῶν Γότθων καὶ Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος καὶ Γρατιανοῦ βασιλέως Ῥωμαίων"[63] (Aceştia (adică martirii) au trăit sub Ingurich regele goţilor (deci un păgîn n.n) şi sub Valentinian, Valens şi Pratianos împăraţii romeilor (care erau creştini n.n.)[64]; „Τούτων τὰ λείψανα συνήγαγε Γάαθα ἡ βασίλισσα τοῦ ἔθνους τῶν Γότθων"[65] (Moaştele lor au fost aduse la Gaatha, regina goţilor [care era creştină şi drept credincioasă"][66]. Μάμα καὶ Ἀτακὰμ τοῦ βασιλείου γένους[67] (Mama şi Atacam de neam regesc).

Izvoarele citate pînă acum privesc, cu deosebire, situaţii din timpul stăpînirii romane-tîrzii. De aceea se cuvine să citǎm măcar un singur exemplu dintr-o vreme mai apropiată de epoca în care Anonimul lui Hase îşi redacta însemnările. Skylitzes, referindu-se la pecenegii din prima jumătate a secolului al XI-lea notează într-un anumit loc următoarele: „λάθρᾳ πέμπων μηνύματα πρός τε τοὺς ἑαυτοῦ συγγενεῖς καὶ τὴν φυλήν, ἠδυνήθη, τήντειδίαν γενεὰν ἀποστῆσαι τῆς τοῦ βασιλέως εὐνοίας (ἦν δὲ ἡ Βελεμαρνίς) καὶ πρὸς ταύτῃ καὶ ἄλλην τὴν Παγουμανίδα"[68] (Kegen trimiţînd în taină indicaţii rudelor şi tribului său a izbutit să alunge din tribul acesta bunăvoinţa faţă de rege (adică Tyrach, n.n.) (era tribul Belemarnis) şi pe lîngă el să mai « răsvrătească » şi alt trib, (Pagumnanis)[69]. Prin urmare, pînă şi şeful unor triburi turce, nomade, este indicat în izvoarele bizantine *bazileu*. Atunci ce rost avea toată demostraţia că participiul lui βασιλεύω din Însemnările Anonimului lui Hase nu se poate raporta decît la unul dintre ţarii bulgari? În fapt, Anonimul lui Hase folosea verbul βασιλεύω în acelaşi înţeles în care Theophanes Confessor folosea substantivul βασιλεία, atunci cînd se referea la soarta unor bulgari care ajunseseră prin secolul VII pînă-n părţile Ravenei (ὑπὸ τὴν βασιλείαν τῶν χριστιανῶν)[70]. Aşa dar, I. Bojilov n-a reuşit să ne convingă de faptul că folosirea verbului βασιλεύω de către Anonimul lui Hase este pus în legătură cu Samuel al Bulgariei. βασιλεύω din Însemnările Anonimului lui Hase avea altă semnificaţie, surprinsă foarte bine de V. G. Vasilevsky atunci cînd afirma că şi „noi spunem[azi] marele herzog care domneşte"[71],

---

[62] Vezi *supra*, nota 51.

[63] H. Delahaye, *Martyrs de l'église de Gothie*, în Acta Bollandiana, XXXI, 1912, p. 279.

[64] Fontes II, p. 727.

[65] H. Delehaye, *op. cit., loc. cit.*

[66] Fontes, II, p. 727.

[67] Dexippi, Eunapii, Petri Patricii, Prisci, Malchi, Menandri, *Historiarum*, Bonn, 1829, p. 168 (Fontes, II, p. 249).

Este locul să se adauge că scriitorii bizantini aplicau barbarilor nu numai verbul βασιλεύω sau substantivul βασιλεύς ci şi adjectivul de rigoare. Astfel, întîlnim la Priscus Panites sintagma Οἱ βασίλειοι Σκύθαι (ed. C. de Boon, p. 121, 1). aplicată hunilor, ca şi ἀπὸ τῶν λεγομένων βασιλείων Σκυθῶν la Skylitzes-Cedrenus (*Historiarum Compendium*, II, Bonn, 1839, II, p. 581) aplicată pecenegilor.

[68] Skylitzes-Cedrenus, II, p. 583.

[69] Fontes Historiae Daco-Romanae, III, Bucureşti, 1975, p. 151.

[70] Theophanes *Chronographia*, recensuit C. de Boor, I, Leipzig, 1883, p. 357.

[71] V. G. Vasilevskij, *op. cit.*, p. 181. Cf. I. Bojilov, *op. cit.*, p. 104.

www.dacoromanica.ro

Subcapitolul „Interpretarea istorică şi datarea evenimentelor relatate de Anonimul lui Hase" (p. 117—131) constituie parte de concluzii a lucrării savantului bulgar.

La începutul subcapitolului, D-sa repetă unele lucruri referitoare la huni, cutriguri, protobulgari[72], ca apoi să amintească de apariţia drujinelor lui Asparuch în aşa numitul Onglos; ceva mai încolo autorul ne asigură că — începînd cu secolul al IX-lea — cronicarii vorbesc explicit despre Βουλγαρία ἐκεῖθεν τοῦ Ἴστρου ποταμοῦ neprecizîndu-se însă că izvoarele indicate se referă numai la două evenimente şi anume: a) la transplantarea celor 10 000 de macedoneni în timpul domniei lui Krum[73] şi b) moartea lui Sviatoslav în anul 1322[74].

I. Bojilov aminteşte în continuare de apariţia, în stepele nord pontice, la sfîrşitul secolului al IX-lea, a maghiarilor şi pecenegilor, ca apoi să treacă la o largă prezentare a conflictului bizantino-bulgaro-kievian, izbucnit spre sfîrşitul deceniului al 7-lea, al celui de al X-lea veac e.n. I. Bojilov crede că la încheierea conflictului, în 971, teritoriile de la sud de munţii Haemus au fost înglobate în două strateghii: 1. Beroe şi 2. Thracia şi Ioannoupolis. Teritoriile de la nord de amintiţii munţi au fost organizate într-un katepanat numit al Mesopotamiei care cuprindea, la rîndu-i, strateghia Dristrei şi strateghia Mesopotamiei Occidentale, aceasta din urmă situată la nord de Dunăre. Evident, schema propusă vrea să se întemeieze pe datele Taktikon-ului lui Oikonomides[75].

Cîndva după anul 976, susţine I. Bojilov, ca urmare a luptelor declanşate de cei patru comitopoli, teritoriile de la sud de Dunăre ar fi fost organizate în strateghia Ioannoupolis şi Dorostolon. În această vreme ketepanayul Mesopotamiei ar fi cuprins o strateghie — de-alungul Dunării inferioare — cu un nume necunoscut şi o altă strateghie — a Mesopotamiei occidentale — situată între Prut şi Nistru, sau chiar între Siret şi Prut (p. 123).

---

[72] Pe care însă acum le colorează cu unele erori. De pildă, la p. 118 susţine că spre mijlocul sec. VI pe malurile de nord-est ale Mării Negre apar bulgarii cutriguri. Drept urmare, ne trimite la p. 86 unde se afirmă însă că „bulgarii onoguri sau bulgarii cutriguri" s-au aşezat aci „prin secolele al V-lea — al VI-lea".

[73] Vezi trimiterile de rigoare la I. Bojilov, *op. cit.*, p. 176—185.

[74] Nicephor Gregoras, *Byzantina Historia*, Bonn, 1829, p. 390.

[75] N. Oikonomidès, *Les listes de préséance byzantines des IX^e et X^e siècles*, Paris, 1972. În acest Taktikon este vorba la un moment dat (p. 266) despre o strateghie a Pontului Euxin. Despre aceasta N. Oikonomidès *(op. cit.*, p. 358) scrie; „le principal poste de surveillance davait être le Bosphore de Thrace, et on se peut demander si le stratège du Pont Euxin n'est pas identique a celui du Sténon, attesté aux X^e — XII^e s."

I. Koledarov, *Политическа география на средновековната българска държава*, I, Sofia, 1979, p. 56, plasează această „themă" la „nord-est de gurile marelui fluviu (citeşte Dunărea, n.n.)" Noi credem că strateghia Pontului Euxin cuprindea zona care constituia mai înainte „chora" maritimă Bulgaria, (cf. H. Ahrweiler, *Byzance et la Mer*, Paris 1966, p. 88—89). Nu este exclus ca o parte din această strateghie să fi constituit embrionul viitoarei theme, cunoscute sub numele de „regiunea oraşelor de la Dunăre", transformată mai tîrziu, după mijlocul sec. XI, în thema Paradounavon.

Cît priveşte schema lui I. Bojilov privitoare la organizarea ad-tivă a nord-estului Peninsulei Balcanice (inclusiv Dobrogea) şi a teritoriilor de la nord de Dunărea Inferioară, cucerite de bizantini în 971, ea trebuie să sufere modificări serioase ca urmare a datelor furnizate de marea mulţime a sigiliilor descoperite la Preslav (Cf. Ioan Iordanov, *Вестители на миналото. Печати на преславски стратези от X—XI век* în Pliska, Madara, Preslav, 5, 28 decembrie, 1979, p. 9.

www.dacoromanica.ro

În ce privește situația teritoriilor sud-dunărene, I. Bojilov crede că ele au intrat, în întregime, în componența statului bulgar al lui Samuel cîndva după „17-VIII-986" dar înainte „de vara lui 990" (p. 125)

În continuare, cercetătorul sofiot vorbește despre o înaintare bulgară la nord de Dunăre. Aceasta ar rezulta din următoarele cuvinte ale Anonimului: (p. 126) „Ei (barbarii-bulgari, nota lui I.B.) au pustiit și distrus fără omenie totul la fel ca fiarele sălbatice, îndreptînd supărarea lor împotriva tuturor, căci nici față de ai lor nu manifestau vreo cruțare..."[76]. Dar spusele Anonimului pot fi aplicate la fel de bine și realităților din Dobrogea de sud. I. Bojilov crede că tot atunci bulgarii au ajuns pînă în regiunea Anonimului lui Hase, adică pînă în zona dintre Prut și Nistru (în concepția cercetătorului sofiot). Într-o atare situație Anonimul, identificat de savantul bulgar cu strategul Mesopotamiei Occidentale, s-ar fi retras înspre răsăritul european, de unde nu s-a întors decît după ce oștile lui Samuel au părăsit ținutul invadat. Prima lui grijă după ce s-ar fi întors acasă ar fi fost să repare cetățile distruse de Samuel, ca apoi, forțat de împrejurări, să convoace o adunare a căpeteniilor locale, în cadrul căreia a ținut un discurs. Prin acest discurs Anonimul-strateg ar fi căutat să-i convingă pe supușii săi să rămînă credincioși Constantinopolului; aceștia refuzînd, el a fost nevoit să se ducă la *stăpînitorul de la nord de Dunăre*, adică la Samuel (după cum crede I. Bojilov), și să se predea acestuia, împreună cu supușii lui.

Evident, I. Bojilov — în prezentarea faptelor — comite unele erori generate, pe de o parte, de ideea dinainte formată că evenimentele despre care-i vorba s-au consumat la nord de Dunăre, iar pe de altă parte, de greșita tălmăcire a unora dintre pasajele Însemnărilor[77].

Capitolul se încheie cu menționarea recuceririi în anul 1000 (sau 1001) de către bizantini a ținuturilor din nord-estul Bulgariei.

Din cele spuse pînă aici a reieșit, credem, insistența cu care I. Bojilov încearcă să localizeze evenimentele relatate de Anonimul lui Hase la miazănoapte de gurile Dunării. Acum, D-sa vrea să ne încredințeze că o atare opinie este certificată și de Taktikon-ul lui Oikonomidès în care se menționează, între altele, existența unei strateghii a Mesopotamiei Occidentale. Pentru cercetătorul bulgar nu încape îndoială că Mesopotamia Occidentală se găsește la nord de Dunăre și că această strateghie ar fi fost tot una cu teritoriul stăpînit de Anonimul lui Hase. În alte vorbe, Anonimul lui Hase n-ar fi fost altcineva decît strategul Mesopotamiei Occidentale, cîndva, în ultima decadă a celui de-al X-lea secol e.n. Dar prin aceasta încă nu s-a dovedit că ținutul Anonimului se găsea la miazănoapte de Dunăre. Pus în fața unei atari dificultăți Bojilov a apelat în anexa VII-a (lucrarea sa este însoțită de 7 anexe) la datele din cronica lui Skylitzes-Cedrenus. Drept urmare, D-sa scrie: „Datorită lui Ioan Skylitzes știm că o serie de *orașe* (s.n.) aflate la nord de Dunăre s-au ală-

[76] Leon Diaconul, *op. cit.*, p. 500—501.

[77] De pildă, I. Bojilov traduce οἰκίζω (ultimul cuvînt din fragmentul II — Leon Diaconul, *op. cit.*, p. 502, 5) cu a popula. În fraza respectivă acest verb are înțelesul de a repara, a reface. Ca atare fraza trebuie tradusă astfel: „Și atunci la început gîndindu-mă eu cel dintîi să locuiesc [în] Climata am clădit lîngă ea mai întîi o fortăreață, pe cît posibil, pentru ca din aceasta să se construiască ușor și restul fortăreței". Fraza dinspre sfîrșitul fragmentului III (Leon Diaconul, *op. cit.*, p. 504): „și toți au decretat ca eu să duc la îndeplinire aceasta în interesul comun" este tradusă de I. Bojilov, *op. cit.*, p. 43, astfel: „Și toți au hotărît ca și eu să fac aceasta".

www.dacoromanica.ro

turat benevol Bizanțului" (p. 189). Dintre aceste centre urbane trebuie să fi făcut parte cele 10 orașe despre care Anonimul ne informează că au fost pustiite de barbarii ce-i atacau regiunea. Dacă așa se prezintă situația — susține I. Bojilov — înseamnă că strateghia Anonimului — identificată cu Mesopotamia Occidentală — nu se putea afla decît tot la nord de Dunăre.

Toate ar fi bune numai că în textul lui Skylitzes, adus în discuție de I. Bojilov, nu este vorba de orașe ci de fortărețe: „καὶ προσῆλθον αὐτῷ πρέσβεις ἐκ Κωνσταντείας καὶ τῶν ἄλλων φρουρίων τῶν πέραν ἱδρυμένον τοῦ Ἴστρου, ἀμνηστίαν κακῶν αἰτούμενοι καὶ ἑαυτοὺς ἐγχειρίζοντες σὺν ὀχυρώμασιν"[78]. (Și au venit la dînsul din Constanteia (adică din Constanța zilelor noastre n.n.) și din alte fortărețe ridicate dincolo de Istru (adică din stînga Dunării, n.n.) soli care cereau iertare pentru faptele rele săvîrșite, predîndu-se împreună cu acele fortărețe)[79]. Există vreun indiciu că Ioan Skylitzes are în vedere — în textul citat — anume fortărețe și nici de cum orașe? Da, există! Dovada ne-o oferă un alt pasaj, în care Skylitzes face o deosebire între orașe și fortărețe. De pildă, el scrie textual: τῶν δὲ Ῥώς ἀποπλευσάνθων, τῶν παρὰ ταῖς ὄχθαις τοῦ ποταμοῦ φφουρίων καὶ πόλεων πρόνοιαν θέμενος ὁ βασιλεύς καὶ φρουρὰν καταλιπὼν τὴν ἀρκοῦσαν ἐς ἤθη τὰ Ῥωμαίων ἀνέζευξεν"[80] (iar după ce rușii au plecat cu corăbiile, împăratul întărind fortărețele și orașele de pe malurile fluviului și lăsînd garnizoană îndestulătoare s-a întors în țara romeilor")[81]. Prin urmare, pentru I. Skylitzes una sînt fortărețele și alta orașele. Or, atunci cînd s-a referit la așezările de la miazănoapte de Dunăre cronicarul bizantin le-a numit fortărețe și nu orașe. Iată de ce textul lui I. Skylitzes, invocat mai sus[82], nu-i poate sluji lui I. Bojilov sub nici o formă, la identificarea Mesopotamiei Occidentale cu ținutul Anonimului și localizarea acestuia în regiunile de la nord de Istru.

Sigur, nimeni nu poate nega faptul că, în 971 bizantinii au anexat sau reanexat)[83] Imperiului lor anumite regiuni nord-dunărene[84], după cum

---

[78] Skylitzes-Cedren, II, p. 401.

[79] Fontes, III, p. 141.

[80] Skylitzes-Cedrenus, II, p. 411.

[81] Fontes, III, p. 143.

[82] Vezi *supra*, nota 78.

[83] Am văzut ceva mai înainte *(supra*, p. 1129) cum I. Bojilov a încercat să acrediteze ideea că Banatul și Transilvania ar fi fost în posesiunea bulgărească pînă în anul 1003 cînd a căzut Vidinul în mîinile bizantinilor. D-sa ia în considerare datele cronicii Secretarului Anonim al regelui Bela. Din aceeași sursă, însă, aflăm că Menumorut, unul dintre ducii Transilvaniei, era supus împăratului constantinopolitan: „qui etiam violenta manu rapuerat terram hanc ab atthavo meo, sed tamen modo per gratiam domini mei imperatoris constantinopolitani nemo potest auferre de manibus meis" (Și chiar dacă acela a răpit prin violență această țară de la strămoșul meu, acum însă grație stăpînului meu împăratul din Constantinopol, nimeni nu poate să mi-o smulgă din mîinile mele") *(Izvoarele Istoriei Românilor*, vol. I. Faptele ungurilor de Secretarul Anonim al regelui Bela, București, 1934, ed. G. Popa-Lisseanu, p. 41—49). Aceasta se întîmpla la începutul secolului al X-lea. Si dacă așa era situația atunci, ea nu putea fi schimbată în a doua parte a veacului al X-lea. Este posibil ca aceste ducate sau altele asemănătoare lor, scăpate o vreme de sub „oblăduirea" bizantină, să fi revenit acum, din nou, la statutul de vasale Constantinopolului.

[84] Oricum ar fi, textul lui Skylitzes ne îndreptățește să credem că conducătorii cetăților care veniseră la Ioan Tzimiskes, aflat la Dorostolon, se simțeau vinovați față de împărat. În ce consta această vină? Nu cumva ei, conducătorii amintitelor fortărețe, îi ajutaseră, în timpul conflictului armat, pe kievieni, încălcînd în acest fel angajamentul de supunere față de Imperiu?

www.dacoromanica.ro

nimeni nu poate nega că — în temeiul datelor de care dispunem — Mesopotamia Occidentală poate fi căutată nu numai în Dobrogea (de nord) ci oriunde şi în zonele de la miazănoapte de bătrînul fluviu, supuse Bizanţului în 971, dar a invoca pasajul din opera lui Skylitzes — pasaj citat mai sus[85], pentru a identifica ţinutul Anonimului cu Mesopotamia Occidentală şi a o plasa pe aceasta la nord de Dunăre, ni se pare a fi o operaţie inutilă, iar pe de-asupra şi riscantă.

Evident, pentru a-şi susţine punctul de vedere, I. Bojilov ar putea invoca celălalt text din Cronica lui Skylitzes[86].

Vorbind despre acest text, noi am mai avut prilejul să arătăm că folosirea lui ὄχθη la plural este proprie stilului lui Ioan Skylitzes (nu şi lui Skylitzes Continuatus). Scriitorul bizantin întrebuinţează pluralul lui ὄχθη cînd vrea să indice atît ambele maluri ale Dunării cît şi numai unul dintre ele[87]. Cu alte cuvinte, I. Skylitzes se exprima în felul în care ne exprimăm şi noi cînd vorbim azi despre *malurile mării* sau în felul în care se exprimă însuşi I. Bojilov cînd se foloseşte de expresia *malurile Dunării* într-o situaţie în care este vorba de malul stîng al fluviului[88].

Oricum ar fi, în pasajul incriminat, I. Skylitzes are în vedere doar malul drept al Dunării. Dealtfel, numai pe malul drept existau în acea vreme oraşe şi fortăreţe[89].

În pofida demonstraţiei noastre — cunoscute lui I. Bojilov — acesta crede azi că „interpretarea pasajului [τῶν παρὰ ταῖς ὄχθαις τοῦ ποταμοῦ φρουρίων καὶ πόλεων], confruntarea [lui] cu alte părţi din cronica lui Skylitzes cum şi mărturiile altor autori contemporani arată în chip hotărît că în cazul de faţă cronicarul bizantin ne informează laconic asupra situaţiei ţinuturilor bulgăreşti (sic) de la nord şi de la sud de Dunăre cucerite [de bizantini]" (p. 190). Aşa dar, I. Bojilov vrea să ne arate, într-o formă ocolită, ceea ce a spus-o direct la p. 120—121, şi anume că prin pluralul lui ὄχθη din acest pasaj s-ar indica ambele maluri ale Dunării. Întorcîndune la p. 120—121, unde sîntem trimişi pentru a afla temeiurile unei atari afirmaţii, vedem că „mărturiile altor autori contemporani" se reduc la o informaţie din Cronica lui Nestor[90], iar „alte părţi din cronica lui Skylitzes" la o singură frază din opera acestuia.

Informaţia din Cronica lui Nestor se referă la existenţa în 968—969 a „80 de oraşe la Dunăre"[91]. După opinia lui I. Bojilov, aceste oraşe ar fi

[85] Vezi *supra*, nota 80.

[86] Vezi *supra* nota 80.

[87] Petre Diaconu, *Les rives du Danube à la lumière de quelques passages de la Chronique de Skylizes*, în RESEE, XIV, 1976, 2, p. 311—316.

[88] I Bojilov luînd în considerare un text din Agathias (pe care noi l-am reprodus în nota 26 a acestei lucrări) îl traduce astfel: „Hunii (adică cutrigurii — nota lui I. B.) însă au coborît în ţinuturile dinspre sud s-au aşezat unde au vrut, nu departe de *malurile* (s.n.) Istrului". De notat că în textul lui Agathias se scrie: τῆς ὄχθης τοῦ Ἴστρου.

[89] Cf. P. Diaconu, *op. cit.*, p. 312.

[90] Ce-i drept, I. Bojilov la p. 121 a cărţii sale citează şi spusele lui Yahya potrivit cărora „Tzimiskes a intrat în posesia oraşului (Silistra, n. lui I. B.) şi a fortăreţelor înconjurătoare, pe care le ocupaseră ruşii". O analiză, fie şi sumară, a acestui text din Historie de Yahya-ibn—Said d'Antoche continuateur de Sa'id-ibn-Bitrig, éditée et traduit en français par I. Kratchkowsky et A. Vasiliev, Paris, 1924, fascicule I, p. 833, Patrologia Orientalis XVIII) ne îndreptăţeşte să afirmăm, fără teamă de a greşi, că „fortăreţele înconjurătoare pe care le ocupaseră ruşii" erau situate în dreapta Dunării.

[91] *Izvoarele Istoriei Românilor*, vol. VII (Cronica lui Nestor) Bucureşti, 1935, p. 71, (ed. G. Popa-Lisseanu)

www.dacoromanica.ro

tot una cu „cetăţile şi oraşele aşezate pe ambele maluri ale Dunării [despre care ne informează Ioan Skylitzes]". Noi n-avem nimic împotrivă ca oraşele din Cronica lui Nestor să fie tot una cu fortăreţele şi oraşele amintite de Ioan Skylitzes, cu condiţia, însă, ca ele să se fi aflat numai pe malul sudic al Dunării, pentru că la acestea şi nu la altele se referă cronicarul bizantin[92], în textul reprodus mai sus.

Fraza lui Ioan Skylitzes este cea în care se specifică: „ἡμέρας δὲ ἄρτι διαγελώσης πάντας τοὺςἔντιςι φρουρίοις εἰς φυλακὴν ἐσκεδαμένους ἀνεκαλοῦντο ἐς τὸ Δορόστολον, καὶ ταχέως ἦκον μετακληθέντες"[93]. (Şi cînd s-a luminat de zi a chemat la Dorostolon pe toţi cîţi erau răspîndiţi pentru pază în unele fortăreţe şi în grabă au venit cei chemaţi). Aici, însă, este vorba despre fortăreţe de la sud şi nu de la nord de Dunăre. Noi am lămurit aceste lucrări dinainte[94], în vremea în care I. Bojilov încă mai credea că în pasajul respectiv este vorba de străji kieviene[95], care ar fi fost chemate la Dorostolon din „oraşele de pe malul stîng al Dunării". Lăsînd la o parte laudele ce i se cuvin pentru a fi înţeles însfîrşit care este sensul adevărat al spuselor lui Skylitzes din acest pasaj, vom sublinia că încercarea istoricului bulgar de a demonstra că prin pluralul lui ὄχθη cronicarul bizantin, mai sus citat, a designat ambele maluri ale Dunării este neisbutită[96]. Şi cu acesta am dovedit, credem, inutilitatea folosirii datelor din opera lui Skylitzes pentru dovedirea unei stăpîniri bulgăreşti la nord de Dunăre în a doua jumătate a secolului al X-lea. Dincolo de

---

[92] Vezi şi opinia lui M. Drinov, *Собрание Сочинение*, I, 1909, p. 332—333; ap. Al. Kuzev, în Izvestija—Varna, XV, (XXX), 1979, p. 33.

[93] Skylitzes-Cedrenus, II, p. 402.

[94] Petre Diaconu, *op., cit.*, p. 315—316.

[95] I. Bojilov, în Izvestija—Varna, IX (XXIV) 1973, p. 118—119. Din păcate, la I. Bojilov se observă o regretabilă eludare a priorităţii noastre în desluşirea unora dintre problemele abordate de D-sa. Iată cîteva exemple în privinţa aceasta: noi am afirmat că David, protospătarul, a fost strateg al Traciei şi Dristrei în anii 1000—1001 (P. Diaconu, „Pontice", II, 1969, p. 397, 400) în timp ce I. Bojilov afirmă acelaşi lucru, în „Studia Balcanica" 1970, p. 85—86, nota 80. Noi am afirmat că pecenegii n-au ocupat Atelkuzu la sfîrşitul secolului IX (aşa cum au crezut alţi istorici) în „Studii" 18, 1965, 5, p. 1118—1119, în timp ce I. Bojilov afirmă aceasta de abia în *Ист. Преглед, XIX*, 1973, 2, p. 40. Noi am afirmat că sigiliul lui Leon Sarakinopulos, strategul Ioannoupolui şi al Dristriei, se datează în 971—975, încă din anul 1969, în RESEE, VII, 3, p. 59, în timp ce I. Bojilov afirmă acelaşi lucru în *Ист. Преглед, XXVI*, 1970, 5, p. 100. Acum în lucrarea sa *Анонимът на Хавс* p. 123, I. Bojilov înclină să creadă că sigiliul în cauză datează după 976.

Am ţinut să facem aceste precizări mînaţi nu de un anumit orgoliu profesional, ci din sincera dorinţă de a repune faptele pe făgaşul adevărului istoric.

[96] I. Bojilov. *op. cit.*, p. 121, nota 26 scrie: „În cele din urmă P. Diaconu (À propos des „Petchénègues au Bas Danube" RESEE, XIII, 1975, 1, p. 134) admite că o parte din aceste cetăţi au fost aşezate la nord de Dunăre, în Carpaţi şi în Transilvania, dar nu şi în apropiere de malul Dunării. Dar expresia ταῖς ὄχθαις τοῦ ποταμοῦ înseamnă tocmai aceasta: nu oraşe aşezate chiar pe malul Dunării, ci în două mari regiuni, la sud (Dobrogea) şi la nord (Ţara Românească, Moldova, dar nu Transilvania şi Carpaţii) de ea". Să fie vorba aici oare de o greşeală în logica elaborării frazei? Probabil, pentru că altfel I. Bojilov ştia că noi (şi nimeni altul) am fost primii care am susţinut că este vorba de aşezări fortificate, situate la o oarecare distanţă de fluviu. Aceasta am făcut-o nu numai în lucrarea citată de I. Bojilov, ci şi în articolul nostru *Rolul cetăţii din insula Păcuiul lui Soare în cadrul situaţiei politice a Dobrogei la sfîrşitul secolului al X-lea*, în „Pontice", 2, Constanţa, 1969, p. 395—396.

Faptul că unele dintre fortăreţele care s-au supus Bizanţului se puteau găsi chiar în Transilvania nu trebuie să ne mire de vreme ce — aşa cum am văzut mai sus (vezi nota 83) — există temeiuri să credem că şi la începutul veacului al X-lea cîţiva dintre ducii de dincolo de munţi se considerau supuşii Constantinopolului.

www.dacoromanica.ro

considerațiile noastre să remarcăm totuși temeinicia argumentelor aduse în combaterea tezei localizării Mesopotamiei Occidentale în partea de sud a Themei Strumion (p. 192—194).

Din rezumarea afirmațiilor făcute de I. Bojilov cititorul a putut să-și dea seama că evenimentele narate de Anonimul lui Hase n-au fost interpretate la dreapta lor valoare.

Soluțiile propuse de cercetătorul bulgar vin în contradicție cu datele oferite de izvoarele scrise și arheologice, cum și cu cele cuprinse în însești spusele Anonimului lui Hase.

Fără îndoială că barbarii care atacau regiunea (sau strateghia — ca să folosim expresia colegului nostru) Anonimului lui Hase erau bulgarii[97], fapt recunoscut și de I. Bojilov. Dar a socoti că tot bulgari erau și supușii Anonimului și locuitorii de la nord de Dunăre și stăpînitorul acelor regiuni, înseamnă a nu fi pătruns cum trebuie și cît trebuie în atmosfera și subtilitățile relatărilor făcute de redactorul anonim al Însemnărilor.

Anonimul lui Hase, vorbind despre barbarii (adică bulgarii) care îi atacau regiunea, îi descrie în cele mai negre culori. Aceasta o face în fragmentul al II-lea al Însemnărilor. Trebuind să spună ceva și despre locuitorii de la nord de Istru, (implicit și despre conducătorul lor) Anonimul se referă la ei cu simpatie. Aceasta o face în fragmentul III al Însemnărilor.

La locul potrivit [98] cercetătorul sofiot a atras atenția asupra unității dintre cele două fragmente. Această unitate ne determină să credem că textul ambelor fragmente a fost redactat dintr-odată și nu pe etape, evident, la scurtă vreme după sosirea Anonimului acasă din vizita făcută stăpînitorului de la nord de Istru.

Dacă am accepta, așa cum I. Bojilov ne invită să facem, că locuitorii de la nord de Dunăre erau bulgari, va trebui să admitem că Anonimul lui Hase era supărat pe barbari (i. e. bulgari) cînd i-a descris așa cum i-a descris în Fragmentul II al Însemnărilor, dar că supărarea îi trecuse cînd a ajuns cu redactarea la fragmentul III al Însemnărilor.

Ceva mai înainte[99] am atras atenția că omologarea ținuturilor Anonimului lui Hase cu unul din ținuturile dintre Siret și Nistru contravine știrilor literare referitoare la prezența pecenegilor în acele părți. Aceleași știri se opun și încercărilor de identificare a răsăritului Munteniei și a sudului Moldovei cu unul dintre ținuturile statului bulgar, conduse de Samuel.

I. Bojilov dîndu-și seama că aceste izvoare constituie o piedică în calea interpretărilor sale le minimalizează importanța susținînd, în schimb, că statul bulgar începînd din epoca lui Simion și terminînd cu anul 1018 a menținut relații de prietenie cu pecenegii și ca „o consecință a acestor relații apropiate, care—potrivit spuselor patriarhului I Misticul—se înteme-

---

[97] În sensul de „locuitorii" din nord-estul Bulgariei. Aici este locul să se precizeze că revolta locuitorilor din nord-estul Bulgariei — desfășurată în timpul „domniei" lui Samuel — va fi fost condusă nu de acesta ci de niscaiva conducători locali.

[98] I. Bojilov, *op. cit.*, p. 26.

[99] Vezi, *supra*, p. 1122.

www.dacoromanica.ro

iau pe căsătoriile [reciproce] statul bulgar s-a retras benevol din teritoriile de pe ţărmul nordic al Pontului şi că la mijlocul secolului al X-lea graniţa dintre Bulgaria şi unele triburi pecenege era pe Nistru"[100].

Lăsînd la o parte caracterul idilic al *retragerii* statului bulgar pînă la linia Nistrului se cuvine să atragem atenţia că relaţiile dintre pecenegi şi bulgari, în secolul al X-lea, n-au fost chiar aşa de paşnice cum îşi închipuie colegul nostru I. Bojilov. Oare Constantin al VII-lea Porphyrogenetul nu ne informează că bulgarii au căutat totdeauna pacea pecenegilor deoarece au fost deseori împresuraţi *cu război* (s.n.) şi prădaţi de către aceştia" ?[101] Despre o asemenea năvălire a pecenegilor efectuată în Bulgaria anilor 943 vorbeşte şi cronicarul Mihail Glykas : „Πατζινάκαι δέ τὸν Ἴστρον διαβάντες καὶ τὴν Μυσίαν κακῶς διαθέμενοι"[102] (Pecenegii traversează Istrul şi devastează Misia)[103]. Aceasta se întîmpla în prima jumătate a sec. X şi avem toate motivele să credem că aceeaşi era situaţia şi în a doua jumătate a veacului. De pildă, în 971 cînd se desfăşoară ostilităţile bizantino-kieviene, pecenegii erau aliaţii lui Ioan Tzimiskes, şi dacă erau aliaţii acestuia, prin forţa împrejurărilor ei nu puteau fi prietenii bulgarilor[104].

Din cele spuse imediat mai sus rezultă că relaţiile bulgaro-pecenege din sec.X, departe de a fi fost amicale erau destul de încordate. Într-o atare situaţie, nici vorbă nu poate fi despre o cedare benevolă a unor teritorii pecenegilor.

În zelul său de a demonstra — cu price preţ — o stăpînire bulgărească la nord de Dunărea de Jos (implicit şi localizarea ţinutului Anonimului lui Hase tot pe-acolo), I. Bojilov trece cu vederea peste ştirile literare din *De administrando Imperio*, din care rezultă cu limpezime că pecenegii controlau acele ţinuturi încă din timpul lui Constantin al VII-lea Porphyrogenetul. Potrivit informaţiilor date de cronicarul-împărat, stăpînirea pecenegă se întindea spre vest pînă la Siret[105]. Aceasta era situaţia pe la 950 şi nimic şi nimeni nu ne îndreptăţeşte să credem că după 40—50 de ani ea se prezenta altfel.

---

[100] I. Bojilov, *op. cit.*, p. 119.

[101] Constantine Prophyrogenetus, *De Administrando Imperio*, I, (ed. Gy. Moravcsik, RYN Jenkins), Dumbarton Oaks, 1967, cap. 5, p. 52—53.
(Cf. *Scriptores Byzantini VII; Constantin Porphyrogenetul, Carte de învăţătură pentru fiul său Romanos*, Bucureşti, 1971, p. 16 (ed. Vasile Grecu).

[102] Michaelis Glycae, *Annales*, recognovit Imm. Bekkerus, Bonn, 1836, p. 584.

[103] Fontes, III, p. 167.

[104] Tocmai în împrejurările alianţei pecenego-bizantine a fost ridicată valul de piatră dintre Axiopolis şi Tomis, la sfîrşitul sec. X (vezi articolul nostru citat supra, nota 9 I. Barnea, în SCIV, 27, 1976, 4, p 585—586 referindu-se la cauzele, invocate de noi, pentru construirea valului de piatră şi a valului mare de pămînt scria următoarele: „Determinat probabil de observaţia noastră « construirea unor astfel de obstacole împotriva unei puteri navale cum era cea bizantină ... pare de neînţeles *(Din Istoria Dobrogei*, III, p. 116) » P. Diaconu îşi completează ipoteza anterioară cu următoarele consideraţii: « Bizantinii prin ei înşişi nu puteau reprezenta un pericol atît de mare... Ei trebuie să fi avut nişte aliaţi cu ajutorul cărora puteau, într-adevăr ameninţa — dinspre gurile Dunării — regiunile din nord-estul Bulgariei »". Evident, aici este vorba despre un gol în lectura lui I. Barnea. Încă din 1965 noi scriam — atunci cînd vorbeam despre valul de piatră — că „pericolul bizantin din Dobrogea de nord se exercita, în eventualele incursiuni spre sud, nu numai prin propriile lor forţe, dar, şi (mai ales) cu sprijinul pecenegilor" (Petre Diaconu, în SCIV, 16, 1965, 1, p. 193.

[105] Const. Porph., *op. cit.*, cap. 38, p. 174.

www.dacoromanica.ro

Ajungînd cu expunerea noastră aici, constatăm cu regret că încercările lui I. Bojilov de identificare şi localizare a evenimentelor relatate de Anonimul lui Hase s-au soldat fără vreun rezultat.

Drept urmare, noi rămînem la convingerea că ţinutul Anonimului lui Hase trebuie să se fi aflat în nordul Dobrogei; poate că centrul acestuia să fi fost la Capidava. Evident, şi pentru noi, ca şi pentru I. Bojilov dealtminteri, barbarii care atacau ţinutul Anonimului par a fi fost bulgarii.

I. Bojilov a exclus din discuţie elementul etnic românesc din Dobrogea şi din regiunile nord-dunărene, în pofida realităţii existenţei acestuia chiar în zonele platformei prebalcanice. Din punctul nostru de vedere, majoritatea populaţiei supuse Anonimului era românească, după cum tot românească trebuie să fi fost şi populaţia de la nord de Dunăre cu care ea se asemăna, fără ca aceasta să însemne că conducătorul de la nord de fluviu nu putea fi un şef peceneg. Sîntem doar în vremurile în care pecenegii controlau, politiceşte, ţinuturile nord-danubiene.

Întoarcerea acasă, relatată de Anonimul lui Hase în primul fragment al Însemnărilor, poate fi socotită ca o înapoiere dinspre ţinuturile kieviene, unde funcţionarul bizantin fusese probabil nevoit să se deplaseze ca aliat al pecenegilor în luptă cu ruşii. Acum, la începutul ultimei decade a veacului al X-lea e.n., se semnalează cîteva conflicte între pecenegi şi kievieni[106]. Într-o asemenea situaţie neprietenii de care se temea Anonimul în primul fragment al Însemnărilor puteau fi chiar ruşii-kievieni[107].

Schiţînd aceste idei noi n-am epuizat toate problemele ridicate de lucrarea lui I. Bojilov. Ocupîndu-ne numai de unele dintre ele nouă nu ne scapă din atenţie „Anexa I" (p. 132—146), partea din lucrare cea mai importantă din punctul de vedere al consecinţelor ştiinţifice şi cea mai reuşită din punctul de vedere al finalităţii ei.

În această anexă intitulată *Анонимът на Хазе и хипотезата на Игор Шевченко* (Anonimul lui Hase şi ipoteza lui Igor Ševčenko), cercetătorul bulgar dovedeşte inanitatea „argumentelor" bizantinistului american — potrivit cărora Însemnările Anonimului ar fi o creaţie a lui Ch. B. Hase.

În cele ce urmează nu avem de gînd să reproducem toată demonstraţia lui I. Bojilov. Ne vom mărgini doar în a atrage atenţia, prin cîteva exemple, asupra chipului în care savantul bulgar a reuşit să înlăture aserţiunea lui Igor Ševčenko.

Mulţi specialişti au socotit că codexul cu scrisorile sfinţilor Vasile cel Mare, Grigore de Nazianz şi Phalaride, codex pe care B. Hase l-a avut în mînă trebuie să fi fost adus la Paris odată cu capturile nepoleoniene din Italia de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea. Se ştie că aceste capturi au fost returnate în ţara de baştină, imediat după Congresul de la Viena (anul 1815). Printre ele se crede a fi fost şi codexul cu scrisorile lui Vasile cel Mare, Grigore de Nazianz şi Phalaride. Într-o atare situaţie, B. Hase nu mai putea avea codexul în mînă la 7 iulie 1816, dată la care s-a

[106] *Izvoarele Istoriei Românilor*, vol. VII, Cronica lui Nestor, p. 106—107 (ed. G. Popa-Lisseanu).

[107] Vezi supra p. 1120.

www.dacoromanica.ro

început tipărirea comentariilor la opera lui Leon Diaconul. De aici şi concluzia lui Igor Ševčenko cum că îndreptările operate de *Suppl. grec 858* sînt plăsmuite de Ch. B. Hase.

Pe bună dreptate, afirmă I. Bojilov că „toate ideile privitoare la soarta manuscrisului cum şi soluţiile avansate de I. Ševčenko sînt logice, dar nesusţinute cu vreo anume dovadă" (p. 134). I. Bojilov nu greşeşte cu nimic atunci cînd opinează că codexul, conţinînd însemnările Anonimului, n-a fost adus din Italia şi că el putea să se mai afle în Biblioteca Regală din Paris, la data cînd Hase a început tipărirea comentariilor la opera lui Leon Diaconu[108]. Dacă aşa se prezintă lucrurile, îndreptările operate de B. Hase pe *Suppl. grec 858* apar cît se poate de logice.

Pentru a-şi susţine teza I. Ševčenko aduce mai multe „dovezi" dar fiecare dintre acestea este înlăturată precis, prompt şi fără drept de replică de către I. Bojilov. Spre a vedea natura argumentelor bizantinologului american vom reproduce, în cele ce urmează, pe cele mai grave dintre ele.

În fol. 347^{v}, 3—4, cuvîntul την πόλιν este şters şi înlocuit cu κώμην. Iată o dovadă elocventă a falsului lui B. Hase, clamează I. Ševčenko. Din punctul nostru de vedere copierea iniţială a lui τὴν πόλιν se datorează mai de grabă citirii neatente, la prima vedere, a manuscrisului. Pe de-asupra, ar trebui să se ţină seama de grafia Anonimului, în general, şi, mai ales de cea din timpul redactării primului fragment al Însemnărilor, unde apare cuvîntul κώμην. Nu este exclus ca însuşi Anonimul, notînd în condiţiile unei vremi foarte friguroase, cum a fost aceea cînd a redactat primul fragment al Însemnărilor, să nu fi scris limpede unele cuvinte, ceea ce a avut drept urmare citirea nesigură dată de Hase, după cum nu este exclus ca bizantinologul francez să fi operat schimbările de rigoare la a doua citire, mai atentă, a Însemnărilor.

I. Ševčenko atrage atenţia că în fol. 350 r. este eludat un pasaj întreg, format din trei rînduri. Cum e posibil — se întreabă bizantinologul american — să-i scape lui Hase atît de multe cuvinte? Şi, totuşi, este posibil. Cîte exemple de acest gen nu se cunosc dinainte de Hase şi după aceea?

I. Ševčenko învederează unele deosebiri între *Suppl. grec 858* şi textul tipărit al Însemnărilor. Iată cîteva dintre ele: fol. 348 r.: παρημείψαμεν σταδίους în textul din Bonn, 498: σταδίους παρημείψαμεν; fol. 348 r.: τοῖς δενοῖς, în Bonn, p. 498: τοῖς τότε δεινοῖς; în *Suppl. grec 858* r.: ὅλεθρον, în ediţia Bonn, p. 501: ὅλεθρον καὶ. Deosebirile dintre textul din *Suppl. grec 858* şi cel publicat se explică — susţine, pe bună dreptate, I. Bojilov — prin aceea că în timpul tipăririi, Ch. B. Hase a făcut corectura în baza originalului Însemnărilor şi nu a *Suupl. grec 858* (p. 138).

La p. 139 a lucrării sale I. Bojilov scrie că „paralele [operate de bizantinologul american] între Anonim şi cele cîteva lucrări ale autorilor greci şi bizantini... nu au valoarea probatorie pe care le-o conferă I. Ševčenko". Şi pentru a ilustra spusele istoricului bulgar ne vom rezuma la următoarele exemple: συσσίτοις ... ἀποκοίτους Aeschines, De falsa

[108] Maria Nystazopoulu, *op. cit.*, p. 320, opinează că codexul ar fi putut dispărea odată cu cele 150 de exemplare din opera lui Leon Diaconul — cînd s-a scufundat (în Marea Baltică) vasul care le transporta spre S. Petersburg.

www.dacoromanica.ro

Leg., ed. Blass, 2, 127 — κἄν φῶσιν ἀπόκοιτόν με τουτονὶ πώποτε τῶν συσσίτων γεγονέναι (L. Diaconul, p. 497).

La capătul unor astfel de exemple I. Bojilov, cu deplină dreptate, conchide : „Cine ne arată că Ch. B. Hase a împrumutat din operele arătate şi încă mai mult că aici avem de-a face cu o coincidenţă textuală? (p. 139).

În continuare (p. 139—140), I. Bojilov explică cum trebuie înţeleasă influenţa operei lui Tucydide asupra Însemnărilor Anonimului lui Hase. Aici ar mai fi de adăugat un fapt. Influenţa lui Tucydide asupra Anonimului s-a exercitat pe două căi : una directă, prin lectura operei marelui istoric grec, iar alta, indirectă, prin lectura operei sfîntului Vasile cel Mare, despre care se ştie că era un bun cunoscător al lui Tucydide.

La capătul intervenţiei noastre vom sublinia că această parte a cărţii lui I. Bojilov este de o excepţională importanţă, deoarece prin ea e reabilitată probitatea ştiinţifică şi onestitatea morală a marelui bizantinolog francez Ch. B. Hase, puse la grea şi nejustificată încercare de „contribuţia" lui Igor Ševčenko. Dacă meritele lucrării lui I. Bojilov s-ar reduce numai la acest cîştig şi încă am avea suficiente motive să socotim că volumul *Anonimul lui Hase* este o reuşită ştiinţifică.

REALITÉ POLITIQUE AU BAS-DANUBE: ROUMAINS, BYZANTINS, BULGARES, PETCHENÈGUES

RÉSUMÉ

Tout en reconnaissant les mérites de I. Bojilov, qui repousse la thèse suivant laquelle *Les notes de l'anonyme dues à Hase* auraient été un faux commis par Ch. B. Hase lui-même l'auteur de la présente étude rejette les interprétations de l'historien bulgare à cet égard.

I. Bojilov considère, par exemple que les Notes de l'Anonyme dues à Hase contiennent des données concernant la présence d'une population et d'une dominantion bulgare en Moldavie et en Valachie, vers le fin du X-e siècle. La thèse se veut étayée aussi „d'arguments" archéologiques. Une analyse serrée du texte de ces Notes nous autorise à constater qu'à l'époque les régions méntionnées étaient habitées par des Roumains, comme l'était par aillerurs aussi la Dobroudja et que les *barbares* qui attaquaient la région dirigée par l'Anonyme, située probablement quelque part en Dobroudja, étaient des Bulgares. La juste interprétation des données contenues dans les Notes de Hase ne révèle nullement que „le dirigeant du nord du Danube" était le tsar bulgare Samuel, comme l'opine I. Bojilov. Il était plutôt un chef petchenègue, car c'était l'époque où les Petchenègues assumaient le contrôle politique des contrées septentrionales de l'embouchure du Danube.

www.dacoromanica.ro

On souligne ensuite que la civilisation matérielle du type Dridu comporte tous les attributs d'une civilisation locale.

L'auteur relève également l'inanité des arguments invoqués par I. Bojilov pour démontrer une présence bulgare au Bas-Danube dès le V-e siècle ou que les ducats de Transylvanie, du type de celui dirigé par Menumorut, par exemple, constituerait la preuve de la domination de l'Etat bulgare au X-e siècle sur cette région de notre pays.

L'auteur de l'étude exprime son scepticisme quant au schéma administratif des territoires du Bas-Danube conquis par les Byzantins en 971, schéma apprécié en vertu des données du Taktikon d'Oikonomides.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

INFORMAȚII DIN ARHIVELE ROMÂNEȘTI DESPRE MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

DE

NICOLAE CIACHIR

General cu însușiri excepționale, iscusit diplomat, îndrăzneț făuritor de țară, Mustafa Kemal Atatürk*, rămîne în istorie, după expresia lui Nicolae Iorga ca „...unul dintre cei cîțiva mari conducători de popoare, nu numai din vremea noastră, ci din toate vremile... energie neistovită, fire uriașă căreia îi plăcea trînta cu orice potrivnic rival"[1].

De aceea personalitatea sa ieșită din comun, a atras istorici, memorialiști, beletriști etc., care i-au dedicat cărți, studii, monografii, încă în timpul vieții sale.

Se cuvine să facem precizarea că patru monografii au apărut în România, dedicate lui Atatürk. Prima a apărut în 1935, la Cluj, a lui Dragoș Gheorghe, intitulată *Kemal Atatürk*[2], două aparțin lui Petre Ghiață[3], prima apărută în 1939 la București, intitulată *Lupul cenușiu*, iar a doua în 1975, *Atatürk*, complet refăcută, autorul folosind și impresii personale, a făcut parte din delegația română în 1935, la reuniunea statelor Înțelegerii Balcanice, de la Ankara, cu care prilej a cunoscut personal, pe făuritorul Republicii Turcia**. Ultima aparține cercetătorului Mehmet Ali Ekrem, intitulată *Atatürk, făuritorul Turciei moderne*, apărută în 1969 și se bazează pe o impresionantă bibliografie turcă, atît ca izvoare, cît și pe lucrări cu caracter general și special (Ziya Sakir, Haluk Cemil Tanju, Ulug Igdemir etc.)[4].

Născut la Salonic în 1881, în familia unui mic funcționar la vama otomană din localitate și rămas orfan de la vîrsta de 5 ani, a făcut studii strălucite militare, ajungînd în decembrie 1905, căpitan de stat major[5].

Burghezia turcă fiind slabă, păturile progresiste, în special tinerii ofițeri și intelectuali, grupați în organizațiile „Junilor turci", aspirau astfel la regenerarea Imperiului otoman, pe baze democratice, adică pro-

---

* Țin să mulțumesc și pe această cale domnului ambasador Nahit Ozgur, cît și consilierului cu probleme culturale, Niyazi Adali, de la Ambasada Turciei din București, pentru o serie de lucrări privind viața și personalitatea lui Atatürk, puse la dispoziție.

[1] Nicolae Iorga, *Oameni care au fost*, București, 1967, p. 327.

[2] Dragoș Gheorghe, *Kemal Atatürk*, Cluj, 1935.

[3] Petre Ghiață, *Lupul cenușiu*, București, 1939; idem, *Atatürk*, București, 1975.

** La elaborarea lucrării a folosit și însemnările lui Suphi Tanriover, fost ambasador al Turciei la București, manuscris pus la dispoziție în 1937.

[4] Mehmet Ali Ekrem, *Atatürk, făuritorul Turciei moderne*, București, 1969.

[5] Enver Ziya Karal, *Atatürk (Mustafa Kemal)*, în volumul *Atatürk*, Ankara, 1963, p. 7.

www.dacoromanica.ro

movarea de libertăţi burghezo-liberale care să modernizeze statul[6]. În acest val de regenerare al statului, a fost cuprins şi Mustafa Kemal, înfiinţînd cu cîţiva camarazi în 1906 la Damasc, organizaţia secretă „Patrie şi Libertate", şi luînd parte la revoluţia turcă din 1908, declanşată, în zona oraşului său natal, Salonic[7].

Participă la diferite acţiuni militare, obţinînd numai prin merite, gradele în ierarhia militară, ajungînd să fie avansat general în 1916, deci la 35 de ani.

Afirmîndu-se ca lider al poporului turc din 1919, a uimit Europa prin dîrzenia şi tenacitatea, cu care a reuşit să-şi elibereze ţara, iar apoi s-o modernizeze, devenind una dintre cele mai originale şi strălucite personalităţi politice a lumii contemporane.

În 1912, după ce participă în Africa de Nord, în războiul împotriva Italiei (1911—1912), ca urmare a victoriei de la Tobruk, este înaintat la gradul de maior. La întoarcere în Europa, trece prin România şi se opreşte la Constanţa, pînă la îmbarcarea pe vaporul care urma să-l ducă la Istanbul. La sfîrşitul anului 1913, fiind numit ataşat militar la Sofia, — unde ca ambasador, unul din prietenii săi, Fethy bey-gira Bucureştiul şi Belgradul, profită de ocazie şi face cîteva drumuri în România [8].

Imperiul otoman, intrînd în primul război mondial de partea Puterilor Centrale (Germania, Austro-Ungaria), a urmat soarta aliaţilor săi, capitulînd la sfîrşitul anului 1918. Trupele engleze, franceze, italiene, ocupă centre vitale ale ţării, permiţîndu-se grecilor, să ocupe oraşul Izmir (mai 1919). Flota puterilor Antantei se instalase la Istanbul, conducătorii „junilor turci" fugiseră în străinătate, încît ţara era la cheremul învingătorilor.

Dînd dovadă de abilitate politică şi militară, de asemenea de prudenţă extraordinară, atît faţă de trupele sultanului, cît şi cele de ocupaţie, prezente aproape în toată ţara, Mustafa Kemal, prin eforturi supraomeneşti, reuşeşte să se impună în faţa opiniei publice din ţara sa [9]. Preşedinte al Congresului de la Erzerum (august 1919), al Congresului de la Sivas (sept. 1919), preşedinte al comisiei reprezentative a Societăţii pentru apărarea drepturilor din Anatolia şi Rumelia, din însărcinarea sa, este convocată în martie 1920, Adunarea naţională de la Ankara, şi începe astfel practic, războiul de eliberare naţională.

În calitate de preşedinte al Marii Adunări Naţionale şi preşedinte al Consiliului de miniştri *, începe organizarea armatei, iar pe plan extern propune Rusiei Sovietice stabilirea de relaţii diplomatice şi o alianţă.

Iscălirea Tratatului de la Sèvres (1920), a fost un şoc pentru întreaga naţiune turcă, căci o parte din teritorii erau împărţite, Istanbulul pus sub control internaţional, ţara reducîndu-se la un mic teritoriu în interiorul Anatoliei. Deşi guvernul de la Istanbul, a semnat Tratatul de la Sèvres

---

[6] Nicolae Ciachir, *Implicaţiile pe plan european ale revoluţiei turce din 1908*, în „Revista de Istorie", nr. 9 (1978), p. 1628 şi urm.; vezi şi Nicolae Ciachir, *Contribuţii la istoricul relaţiilor româno-turce (1878—1914)*, în „Buletin de studii şi referate ADIRI", nr. 5 (1970), p. 20—22.

[7] Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, Bucureşti, 1976, p. 366—367.

[8] Mustafa Ali Mehmed, *op. cit.*, p. 367. Această problemă a prezenţei lui Mustafa Kemal în România merită să fie adîncită în ciuda sărăciei izvoarelor.

[9] Mehmet Ali Ekrem, *Atatürk, făuritorul Turciei moderne*, Bucureşti, 1969, p. 82.

* La 11 mai 1920, este condamnat la moarte de către guvernul de la Istanbul.

www.dacoromanica.ro

(august 1920), Marea Adunare Națională de la Ankara l-a denunțat, Mustafa Kemal, reușește să obțină primul succes diplomatic, iscălind cu Rusia Sovietică, la 16 martie 1921, un tratat de prietenie, punînd capăt vechilor litigii între cele două țări, prin lichidarea diferendelor financiare și anulării capitulațiilor Imperiului otoman. Diplomatul român Filality releva Ministerului de externe, la 15 februarie 1921 [10], capacitatea lui Mustafa Kemal, de-a întreține și întări relații amicale cu sovieticii, care vor duce în luna următoare la iscălirea Tratatului de la Moscova, la care ne-am referit mai sus [11]. Același diplomat român, face referiri, la tratatul iscălit cu Ucraina Sovietică, la Ankara, la 6 ianuarie 1922, unde Turcia recunoaște independența și teritoriul acestei republici sovietice, și rolul lui Mustafa Kemal, în iscălirea acestui nou tratat [12].

Diplomat subtil, Mustafa Kemal, reușește să facă o breșă în alianța anglo-franceză și să încheie cu Parisul un acord cu privire la Cilicia, raporta la 22 octombrie 1921, comisarul român din Constantinopol [13]. Acordul fusese semnat la 20 octombrie 1920, la Ankara, de către Franklin Bouillon, fost ministru din partea Franței, partea turcă reprezentată de Iusuf Kemal bey, ministrul de externe al guvernului Marii Adunări Naționale din Ankara [14]. Acordul a intervenit în ciuda opoziției engleze cît și a protestului celor trei patriarhi : armean, armeano-catolic și armeano-protestant [15]. Referitor la acordul amintit și la ecourile acestuia în Franța, face referiri Legația română de la Paris, în raportul său din 28 decembrie 1921, apreciind că prin această acțiune, Mustafa Kemal, urmărește în mod evident să realizeze o mare Turcie [16]. Ceva mai tîrziu, la 23 ianuarie 1924, legația română din Turcia, într-un raport înaintat, ministrului de externe, I. G. Duca, face o trecere în revistă a relațiilor turco-franceze, care datorită capacității lui Mustafa Kemal, pot deveni excelente, dar numai după rezolvarea situației celor două provincii, Antiohia și Alexandretta [17].

Între timp are loc bătălia de la Sakarya (august-septembrie 1921), care a durat 22 zile și nopți, organizată sub conducerea directă a lui Mustafa Kemal, unde trupele grecești au fost înfrînte. Lupta a fost caracterizată de însuși Atatürk „...ca o pagină de glorie rar întîlnită în istoria mondială" [18]. Drept răsplată, în septembrie 1921, Marea Adunare Națională, acordă lui Mustafa Kemal titlul de gaziu și este avansat mareșal. În raportul său din 2 noiembrie 1922, comisarul român din Istanbul dă amănunte privind activitatea Marii Adunări Naționale de la Ankara și prestigiul tot mai mare al lui Mustafa Kemal [19], iar în raportul din 20 noiembrie, se fac referiri la spaima sultanului față de kemaliști, la deposedarea

[10] Arhiva M.A.E., vol. 82/2, prob. 71, 1921, Turcia, T—2, f. 3.
[11] Ibidem, f. 4—22 (este anexată copia tratatului).
[12] Ibidem, f. 23—24 (anexată copia tratatului).
[13] Arh. M.A.E., vol. 82/1, probl. 71, 1921, Turcia, T—1, f. 1—3.
[14] Ibidem, f. 10—17.
[15] Ibidem, f. 1.
[16] Ibidem, f. 29—31.
[17] Arh. M.A.E., vol. 82/1, probl. 71, 1921, Turcia, T—1, f. 34.
[18] *Islam Ansiklopedisi*, p. 757.
[19] Arh. M.A.E., vol. 82/4, vol. 71, an 1922, Turcia, T—5, f. 3.

www.dacoromanica.ro

acestuia de toate titlurile şi rangurile, adică abolirea sultanatului (1 noiembrie 1922), şi la fuga ultimului sultan Vahidettin, făcută fără mare greutate cu ajutorul ambasadorului englez şi cu o navă britanică [20].

Omul politic român, Vintilă Brătianu, într-un raport din iunie 1922, face o trecere în revistă a navigaţiei pe Dunăre, prin Marea Neagră şi Strîmtori, arătînd că o normalizare a situaţiei, va da avînt comerţului şi în Turcia, Grecia, Siria, Egipt. În trecut Turcia frîna dezvoltarea comerţului şi a navigaţiei în bazinul răsăritean al Mediteranei, în Marea Egee şi Neagră, iar marile puteri prin Unkiar Iskellessi (1833) şi convenţia de la Londra (1841), căutau să subordoneze Strîmtorile cît şi Imperiul otoman, intereselor lor. Pentru noi românii, arăta Vintilă Brătianu, trecerea era ori închisă, ori se puneau piedici, diferite obstacole, aşa cum s-a întîmplat în 1911, cînd a izbucnit războiul italo-otoman, războaiele balcanice (1912—1913) şi în primul război mondial. România care posedă gurile Dunării, este interesată în liberalizarea Strîmtorilor şi crede că kemaliştii, care au o autoritate tot mai mare, să soluţioneze în viitor această problemă [21].

După cum se ştie, în aprilie 1922, se deschidea la Genova o conferinţă la care participau 29 state, printre care şi România. Rusia Sovietică a reuşit să creeze o fisură, în sensul că a iscălit un tratat bilateral cu Germania, ceea ce le îmbunătăţea la amîndouă situaţia internaţională [22]. În această conjunctură, diplomatul român, Diamandi, acreditat la Londra, raporta primului ministru, la 22 septembrie 1922, problemele complexe ce frămîntau Europa în urma acţiunilor întreprinse de delegaţia sovietică la Genova [23].

Turcia a fost prima ţară, care a făcut o breşă în sistemul Antantei, nerespectînd hotărîrile tratatului de la Sèvres. De aceea la 20 noiembrie 1922, reprezentanţii a 12 state, printre care şi România, se întruneau la Lausanne, pentru a discuta viitoarea soartă a Turciei. România, reprezentată prin ministrul său de externe I. G. Duca, subliniind faptul că 80% din comerţul său, făcîndu-se pe apă şi avînd accesul numai la o singură mare, cerea principiul libertăţii navigaţiei prin Strîmtori şi consacrarea acestui principiu într-un tratat internaţional „...în conformitate nu cu interesele de moment, ci cu interesele generale şi permanente ale tuturor puterilor" [24].

Deşi delegaţia engleză a părăsit conferinţa, deoarece Turcia era decisă să lupte, discuţiile au fost reluate în aprilie 1923, soldîndu-se cu recunoaşterea majorităţii doleanţelor guvernului de la Ankara. Cu această ocazie Mustafa Kemal declara : „Doleanţele noastre erau perfect întemeiate. Noi dispunem dealtfel şi de puterea necesară pentru a ne apăra drepturile şi cu forţe dacă ar fi fost necesar. Forţa noastră consta în faptul că noi eliberasem naţiunea noastră, dîndu-i soarta în propria-i mînă. Dovedisem şi capacitatea noastră de a păstra această libertate. Iată motivele

[20] Ibidem.
[21] Arh. Ist. Centr., Arh. St. Buc., fond Casa Regală, dosar 14 (1922), f. 3—7.
[22] I. F. Ivaşin, *Contribuţii la istoria politicii externe a U.R.S.S.*, Bucureşti, 1960, p. 79—81.
[23] Arh. St. Buc., fond Casa regală, dosar 20 (1922) f. 1—2.
[24] Paul Gogeanu, *Strîmtorile Mării Negre de-a lungul istoriei*, Bucureşti, 1966, p. 122; vezi şi Mehmed Ali Ekrem, *op. cit.*, p. 144—145.

www.dacoromanica.ro

pentru care urmăream cu calm desfășurarea lucrărilor conferinței și nu dădeam prea multă importanță anumitor incidente apărute pe parcurs" [25].

După succesul de la Laussane, urmează al doilea mare succes, proclamarea republicii și alegerea ca președinte al lui Mustafa Kemal, avînd ca prim ministru pe Ismet pașa. Presa română a reprodus știrea proclamării republicii Turcia și fotografia primului președinte. Cu această ocazie, ziarul „Universul" scria: „Grație formei noi de guvernămînt, Turcia va putea prospera în pace și ea va dovedi prin acte că e demnă să ocupe locul ei de azi în lume" [26].

Cu această ocazie, legația română, trimite la 30 octombrie 1923, discursul lui Mustafa Kemal, cu comentarii în urma alegerii sale ca președinte, specificîndu-se că prim ministru a fost ales generalul Ismet pașa, biruitorul de la Lausana [27]. Se face comentariul că conform constituției, suveranitatea aparține națiunii (art. 1) religia este musulmană, iar limba oficială, turca (art. 2). Statul este administrat de Marea Adunare Națională (art. 4) iar președintele republicii este capul statului (art. 10). Președintele consiliului de miniștri este desemnat de președintele republicii, dintre membrii Adunării. Ceilalți miniștri, sînt aleși și numiți de către primul ministru (art. 12). Se face specificarea, că prin articolul 12, Atatürk alegîndu-și primul ministru, putea dispune de puterea executivă, fără să ceară asentimentul Marii Adunări Naționale [28].

La 31 octombrie 1923, legația turcă din București anunța ministerul de externe român despre alegerea ca președinte al Republicii, în unanimitate a mareșalului Ghaziu Mustafa Kemal pașa. De asemenea erau specificate ministerele: externe, afaceri religioase, interne, apărare națională, finanțe, economie, justiție, treburi publice, instrucțiune publică, schimburi de populație și reconstrucții, specificîndu-se și titularii respectivi [29]. Generalul Ismet pașa pe lîngă funcția de prim ministru, deținea și portofoliul externelor [30].

Legația română de la Constantinopol, raporta ministrului de externe, I. G. Duca, la 28 noiembrie 1924, îngrijorarea cercurilor conducătoare turcești, de declarațiile lui Chamberlain, că Anglia și Franța vor duce o politică comună forte în Siria și Palestina. Acest lucru punea pe gînduri, tînăra republică ca și pe Gaziu, care conta pe rivalitatea celor două mari puteri, în Orientul Apropiat [31]. Încă din 1924, diplomații români acreditați în Turcia, semnalau îngrijorarea lui Atatürk față de veleitățile expansioniste ale lui Mussolini [32].

Nu întîmplător, Atatürk declara că „...dacă o națiune vrea să aservească națiunea mea, mă voi declara dușman neîndurător al acestei

---

[25] Arh. MAE, fond 71, vol. 58, raportul nr. 1200/28 iulie de la înaltul comisariat al României în Turcia; vezi și Mehmet Ali Ekrem, *op. cit.*, p. 144—145, unde reproduce o parte din discurs.

[26] „Universul", din 4 noiembrie 1923, reprodus citatul și în Mehmet Ali Ekrem, *op. cit.*, p. 150.

[27] Arh. MAE, probl. 71, 1923, Turcia, T—6, f. 1—4 (către ministrul de externe, I. G. Duca).

[28] Ibidem, f. 3—4.

[29] Ibidem, f. 5.

[30] Ibidem

[31] Arh. Ist. Centr., fond Casa regală, dosar 18 (1925), f. 4—6.

[32] Arh. MAE, vol. 82/3, probl. VII, Turcia, f. 3, 4, 5 (raportul Legației din 8 aprilie 1924).

www.dacoromanica.ro

naţiuni, pînă cînd ea va renunţa la această dorinţă. Noi nu nutrim sentimente ostile faţă de popoarele străine, dorim să avem relaţii prieteneşti cu ele. Turcii sînt amicii tuturor naţiunilor civilizate" [33]. Desigur asemenea idei au avut un puternic ecou, atît în opinia publică turcă, cît şi peste hotare, România sprijinind un asemenea punct de vedere, adică neamestec, colaborare şi stimă faţă de celelalte popoare şi state.

La 22 iunie 1925, Legaţia română din Constantinopol, raporta că Gaziul şi generalii săi, ca şi toţi deputaţii anatolieni, au înlocuit fesul prin calpacul de astrahan, ca prin noua ţinută vestimentară să apropie Turcia de statele moderne [34]. În raport se insistă, asupra adoptării de către armată a chipiurilor şi a şepcilor, la marină introducîndu-se şepci ca ale englezilor, care sînt foarte practice. Adoptarea vizierei la militari, în locul turbanului, fesului şi a căciulii, scoteau pe soldatul turc „...din starea vădită de inferioritate faţă de toţi soldaţii din lume, căci viziera facilitează ochirea şi asigură tragerea" [35]. În continuare se arată că Gaziul apare şi în noua sa postură de „gentelmen farmer", cumpărîndu-şi o fermă şi făcînd agricultură cu pasiune. Este incontestabil că Atatürk, prin exemplul personal, încearcă să modernizeze pe turci, deşi este dealtfel şi firesc, datorită condiţiilor istorice, ca mentalitatea încă să rămînă asiatică [36].

Raportul din 8 iulie 1925, al Legaţiei române, face referiri la planul Turciei, sub directa indicaţie a Gaziului, de a întări flota militară. Acest program naval, era necesar, deoarece Turcia, care ocupă o peninsulă cu un litoral întins, avea intenţia de a repara şi a cumpăra în acelaşi timp o serie de vase mici. Diplomatul român Filality, semnalează că acest lucru, îngrijorează mai ales pe britanici, care au şi publicat un articol usturător în „Times", la adresa Turciei. Astfel ziarul turc „Kakimiet Millié", face remarca că n-ar merita să se răspundă cuiva „...care ar amesteca pe Rusia în politica noastră sub pretext că am luat hotărîrea de a repara un vas de război" [37].

La 3 noiembrie 1925, Legaţia română din Constantinopol, înainta raportul care făcea referiri la discursul ţinut de Atatürk *, la deschiderea Adunării Naţionale, unde apăruse în frac şi cu pălărie înaltă. Şeful statului turc, a trecut în revistă, evenimentele din ultimii 7 ani, de la crearea primei Adunări Naţionale. Se fac referiri la faptul că iniţial Mustafa Kemal a început rezistenţa cu 60 de oameni şi a reuşit să creeze „...un stat independent care a ştiut să ţină în respect Europa întreagă, în mai multe ocaziuni" [38].

---

[33] Haluk Camil Tanju, *Beyaz Kiap—Kemal Atatürk. 1881—1938*, Istanbul, 1939, p. 62; vezi şi Mehmet Ali Ekrem, *op. cit.*, p. 207.

[34] Arh. St. Buc., fond Casa regală, dosar 26 (1925), f. 1.

[35] Arh. St. Buc., fond Casa regală, dosar 26 (1925), f. 2.

[36] Ibidem, f. 2—3; vezi şi Afet Inan, *Souvenirs sur Atatürk*, în volumul Atatürk (1881—1938). Hommage de la Commission Nationale Turque pour l'UNESCO, Ankara, 1963, p. 109—110.

[37] Arh. St. Buc., fond Casa regală, dosar 26 (1925), f. 17.

* Numele de Atatürk, a fost dat lui Mustafa Kemal de către Marea Adunare Naţională în şedinţa din 24 noiembrie 1934.

[38] Arh. St. Buc., fond Casa regală, dosar 26 (1925), f. 37.

www.dacoromanica.ro

Raportul referindu-se în continuare la rolul lui Atatürk trage concluzia: „Dînsul are dreptul să fie mîndru de opera sa și nimic mai natural decît ca țara, în marea ei majoritate, să-l considere ca pe noul Mahomed" [39]. Referindu-se la discursul expus, Atatürk „...a rezumat în această hipostază existența națională a statului: existență laică, națională și economică, ceea ce implică că națiunea turcă se sprijină pe baze solide în viața-i actuală" [40]. În domeniul politicii externe, arată raportul diplomatului român, „Președintele afirmă că țara sa este un element de forță și de pace în sînul familiei internaționale" [41]. Relațiile cu Bulgaria, Iugoslavia și Rusia sovietică, se bazează pe încredere reciprocă, iscălindu-se o serie de tratate, cu Persia și Afganistanul sînt relații cordiale, în timp ce cu Apusul se mențin relații reci, din cauza încercării acestora de a submina tînăra Republică. Raportul se încheie cu remarca „...inutil să mai adaug că discursul a fost primit cu aplauze furtunoase" [42].

Într-un scurt raport către Ministerul Afacerilor externe, trimis din Constantinopol, de către diplomatul Filality, se fac referiri la relațiile între Ankara și Belgrad și la faptul că Iugoslavia este solicitată să iscălească un tratat de amiciție cu Turcia [43]. Totodată se arată că Gaziul și conducerea ministerului de externe turc, avînd relații bune cu rușii „...am putea găsi într-însul un filon, pe care l-am putea exploata pentru regularea relațiilor noastre cu rușii în sensul cel mai convenabil" [44].

Într-un alt raport, înaintat după două zile, se fac remarci „că turcii sînt încîntați de noile dovezi de încredere în noua lor legislație" [45], cînd evreii, grecii, armenii, renunță la drepturile lor de minoritari, izvorîte din articolul 42 al tratatului de la Lausanne [46].

Amintim că în fondul Casa Regală, de la Arhivele statului București, se păstrează două scrisori autografe ale lui Mustafa Kemal Atatürk, amîndouă din 1931, adresate regelui Carol al II-lea, care sînt redactate în limba turcă și poartă sigiliul personal al președintelui. Prima se referă la rechemarea ministrului turc de la București, Sabri bey [47], iar a doua, acreditarea lui Hamdaullah Souphi bey, ca ministru plenipotențiar în România [48]. Șeful statului turc face referiri la bunele relații între cele două state, care sînt în ascendență continuă [49]. Dealtfel, această apropiere începuse să se contureze încă în timpul conferinței de la Lausanne (1922—1923), unde Turcia luptînd pentru completa abolire a capitulațiilor avea și sprijinul României, care milita pentru neamestecul marilor puteri și în treburile sale interne [50].

---

[39] Ibidem, p. 37.
[40] Ibidem, f. 37.
[41] Ibidem, f. 37.
[42] Ibidem, f. 37—38.
[43] Ibidem, f. 64 (raportul Legației române din 10 octombrie 1925).
[44] Ibidem, f. 64.
[45] Ibidem, f. 145 (raportul Legației române din 12 octombrie 1925).
[46] Ibidem, f. 145—146.
[47] Fond Casa regală, dosar 94 (1931), cu iscălitura originală Gazi M. Kemal (pe ștampilă scrie: Turkiye Cumhuriyeti. Reisicumhur, 29.X.1923, Gazi Mustafa Kemal).
[48] Fond Casa regală, dosar 96 (1931).
[49] Arh. Ist. Centr., fond Casa regală, dosar 94 și 96 (1931).
[50] Arh. MAE, fond 71, Turcia, vol. 58, f. 34; vezi și Eliza Campus, *Din politica externă a României, 1913—1947*, București, 1[illegible] (articolul 63 al tratatului de la Lausanne, prevedea completa abolire a capitulațiilor).

www.dacoromanica.ro

Rapoartele diplomatice româneşti, fac referiri elogioase, la felul cum conducerea turcă încearcă să rezolve problema minorităţilor, relaţiile cu Grecia etc. Astfel, Dimitrescu, însărcinatul cu afaceri la Atena, raporta la 12 septembrie 1931, că recunoaşterea oficială a patriarhului ecumenic din Constantinopol, este privită cu multă bucurie de opinia publică elenă „... ca o nouă dovadă de felul cum preţuieşte guvernul turc prietenia elenoturcă, şi de dorinţa de a o dovedi prin fapte" [51].

Referitor la minoritatea turcă aflată peste hotare, un buletin român al Direcţiei politice Orientale, face următoarele precizări : „Dacă minorităţile turce nu sînt mulţumite în ţările în care trăiesc, nu au decît să vină în Turcia, cu bunurile lor mobile şi după ce şi-au lichidat pe cele imobile. Iar dacă guvernul unei ţări unde trăiesc minorităţi turce, nu este mulţumit de ele, nu are decît să ni le trimită. Minorităţile nu constituie deci pentru Turcia, un element de divergenţă politică" [52]. Relatarea pe care o dăm corelată cu raportul Legaţiei române din Ankara, din 12 ianuarie 1936, deci cu 5 ani mai tîrziu, trimisă ministrului de externe, Nicolae Titulescu, dă informaţii suplimentare despre grija guvernului turc, de a repatria elementul turc musulman din România [53]. În acest sens se dau amănunte [54] : „Legaţia turcă recrutează anual un număr din ce în ce mai mare de bursieri studenţi şi elevi secundari, care sînt trimişi la şcolile superioare şi liceele din Istanbul şi Ankara" [55].

Atatürk încă din 1923, milita pentru o colaborare strînsă cu celelalte state balcanice. Astfel, el declara : „De fapt, în Balcani, pentru a fi prieteni, este suficient a ne respecta unul pe altul. Noi dorim sincer să restabilim cît mai repede posibil relaţiile oficiale cu statele balcanice prietene, cu care am avut legături, şi să deschidem acolo ambasade şi consulate" [56]. În condiţiile istorice de ascensiune a fascismului, atît Atatürk, cît şi ilustrul diplomat român, Nicolae Titulescu, au militat pentru crearea unei alianţe ale statelor balcanice. Cu ocazia celei de a doua conferinţe a statelor balcanice ţinută la Ankara * în 1931, Atatürk declara : „Naţiunile balcanice de astăzi sînt : Albania, Bulgaria, România, Grecia, Iugoslavia şi Turcia, constituind fiecare state politice independente. Toate aceste naţiuni, stăpîne ale ţărilor lor, au trăit veacuri de-a rîndul împreună. Se poate spune că toate statele balcanice apărute în ultima sută de ani, inclusiv Republica Turcă, sînt rezultatul istoric al nimicirii treptate a Imperiului otoman, al îngropării sale, în cele din urmă, în mormîntul istoriei.

În acest sens, popoarele balcanice au o istorie comună multiseculară. Şi dacă în ea au fost pagini triste, atunci ele se referă la toţi balcanicii. Partea turcilor a fost printre ele nu mai puţin amară. Dacă aruncăm aceste fapte ale trecutului, atunci nevoile reale ale zilei de astăzi ne spun

---

[51] Arh. St. Buc., fond Casa regală, dosar 122 (1931), nenumerotat (raport din 12 septembrie 1931).

[52] Fond Casa regală, dosar 122 (1931), este reprodus Buletinul nr. 17, din 1 octombrie 1931 al Direcţiunii politice Orientale, Secţiunea Balcanică (nenumerotat).

[53] Arh. MAE, vol. 461/1, probl. 71, 1935, Turcia, T—1, f. 58.

[54] Ibidem, f. 59.

[55] Ibidem, f. 60.

[56] Citat după Mehmet Ali Ekrem, *op. cit.*, p. 210.

* La 13 octombrie 1923, Ankara devine oficial, capitala noului stat turc.

www.dacoromanica.ro

cît de mare folos ar aduce unirea națiunilor balcanice... Nu este nici o îndoială că înființarea unei astfel de organizații ar fi întîmpinată pozitiv de întreaga omenire civilizată" [57].

Legația română, raporta confidențial la 28 octombrie 1931 din Ankara, că „autoritățile turcești au arătat cu această ocazie un talent de organizare care a uimit pe toți delegații și că Gaziul Mustafa Kemal a rostit o cuvîntare în limba franceză, un frumos discurs viu aplaudat" [58]. Delegațiile printre care și cea română condusă de Ciceo Pop, au vizitat ferma model al lui Mustafa Kemal (denumită Gazi-Ciflik), și-au asistat la o recepție dată de șeful statului turc în chioșcul (palatul) de lîngă Marmara [59].

Langa Rășcanu, ministrul României la Atena, raportînd despre lucrările Conferinței balcanice (Albania, Bulgaria, Iugoslavia, România, Turcia, Grecia), ținută la Salonic (4—11 noiembrie 1933; a IV-a Conferință), precizează că la 4 noiembrie 1933, toate delegațiile balcanice, au participat la inaugurarea unei plăci comemorative, pusă pe casa unde s-a născut Mustafa Kemal. Cu această ocazie, șeful delegației elene, Papanastasiu a declarat: „Mustafa Kemal nu e numai capul unei națiuni prietene, dar și marele om politic al țărilor balcanice, care după ce a scăpat patria sa — a știut, refăcînd poporul turc, să facă cu putință apropierea sa cu toate celelalte țări balcanice, și a deveni astfel apostolul cel mai înfocat al ideii uniunei popoarelor noastre" [60]. Langa Rășcanu, anexează la raport, fotografia casei, a delegaților și fotografia cu textul plăcii: „C'est ici que vit le jour Gazi Mustapha Kemal, rénovateur de la nation turque et champion, de l'union balkanique; cette plaque est placée a l'occasion du X^{ème} anniversaire de la république Turque. Salonique, le 29 octobre 1933" [61].

Deoarece două state balcanice, Bulgaria și Albania, influențate de Germania și respectiv de Italia, n-au acceptat să adere, la o asemenea, alianță [62], la 9 februarie 1934, miniștrii afacerilor externe ai Turciei, României, Iugoslaviei și Greciei, semnau la Atena, tratatul Pactului Înțelegerii Balcanice [63]. Cele 4 state, dornice de a întări pacea în Balcani, cu scopul opririi infiltrării statelor fasciste în această zonă a Europei, erau ferm hotărîte „...de a respecta angajamentele contractuale deja existente și menținerea ordinii teritoriale actualmente stabilite" [64].

---

[57] Arh. MAE, fond 71, Înțelegerea Balcanică, vol. 11, f. 107—108; Discursul integral ținut în franceză a fost publicat și în revista „Les Balkans", nr. 13—14 (1931), care apărea la Atena din 1930. Întreaga revistă (discursul lui Mustafa Kemal a fost publicat în p. 1—2), este anexată la dosarul respectiv (f. 127—128).

[58] Ibidem, f. 102.

[59] Ibidem, f. 74.

[60] Arh. MAE, Înțelegerea Balcanică, vol. 12, fond 71, f. 199.

[61] Ibidem, f. 199, vezi și anexa 2.

[62] Milan Vanku, *Mica Înțelegere și politica externă a Iugoslaviei, 1920—1938*, București, 1979, p. 96.

[63] Pentru amănunte vezi: Cristian Popișteanu, *România și Antanta Balcanică. Momente și semnificații de istorie diplomatică*, București, 1968, vezi și Eliza Campus, *Înțelegerea Balcanică*, București, 1972; vezi și Idem, *Din politica externă a României 1913—1947*, București, 1980.

[64] Arh. MAE, fond Înțelegerea Balcanică, dosar 1, Pact de înțelegere balcanică, Atena, 9 februarie 1934. Document semnat de Nicolae Titulescu, Tevfik Rüstü Aras, Bogoliub Jevtić, Dimitrie Maximos.

www.dacoromanica.ro

Din discuția avută între Mustafa Kemal și ministrul României la Ankara, se vede că Atatürk cît și Nicolae Titulescu, au impulsionat crearea Înțelegerii Balcanice, nepermițînd ca Germania și Italia, să facă disensiuni între cele 4 state semnatare ale tratatului [65].

Antanta Balcanică a adîncit relațiile pe multiple planuri între România și Turcia, iar alături de Iugoslavia și Grecia, au reușit în anii din ajunul războiului, să caute noi metode și mijloace de a consolida pe de o parte unitatea balcanică, iar pe de altă parte să zădărnicească unele acțiuni ale Germaniei și Italiei.

Legația noastră raporta de la Ankara, cu ocazia Consiliului permament al Antantei Balcanice (ținut în capitala turcă între 30 octombrie — 2 noiembrie 1934), că acesta și-a exprimat admirația și respectul profund" ...față de Excelența Sa, Gaziul Mustafa Kemal pentru geniul clarvăzător cu care conduce destinele țării sale spre viitor, spre pace și prosperitate, cu efecte utile pentru lumea întreagă" [66].

Merită să ne oprim puțin, asupra situației economice a Turciei și felul cum conducerea în frunte cu Gaziul a știut să rezolve unele probleme complexe, văzute în 1934, într-un raport al consilierului de legație român, V. Anastasiu [67]. Se face un istoric al datoriei otomane față de marile puteri, al cărui început datează din timpul războiului Crimeii. Acesta era de 3 milioane lire sterline, acordat de către Anglia și garantat de Poartă, prin tributul Egiptului (sumă fixată prin tratatul de la 1841) [68]. În 1912 datoria publică otomană ajunsese la 3 miliarde 500 milioane franci aur, iar anuitățile erau de 275 milioane franci aur. Noul regim primea astfel o moștenire ce-l copleșea și ar fi fost nedrept, conchide consilierul român, ca numai Turcia să suporte întreaga sumă, fără participarea celorlalte state succesoare ale fostului Imperiu otoman. Înscrisă în prevederile păcii de la Lausanne și trecută prin votul Adunării Naționale de la Ankara, la 5 decembrie 1928, Turcia trebuia să plătească 107 500 000 lire turcești aur sau aproape 2 miliarde 440 milioane franci aur [69]. Prin perseverența lui Mustafa Kemal, se ajunge la iscălirea unui nou acord la Paris (22 aprilie 1933), care se soldează cu succesul Turciei, reducîndu-se datoria de la 107 500 000 lire turcești aur la 8 500 000 lire turcești aur, iar anuitatea globală a fost fixată numai la 700 000 lire turcești aur, plătibilă în timp de 50 ani [70].

Consilierul român, face precizarea că era împrumuturilor externe neîntrerupte a luat sfîrșit. De la instaurarea noului regim și pînă astăzi, s-a înregistrat un singur împrumut de 10 milioane lire turcești aur, pe termen lung de la o societate americană, căreia i s-a concedat monopolul chibriturilor. De asemenea și sovieticii le-au acordat un împrumut de 8 milioane dolari aur, amortizabil în 20 ani [71]. Se face remarca că „...gu-

---

[65] Arh. MAE, fond Mica Înțelegere, dosar 17 (telegrama nr. 47 din 10 ianuarie 1934 a Legației române de la Ankara).

[66] Arh. St. Buc., fond Casa regală, dosar 102 (1934), f. 1—2.

[67] Ibidem, fond Casa regală, dosar 120 (1934).

[68] Ibidem, f. 2.

[69] Ibidem, f. 2—8.

[70] Ibidem, f. 17—18.

[71] Ibidem, f. 18—19.

www.dacoromanica.ro

vernul Republicii nu este ostil investirii capitalurilor străine în Turcia. Totuși ține ca, în măsura posibilităților, capitalurile indigene să contribuie la refacerea și propășirea economică a țării. Față de această politică financiară înțeleaptă, nu este de mirare că guvernanții turci au izbutit să rezolve în condițiuni atît de favorabile problema Datoriei Publice Otomane" [72].

A rămas cunoscută ideia lui Nicolae Titulescu că „...România și Turcia sînt menite să practice o prietenie sinceră și activă" [73], pentru care nu s-a limitat numai la probleme comune de politică externă, ci a cuprins, și sferele colaborării economice, comerciale și culturale. Același Titulescu, cu ocazia unei vizite la Ankara, declara : „Națiunea turcă are, după mine, printre multe altele, trei calități neprețuite : un puternic sentiment național, o loialitate profundă, o generozitate înnăscută. Cred că veți regăsi cu ușurință aceste caracteristici și la poporul român" [74]. Ceva mai tîrziu, în 1935, șeful statului român își exprima satisfacția realegerii lui Atatürk, în unanimitate, în înalta funcție de președinte al Republicii, ca un eveniment fericit pentru cele două popoare [75]. Se spunea în continuare „împărtășesc pe deplin dorința care vă călăuzește de a menține și de a strînge încă și mai mult excelentele relații care din fericire unesc România și Turcia" [76].

Un moment semnificativ în relațiile dintre România și Turcia, a fost poziția aproape identică a celor două țări, cu ocazia Conferinței de la Montreux, din iunie 1936, conferință ținută la insistențele lui Atatürk, care propunea modificarea regimului Strîmtorilor, stabilit prin Tratatul de la Lausanne (1923) [77].

Ministrul de externe al României, Nicolae Titulescu, pleda pentru o revizuire a celor stabilite la Lausanne, revizuire în folosul Turciei, declarînd „...că nu trebuie să se lase să treacă o clipă pentru a proclama solidaritatea țărilor din Înțelegerea Balcanică, alcătuită atît din înțelegerea intereselor reciproce, cum și din aceea a primatului securității regionale în raport cu interesele speciale ale fiecăreia din aceste țări" [78], mai ales că „Strîmtorile sînt însăși inima Turciei, dar ele sînt în același timp și plămînii României" [79].

Convenția de la Montreux a reușit să instaureze un real regim de securitate, unde statele mici și mijlocii, au colaborat pe picior de egalitate cu cele mari, Înțelegerea Balcanică, arătîndu-și din plin viabilitatea. Cu acest prilej, Legația română din Ankara, raporta la 31 iulie 1936, că poziția României, a adîncit și mai mult legăturile de prietenie între cele două state, Ismet Inönü, cerînd să se transmită la București, la sugestia

---

[72] Ibidem, f. 19.

[73] Ion Oprea, *Nicolae Titulescu*, București, 1964, p. 533.

[74] *Ibidem*, p. 529.

[75] Arh. St. Buc., fond Casa regală, dosar 114 (1935), f. 1—2 (Din Peleș, către Excelența Sa Kamâl Atatürk, președintele Republicii Turciei).

[76] Ibidem, f. 7.

[77] Vezi pentru amănunte: Actes de la Conférence de Montreux, 22 Juin—20 Juillet 1936, Paris, 1936; vezi și Eliza Campus, *Din politica externă a României*, p. 357—361; vezi și Mehmet Ali Ekrem, *op. cit.*, p. 219—220.

[78] Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, București, 1971, p. 781.

[79] *Ibidem*, p. 781.

www.dacoromanica.ro

lui Atatürk următoarele: „Sîntem recunoscători României. Convenţia de la Montreux va avea efecte bune asupra amiciţiei şi alianţei noastre. Avem încredere în România şi o asigurăm că poate avea încredere în noi" [80].

Documentele diplomatice româneşti, semnalează rolul lui Atatürk, la semnarea Pactului de la Saadabat (iulie 1937), între Turcia, Iran, Irak, Afganistan, acest tratat vest-asiatic, urmărind statornicirea unor relaţii de bună vecinătate, care să asigure pacea în acest colţ al lumii, insistîndu-se cu precădere asupra celor turco-iraniene [81].

Consulatul turc de la Constanţa a invitat oficialităţile româneşti de a participa la sediul consulatului, la ceremonia sărbătoririi Republicii Turcia (29 octombrie 1937), invitaţia fiind acceptată cu plăcere. S-au ţinut toasturi, scoţîndu-se în evidenţă rolul lui Mustafa Kemal, la crearea şi consolidarea statului turc [82]. În scopul întăririi relaţiilor dintre cele două state, la 23 mai 1938, sosea în portul Constanţa, crucişătorul turc „Hamidie", comandat de comandorul Necati Ordeniz. La bord se aflau 23 ofiţeri, 50 cadeţi, 35 ofiţeri elevi şi 300 de marinari. Cu autobuze puse la dispoziţie de către primăria Constanţa, marinarii au vizitat oraşul, o parte din litoral, mai ales băile din Mamaia. Prefectul şi primarul, au dat o masă în cinstea oaspeţilor, după care nava a vizitat Sulina [83]. La bordul crucişătorului a sosit şi ministrul de externe turc, Rüstü Aras, care cu un tren special a plecat în aceeaşi zi la Bucureşti [84].

Primul ministru turc Djelal Bayar, împreună cu ministrul de externe Rüstü Aras, urmau să sosească în toamna anului 1938, în România [85], în vederea strîngerii relaţiilor dintre cele două state, căci după expresia lui Atatürk „...evoluţia din ce în ce mai periculoasă a evenimentelor internaţionale în ultimul timp ne face să fim şi mai strîns legaţi de cauza păcii, şi mai fideli prieteniilor noastre cu statele aliate" [86], dar din cauza bolii preşedintelui, cer amînarea vizitei [87].

Diplomatul român Telemaque de la Legaţia din Ankara, telegrafia la 25 octombrie 1938, că Atatürk, a rezistat crizei, dar primul ministru, ca şi ceilalţi demnitari, se simt obligaţi să stea în jurul preşedintelui, pînă cînd va fi în afara oricărui pericol [88].

Se cunoaşte evoluţia evenimentelor, agravarea bolii lui Atatürk şi moartea acestuia. În acest fel la 10 noiembrie 1938, se stingea din viaţă, una din figurile cele mai remarcabile ale poporului turc, personalitate de prim rang a lumii între cele două războaie mondiale.

---

[80] Arh. MAE, fond 71, Turcia, dosar 159 (1936), telegr. din 31 iulie 1936 a Legaţiei române din Ankara.

[81] Arh. MAE, vol. 461/3, Probl. 71 (1937), Turcia, T—4 (Dosar relaţii turco-iraniene), f. 1—16.

[82] Arh. St. Constanţa, fond Primăria, dosar 14 (1937), f. 209.

[83] Arh. St. Constanţa, fond Prefectură, dosar 35 (1938), f. 83, 93, 190; vezi şi fond Primăria Constanţa, dosar 15 (1938), f. 79, 83, 85—86.

[84] Arh. St. Constanţa, fond Prefectură, dosar 35 (1938), f. 93.

[85] Arh. MAE, vol. 461/2, probl. 71, 1938, Turcia, T—5 (Telegrama Legaţiei române de la Ankara, din 7 oct. 1938), f. 2.

[86] Discursul lui Atatürk din 1 noiembrie 1937, în Arh. MAE, fond Înţelegere balcanică, dosar 8 (1938), f. 17.

[87] Arh. MAE, vol. 461/2, probl. 71, 1938, f. 2.

[88] Ibidem, f. 4—5 (telegrama din 25 octombrie 1938).

www.dacoromanica.ro

Știrea morții lui Atatürk, a îndoliat poporul român, care și-a arătat compasiunea prin mitinguri și arborarea drapelului tricolor cu doliu în întreaga țară, în ziua de 21 noiembrie 1938, cu ocazia înmormîntării [89].

Ministerul de externe român, printr-o telegramă cifrată, către Legația din Ankara, informa că prin absența regelui, care era plecat la Londra, delegația română ce urma să participe la funeralii, era compusă din generalul Paul Teodorescu, ministrul aerului și marinei, generalul Motaș, inspector general al armatei, și ministrul Télémaque, acreditat la Ankara [90]. Totodată, ministrul de externe al României, N. Petrescu-Comnen, într-o telegramă, adresată lui Surku Saracoglu, își arăta compasiunea față de marele dispărut, figură proeminentă a istoriei universale [91].

La 14 noiembrie 1938, Legația română din Ankara, informînd despre alegerea lui Ismet Inönü, în funcția de președinte al Republicii Turcia, făcea următorul comentariu : „Din fericire, patriotismul arzător insuflat de Atatürk, oamenilor politici și întregului popor, a făcut ca să se ajungă la desemnarea succesorului fără nici un fel de dificultate și cu o repeziciune care a dovedit că armatura statului republican kemalist are rădăcini serioase în sufletul întregului popor" [92].

Aceeași Legație română, într-un raport din 23 noiembrie 1938, sublinia faptul „...că se poate afirma, fără contrazicere posibilă, că toată viața politică a Turciei, a fost absorbită pentru acela care prin dragostea nețărmurită pentru patria sa, a salvat-o mai întîi de la o pieire sigură și apoi a organizat-o și a pus-o pe făgașul lumii civilizate" [93]. Iar în raportul din 30 noiembrie 1938, se arăta că deși decedat, a rămas deputat perpetuu * al orașului Ankara, ceea ce „...dovedește odată mai mult cît de vie este gratitudinea poporului turc față de memoria lui Atatürk, care a renovat Turcia și i-a dat o strălucire pe care n-a mai avut-o de secole" [94].

Dispariția fondatorului statului modern turc, a fost o lovitură puternică și pentru țara noastră, pierdere atît de sugestiv exprimată de ziarul „Universul" : „Aliat credincios al României, Atatürk a cîștigat pentru Republica Turcia sentimentul unei prietenii statornice din partea opiniei publice românești, care în aceste momente de crudă încercare trimite poporului turc expresiunea sentimentelor ei de prietenească mîngîiere" [95].

---

[89] Arh. St. Constanța, fond Prefectură, dosar 35 (1938), f. 232–234 (Ordinul ministrului de interne către Prefecturi; ordinul Prefecturii Constanța către toate autoritățile județene).

[90] Arh. MAE, vol. 461/4, probl. 71, 1938, Turcia, T–6 (telegramă cifrată către Legația română din Ankara, 11 noiembrie 1938), f. 41.

[91] Ibidem, f. 45 (telegr. Comnen, către Surku Saracoglu).

[92] Arh. MAE, vol. 461/1, ibidem, f. 59.

[93] Ibidem, f. 93.

* Congresul extraordinar al Partidului Popular (dec. 1939), a hotărît decernarea lui Atatürk a titlului de șef etern al poporului turc.

[94] Ibidem, f. 109.

[95] „Universul" din 12 noiembrie 1938.

www.dacoromanica.ro

INFORMATIONS TIRÉES DES ARCHIVES ROUMAINES CONCERNANT MUSTAPHA KEMAL ATATÜRK

RÉSUMÉ

Général doué de qualités exceptionnelles, diplomate habile et fondateur téméraire de la Turquie moderne, Atatürk devient l'une des plus originales et prestigieuses personnalités de la période de l'entre-deux-guerres. En Roumanie, il a été connu, estimé et apprécié comme un homme particulièrement lucide, partisan de bonnes relations autant dans les Balkans que dans le monde entier. Bien que, en Roumanie, aient été publiées quatre monographies consacrées à la vie et à l'activité tellement tumultueuse, mais aussi fructueuse, du grand homme d'Etat turc, le matériel d'archives n'a été utilisé que dans une mesure réduite (dans la dernière monographie due à Mehmet Ali Ekrem) et dans d'autres, nullement, étant des ouvrages de vulgarisation.

La présente étude s'appuie sur des matériaux pour la plupart inédits, provenant des archives du ministère des Affaires étrangères de Roumanie, des documents figurant du fond „La Maison Royale" des Archives de l'Etat de Bucarest et des matériaux provenant du fond de la Préfecture et de la Mairie de Constanza, chef-lieu du département où il existait un consulat turc ainsi qu'une population turque qui s'était établie dans la très vieille province roumaine de Dobroudja lorsque les Ottomans l'avaient occupée au cours du XV-e siècle.

Les matériaux d'archives, notamment ceux du ministère des Affaires étrangères, sont particulièrement intéressants quant aux appréciations concernant l'activité de Mustapha Kemal dans la modernisation de l'Etat turc. Des diplomates roumains, accrédités à Ankara et Istanbul, hommes compétents qui vivaient dans le milieu turc, envoient des rapports fort documentés concernant la position de Mustapha Kemal envers la paix de Sèvres, celle de Lausanne, envers la convention de Montreux, l'apport à la constitution de l'Entente Balkanique (1934), la position face aux grandes puissances, la politique intérieure réformatrice et surtout les relations avec la Roumanie. Ainsi, la présente étude fournit des informations supplémentaire, à travers le prisme des documents d'archive roumains, au sujet de la grande personnalité que fut Atatürk, dont le centenaire est célébré cette année.

www.dacoromanica.ro

O FORMULĂ DE RESTABILIRE A PĂCII ÎN EXTREMUL ORIENT. COMISIA LYTTON

DE

ZORIN ZAMFIR

În ziua de 19 septembrie 1931 Consiliul Ligii Naţiunilor a fost informat de către reprezentanţii Chinei şi Japoniei asupra izbucnirii unui grav conflict în Manciuria în care erau angajate importante forţe armate.

Diplomaţii aflaţi la Geneva pentru a participa la lucrările celei de a XII-a sesiuni a Adunării Societăţii Naţiunilor şi la dezbaterile Conferinţei generale pentru dezarmare au fost profund impresionaţi de această veste. Într-o corespondenţă sosită la Bucureşti de la Geneva se sublinia faptul că evenimentele ce s-au declanşat în Extremul Orient la 18—19 septembrie 1931 au făcut ca problema manciuriană să fie „...privită ca foarte gravă din primul moment deoarece era pus în joc nu numai prestigiul Consiliului Societăţii Naţiunilor dar şi soarta Conferinţei generale a dezarmării în cazul cînd diferendul, neputînd fi rezolvat, ar fi generat în război"[1].

Speranţele Guvernului naţionalist al Chinei că va putea aplana conflictul prin negocieri directe cu japonezii s-au risipit foarte curînd.

Astfel, din ordinul autorităţilor naţionaliste chineze, la 21 septembrie reprezentantul chinez a adresat o scrisoare secretarului general al Societăţii Naţiunilor în care se menţiona faptul că situaţia în Manciuria se agrava rapid. „Informînd asupra faptelor expuse, se spunea în scrisoare, Republica Chineză, membră a Societăţii Naţiunilor, declară că s-a creat o situaţie care reclamă luarea măsurilor prevăzute de art. 11 din Pact. Din dispoziţia guvernului meu, am onoarea a vă ruga ca — în conformitate cu deplinele puteri pe care art. 11 din Pact le dă Consiliului — acesta să ia măsuri urgente ca să împiedice complicarea situaţiei care ameninţă pacea între popoare; să restabilească statu-quo-ante şi să fixeze natura şi întinderea reparaţiilor ce se cuvin Republicii Chineze" [2].

Consiliul Ligii Naţiunilor a început dezbaterile în jurul problemei manciuriene pe data de 22 septembrie. După audierea reprezentanţilor celor două părţi aflate în conflict, membrii Consiliului au autorizat pe preşedinte: a) să adreseze un apel către guvernele chinez şi japonez de a se abţine de la orice act susceptibil să ducă la înrăutăţirea situaţiei sau

[1] Arhivele Statului Bucureşti, fond Casa Regală, dosar 130/1931, f. 54—55.

[2] Alexandru Vianu, Zorin Zamfir, Constantin Buşe, Gheorghe Bădescu, *Relaţii internaţionale în acte şi documente*, vol. I, 1917—1939, Bucureşti, 1974, p. 167—168.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 34, nr. 6, p. 1149—1168, 1981

www.dacoromanica.ro

să prejudicieze asupra reglementării paşnice a problemei şi b) să caute, de acord cu reprezentanţii Chinei şi Japoniei, cele mai eficiente mijloace „...care ar permite celor două ţări să procedeze imediat la retragerea trupelor respective fără ca siguranţa vieţii naţionalilor lor ori protecţia bunurilor acestora să fie compromise" [3].

Guvernele chinez şi japonez au răspuns fără întîrziere preşedintelui Consiliului. Astfel, guvernul naţionalist al Chinei a declarat că-şi asumă în întregime răspunderea cu privire la protecţia supuşilor japonezi, insistînd asupra retragerii grabnice a trupelor nipone. Guvernul de la Tokio a declarat că a şi început retragerea unităţilor aflate în zona căii ferate, restul urmînd să fie retrase „...în măsura pe care o va permite siguranţa supuşilor săi şi apărarea Căii Ferate" [4].

Ulterior reprezentantul japonez la Societatea Naţiunilor a reluat afirmaţia că guvernul său nu are pretenţii teritoriale în Manciuria şi că este dornic să-şi retragă cît mai grabnic trupele, iar cel chinez a declarat că guvernul naţionalist al Chinei „...renunţă la trimiterea în Manciuria a anchetei... pe care o reclamase pînă atunci" [5].

În acele zile conflictul părea virtual închis.

Drept urmare, în zilele de 24 şi 29 septembrie, preşedintele Consiliului a prezentat Adunării comunicări asupra cursului evenimentelor din Extremul Orient exprimîndu-şi convingerea „...că bunăvoinţa părţilor şi fidelitatea lor la angajamentele internaţionale sînt cea mai bună garanţie pentru pacea lumii" [6].

În ciuda acestor declaraţii liniştitoare situaţia din Orientul Îndepărtat devenea tot mai încordată. Agresiunea japoneză a luat proporţiile unui război de cucerire. Guvernanţii de la Tokio şi în primul rînd comandamentele militare n-au întreprins nimic pentru încetarea operaţiunilor militare şi retragerea trupelor din Manciuria, ba mai mult, armata din Guangdong şi-a intensificat considerabil acţiunile [7].

Pe măsură ce trecea timpul guvernanţii niponi înăspreau tonul învinovăţind pe chinezi de agresiunea antijaponeză. Colonelul J. Kobayashi, preşedintele Asociaţiei pentru apărarea legitimă a drepturilor Japoniei, „Jiyeisha", afirma că „Japonia s-a aflat într-un caz de legitimă apărare admis juridiceşte atît de Covenant cît şi de Pactul Briand-Kellogg, în faţa agresiunii chineze, la început latentă, apoi deschisă, care a adus grave prejudicii drepturilor Japoniei şi securităţii supuşilor ei şi care a atins punctul culminant în momentul atentatului criminal comis în septembrie 1931, de către trupele chineze, împotriva căii ferate" [8].

Generalul Matsui, delegatul Japoniei la Conferinţa pentru dezarmare a prezentat un *Studiu asupra problemei Manciuriei şi dezarmarea* în care căuta să demonstreze că înarmarea şi nu dezarmarea corespunde

---

[3] Arh. Statului Bucureşti, fond Casa Regală, dos 130/1931, f. 54—55.
[4] *Ibidem*.
[5] *Ibidem*, f. 55.
[6] *Ibidem*, f. 56.
[7] *Istoria voini na Tihom Okeane*, tom. I, Izdatelstvo inostrannoi literaturi, 1957, p. 357—359.
[8] Colonel J. Kobayashi, *Le conflit sino-japonais et la Société des Nations*, Genève, 1932, p. 7.

www.dacoromanica.ro

intereselor şi situaţiei speciale a Japoniei căci „...regiunea Manciuriei şi Mongoliei este în mod curent considerată a doua regiune balcanică, în care interesele ruseşti, chineze, japoneze etc. se ciocnesc şi că în cea mai mare parte a cazurilor ne este imposibil să acordăm încredere sincerităţii internaţionale a vecinului nostru" [9]. În continuare, Matsui arată că în Extremul Orient este iminentă primejdia unei invazii a U.R.S.S. care cunoaşte o dezvoltare deosebit de dinamică: „...scopul principal al planului cincinal este dezvoltarea industriei grele, şi prin urmare a utilajului de război..."

În aceste condiţii Manciuria şi Mongolia s-ar găsi în prima linie, este imposibil de a nega că pretutindeni Rusia ar fi în opoziţie cu interesele noastre în aceste regiuni. Ca urmare, pentru păstrarea securităţii noastre este necesar să ne mobilizăm trupele acolo unde nu se poate prevede pînă la ce punct se vor complica lucrurile în condiţiile actuale" [10].

De altfel, în timpul dezbaterilor din cadrul Conferinţei pentru dezarmare reprezentantul japonez a pretins fără ezitare că „...înarmarea Imperiului constituie singurul mijloc efectiv pentru menţinerea păcii şi liniştii în întreaga Asie Orientală..." [11]

Perspectiva unui război dus de Japonia împotriva U.R.S.S. surîdea cercurilor politice reacţionare occidentale. De aceea, pînă către finele anului 1931 atitudinea marilor puteri din apus şi Statelor Unite a fost mai mult o încurajare a agresiunii japoneze în Manciuria decît o condamnare a ei.

Diverşi oameni politici occidentali au încercat să minimalizeze proporţiile evenimentelor din Manciuria. Bunăoară, Stimson, secretarul de stat al S.U.A., a declarat ambasadorului nipon că partea americană consideră incidentul din Manciuria ca rezultat al activităţii extremiste dusă de comandamentul armatei din Guangdong. Guvernul american îşi exprima convingerea că autorităţile nipone au capacitatea să se descurce în situaţia complicată creată [12].

Pentru a-şi păstra „popularitatea" în cercurile politice conducătoare japoneze, guvernul englez şi-a făcut cunoscută intenţia de a nu se lăsa implicat în vreun conflict internaţional. Lordul Reading, ministrul de externe al Angliei, a declarat că guvernul de la Londra nu voieşte ca englezii „...să se vadă amestecaţi luînd partea unuia sau altuia în conflictele internaţionale" [13]. Cu alte cuvinte: „Politica externă a...guvernului britanic, al cărui exponent este Lord Reading, este de a evita de a se angaja prea „à fond" în divergenţele internaţionale" [14].

Contele de Martel, ambasadorul Franţei în Japonia, exprimînd punctul de vedere al guvernanţilor de la Paris a declarat în acele zile de puternice frămîntări că în China viaţa şi bunurile străinilor nu sînt în siguranţă şi că justiţia chineză este incapabilă să asigure securitatea acestora, „Ja-

[9] Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, fond 71, dosare speciale, Conflictul chino-japonez, vol. 231, f. 185.
[10] *Ibidem*, f. 184.
[11] *Ibidem*.
[12] *Istoriia voini na Tihom Okeane*, tom. I, p. 191.
[13] Arh. Statului Bucureşti, fond Casa Regală, dosar 129/131, f. 8.
[14] *Ibidem*.

www.dacoromanica.ro

ponia, din contra, spune diplomatul francez, a introdus ordine, siguranţă, respectul proprietăţii, într-un cuvînt civilizaţia în diferite centre din Manciuria şi de-a lungul Căii Ferate sud-manciuriene, unde îşi extinde expansiunea economică" [15].

De altfel, într-o depeşă diplomatică sosită la Bucureşti din capitala japoneză în octombrie 1931 se preciza că : „Mai toţi şefii de misiuni din Tokio aruncă asupra Chinei răspunderea conflictului" [16].

Situaţia în Extremul Orient a evoluat însă contrar aşteptărilor şi speranţelor cercurilor politice conducătoare occidentale. Încurajaţi de atitudinea conciliatoare a puterilor occidentale militariştii niponi şi-au dezvoltat agresiunea în China de nord-est. La 25 noiembrie 1931 reprezentantul guvernului naţionalist al Chinei la Geneva a adus la cunoştinţa Consiliului Ligii Naţiunilor faptul că trupele japoneze se apropiau rapid de graniţa de sud-est a Manciuriei. Diplomatul chinez cerea Societăţii Naţiunilor să intervină energic spre a stăvili primejdioasa ofensivă a niponilor creînd la hotarele dintre Manciuria şi China Interioară o zonă demilitarizată unde să staţioneze drept garanţie trupe engleze, franceze şi italiene.

În acelaşi timp guvernul naţionalist chinez, prin reprezentantul său în capitala niponă, a început tratative cu şeful diplomaţiei imperiale promiţînd concesii japonezilor în China de nord-est cu condiţia ca Japonia să renunţe la orice alte pretenţii teritoriale.

Neîntîmpinînd o rezistenţă puternică şi organizată din partea autorităţilor de la Nanjing japonezii şi-au continuat ofensiva ocupînd Manciuria pînă în februarie 1932 [17].

În aceste circumstanţe, îngrijorate de perspectiva ofensivei nipone, puterile occidentale au fost de acord cu propunerea japonezilor, care nădăjduiau în continuare în complicitatea occidentalilor, de a crea o comisie care să ancheteze faptele la faţa locului şi să raporteze Consiliului Ligii Naţiunilor. Astfel, la 10 decembrie 1931 a luat fiinţă o comisie a Societăţii Naţiunilor în care intrau reprezentanţii Angliei, Franţei, Italiei, Germaniei şi S.U.A. (deşi nu era membră a organizaţiei de la Geneva). Conducerea comisiei a fost încredinţată diplomatului britanic Edward G. B. Lytton.

Cercurile diriguitoare de la Tokio şi în special comandamentul armatei, ofiţerimea ultrareacţionară, s-au dovedit decise să folosească toate mijloacele pentru a continua cursul agresiv al politicii japoneze în Extremul Orient. Pe această linie se înscrie şi incidentul izbucnit la Shanghai la 18 ianuarie 1932. M. I. Sladkovski apreciază pe bună dreptate că cercurile militariste japoneze pentru a exercita „...presiune asupra Ligii Naţiunilor şi a guvernului de la Nankin, pentru a slăbi atenţia lor asupra Manciuriei, Japonia la sfîrşitul lui ianuarie 1932, a atacat Shanghaiul" [18].

De asemenea, pentru a pune Forul de la Geneva şi Comisia Lytton în faţa unui fapt împlinit, autorităţile japoneze de ocupaţie au „stimulat"

---

[15] *Ibidem*, dosar 130/1931, f. 21.
[16] *Ibidem*, dosar 125/1931, f. 26.
[17] M. I. Sladkovski, *Kitai i Japonia*, Izdatelstvo „Nauka", Moskva, 1971, p. 145.
[18] *Ibidem*, p. 146.

www.dacoromanica.ro

Comitetul executiv al Provinciilor de nord-est, prezidat de Chao Hsin Po, să dea publicității în ziua de 18 februarie 1932, *Declarația privind formarea statului Manciuko*. Această declarație de „independență" a Manciuriei a fost aprobată de către consfătuirea a 600 de persoane convocată la 28 februarie același an tot din „impulsul" comandamentului armatei din Guangdong.

La 1 martie 1932, „Convenția manciuriană", tot o creație japoneză, a încredințat regența provizorie a noului stat lui Henrik Pu Yi, fostul împărat al Chinei detronat în anul 1911 de revoluția victorioasă [19].

Concomitent, propaganda imperialistă niponă a desfășurat o activitate susținută pentru a crea pe plan internațional, în jurul statului marionetă Manciuko o atmosferă favorabilă și a determina recunoașterea lui [20], ca și recunoașterea intereselor speciale ale Japoniei pe pămîntul manciurian [21].

Comisia de Studiu a Societății Națiunilor sau Comisia Lytton, cum i s-a mai spus, a sosit în capitala Japoniei în februarie 1932, unde a stat pînă la 8 martie. În acest interval de timp, membrii comisiei au avut întrevederi cu diverse personalități de primă mărime din conducerea imperiului. Astfel, în ziua de 3 martie comisia a fost primită, cu un fast deosebit, în audiență la împărat. De asemenea, membrii comisiei au avut la 29 februarie o întrevedere îndelungată cu Inukai, Președintele Consiliului de miniștri, iar la 3 martie cu Ministrul Afacerilor Externe japonez, Yoshizawa.

După aceea, Comisia Lytton s-a deplasat la Osaka unde s-a întîlnit cu diverse personalități și, în primul rînd, cu reprezentanții Camerii de Comerț din localitate.

După încheierea acestei prime etape, Comisia și-a continuat activitatea pe continent. În perioada 14—26 martie reprezentanții Genevei s-au oprit la Shanghai unde au avut loc 15 întrevederi printre care menționăm următoarele: convorbirea de la 16 martie cu generalul Mac Naghten, Președintele Consiliului municipal, întrevederea din ziua de 18 martie cu Vice-Amiralul Nomura și Contra-Amiralul Shiozawa, întrevederile de la 22 martie cu reprezentanții Camerii de Comerț japoneze din marea cetățelă chineză, cu reprezentanții industriali și comerciali chinezi, cu Matsuoka, reprezentantul personal al lui Yoshizawa la Shanghai.

În ziua de 25 martie, ultima a ședерii la Shanghai, Comisia Lytton s-a întîlnit cu: reprezentanții Camerii de Comerț chineze din localitate, cu reprezentanții Societății de ajutorare a refugiaților de război, cu delegații organizațiilor muncitorești din regiunea Shanghai etc.

În continuare, Comisia de Studiu a Societății Națiunilor a poposit, pentru perioada 26 martie — 1 aprilie, la Nanjing, unde au avut zece întrevederi. Trebuie remarcate întîlnirile cu membrii guvernului națio-

---

[19] *Istoriia voini Tihom Okeane*, Tom. I, p. 205—207; M. I. Sladkovski, *op. cit.*, p. 145; J. B. Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, Cinquième édition prolongée jusqu'à 1970, Delloz, Paris, 1971, p. 145; Eugeniu Săvulescu, *De la criză la război*, București, 1936, p. 89.

[20] Zamfir Zörin, *Societatea Națiunilor și agresiunea japoneză în China de nord-est*, în *Relații internaționale în perioada interbelică*, Edit. politică, București, 1980, p. 203.

[21] Colonel J. Kobayashi, *op. cit.*

www.dacoromanica.ro

nalist chinez, în zilele de 29, 30, 31 martie şi 1 aprilie, cu reprezentanţii universităţilor chineze din ziua de 30 martie şi pe data de 1 aprilie, cu reprezentanţii presei chineze. Comisia Lytton şi-a încheiat prima parte a activităţii în acest mare şi pitoresc oraş cu o audienţă la Preşedintele Guvernului naţionalist chinez.

În zilele de 4 şi 5 aprilie, membrii Comisiei Lytton s-au aflat la Hankeu unde au avut şapte întrevederi după care au revenit la Nanjing pe data de 7 aprilie pentru a se întreţine cu Lo Wen-kan, Ministrul Afacerilor Externe în Guvernul naţionalist chinez. În ziua de 9 aprilie Comisia Lytton a avut două întrevederi în oraşul Tientsin. Între 9 şi 19 aprilie ea şi-a desfăşurat activitatea în Beijing unde a avut douăzeci de întrevederi. Dintre acestea sînt demne de reţinut următoarele: întrevederea cu Mareşalul Chang Hsueh-liang, care a avut loc în ziua de 12 aprilie, întîlnirile din ziua de 14 aprilie, cu prinţi şi reprezentanţi ai nobilimii manciuriene şi mongole, ca şi cea cu Locotenent-colonelul H. Nagatsu, ataşatul militar adjunct japonez la Beijing.

Comisia de Studiu a Societăţii Naţiunilor a făcut trei vizite la Mukden. Prima vizită a avut loc între 21 aprilie şi 2 mai. În acest răstimp ea a avut 14 întrevederi. Dintre acestea sînt demne de menţionat următoarele: întrevederea cu Morishima, reprezentantul consulatului general japonez, din ziua de 23 aprilie; întrevederea de la 24 aprilie cu Locotenentul general Honjo, comandant şef al armatei din Guangdong, cea cu Kawamura, reprezentantul Asociaţiei budiste, care a avut loc la 27 aprilie, ca şi întrevederea lui Lytton cu Kori, reprezentantul personalului Căii ferate sud-manciuriene din ziua de 24 aprilie.

A doua vizită la Mukden a avut loc în perioada 21—25 mai, cînd membrii comisiei s-au întreţinut din nou cu Morishima, consulul general japonez interimar.

Cea de a treia vizită la Mukden s-a efectuat în zilele de 30 mai — 4 iunie. În acest răstimp Comisia Lytton a avut întrevederi cu Tsang Shih-yi, guvernatorul Provinciei Fengtien şi cu generalul Ting.

În perioada 2—7 mai, Comisia de Studiu a Societăţii Naţiunilor şi-a desfăşurat activitatea la Changchun unde a avut 18 întrevederi.

Dintre acestea se remarcă întrevederile din ziua de 3 mai cu generalul de brigadă Doihara şi cu Shie Chie-hsi, Ministrul Afacerilor Externe al statului marionetă Manciuko. La 4 mai, membrii comisiei s-au întreţinut cu Cheng Hsiao-hsu, Primul ministru al statului Manciuko. Vizita comisiei la Changchun s-a încheiat cu o audienţă la Pu Yi, „şeful puterii executive a Manciuko".

Comisia de Studiu a Societăţii Naţiunilor s-a oprit pe perioada 9—21 mai în oraşul Harbin. În acele zile au avut loc 13 întrevederi, printre care demne de subliniat sînt următoarele: întrevederile avute la 11 mai cu generalul Hirose, comandantul diviziei a X-a a armatei din Guangdong, şi cu primarul oraşului Harbin, Pao Kuan-chen. La 13 mai membrii comisiei s-au întreţinut cu Yoshida, şeful sucursalei Casei Mitsui, iar la 17 mai cu reprezentanţii organizaţiilor ruşilor albi din Harbin. La Tsitsihar, Comisia Lytton a făcut un scurt popas, 22—24 mai, cu care prilej a avut cinci întrevederi.

Între 26 şi 30 mai, ea s-a aflat la Daïren unde a avut şapte întrevederi. Dintre acestea se remarcă cele avute cu principalii directori ai Căii

www.dacoromanica.ro

ferate sud-manciuriene din ziua de 26 mai și cu Yamaoka, guvernatorul din Guangdong la 27 mai.

În ziua de 4 iunie Comisia Lytton a avut la Chinchow o întrevedere cu generalul Nishi, comandantul celei de a VIII-a divizii a armatei din Guangdong.

În ziua următoare membrii comisiei s-au oprit la Shanhaiguan pentru a se întreține cu generalul Ho Chu-kou.

Revenind la Beijing, Comisia de Studiu a Societății Națiunilor a rămas o perioadă mai lungă, 5 și 28 iunie, în care timp a avut cinci întrevederi. În zilele de 14 și 15 iunie a avut loc o amplă discuție cu generalul Wang I-chek, fostul comandant al cazărmilor din nordul Mukdenului.

În acest răstimp, Comisia Lytton și-a întrerupt activitatea de la Beijing pentru a se deplasa pentru o zi la Tsingtao, 9 iunie, unde s-a întreținut cu reprezentanții organizațiilor muncitorești.

După ce și-a încheiat activitatea Comisia Societății Națiunilor a revenit la Tokio unde s-a întreținut la 6 iulie cu amiralul Saito, noul șef al guvernului japonez, în locul lui Inukai, asasinat la 15 mai, cu generalul Araki, Ministru de război al imperiului, la 9 iulie și în zilele de 12 și 14 iulie cu contele Uchida, Ministrul nipon al Afacerilor Externe [22].

Evident, Comisia de Studiu a Societății Națiunilor a desfășurat o activitate intensă, neobosită, a discutat cu un număr impresionant de oameni, între care multe personalități ale vieții politice, sociale, ofițeri superiori aparținînd ambelor părți aflate în conflict, a vizitat locurile care au cunoscut pîrjolul războiului, putînd să-și formeze o opinie completă privind cauzele războiului din Extremul Orient, natura lui și posibilitățile de a-l stinge.

Pe baza unui impresionant volum de informații, comisia a trecut la redactarea raportului. La 4 septembrie 1932 acest document era încheiat, iar la 30 septembrie guvernele chinez și japonez au primit cîte un exemplar. În ziua de 2 octombrie 1932 el a fost dat publicității.

Raportul Comisiei Lytton se compune din trei părți.

Partea I-a cuprindea *Raportul preliminar al Comisiei de studiu (Mukden 29 aprilie 1932)*.

În primul capitol al acestei prime părți comisia menționează că a studiat starea de lucruri din această zonă frămîntată, și situația generală a celor două țări aflate în conflict, Japonia și China, a vizitat numeroase centre din arhipelagul japonez și de pe continent, a avut numeroase întrevederi cu personalități politice, membri ai celor două guverne, cu reprezentanți ai vieții economice și sociale din ambele țări, etc.

Cu toate acestea membrii comisiei se declară în imposibilitate să raporteze în ce măsură se îndeplinesc și se respectă cele trei puncte ale rezoluției din 30 septembrie 1931 și anume:

a) retragerea trupelor japoneze în zona liniei ferate; b) asumarea răspunderii de către guvernul chinez a securității cetățenilor japonezi și a bunurilor lor; c) luarea de măsuri de către guvernele japonez și chinez pentru a nu lărgi incidentul și a agrava situația.

[22] Société des Nations, Appel du Gouvernement chinois, Documents annexés au Rapport de la Commission d'étude, Genève, la 15 novembre 1932, VII, Annexes, Annexe B, Liste de entretiens.

www.dacoromanica.ro

Cel de-al doilea capitol este mult mai vast şi el se referă la situaţia de fapt din Manciuria, la apariţia, sub „imboldul" japonezilor, a statului Manciuko, a instituţiilor lui. De asemenea, sînt prezentate şi „Forţele opuse trupelor japoneze şi armatei statului Manciuko". Din datele prezentate în raport mişcarea antijaponeză este impresionantă, situaţia ocupanţilor japonezi şi a autorităţilor Manciuko nu era deloc uşoară[23].

Partea a II-a începe cu un *Supliment la Raportul Comisiei de Studiu* şi conţine patru anexe:

Anexa A, prezintă *Lista documentelor comunicate Comisiei de către cei doi Asesori.*

Anexa B, conţine *Lista întrevederilor*, asupra cărora ne-am oprit mai sus;

Anexa C, cuprinde un *Raport asupra declaraţiilor verbale sau scrise în limba chineză, prezentate de delegaţii diferitelor asociaţii Comisiei, în Manciuria*;

Anexa D, are titlul: *Notă privind posibilitatea de fuzionare a intereselor feroviare chineze şi japoneze în Manciuria*;

Partea a III-a a Raportului Comisiei Lytton cuprindea nouă studii cu titluri deosebit de sugestive:

Studiul nr.1 — *Memorandum asupra chestiunilor feroviare*;

Studiul nr.2 — *Care este importanţa economică a Manciuriei pentru Japonia*;

Studiul nr.3 — *Migraţiunile chineze spre Manciuria*;

Studiul nr. 4 — *Memorandum asupra finanţelor publice în Manciuria, înainte şi după 18 septembrie 1931*;

Studiul nr. 5 — *Monedele Provinciilor din Nord-Est, cu un supliment privind Banca Centrală „Manciuko"*;

Studiul nr. 6 — *Comerţul Manciuriei cu China propriu-zisă şi cu ţările străine*;

Studiul nr. 7 — *Plasamentele capitalurilor chineze, capitalurilor japoneze şi altor capitaluri străine în Manciuria*;

Studiul nr. 8 — *Memorandum privind boicotajele şi interesele japoneze în China*;

Studiul nr. 9 — *Probleme coreene în Manciuria, considerate ca factori în diferendul chino-japonez*"[24].

Pentru examinarea situaţiei create în Extremul Orient după agresiunea japoneză în China de nord-est Comisia Societăţii Naţiunilor a depus nu numai un impresionant volum de muncă, dar a fost nevoită să depăşească prin eforturi considerabile obstacole ridicate prin felurite manevre de către ocupanţii niponi. De altfel, în raport se precizează că „Toate delegaţiile, fără excepţie, au fost prezentate Comisiei de către funcţionarii japonezi şi sîntem îndreptăţiţi să credem că expunerile care i s-au remis au fost în prealabil examinate şi aprobate de autorităţile japoneze. Nici o expunere n-a fost transmisă de vreo delegaţie sau asociaţie care să nu fi fost prezentată de către funcţionarii japonezi[25].

---

[23] *Ibidem*, Rapport préliminaire de la Commission d'étude, Moukden, le 29 avril 1932.

[24] *Ibidem*.

[25] *Ibidem*, Annexe C. Rapport sur les déclarations ou exposes écrits ou imprimes en chinois présentés par les Délégues de diverses Associations à la Commission de la Société des Nations en Mandchourie.

www.dacoromanica.ro

Pentru opinia publică a lumii, poziţia Comisiei Societăţii Naţiunilor a fost exprimată de Lytton într-o cuvîntare rostită în ziua de 28 martie 1932 la Nanjing în faţa oficialităţilor chineze, ca răspuns la discursurile lui Wang Ching-wei, Preşedintele Comitetului Executiv şi al lui Lin Sen, Preşedintele Guvernului Naţional: „Dumneavoastră aţi spus că poporul chinez nu are decît o aspiraţie: menţinerea integrităţii teritoriale şi administrative. Eu pot, fără dificultate, să vă dau asigurarea că aceasta va fi una din condiţiile oricărei reglementări efectuate de Societate. Societatea nu va recomanda membrilor săi o acţiune incompatibilă cu obligaţiile lor contractuale"[26].

Raportul întocmit oglindeşte integral atitudinea politică conciliatoare faţă de agresori, pe de o parte, iar pe de alta interesele marilor puteri imperialiste pentru exploatarea imenselor bogăţii ale Manciuriei.

Astfel, în loc să demaşte cu fermitatea cuvenită pe japonezi pentru încălcarea brutală a normelor dreptului internaţional, Comisia Lytton, punînd alături de victimă, pe agresor, s-a situat pe poziţia unei condamnări pasive. Ba, mai mult, raportul recunoaşte existenţa unor interese speciale ale Japoniei în Manciuria. De altfel, Studiul nr. 2 al menţionatului raport se intitulează sugestiv: *Care este importanţa economică a Manciuriei pentru Japonia*"[27].

Bogăţiile Manciuriei au atras de mult atenţia cercurilor de afaceri japoneze care au plăsmuit după exemplul Apusului, planul înfăptuirii unui aşa numit „bloc economic" cu Manciuria. „Ideile de bloc economic au pătruns larg din Occident în Japonia. Ideea unui bloc între Imperiul nipon şi Manciuria se regăseşte adesea sub pana oamenilor politici, ziariştilor, universitarilor niponi. Într-un articol, se relatează în raport, apărut puţin înainte de venirea sa la putere, actualul ministru al Comerţului şi Industriei arăta formarea de blocuri economice în lume, blocul american, rus, european, britanic. Imperiul nipon trebuia, de asemenea, să formeze un bloc economic cu Manciuria...Manciuria poate să fie, în viitor, pentru Japonia suprapopulată, de un mare ajutor economic"[28].

Credincioasă politicii conciliatoare faţă de agresori, a guvernanţilor occidentali, Comisia Lytton a căutat să explice şi să justifice interesele speciale ale Japoniei în Manciuria. „Cu excepţia mătăsii, se apreciază în raport, insulele nipone nu produc ele însele, în măsura necesităţilor, nici unul din produsele brute pe care le prelucrează. Din 1927 pînă în 1930, cifra anuală medie a importurilor de materii prime în stare brută a atins 1.104.912.000 yeni; deficitul balanţei comerciale a acestor produse depăşea 1.000.000.000 yeni. El era de şapte ori superior deficitului general al balanţei comerciale.

---

[26] Arh. M.A.E. fond 71, dosare speciale, Conflictual chino-japonez, vol. 231, Communiqué à l'Assemblée au Conseil et aux Membres de la Société, Appel du gouvernement chinois, Communication de la Délégation chinoise. Note du Secrétaire général, Genève, le 8 avril, 1932, f. 210—211.

[27] Société des Nations. Documents annéxes...Annexes, Etude nr. 2, Quelle est l'importance économique de la Mandchourie pour le Japan, p. 76—85, 95.

[28] *Ibidem*, p. 96.

www.dacoromanica.ro

Japonia trebuie să importe în întregime bumbacul şi lîna pe care le consumă, în întregime, cauciucul sau două cincimi din lemnul său, cea mai mare parte a metalelor sale (în afară de cupru), peste nouă zecimi din minereul său de fier, aproape nouă zecimi din uleiurile şi petrolul său.

De fapt, exceptînd mătasea, singurele materii prime pe care Japonia şi le procură din Manciuria sînt fonta, cărbunele şi uleiul. Produse necesare, toate trei, industriei grele, produse indispensabile apărării naţionale"[29].

Aceasta este implicaţia pe care o consemnează Comisia Lytton în raportul ei privitoare la pătrunderea capitalului japonez în economia manciuriană. „Japonezii sînt incontestabili străinii care au plasat multe capitaluri în Manciuria — se spune în documentul Comisiei de Studiu a Societăţii Naţiunilor, şi se bucură, pentru a spune astfel, de un monopol al plasamentelor străine în Manciuria de Sud. Cu toate că japonezii au plasat capitaluri pretutindeni în Manciuria de Sud şi în teritoriile ocupate, ei au făcut, de asemenea, plasamente importante în Manciuria de Nord şi le-au sporit în această regiune în cursul ultimilor ani"[30].

Comisia Lytton în raportul ei se opreşte şi asupra intereselor altor puteri în această bogată zonă a continentului asiatic, de care trebuie să se ţină seamă.

Capitalul englez deţinea poziţii foarte puternice în Manciuria. Sume importante erau investite în Calea ferată Beijing-Mukden şi în aproximativ 25 întreprinderi dintre care cele mai importante erau : sucursalele celor două mari bănci, o întreprindere de tabac, o întreprindere de distribuţie a petrolului, mai multe case de import-export şi cîteva agenţii de navigaţie[31].

În ordine, urmează capitalurile americane, circa patru milioane şi jumătate dolari-aur, investiţi îndeosebi la Harbin, în regiunea Daïren şi Mukden. Principalele organizaţii comerciale americane în Manciuria erau : două mari societăţi de petrol, mai multe sucursale ale unei mari bănci, case de vînzare a automobilelor şi altor maşini, o mare întreprindere de material agricol, cîteva case de import-export şi cîteva agenţii de asigurări şi navigaţie[32].

Raportul comisiei Lytton menţionează existenţa capitalului unor ruşi albi, oameni de afaceri, plasat pe poziţii solide în economia manciuriană. „Ruşii „albi", se spune în document, au plasat în Manciuria capitaluri considerabile. Ei posedă mine şi păduri importante în participare cu chinezi şi exploatează un mare număr de mici manufacturi şi întreprinderi comerciale"[33].

Capitalul francez ca şi cel german, deşi prezent în Manciuria, era situat pe poziţii inferioare.

Din paginile raportului Comisiei de Studiu a Societăţii Naţiunilor rezultă că interesele contradictorii ale puterilor străine erau prezente şi în comerţul cu Manciuria.

Principalii clienţi ai Manciuriei erau în 1929, în ordinea importanţei, următorii : Japonia, împreună cu posesiunile ei, China propriu-zisă,

---

[29] *Ibidem*, p. 85.

[30] *Ibidem*, Étude nr. 7, Placements de capitaux des capitaux chinoise, des capitaux japonaise et d'autres capitaux étrangers en Mandchourie, p. 215.

[31] *Ibidem*, p. 218.

[32] *Ibidem*.

[33] *Ibidem*, p. 216, 21

www.dacoromanica.ro

Olanda și Indiile Olandeze, Regatul Unit al Marii Britanii cu posesiunile lui, Statele Unite ale Americii împreună cu Insulele Filipine, Germania, Belgia, Danemarca. Uniunea Sovietică ocupa un loc destul de însemnat în comerțul manciurian, înscriindu-se ca atare după Japonia și China. Principalii furnizori ai Manciuriei au fost în această perioadă aceleași țări în aproximativ aceeași ordine a importanței. „În 1930, se spune în raport, țările cliente au rămas în aceeași ordine unele în raport cu altele, și țările furnizoare, de asemenea, cu excepția Belgiei, pe de o parte, Olandei și posesiunilor ei, pe de altă parte, care și-au schimbat mutual rangul"[34].

Reliefînd existența pe lîngă interesele japoneze și a intereselor altor puteri, raportul Comisiei Societății Națiunilor lăsa să se înțeleagă că Japonia nu putea și nici nu avea dreptul să acționeze singură în acest imens spațiu al continentului asiatic. De aceea creșterea vertiginoasă a puterii capitalului japonez în nord-estul chinez, aparția statului marionetă Manciuko, supus întrutotul Imperiului nipon, au stat în atenția anchetatorilor ca o problemă de importanță maximă.

În raportul preliminar al Comisiei Lytton se arata că în urma întrevederilor avute cu un însemnat număr de oameni, multe personalități reprezentative din cele două țări, s-a ajuns la concluzia că îndată ce a izbucnit conflictul în Manciuria, autoritățile nipone și îndeosebi conducătorii armatei au și trecut la separarea acesteia de China. În capitolul al doilea, intitulat: *Situația de fapt în Manciuria*, se relatează că în cursul desfășurării evenimentelor administrația locală manciuriană a suferit schimbări esențiale. Astfel, așa numitele „Comitete pentru menținerea păcii și ordinii", înființate din inițiativa și sub impulsul ocupanților japonezi la finele anului 1931, au fost „înlocuite de o autoritate instituită la 9 martie 1932, sub numele de „Guvern al Manciuko"[35].

Curînd după aceasta autoritățile japoneze de ocupație au organizat forțele armatei ale Manciuko, care împreună cu trupele nipone urmau să asigure „noua ordine". Armata Manciuko, cum erau numite de japonezi forțele armate ale statului marionetă „... a fost creată, se precizează în raport, cu sprijinul autorităților militare japoneze. Un mare număr de ofițeri japonezi în retragere sau aparținînd încă armatei japoneze au fost angajați ca consilieri militari și numărul lor este în creștere. Un ofițer de Stat major japonez a fost numit consilier pe lîngă „Departamentul apărării al Guvernului Manciuko la Changchun[36].

La sfîrșitul lunii martie 1932, efectivele forțelor militare ale guvernului Manciuko era de circa 85.000 de soldați și ofițeri. Tot în scopul „apărării" ordinii în noul stat — se menționează în raport — a fost creat și un corp de poliție care număra 119 000 oameni[37].

Pe baza unor ample informații, Comisia Lytton a consemnat în raportul ei existența unei puternice rezistențe antijaponeze ceea ce stîrnea o vie îngrijorare printre ocupanții japonezi și autoritățile statului marionetă.

---

[34] *Ibidem*, Etude nr. 6, Le commerce de la Mandchourie avec la Chine proprement dite et avec les pays étrangers, p. 197.

[35] *Ibidem*, Première Partie, Rapport preliminaire ... p. 7.

[36] *Ibidem*, p. 8.

[37] *Ibidem*.

www.dacoromanica.ro

Comisia Societăţii Naţiunilor a fost informată la Beijing de către generalul Chang Hsueh-liang că forţele antijaponeze ar totaliza circa 190.000 de oameni bine înarmaţi şi organizaţi. Mai tîrziu, prin retragerea dincoace de Marele Zid a 50.000 de oameni, au rămas totuşi 140.000, o forţă considerabilă de care atît ocupanţii cît şi trădătorii manciurieni erau siliţi să ţină seamă. Chiar autorităţile japoneze de ocupaţie au recunoscut că forţele antijaponeze rămase în afara Zidului totalizau 110.000 oameni. Japonezii însă adăugau faptul, neverificat, că din aceste efective 60.000 s-au integrat în „armata Manciuko", 30.000 au rămas în continuare la NE de Girin acţionînd împotriva japonezilor şi trădătorilor din fruntea statului Manciuko, iar 20.000 „. . .probabil să fi intrat în ceea ce se cheamă corpul de voluntari"[38].

Comisia Lytton deţinea informaţii că forţele antijaponeze nu se limitau la cele menţionate de generalul Chang Hsueh-liang, ele erau mult mai numeroase şi mai puternice. Astfel, la NE de Harbin acţionau sub comanda generalului Li Thou, Armata Apărării, Girinului cu un efectiv de 30.000 de luptători şi gărzile Căii ferate chineze de Est comandate de generalul Ting Chiao.

La N.E. de Mukden, într-o vastă regiune, îşi desfăşurau activitatea 10.000 de oameni, comandaţi de generalul Li Hui-cheng. Resturile celei de a IX-a brigăzi de cavalerie, totalizînd circa 3 000 oameni, acţionau la N.E. de Jehol.

Raportul consemnează existenţa în regiunile occidentale ale provinciei Fengtien cunoscuta armată de N.E. a voluntarilor antijaponezi cu un efectiv de aproximativ 15.000 de luptători, după unele mărturii, 2500 după altele.

În preajma Mukdenului, operau unităţile armatei naţionale a voluntarilor din NE, cu efective necunoscute, comandate de generalul Wou Tehin-tsin. De asemenea, este menţionată armata voluntară din Jehol, un corp de 3000 oameni, comandat de Tang You-liu, bine instruit şi disciplinat.

În regiunea Shanghaiguan şi parte din Tunhua şi Tienpaoshan acţionau mai multe corpuri de voluntari, de mai mică însemnătate, al căror efectiv nu era cunoscut.

Raportul preliminar include, pe bună dreptate, în rîndul forţelor antijaponeze pe aşa numiţii bandiţi, după părerea noastră este vorba de partizani, în efectiv de 4000 oameni, care luptau împotriva ocupanţilor şi autorităţilor Manciuko. „În afară de aceşti bandiţi, se semnalează în raport şi o unitate specială de 12.000 de bandiţi la nord şi est de Girin, care ar coopera cu forţele chineze de la NE de Harbin"[39].

Din toate acestea rezultă că, cu toate succesele militare obţinute, poziţiile nipone în Manciuria erau departe de a fi sigure. Rezistenţa antijaponeză, încă puternică, se manifesta sub cele mai variate forme, predominînd deocamdată lupta armată.

O însemnată parte a celor chestionaţi asupra apariţiei statului Manciuko, forţelor care l-au creat, rolului şi rostului acestui stat în Orien-

[38] *Ibidem.*
[39] *Ibidem*, p. 8—9.

www.dacoromanica.ro

tul Îndepărtat s-a situat pe poziţii projaponeze. Chang Chung, reprezentant al aşa ziselor Asociaţii populare din cele Trei Provincii a declarat că statul Manciuko a luat naştere prin voinţa poporului. „Declaraţia, se spune în raportul Comisiei Lytton, conţine un panegiric al imenselor resurse nedezvoltate ale „Manciuko", care ar putea să fie exploatate cu ajutorul capitalului străin, sub un regim al „porţilor deschise" şi al „facilităţilor egale pentru toţi"[40].

Alte declaraţii făcute Comisiei Societăţii Naţiunilor „...aclamă reîntoarcerea în Manciuria a vechiului lor împărat Pu-Yi şi „insistă asupra avantajelor care ar putea să rezulte de pe urma politicii „porţii deschise" şi „facilităţilor egale". În multe declaraţii intervenţia armatei japoneze este considerată „fericită" deoarece ea a venit să înlăture pe „vechii guvernatori militari despotici"[41].

Referirea repetată la principiul „porţii deschise" sau al „facilităţilor egale pentru toţi" care, chipurile, putea să fie aplicat şi respectat numai în condiţiile statului Manciuko", avea ca scop să liniştească şi să cîştige bunăvoinţa Comisiei Lytton şi în final a marilor puteri faţă de Japonia şi politica ei în această uriaşă zonă din Extremul Orient, faţă de statul creat de ea în Manciuria.

Ilichun, reprezentantul Ligii manciuro-monogole din Harbin, afirmînd că în Manciuria existau „între şase şi zece milioane oameni avînd sînge manciurian", susţinea că aceştia „continuă să rămînă fideli în spirit dinastiei manciuriene...find antirepublicani şi că ei doreau să rupă legăturile cu Republica chineză"[42].

Pe parcursul anchetei, Comisia Societăţii Naţiunilor a înţeles adevărata faţă a lucrurilor şi-a consemnat-o în raport. Astfel, partizanii statului Manciuko erau oameni „care căutau să se răzbune pentru nişte nedreptăţi grave personale comise faţă de ei de către funcţionari şi soldaţi ai vechiului regim.

Funcţionari care nu pot să găsească de lucru nicăieri.

Diverşi Manciurieni, aparţinînd îndeosebi clanului imperîal, care căutau posturi pentru ei înşişi şi părinţii lor.

O mică minoritate de Chinezi care consideră situaţia politică actuală în China ca disperată şi care vor să muncească într-o altă ţară.

Diferiţi Chinezi şi Mongoli momiţi de către japonezi cu bani, posturi şi onoruri.

Funcţionari care au fost constrînşi să muncească pentru „Manciuko" şi care sînt acum compromişi fără speranţă.

Oameni simpli, de exemplu, oameni din armată şi funcţionari inferiori, care depind de noul Stat pentru nevoile materiale ale existenţei lor"[43].

Toţi aceşti oameni erau lipsiţi de convingeri profunde şi idealuri fiind preocupaţi doar de interese personale şi egoiste de clasă, sau, ca în cazul ultimei categorii, doritori să cîştige un pumn de orez, hrana cotidiană.

După datele furnizate de un general chinez promanciuko rezultă că în favoarea politicii japoneze în Manciuria şi a statului Manciuko se

[40] *Ibidem.*
[41] *Ibidem*, p. 23.
[42] *Ibidem*, p. 24.
[43] *Ibidem*, p. 26.

www.dacoromanica.ro

pronunțau : „2 milioane de oameni de naţionalitate manciuriană (inclusiv familiile) ; 2 milioane de oameni de naționalitate chineză (inclusiv familiile) ; 1 milion de Mongoli ; 900.000 Coreeni ; 250.000 rezidenți japonezi"[44].

În concluzie raportul sublinia faptul că marea majoritate a populaţiei, peste 80 % din numărul total al locuitorilor Manciuriei, era profund ostilă statului Manciuko şi agresorilor japonezi. Inima lor, se spune în raport referitor la covîrşitoarea majoritate a locuitorilor Manciuriei, este îndreptată spre China, fidelitatea şi legăturile ei profunde sînt întrutotul chinezeşti. Ea poate să se supună forţei, dar ea este cu totul împotriva oricărui guvern nechinezesc. (Ceea ce nu înseamnă necesarmente că ea doreşte reîntoarecerea vechilor guvernatori chinezi ; fidelitatea ei pare să fie impersonală şi se adresează mai degrabă Chinei şi culturii chineze decît personalităților chineze)"[45].

Gîndurile şi năzuinţelor oamenilor muncii din Manciuria se îndreptau spre acea Chină care se înfiripa prin munca şi lupta eroică a comuniştilor chinezi. Constituirea, la 7 noiembrie 1931 a Republicii chineze a consiliilor de deputaţi condusă de un guvern central în frunte cu Mao Zedong a avut un răsunet puternic în mijlocul populaţiei manciuriene. La aceasta au contribuit într-o măsură deosebit de importantă organizaţiile comuniste din Manciuria, a căror activitate s-a intensificat considerabil, avînd ca ţel principal formarea unui front naţional unic împotriva agresorilor niponi. Partidul Comunist Chinez devenea forţa organizatorică de căpetenie a luptei antijaponeze.

Publicarea raportului Comisiei de Studiu a Societăţii Naţiunilor, a provocat o nemulţumire furioasă în rîndul cercurilor politice conducătoare japoneze şi îndeosebi în mijlocul ofiţerimii reacţionare.

Raportul Legaţiei române din Tokio din 6 octombrie 1932 relatează reacţiile manifestate de cercurile oficiale nipone şi în special de cele militare, precum şi de presa de dreapta.

În şedinţa din 5 octombrie Consiliul de miniştri şi-a exprimat în unanimitate nemulţumirea faţă de raport. Cîţiva miniştri în frunte cu generalul Araki s-au pronunţat răspicat împotriva raportului, motivînd că Comisia Lytton a stat în Manciuria numai două săptămîni, timp insuficient pentru a lua cunoştinţă de adevărata situaţie de acolo.

Făcîndu-se ecoul cererilor ofiţerimii reacţionare, generalul Araki a declarat că armata japoneză pretinde suprimarea ultimilor două capitole din raport care cuprindeau sugestiile comisiei, pe următoarele motive : a) rezoluţia care a fost adoptată în şedinţa din 10 decembrie 1931 de către Consiliul Ligii, Comisia Lytton n-a fost autorizată în nici un fel să adauge la raport concluzii de felul celor cuprinse la capitolele 9 şi 10 ; b) prezentarea acestor concluzii pe lîngă faptul că nu se încadrau în limitele împuternicirilor date de Ligă erau chiar împotriva spiritului acesteia, care are misiunea de a fi arbitru în neînţelegerile internaţionale şi nu de a pronunţa sentinţe ; c) „incidentul" din Manciuria trebuia să fie considerat încheiat în momentul în care Japonia a recunoscut Manciuko[46].

---

[44] *Ibidem.*

[45] *Ibidem.*

[46] Arh. M.A.E., Societatea Naţiunilor, dosar 42, f. 1, (1933—1939), Publicarea raportului Lytton. Impresiunea produsă în Japonia (nepaginat).

www.dacoromanica.ro

Colonelul Homma, şeful Biroului presei din Ministerul de Război al Japoniei, într-un articol apărut în ziarul „Japan Times" din 5 octombrie, apreciază că raportul Comisiei Lytton era redactat într-o „frazeologie euphemistică", cu puţine cuvinte de critică la adresa Japoniei, dar citit printre rînduri cu acuzaţii grave la adresa ei.

Concluziile raportului erau după colonelul Homma, în întregime neacceptabile, făcute parcă mai mult pentru a complica situaţia decît pentru a soluţiona conflictul chino-japonez. Propunerile cuprinse în concluziile raportului ameninţă să ducă la complicaţii foarte serioase în relaţiile dintre Japonia şi Societatea Naţiunilor, se aprecia în finalul articolului[47].

Consiliul Privat, reunit în şedinţă extraordinară tot la 5 octombrie, a atacat cu vehemenţă raportul Comisiei Lytton. Cîţiva membri ai Consiliului s-au situat pe poziţia desconsiderării totale a raportului. Cei mai numeroşi fără a se pronunţa împotrivă, au solicitat răbdare pe motiv că guvernul nipon a cerut Ligii un răstimp pentru a-şi prezenta observaţiile. În unanimitate Consiliul a sfătuit guvernul să atragă atenţia Forului de la Geneva asupra erorilor cuprinse în raportul Lytton[48].

Un funcţionar superior al Ministerului Imperial al Afacerilor Externe, într-un interviu acordat în aceleaşi zile, arăta că guvernul japonez intenţionează să nu ţină seama de cele două capitole ale raportului, care cuprind sugestiile făcute Societăţii Naţiunilor de către Comisia de anchetă în vederea soluţionării chestiunii manciuriene. Din spusele lui, guvernul japonez consideră că Comisia Lytton şi-a depăşit atribuţiile; ea avea ca misiune să informeze Forul de la Geneva asupra situaţiei din Extremul Orient şi nu să facă propuneri[49].

Observaţiile guvernului imperial asupra Raportului Lytton au mers pe aceeaşi cale încercînd să arate că „acţiunile" japoneze în Manciuria erau îndreptăţite de situaţia din această zonă, de starea de anarhie de care era cuprinsă China, de primejdia sovietică.

Deşi în *Introducere* la nota sa observatoare, caută să convingă că nu se îndoieşte de buna credinţă şi conştiinciozitatea Comisiei Lytton în elaborarea raportului, guvernul de la Tokio îşi arată profunda nemulţumire pentru faptul că: „...elemente de informaţie luate din surse inatacabile, ca de exemplu cele furnizate de reprezentaţii Guvernului japonez, au fost lăsate de o parte sau neglijate, în timp ce s-a dat credit informaţiilor din surse obscure şi chiar necunoscute...Comisia şi-a bazat constatările, afirmau mai departe guvernanţii japonezi, pe unele articole din ziare, sau scrisori emanînd de la corespondenţi de ocazie şi pe convorbiri particulare ale Membrilor Comisiei şi consilierilor ei experţi sau persoane lipsite de competenţa corespunzătoare..."[50]

Speculînd aprecierea din raportul Comisiei Societăţii Naţiunilor conform căreia China era stăpînită de dezordine şi haos, de o anarhie incredibilă, guvernul japonez acuză pe Lytton şi colaboratorii săi de opti-

[47] *Ibidem.*
[48] *Ibidem.*
[49] *Ibidem.*
[50] *Ibidem*, „Observations du Gouvernement japonais sur le Rapport de la Commission d'étude, „Introduction" (nepaginat).

www.dacoromanica.ro

misim exagerat în capacitatea poporului chinez de a restabili ordinea în ţară.

După guvernanţii japonezi acest optimism inducea în eroare opinia publică mondială care nu putea să cunoască direct adevărata faţă a lucrurilor. „La Conferinţa de la Washington se putea spera că unitatea şi pacea vor fi curînd instaurate în China, dar evenimentele au desmințit această speranţă. Discordia şi anarhia în China s-au agravat. Luptele militariştilor rivali au sfîrşit prin a face parte integrantă din politica chineză ; comunismul s-a cuibărit chiar în inima ţării. Obişnuinţa războaielor civile a devenit o caracterisică congenitală şi endemică"[51].

Japonia pretindea prin urmare dreptul şi-şi sublinia „misiunea" de a înlătura „haosul" şi „anarhia" din China cu ajutorul forţei, prin fier şi sînge.

Speriind pe occidentali cu primejdia „comunizării" Chinei, guvernul imperial nipon cerea de la Societatea Naţiunillor sprijin deplin în exercitarea rolului Japoniei de păzire a liniştii în această imensă ţară.

În capitolul al doilea, *Manciuria*, guvernanţii japonezi au acuzat Comisia de Studiu a Societăţii Naţiunilor că a fost „...de la început şi pînă la sfîrşit influenţată de ideea a priori că Manciuria făcea parte natural şi necesar din China", ori afirmau ei, sfidînd adevărul istoric „...unirea Manciuriei cu China n-a fost decît temporară şi accidentală"[52].

Cu acelaşi ton vehement japonezii, în nota lor, s-au ridicat în apărarea statului Manciuko, afirmîndu-se că în Manciuria exista o largă mişcare de independenţă cu mult înainte de septembrie 1931. Nu este adevărat ce se spune în raportul Lytton precum că „...mişcarea care a dus la proclamarea Statului independent al Manciuriei a fost concepută, organizată şi realizată de către Japonezi, ca o soluţie a situaţiei rezultate din evenimentele de la 18 septembrie..."[53].

Către sfîrşitul lunii februarie 1933, reluînd aceste teze, guvenul de la Tokio, într-o comunicare făcută Forului de la Geneva declara : „Guvernul japonez este pe deplin convins că acţiunea armatei japoneze în noaptea de 18 septembrie 1931 şi posterior acestei date n-a depăşit limitele impuse de măsurile de legitimă apărare şi că Manciuko a fost fondat prin voinţa spontană a poporului Manciuriei"[54].

Guvernul naţionalist chinez, prin delegaţia sa la Geneva, a luat atitudine fermă faţă de observaţiile nipone făcute pe marginea raportului Lytton.

În comunicarea trimisă Societăţii Naţiunilor, chinezii s-au ridicat împotriva statului marionetă Manciuko, creatură a ocupanţilor niponi. „Manciuria...sub denumirea „Provinciile de Est", este din punct de vedere istoric, etnic, cultural şi politic o parte integrantă a Chinei"[55].

---

[51] *Ibidem*, Premier chapitre, Chine (nepaginat).
[52] *Ibidem*, Chapitre II, Mandchourie (nepaginat).
[53] *Ibidem*, Chapitre IV. Nouvelle Etat (nepaginat).
[54] *Ibidem*, Société des Nations. Appel du Gouvernement chinois. Communication de la Délégation japonaise. Expose du Gouvernement Japonais en vertu du paragraphe 5 de l'article 15 du Pacte de la Société des Nations (nepaginat).
[55] *Ibidem*, Communication [illegible] (nepaginat).

www.dacoromanica.ro

Comunitatea internaţională a văzut totdeauna Manciuria formînd cu China un singur corp, fapt consfinţit în documente diplomatice. „Din punct de vedere internaţional, se spune în comunicarea guvernului naţionalist chinez, Manciuria a fost totdeauna şi este încă recunoscută ca parte integrantă a Chinei. Instrumentele şi corespondenţa diplomatică între China şi celelate naţiuni, inclusiv Japonia, arată indubitabil că restul lumii a recunoscut suveranitatea Chinei asupra Manciuriei cu mult înaintea instituirii Republicii în 1912..."[56].

Acestea au fost poziţiile pe care s-au situat părţile aflate în conflict şi la şedinţa Consiliului Legii din noiembrie 1932.

În ziua de 6 decembrie 1932 şi-a început lucrările Adunarea Generală extraordinară a Societăţii Naţiunilor convocată pentru a dezbate diferendul chino-japonez.

Şeful delegaţiei chineze, în cuvîntul său, a cerut Adunării ca pe baza concluziilor Raportului Comisiei Lytton să declare că Japonia a încălcat Pactul Societăţii Naţiunilor, Tratatul celor nouă puteri şi Pactul Briand-Kellogg, să nu recunoască statul Manciuko şi să treacă fără întîrziere la redactarea şi publicarea raportului său în vederea soluţionării finale a conflictului[57].

A urmat la cuvînt reprezentantul japonez care a refuzat categoric să recunoască vreo vină a Japoniei faţă de tensiunea din Orientul Îndepărtat. Ba, mai mult, el a cerut luarea unor măsuri energice pentru a pune capăt stării de anarhie ce domnea, chipurile, în China. În final, şeful delegaţiei nipone la Geneva, a prevenit cu ironie pe ascultători că în cazul în care Societatea Naţiunilor va elabora un program privind reglementarea conflictului chino-japonez, ea va trebui să-şi asume şi răspunderea executării lui[58].

În cuvîntul lor, reprezentanţii Angliei, Franţei, Germaniei şi Italiei s-au arătat mai grijulii să nu supere Japonia decît să acţioneze pentru restabilirea păcii în Extremul Orient. Rămînînd în continuare pe poziţii conciliatoare ei s-au pronunţat pentru diluarea raportului Lytton transformîndu-l într-un document inofensiv.

Astfel, John Simon, reprezentînd acele cercuri politice din Marea Britanie interesate în conservarea amiciţiei cu Japonia, a afirmat în cuvîntul său că raportul Comisiei Societăţii Naţiunilor nu trebuie să fie luat ca o „literă de evanghelie", ci ca o bază de discuţie. Diplomatul britanic sublinia că datoria Adunării Societăţii Naţiunilor era de a sprijini ideea negocierilor între cele două părţi chiar în afara cadrului trasat de raportul Lytton.

Delegaţiile unor ţări mici ca: Cehoslovacia, Suedia, Norvegia şi Irlanda au criticat cu deosebită asprime Japonia, condamnînd războiul de cucerire a Manciuriei şi cerînd respectarea Pactului Societăţii Naţiunilor.

---

[56] *Ibidem.*

[57] *Ibidem*, Buletinul nr. 24 din 31 decembrie 1932 al Direcţiunii Afacerilor Politice, Secţiunea Societăţij Naţiunilor şi a Minorităţilor, Conflictul chino-japonez în faţa Adunării extraordinare a Societăţii Naţiunilor (nepaginat).

[58] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

Cunoscutul om politic cehoslovac, Eduard Beneş, s-a declarat fără rezerve de acord cu concluziile Raportului Comisiei Lytton. Reprezentantul Cehoslovaciei a subliniat în cuvîntul său că : a) operaţiunile militare din Manciuria şi Shanghai provocate de japonezi, nu pot fi considerate acte de legitimă apărare ; b) crearea statului Manciuko a fost un act politic care a avut loc în cadrul unor circumstanţe speciale şi cu deosebire în urma ocupării Manciuriei de către forţele japoneze. Prin urmare, operaţiunile militare japoneze au caracter agresiv, sînt contrare stipulaţiunilor art. 10 din Pact, iar înfiinţarea statului Manciuko demonstrează că integritatea teritorială a Chinei a fost grav încălcată[59].

Făcînd dovada bunei sale credinţe şi căutînd să evite a se ajunge la vreo criză în strădaniile de închidere a conflictului chino-japonez, delegaţia României, prin ministrul Antoniade, a susţinut necesitatea soluţionării paşnice a diferendului în aşa fel încît demnitatea ambelor popoare să fie respectată. „Dar, după părerea noastră aprecia reprezentantul român, nici o soluţie n-ar putea fi considerată justă, echitabilă şi de natură a asigura pacea, dacă ea n-ar fi în acelaşi timp fondată pe principiile directoare ale Pactului Societăţii Naţiunilor şi Pactului de la Paris..."[60].

În faţa Biroului Adunării au fost aduse, spre examinare, proiectele de rezoluţie.

Demn de reţinut este proiectul prezentat de delegaţiile Cehoslovaciei, Suediei, Spaniei şi Irlandei conceput în termen foarte aspri faţă de guvernul nipon. Pronunţîndu-se fără rezervă pentru concluziile raportului Comisiei Lytton, acest proiect cerea acordarea de împuterniciri Comitetului celor 19, ca împreună cu reprezentanţii S.U.A. şi U.R.S.S. să intre în legătură cu părţile în litigiu şi să realizeze reglementarea diferendului în spiritul susmenţionatului raport[61].

Reprezentantul japonez a protestat vehement împotriva acuzaţiilor aduse în acest proiect de rezoluţie, cerînd retragerea lui sub motivul că nu corespunde spiritului de conciliere, care este adevăratul ţel al Ligii Naţiunilor.

Negăsind sprijin îndeajuns, acest proiect a fost retras.

A fost pus în discuţie un nou proiect de rezoluţie prezentat de delegaţiile Elveţiei şi Cehoslovaciei. Foarte ambiguu, acest proiect prevedea împuternicirea Comitetului celor 19 să studieze toate rezoluţiile şi propunerile depuse pe biroul Adunării[62].

Pronunţîndu-se în sprijinul acestui al doilea proiect de rezoluţie, Biroul Adunării Societăţii Naţiunilor i-a adus totuşi un singur amendament şi anume, de a se trimite Comitetului celor 19, spre studiu, raportul Comisiei Lytton, observaţiile părţilor şi sugestiile făcute în cursul dezbaterilor de diverse delegaţii.

---

[59] *Ibidem; Istoriia voini na Tihom okeane*, vol. I, p. 236—237.

[60] Arh. M.A.E., fond Societatea Naţiunilor, dosar 42, f. 1 (1933—1939), Buletinul nr. 24 din 31 decembrie 1932 al Direcţiunii Afacerilor Politice, Secţiunea Societăţii Naţiunilor şi a Minorităţilor. Conflictul chino-japonez în faţa Adunării extraordinare a Societăţii Naţiunilor (nepaginat).

[61] *Ibidem*, Projet de résolution présenté par les délégation de l'Espagne, de l'Etat libre d'Irlande, de la Suède et de la Tchécoslovaquie (nepaginat).

[62] *Ibidem*, Projet de résolution présenté par les Délégations suisse et tchécoslovaque (nepaginat).

www.dacoromanica.ro

Pe data de 9 decembrie 1932, Adunarea Generală a Societății Națiunilor a ratificat hotărîrea Biroului[63].

La 24 decembrie 1932, Adunarea a aprobat cu 42 de voturi contra 1, raportul Comisiei Lytton. La aceasta reprezentantul japonez a declarat iritat că „. . . eforturile guvernului japonez îndreptate spre colaborarea cu Liga Națiunilor în chestiunea conflictului chino-japonez, a atins limitele" și a părăsit în mod demonstrativ ședința[64].

Tonul conciliant care a caracterizat activitatea și raportul Comisiei Lytton, ca și atitudinea marilor puteri în timpul dezbaterilor de la Geneva, departe de a-i determina pe japonezi să renunțe la planurile lor cotropitoare, i-au încurajat în dezvoltarea războiului agresiv început.

În fața opiniei publice mondiale, îngrijorată de soarta omenirii, un organism al Societății Națiunilor, Comisia Lytton, creat pentru restabilirea păcii în Extremul Orient se dovedea neputincios în fața contradicțiilor, mereu mai înăsprite, dintre puterile imperialiste.

Conștienți de acest fapt, ca și de lipsa de hotărîre, de energie care domnea la Geneva, agresorii japonezi nu numai că n-au dat înapoi, dimpotrivă și-au continuat acțiunile agresive. Într-un raport diplomatic trimis la 5 ianuarie 1933, de către Carp, ministrul României la Ankara, se relatează că într-o convorbire avută cu Yoshida, ambasadorul nipon în Turcia, acesta a subliniat voința și hotărîrea neclintită a Japoniei de a rămîne cu armata sa pe teritoriile ocupate și că nici o decizie a Ligii Națiunilor n-o va determina să părăsească Manciuria. Dacă se va lua o asemenea decizie, se relatează în raport din afirmațiile diplomatului japonez, atunci Japonia va părăsi Organizația de la Geneva[65].

Sfidînd documentele adoptate de Societatea Națiunilor, cercurile militariste japoneze și-au continuat acțiunile pentru realizarea planurilor lor de cuceriri. Furia lor a crescut și mai mult după ce la 24 februarie 1933, Adunarea Societății Națiunilor a adoptat raportul final referitor la conflictul chino-japonez. Ele cereau cu insistență sporită ieșirea Japoniei din organizația de la Geneva, fapt împlinit prin telegrama adresată Secretariatului General al Societății Națiunilor la 27 martie 1933 de către Ushida, ministrul afacerilor externe al Imperiului japonez.

Scăpați de sub orice control internațional militariștii niponi s-au văzut în fața unui cîmp larg pentru a se desfășura în vederea înfăptuirii complete a planurilor lor de dominație asupra întregii lumi.

Toate acestea au fost cu putință, în primul rînd datorită politicii conciliatoare a marilor puteri, a politicii de cedare, de îmblînzire a agresorilor, de trădare, chiar, promovată cu bună știință la Geneva, prezentă și în activitatea Comisiei de Studiu a Societății Națiunilor.

Referindu-se la acestea, tovarășul Nicolae Ceaușescu, Secretarul General al Partidului Comunist Român, Președintele Republicii Socialiste România, spunea: „Popoarele europene și de pe alte continente au plătit foarte scump politica de concesii, miopia și trădarea unor cercuri

[63] *Ibidem*, Projet de résolution (amendé) présenté par les Délégation suisse et tchécoslovaque (nepaginat).

[64] *Istoriia vnșnei politiki SSSR*, vol. I, p. 238—239.

[65] Arh. M.A.E., fond Societatea Națiunilor, dosar 42, f. 1 (1933—1939), Buletinul nr. 1 din 15 ianuarie 1933 al Direcțiunii Afacerilor Politice, Secțiunea Orientală (nepaginat).

www.dacoromanica.ro

conducătoare din acest timp... să tragem toate învățămintele și să ne exprimăm hotărîrea fermă de a face totul pentru a împiedica un nou război, pentru a asigura colaborarea între popoare și pacea pe planeta noastră"[66].

UNE FORMULE DE RÉTABLISSEMENT DE LA PAIX EN EXTRÊME ORIENT. LA COMMISSION LYTTON

RÉSUMÉ

Lors du déclenchement de l'agression japonaise en Mandchourie, à Genève se déroulaient la XII-e session de l'Assemblée de la Société des Nations et les travaux de la Conférence générale pour le désarmement. Les participants inquiets, prirent le parti d'adopter des mesures visant à aplanir le conflit sino-japonais. Dans ce but l'on décida de constituer la commission chargée d'examiner la situation sur place et élaborer un rapport qui soit déposé à Genève afin qu'il soit débattu.

La Commission d'Etude de la Société des Nations ou la Commission Lython commença son activité en février 1932. A Tokyo, Osaka, et, puis, sur le continent, les membres de la commission eurent des entrevues avec un grand nombre de personnalités politiques japonaises et chinoises, des cadres des commandements des deux armées, des représentants de diverses entreprises industrielles et commerciales.

Par suite d'une intense activité, la commission a rassemblé un riche matériel informatif et passé à l'élaboration du rapport.

En qualifiant l'action japonaise en Mandchourie d'agression, le rapport de la commission Lython soulignait l'existence de certains intérêts japonais dans cette zone.

Mais le document relève qu'en Mandchourie s'affrontaient des intérêts de plusieurs puissances, nous laissant comprendre que l'empire japonais ne pouvait disposer à lui seul des immenses richesses mandchouriennes.

L'apparition de l'Etat de Mandchoukouo a fait également l'objet de l'attention des enquêteurs qui soulignent dans le rapport que, aussitôt après le déclenchement du conflit, les autorités nippones sont passées à l'action pour détacher la Mandchourie du corps de la république chinoise.

Le rapport réserve un espace approprié à la résistance antijaponaise de Mandchourie.

Les débats à l'Assemblée de la Ligue, en marge du rapport Lython, ont mis en évidence une fois de plus les faiblesses de cette instance de Genève.

En défiant l'Organisation de Genève et les documents adoptés là, les Japonais l'ont quittée, continuant les actions destinées à réaliser leur funestes buts.

Tout ceci a été favorisé par la politique conciliatrice des grandes puissances, politique de cession promue à Genève et présente également dans l'activité de la Commission Lytton.

---

[66] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 11, Edit. politică, București, 1975, p. 563—564, 562—563.

www.dacoromanica.ro

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

CLIMATUL MENTAL AL BAROCULUI. PE MARGINEA UNOR CĂRȚI RECENTE

S-a spus, pe drept cuvînt, că un sentiment de conivență și o nemărturisită afinitate îndreaptă pe omul zilelor noastre spre un stil care a înflorit cu două secole în urmă [1]. Tensiunile puternice din expresia literară și din cea plastică dezvăluie căutări intelectuale și o certă voință de a reface o viziune unitară despre lume și om, turburată de cunoștințele vechi ce-și preschimbaseră sensul și de cele noi pătrunse în conștiințe cu o pondere surprinzătoare. Similitudini ale acestor tensiuni regăsite în vremea noastră au îndemnat pe mulți specialiști să vorbească despre baroc, nu ca despre un stil de civilizație bine delimitat în timp, ci ca despre un tip de cultură ce revine periodic în conștiința umanității [2]. Lucrări de sinteză și analize de detaliu se acumulează într-un ritm alert, îmbogățind cunoștințele noastre despre baroc: o recapitulare istoriografică recentă, întreprinsă de profesorul August Buck, care a prezidat la Congresul de științe istorice de la București lucrările Federației internaționale pentru studiul Renașterii, trece în revistă nu mai puțin de 829 cărți și articole scrise, în mare parte, în anii din urmă [3].

Definit în raport cu Renașterea, cu Manierismul, cu Iluminismul, care a încheiat o perioadă tot mai clar individualizată [4], Barocul nu se lasă surprins numai prin analize atente doar la forme; orice studiu, oricît de specializat, constată că fenomenele intelectuale sînt în plină efervescență. De aceea, pornind de la exterior spre interior, exegetul ajunge la suportul mental al manifestărilor care-i reține deîndată interesul. Este ceea ce ne face să înțelegem demersul lui Alexandru Ciorănescu în cartea sa despre baroc, publicată în spaniolă în 1957 și tradusă în română în 1980 [5].

Autorul pornește de la analiza textelor de epocă, urmărește cu atenție procedeele stilistice ale operelor supuse investigației, pentru ca de-abia ulterior să pătrundă în problemele de fond, să cerceteze structura pieselor și să formuleze o serie de concluzii generale. Demersul are meritul și dezavantajul său: pe de o parte, cititorul dobîndește convingerea că autorul nu și-a propus să demonstreze o teză, ci să constate ce reacții provoacă analiza lui liberă de idei preconcepute, pe de altă parte, însă, expunerea zăbovește îndelungat în detalii, cercetînd pe îndelete „conceptul prin entimemă" sau „geminația" care s-ar putea să nu pasioneze pe nespecialist. Pe măsură ce avansează, expunerea se concentrează asupra atitudinilor mentale caracteristice barocului și ajunge la concluzii care luminează o formă de artă și un crîmpei de civilizație.

Considerat uneori „o avangardă a secolului 17" barocul apare, de fapt, dintr-o tensiune între principii contrare: „lupta nu este decît nostalgia păcii pierdute, iar problema fundamentală a barocului este năzuința păcii întrezărite în luptă, echilibrul prin intermediul tensiunii, unitatea menținută eroic, în ciuda sfărîmării obiectului însuși al artei și credinței" (p. 49). Într-un sens similar, August Buck remarca faptul că, în raport cu manierismul care dizolvă normele propuse de Renaștere, barocul încearcă o reintegrare, dar pe alte căi, cu o altă emotivitate. Interesante sînt considerațiile lui Alexandru Ciorănescu despre modul în care scriitori baroci, ca Aretino sau Tasso, au privit natura, ca pe o forță inertă așteptînd mîna omului pentru a fi transformată în

---

[1] Jean Rousset, *L'intérieur et l'extérieur. Essais sur la poésie et sur le théâtre du XVII^e siècle*, Paris, 1968, p. 241.

[2] Este ceea ce a propus Edgar Papu în cartea sa *Barocul ca tip de existență*, Edit. Minerva, București, 1977, 2 vol.

[3] August Buck, *Forschungen zur romanischen Barockliteratur*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1980. 239 p.

[4] Vezi *Renaissance, Barock, Aufklärung. Epochen - und Periodisierungsfragen*, herausgegeben von Werner Bahner, Akademie Verlag, 1976.

[5] *Barocul sau descoperirea dramei*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1980.

www.dacoromanica.ro

frumusețe și perfecțiune; se impun de asemenea, a fi reținute constatările privind tipul de om ideal propus de acești scriitori, care, acceptînd, „minciuna convențională" au făcut ca „el discreto" sau „l'honnête homme" să devină „reprezentantul cel mai tipic al conformismului social". Esențială pentru baroc este cultivarea unei multiplicități de efecte repetate, „fie că se spune de două ori același lucru, fie că se spun două lucruri deodată"; această viziune dualistă poate fi surprinsă la nivelul expresiei, dar și în profunzime, la nivelul temelor, aflîndu-și făgașul cel mai propice în dramă, unde conflictul se interiorizează și pune întotdeauna pe erou în fața marii întrebări — ce anume alege din două situații la fel de îndreptățite și acceptabile. Autorul se referă aici la drama clasică franceză, dar și la Lope de Vega, Tirso de Molina sau Calderon. Cerebralismul barocului face mai mult loc imaginației, deoarece, mai mult decît curentele care l-au precedat, el pune acest cerebralism tocmai în slujba multiplicării imaginilor și situațiilor. Omul apare pe un plan secundar în aceste drame, spune Alexandru Ciorănescu spre încheierea cărții sale: „Condamnați de evoluția istorică a Occidentului să nu mai poată crede, invitați, prin forța tradiției, să nu încredințeze altora dificila misiune de a gîndi, oamenii din Europa și în urma lor, treptat, și alții, au rămas cu zbuciumul unui liber arbitru inutil și mai mult decît inutil, periculos. Eliberarea individului, opera comună a umanismului și a Renașterii, este o eliberare numai printr-unul dintre aspectele sale, în timp ce din alte puncte de vedere seamănă mai mult cu o abandonare" (p. 412). Precizînd că partea pozitivă a acestei opere este apariția ideii de progres și, am adăuga noi, eliberarea de principiile transformate în scuturi ale unor privilegii sociale și politice, iar partea negativă a fost „pierderea autorității", adică a punctelor de referință necontestate ale gîndirii, autorul dezvăluie unul din aspectele fundamentale ale barocului care a dus la revizuirea schemelor de gîndire tradiționale și la dizolvarea „socialului în individual" (p. 445). „Imaginația, conchide autorul, care simulează dualități și antinomii acolo unde ochii minții se obișnuiseră să conteze pe unități solide, trăiește încă și continuă chiar să completeze opera seculară de distrugere a formelor tradiționale ale gîndirii" (p. 387).

Să ne reamintim că, urmărind indicațiile limbajului figurativ, Erwin Panofsky vorbea despre o rupere a echilibrului dintre subiect și obiect în arta secolului 16, cînd spiritul artistic a început „să se simtă în același timp stăpîn și nesigur în fața realității"[6]; de asemenea, că Pierre Francastel descoperea în evoluția scenei teatrale din același secol reflectarea unui deziderat major al clasei conducătoare italiene, anume de a se detașa de spectacolul popular, desfășurat pe străzi, și de a organiza spectacolul în interior unde „viziunea pitorească și acțiunea regresează în profitul analizei sentimentelor delicate"[7]. Scrisul, pictura, teatrul ne conduc spre atitudini mentale care sînt similare în diferite societăți occidentale. Ca atare, este firesc să căutăm suportul mental al acestor manifestări artistice.

În acest sens, August Buck arată în cartea citată mai înainte că mai toți interpreții barocului recunosc în manifestările mentale colective formele unei crize de conștiință; o pune în evidență îndoiala în normele de gîndire și comportare consacrate, sfărîmarea imaginii clasice a universului, sentimentul nesiguranței. De aici, revenirea cu frecvență în literatura secolelor 16—17 a raportului dintre a fi și a părea („Schein und Sein") care provoacă două atitudini extreme: ori respingerea aparențelor, în numele unui autentic ce deplîngea vanitatea lucrurilor lumești, ori acceptarea aparențelor și complacerea în strălucirea mondenă. Este raportul care inspiră piesa lui Molière, *Mizantropul*, dar și alte drame cu personaje care par să-și ducă întreaga existență „pe scena lumii"[8]. Sensibilitatea barocă a fost permanent solicitată de cele două extreme după cum vedem din exteriorizarea ei în gestica și declamația patetică. „Atitudinea spirituală patetică, spune mai departe profesorul german, a început să se formeze în Renașterea tîrzie și a devenit o constantă a barocului. Ea se exteriorizează în exaltarea eroică a imaginii omului în arte, inclusiv în poezie, precum și în somptuozitatea sărbătorilor și a reprezentațiilor politice. Plină de patos poate fi și reprezentarea fricii de moarte; este patosul spaimei, în care și-a aflat delectarea gustul baroc" (p. 50).

Prin excelență, o „Augenkust", arta barocă a surprins omul în contradicțiile sale și a folosit tema bucuriei de a trăi, alături de cea a fricii de moarte, a conștiinței propriului trecut și a năzuinței de eliberare din condiția sa, neocolind trăsăturile comice ale omului. Am adăuga că o expoziție de artă grotescă, organizată la Altenburg, în Austria, în 1975, ne-a frapat tocmai datorită faptului că înfățișa cu precădere piese din secolele 16—17. Constatările specialiștilor ne conduc spre atitudinile mentale fundamentale din societățile occidentale. Una dintre atitudini care a fost frecvent evocată poate să ne introducă mai adînc în resorturile mentale ale artei baroce: frica.

---

[6] Erwin Panofsky, *Ideea*, Edit. Univers, București, 1975, p. 47.

[7] Pierre Francastel, *Realitatea figurativă*, Edit. Meridiane, București, 1972, p. 313.

[8] Este ceea ce am sugerat, la rîndul nostru, în cartea *Eseu în istoria modelelor umane*, Edit. științifică, București, 1972.

www.dacoromanica.ro

Despre ea ne vorbește Jean Delumeau într-o carte care a devenit curînd „clasică"[9]. Autorul, profesor la Collège de France, și-a subintitulat lucrarea: „o cetate asediată". Și el pornește de la constatarea că despre frică se vorbește prea puțin în istoriografia Europei moderne, aceea care acoperă răstimpul dintre Renaștere și Lumini, deși ea este peste tot prezentă în societățile occidentale. Fenomenele nu au fost izolate, ci au luat proporții de masă, ducînd pînă la mișcări cu consecințe devastatoare; nu este normal să ne punem întrebarea de cine le era frică oamenilor? Răspunsurile se succed sistematic. În primul rînd, de mare, de capriciile apelor pe care navigatorii nu le puteau prevedea și domina, după cum înțelegem din versurile lui Camoens, din istorisirile lui Rabelais, din poezia lui Ronsard, din relatările personajelor lui Shakespeare [10]. Apoi, oamenii se temeau de „noutate", lucrul neașteptat, venit pe neprusă masă, de umbrele trecutului și ale nopții. În acest punct, autorul amintește de credințele strămoșilor mexicanilor, în vremea epocii de aur a civilizației de la Teotihuacán (300 900) privind apariția soarelui pe boltă ca urmare a sacrificiului zeilor, sacrificiu care trebuia mereu reînnoit pentru ca soarele să nu se oprească în loc. De aici neliniștea aztecilor la sfîrșitul fiecărui secol — care avea 52 de ani — că soarele s-ar putea să nu-și reînnoiască înțelegerea încheiată cu oamenii; sacrificii umane, săvîrșite într-un întuneric apăsător, vencau în întîmpinarea zorilor. Este tema unui celebru roman al lui C. F. Ramuz, din 1939: „Dacă soarele n-ar reveni". Umbrele trecutului erau spaimele că morții ar putea să reapară printre cei vii, ca vampiri, superstiție care a provocat „epidemii de frică" în secolul 17 în Centrul Europei [11]. Frica era provocată, însă, și de „celălalt", omul care gîndea și se comporta altfel. Acesta putea fi străinul, cel care vorbea altă limbă, dar și țăranul, orășanul sau aristocratul — omul din alt mediu. Autorul pune, în acest punct, întrebarea dacă faptul că în răscoalele țărănești întotdeauna erau arse documente nu denotă o revoltă a lumii atașate oralității împotriva lumii care „inventa", cu ajutorul scrisului, opresiunea. În sfîrșit, oamenii se temeau de ceea ce le rezerva viitorul, deoarece „în civilizațiile de altă dată, ziua de mîine era mai curînd obiect de temere decît de speranță". În întîmpinarea acestei temeri au ieșit horoscoapele, divinația, astrologia după cum ne fac să înțelegem frescle. Și într-adevăr, călătorul care vizitează masivul Palazzo della Ragione din centrul Padovei rămîne uimit de zodiacurile care acoperă pereții; este, de fapt, o frescă realizată în locul celei distruse de un teribil incendiu și care se spune că ar fi fost opera lui Giotto, înfățișînd „semnele astrelor", ale constelațiilor, ale planetelor". Frica, astfel, alimentată, ajungea la paroxism în vreme de tragedie — mari epidemii, războaie devastatoare, conflicte provocate de schisme.

În acele momente, spune Delumeau, omul de mijloc se dizolva, lăsînd calea liberă lașilor și eroilor. Primii își defulau temerile asupra vinovaților care erau identificați în persoana „necunoscutului", a celui care pătrunsese în sînul comunității tradiționale și adusese cu sine germenul conflictului sau al epidemiei. Astfel, ciuma din Lorena, din 1627, localnicii au denumit-o „ungurească", cea din 1636 a fost „suedeză", iar epidemia din 1630 de la Toulouse a fost „din Milano". Vinovații trebuiau pedepsiți și agresivitatea se dezlănțuia rapid. În acest climat plasează autorul tema răzbunării foarte frecventă în drama franceză din vremea barocului. Starea de spirit agresivă a mulțimilor era adeseori amplificată de îndemnurile predicatorilor, de reprezentațiile teatrale, de imagini care impresionau puternic, în special gravuri — ca acel Apocalips al lui Dürer apărută în Biblia de la Wittenberg din 1522. Mai ales datorică intervenției culturii dominațiilor, frica a fost canalizată în direcții precise; ca a prins proporții cosmice ca urmare a „dezvoltării satanismului", din secolul 14 înainte. Credința că o putere malefică domină lumea apare, după aprecierea autorului, în plină lumină într-o serie de opere din acest secol, cea mai reprezentativă fiind *Divina Comedie* a lui Dante care „marchează simbolic trecerea de la o epocă la alta și momentul din care conștiința elitei occidentale a încetat să mai reziste valului de satanism, ea nerevenindu-și decît în secolul 17". Direcțiile în care au fost dirijate mîniile colective au fost „idolatrii și musulmanii", „evreii", „femeia", vrăjitoarele".

În prima privință, autorul constată „o coincidență cronologică între marca vînătoare împotriva vrăjitoarelor care a însîngerat lumea veche și lupta necruțătoare dusă împotriva

---

[9] *La peur en Occident (XIV^e — XVIII^e siècles). Une cité assiégée*, Fayard, Paris, 1978, 485 p.

[10] Acest capitol din carte a apărut „în premieră" în anuarul de la București „Synthesis", III, 1976.

[11] Autorul afirmă că această frică mai era prezentă, încă în secolul 19 în România, „țara lui Dracula. Un călător englez nota în 1828 că atunci cînd un om își încheia zilele în mod violent, o cruce era ridicată pe locul pe care pierise, pentru ca mortul să nu devină vampir" (p. 81). Evident, călătorul englez nu a înțeles semnificația gestului, de marcare a unui loc tragic, spre amintire. Asemenea neputințe de a înțelege mentalitatea țăranului român combinate cu clișee desprinse din romanele de senzație, ca cel al lui Bram Stocker despre Dracula, induc în eroare chiar și reputați specialiști.

www.dacoromanica.ro

păgînismului în regiunile de dincolo de Atlantic": „se impun asemănări între politica de extirpare a idolatriei practicată în America, la finele secolului 16 și în prima jumătate a secolului 17 și agresivitatea de care dădeau dovadă autoritățile din Europa, în același răstimp, în domeniul religios" (p. 261). Amenințarea musulmană a hrănit frica colectivă: „o comparare semnificativă ne arată că, între 1480 și 1609, au fost imprimate în franceză de două ori mai multe cărți despre turci și imperiul otoman decît despre cele două Americi"; din ordinul lui Carol Quintul, peste tot s-au tras clopotele la amiază pentru a aminti primejdia otomană, în timp ce Pius V a instituit, în 1571, un jubileu solemn, în preajma ciocnirii cu flota otomană, pentru ca după victoria de la Lepanto să instituie o sărbătoare specială în calendar. În universitățile iezuite erau compuse cîntece de biruință, în timp ce pictorii evocau victoriile asupra otomanilor, iar piese baroce ieșite din atelierele meșteșugarilor celebrau aceleași evenimente. Înverșunat adversar al otomanilor, Luther a asimilat războiul împotriva lor cu lupta împotriva demonilor, restituindu-ne foarte clar sentimentul propriu multor contemporani ai săi că trăiesc într-o cetate asediată.

În cea de-a doua privință, autorul afirmă că mișcările împotriva evreilor corespund perfect momentelor în care s-au creat stări de agresiune; pînă în secolul 11, nu sînt depistate manifestări populare îndreptate împotriva evreilor, dar ele devin tot mai dese în secolele 16—17, în Spania, unde „conquista" a pus capăt străvechei toleranțe și a creat condiții propice agresivității, așa cum toleranța poloneză a început să scadă vertiginos după răscoala cazacilor din 1648. Mișcări împotriva comunităților evreiești (care sînt izolate treptat, din secolul 13 înainte, măsuri exprese fiind luate la Valladolid, în 1412, în Piemont, în 1448, la Veneția, unde se pare că a fost folosit pentru prima oară termenul de „ghetto", în 1516) sînt declanșate adeseori de predicatorii franciscani care chemau masele la luptă împotriva „ereticilor" de tot felul. Acestei agresivități i-a răspuns o intoleranță a evreilor care, după F. Braudel, a atins un punct culminant în secolul 16. Alt adversar a fost femeia care, semnificativ, în stampa franceză din secolul 16, apărea în vestminte antice, atunci cînd personifica abstracțiuni nobile, dar într-un decor cotidian atunci cînd întrupa alegorii nefaste. Chiar poezia umanistă pendulează între celebrarea femeii și cele mai cumplite acuzații aruncate asupra ei de o cultură aproape exclusiv masculină. În acest punct, Jean Delumeau contestă afirmațiile lui J. Burckhardt că în Renaștere femeia a ajuns egala bărbatului: „marele istoric elvețian s-a lăsat înșelat de cîteva cazuri italiene, detașate de contextul lor, și nu a remarcat că promoția femeilor a avut loc, în această epocă, în ciuda autorităților care dețineau puterea și a ideologiei oficiale. Această promoție a fost rezultatul unei contestații care nu era pe atunci evident că avea să aibă cîștig de cauză" (p. 334).

Nu este singurul loc în care tezele burckhardiene sînt puse sub semnul întrebării de către profesorul francez care a scris o impunătoare istorie a Renașterii [12]; dealtfel, ni se pare că imaginea Renașterii, ca afirmare a individualismului, a eliberării desăvîrșite de orice constrîngeri doctrinare și sociale, a afirmării victorioase a unei noi viziuni despre lume și a unor noi relații umane, necontestate ulterior, nu mai are circulație decît în mediul literaților. Insuccesul italian, consolidarea monarhiilor absolute, distrugerile și jafurile provocate de războaie cu vădite consecințe asupra economiei europene nu au dus la o dispariție a sistemului feudal; istorici marxiști vorbesc chiar despre o „refeudalizare" a societăților europene în secolul 17, cînd nobilimea a jucat un rol de prim ordin [13].

În sfîrșit, în privința proceselor împotriva vrăjitoarelor, care au ajuns la paroxism între 1560—1630 în Europa occidentală și centrală [14], autorul stabilește, pe urma cercetărilor lui Robert Mandrou și Hugh Trevor-Roper, o corelație între războaiele religioase și momentele în care „au fost persecutați cu mai multă frenezie vrăjitori și vrăjitoare" (lumea ortodoxă, adaugă el, necunoscînd această campanie de represiuni trădînd o turbare psihică). Procesele încheiate cu arderi pe rug împotriva unor reprezentanți ai unei sincretism religios pe care inchiziția l-a asimilat repede cu erezia, iar puterea monarhică cu un pericol politic, dezvăluie o panică: lumea elitelor, cultura dominantă a interpretat manifestările carnavalești și superstițiile din mediul rural în termeni nu numai diferiți de cei care aveau altă accepțiune pe nivelul culturii orale, deci la sate, ci în termeni agresivi, primejdia citită în acele manifestări dezvăluindu-i, concomitent, sentimen-

---

[12] *La civilisation de la Renaissance*, Arthaud, Paris, 1973 (Colecția „Les Grandes Civilisations").

[13] Vezi E. J. Hobsbawn, *The crisis of the Seventeenth Century* în *Crisis in Europe*. Essays from „Past and Present", London, 1965.

[14] Autorul afirmă la p. 351 că „ unda respectivă a atins, la sfîrșitul secolului 16, Danemarca și Transilvania", întemeindu-se pe o afirmație a lui Hugh Trevor-Roper, *De la Réforme aux Lumières*, Paris, p. 181. Dar este evident că în Transilvania represiunile nu au putut fi decît cu totul izolate ținînd seama de faptul că marea majoritate a populației era română și că ea nu a fost cuprinsă în acest cerc al fricii.

www.dacoromanica.ro

tul fragilității ei. Formația aristotelică a clericilor și a judecătorilor, lecturile din scriitorii clasici cuprinzînd numeroase descrieri de superstiții au contribuit la formarea unei mentalități care a adincit prăpastia dintre cultura savantă și cultura orală. Agresivitatea dominanților dezvăluie faptul că lumea elitelor s-a văzut amenințată de lumea care avea alte norme de comunicare și de comportare. Extrem de sugestivă, această explicație ni se pare că trebuie completată cu cea avansată de Robert Muchembled care a recunoscut în procesele conduse cu violență și în sentințele exagerat de drastice programul monarhiei absolute de a distruge unitățile culturale vii pentru a transforma pe toți cei grupați în mici colectivități într-o masă amorfă de supuși [15]. Frica aflată în spatele tuturor manifestărilor de agresivitate a început să fie domesticită în secolul 18, cînd marile epidemii, războaiele devastatoare, descompunerea sistemului de gîndire tradițional (mai ales ca urmare a ciocnirilor dintre Reformă și Contrareformă) au început să fie mai ferm dominate sau și-au găsit o rezolvare în explicațiile oferite de avansul științelor naturii.

În această carte care și-a propus să reconstituie rădăcinile și manifestările fricii, modurile de vindecare ale ei urmînd a forma materia unui volum viitor, Jean Delumeau ajunge la concluzia că în „universul ereziei" angoasa a atins apogeul în momentul în care Reforma a apărut ca definitivă, fără remediu: „conducătorii bisericii și ai statului s-au aflat, mai mult ca niciodată, în fața necesității presante de a identifica pe dușman", cel care ajuta pe turci să înainteze, inspira cultele păgîne din America sau pe evrei, cel care pervertea pe eretici și folosea femeia ca tentație împotriva apărătorilor ordinei ori tulbura viața cotidiană prin vrăjitorie. Împotriva unei atari ofensive diabolice, cultura dominantă a reacționat agresiv. Două țări au participat mai puțin la acest cerc al fricii: Italia și Polonia; în restul Europei occidentale și centrale criza a fost ascuțită, mai ales în secolele 16 și 17. Cultura dominantă s-a detașat progresiv de cultura populară, după cum au demonstrat C. Ginzburg, pe urmele lui M. Bahtin, și mai de curînd Peter Burke; manifestările populare au fost supuse unui control care a întărit rolul poliției în statele centralizate. Chiar nebunia, care, după cum a arătat M. Foucault, fusese considerată o boală „sfîntă", în evul mediu, a fost desacralizată, iar nebunii și săracii au început să provoace frică, ei ne mai fiind priviți prin raportarea „la o dialectică a umilinței și a proslăvirii, ci în cadrul raportului ordine-dezordine care i-a inclus în cercul culpabilității... Nu este o întîmplare faptul că închiderea a fost propusă în perioada cea mai activă a celor două Reforme religioase ... Sărăcia decăzuse din noblețea ei de altă dată" (p. 412). În a doua jumătate a secolului 17, frica a început să se domolească: „fusese o eroare parțială de diagnostic și frica fusese mai mare decît amenințarea. Ofensiva generalizată a dușmanului, preludiu al sfîrșitului lumii, nu avusese loc și nimeni nu putea să spună cînd avea să se producă".

Ceea ce ne prezintă Jean Delumeau face mai explicit acea criză de conștiință înfățișată de August Buck sau acea desfacere a formelor tradiționale de gîndire și comportament care nu a dus pe loc la apariția unui alt sistem, după cum ne arată Alexandru Ciorănescu. Devine evident că de îndată ce surprindem suportul mental al manifestărilor umane dintr-un anume răstimp, expresia artistică din societățile trăind în același climat mental dobîndește un surplus de înțeles și o altă profunzime. Climatul mental ne explică, totodată, mecanismul asimilărilor de opere dintr-o societate cu orientări similare sau al refuzului opus unor opere care, știm noi azi, erau adevărate capodopere. Astfel, ocupîndu-se de mentalitatea poloneză din secolele 16—18, profesorul Karol Gorski constată că nobilimea s-a distanțat în acest răstimp de țărănime, construindu-și propria ei tradiție: „sarmantismul", care și-a asociat gustul baroc [16]. Sarmantismul a atins perioada sa de apogeu în vremea lui Jan Sobieski (1672—1696) care, ne spune autorul, avea o deosebită înclinare față de arta decorativă islamică și asculta cu plăcere la curte cîntece franceze, ucrainiene și românești. Mentalitate aristocratică, sarmantismul era împărtășit și de clerul care își găsea numeroase surse de inspirație în cultura spaniolă și în cea franceză. Observăm cum se stabilesc alianțele ideologice între cultura dominantă din Polonia și cea din Franța și din Spania. O evidentă deschidere spre cultura poloneză a avut loc în Moldova, unde cercetările recente din țara noastră au identificat clare manifestări baroce în opera lui Miron Costin, dar și în arhitectura și pictura care „s-au barochizat" în secolul 17; manifestări baroce au fost întîlnite și în cronicile și scrierile istorice muntene [17]. Istoriografia noastră literară nu a primit ușor conceptul de baroc în arsena-

---

[15] Sînt concluziile cărții lui Robert Muchembled, *Culture populaire et culture des élites dans la France moderne (XV^e — XVIII^e siècles)*, Flammarion, Paris, 1978.

[16] Karol Górski, *La mentalité polonaise des XVI^e — XVIII^e siècles* în *Poland at the 14th International Congress of Historical Sciences in San Francisco*, Varșovia, Ossolineum, 1975, p. 83—97.

[17] Vezi studiile Ioanei Em. Petrescu și Dan Ionescu din „Synthesis" IV, 1977 și studiul Cătălinei Velculescu din „Synthesis", V, 1978.

www.dacoromanica.ro

lul său, rezistențele continuînd și astăzi să fie multiple [18]; cu siguranță, datorită faptului că barocul întîlnit în cultura română nu este asemănător celui care a înflorit în cultura spaniolă sau poloneză. Fără îndoială că secolul 17, nu numai român, dar și cel european, în ansamblu, nu poate fi numit un secol baroc [19], dar transformările care au avut loc în scris, arhitectură și pictură denotă că pretutindeni formele tradiționale au început să se desfacă. Și aceasta datorită unei noi sensibilități, care, în cazul român, izvora din sentimentul de frustare al marii boierimi românești [20], dar, mai ales, din procesul de preschimbare a schemei mentale și a sistemului de valori al unor oameni care cunoșteau ceea ce se petrecea în culturile vecine sau mai depărtate — precum Miron Costin, Stolnicul Constantin Cantacuzino sau Dimitrie Cantemir, se îndreptau spre noi surse literare și începeau să folosească termeni noi, dintre care cel de „politie", premergător al conceptului de „civilizație" este dintre cei mai semnificativi. Structura socială și raporturile de forțe politice nu pot explica prin ele însele apariția unui stil, a unui curent artistic, chiar a unei sensibilități; cadrul social-politic precizează poziția oamenilor și obiectivelor lor, în funcție de care se cuvine a pune în relief reprezentările și atitudinile mentale decisive pentru orientarile culturale și apariția unor noi expresii artistice.

Or, știm bine azi că legăturile cu Polonia au fost puternice pe plan artistic cu mult înaintea începutului de secol 17 și se aflau în plină evoluție atunci cînd s-au afirmat „oameni noi", ca Vasile Lupu [21]. Culturi cu structuri mentale asemănătoare, așa cum ni le dezvăluie scrierile umaniștilor români și „sarmatismul" polonez, au intrat în relații ce s-au dovedit tot mai rodnice. Mai mult, aceste structuri au facilitat asimilarea sincronă a unor opere provenind dintr-o cultură mai îndepărtată, dar cu aceeași amprentă tradițională: cea spaniolă. Opera lui Gracian a avut succes în țara vecină și a fost tipărită în Polonia în 1762, 1764, 1765. Ne putem întreba: oare Iacov Stamate a pus să fie imprimată versiunea română a scrierii lui Gracian, *Critil și Andronius*, în 1794, numai pentru că aflase de o versiune greacă a lui Ioan Ralis?[22] Mult mai probabil este că Iacov Stamate aflase de Gracian din țara vecină și de-abia, după aceea, a căutat o versiune mai la îndemînă după care să se realizeze traducerea română și a găsit această traducere a lui Rallis care nu circula decît într-un cerc restrîns, fiind în manuscris. Fără îndoială că structurile mentale române sînt mai apropiate, în acest secol, de structurile grecești decît de cele poloneze, dar aceasta nu înseamnă, ținînd seama de relațiile culturii noastre, că trebuie să căutăm la orice versiune română o sursă greacă. În aceeași epocă se fac traduceri direct din franceză, fără ca să intervină vreun impuls grecesc sau rusesc, cum s-a susținut în cazul primelor traduceri din Voltaire [23]; mai mult, tot în a doua jumătate a secolului 18, a intrat în circuitul limbii române o altă operă spaniolă, *Desiderie*, cunoscută cititorilor din părțile răsăritene ale Europei tot datorită unei versiuni polone, pusă des în tipar la Cracovia [24].

---

[18] O recapitulare a istoriografiei barocului român în articolul lui Horst Fassel din „Synthesis", IV, 1977. Problema a fost pusă temeinic de Dan Horia Mazilu în cartea *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea*, Edit. Minerva, București, 1976; o dezbatere, cu opinii divergente, în „Revista de istorie și teorie literară", 1978, 1.

[19] Sînt concluziile studiului Cătălinei Velculescu, *Elements de bar oque dans l'historiographie roumaine de la fin du XVII^e siècle et du début du XVIII^e siècle*, „Synthesis", V, 1978, p. 121—136, la care ne-am referit mai sus. O circumscriere a prezențelor baroce în cultura scrisă română și în studiul *Barocul în cultura română* din cartea noastră, *Modele, imagini, priveliști*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1979.

[20] Este teza lui Florin Constantiniu, *Sensibilité baroque et régime nobiliaire (Considérations préliminaires)*, „Revue des études sud-est européennes", 1979, 2, p. 327—334.

[21] Vezi Răzvan Theodorescu, *Itinerarii medievale*, Edit. Meridiane, București, 1979.

[22] Este ceea ce a susținut Ariadna Camariano-Cioran, *Precizări și identificări privind unele traduceri românești din greacă (secolul al XVIII-lea)*, „Revista de istorie și teorie literara", 1973, 2, p. 271—279, articol care stabilește o relație de cauză la efect între traducere și intermediarul probabil folosit.

[23] În articolul citat supra, autoarea a revenit în susținerea tezei sale mai vechi, că *Toaca împăraților* și *Tălmăcire a facerii lui Ioan Plocof* au fost traduse din ordinul Ecaterinei a II-a, teză pe care o combătusem în cartea noastră *Explorări* din 1969. Recent, Franco Venturi, a demonstrat (în *Settecento riformatore*, 1979, vol. III) pe baza unor documente italiene, că Evghenie Vulgaris (care, în demonstrația Ariadnei Camariano-Cioran, era elementul de legătură dintre versiunile greacă și română ale operelor voltairiene și ale Apelului către poporul grec) nu are nici o legătură cu Apelul, întreaga construcție „sursologică" a distinsei cercetătoare a influențelor grecești devenind caducă. Vom reveni cu amănunte în cartea noastră despre istoria mentalităților ce va apare la Editura Univers.

[24] Vezi Paul Mihail și Zamfira Mihail, *Geneza manuscrisului românesc Desiderie*, „Mitropolia Olteniei", 1979, 1—3, p. 113—136.

www.dacoromanica.ro

Cu alte cuvinte, cu „influențele" nu putem face nimic, așa cum nu putem explica întreg fenomenul cultural numai prin referirea la structura social-politică a unei societăți. De la acest cadru general, analiza comparativă se va îndrepta spre imagini și concepte dominante, apoi spre atitudini și stări de spirit pentru a reconstitui un climat în care operele să apară cu personalitatea lor, formînd curente și impulsionînd mișcări culturale. „Influențele" sînt ca faptele goale, ca datele cronologice, care nu devin semnificative decît atunci cînd marchează dinamica unui proces de civilizație. În fiecare societate barocul a avut cronologia lui, și-a selectat sursele și a folosit anume procedee; dar peste tot, barocul a dat expresie unei crize de conștiință, pe care angoasa a hrănit-o intens. Acolo unde sistemul tradițional de gîndire a fost mai puțin zguduit, barocul nu a izbucnit la suprafață ca o nouă formulă culturală, ci doar a „barochizat" parte din cultura epocii, ca în cultura română. Acolo unde tensiunea a fost puternică, barocul a creat un nou cadru plastic și a preschimbat expresia literară, așa cum putem constata să s-au petrecut lucrurile la „popoarele patetice" ale Europei (cum spunea Burckhardt referindu-se la spanioli, italieni, francezi), dar și în Austria, Bavaria sau Polonia.

Alexandru Duțu

www.dacoromanica.ro

CÎTEVA PRECIZĂRI PRIVIND ISTORIA ROMÂNILOR REFLECTATĂ ÎN PUBLICAȚII DE PESTE HOTARE

„Frankfurter Allgemeine Zeitung" publică o suită de articole privitoare la originea românilor sub semnătura dr. Andreas Jonas și prof. Donald Mckay. În mod normal, astfel de articole nu ar merita, neapărat, un răspuns în cuprinsul unei reviste științifice. Prestigiul ziarului care le-a făcut loc în coloanele sale, cercurile cărora se adresează, titlurile științifice și universitare cu care se prezintă publicului cei doi semnatari, ca și împrejurarea că aceste idei nu lipsesc din lucrări mai recente pretins științifice, constituie motive suficient de serioase pentru a lua în discuție opiniile pe care le formulează. Ideea principală care stăruie în cele trei articole este originea sud-dunăreană a românilor și anume într-o arie restrînsă în jurul lacului Ohrida, de unde prin migrația păstorilor nomanzi valahi în direcția celor patru puncte cardinale au fost ocupate teritoriile pe care izvoarele istorice îi înregistrează mai tîrziu.

Argumentele la care apelează sînt cunoscute ca făcînd parte din arsenalul lui R. Röesler și a urmașilor săi întru idei:

1) existența în limba română și a albanezei a unor cuvinte comune;
2) prezența unor denumiri geografice românești în Balcani;
3) împrumuturile sud-slave din limba română;
4) absența cuvintelor germanice vechi în limba română;
5) originea neromânească a denumirilor de orașe și de rîuri importante din Ardeal;
6) săpăturile arheologice nu au confirmat origina nord-dunăreană a românilor;
7) dependența — pînă la 1767 — a românilor de jurisdicția episcopului de Ohrida etc.

Dincolo de aceste idei care pot fi, eventual, integrate în limitele unei discuții științifice, intervin o serie de fraze, a căror agresivitate nu mai este nevoie să fie subliniată. Se vorbește de „teoria-dilemă a daco-romanismului cu care românii ascund origina lor balcanică", de „povestea" despre „teoria daco-romanică", care „a fost întotdeauna respinsă de către oameni de știință ca nefondată", se citează o frază din Stadtmüller în care se amintește „șovinismul infantil exacerbat" etc.

Ceea ce șochează, în primul rînd, în argumentația celor doi este faptul că se consideră puși la adăpost de orice răspundere invocînd nume și idei pe care le înșiră într-o dezordine căutată. Istorici ai epocii moderne (S. Dragomir) și lingviști care nu au împărtășit nici un moment teza patriei sud-dunărene (Alex. Rosetti) sînt citați într-o manieră care ține evident la derutarea unui cititor neavizat. În aceeași categorie intră și aluzia la înregistrarea „cu atenție de către *cronicile bizantine*" a migrației valahilor prin mijlocul Balcanilor spre Dunăre.

Un plus de impresie favorabilă se scontează a se obține prin mimarea unei informații la zi citîndu-se ediții recente ale unor lucrări apărute fie la începutul secolului XX (D. Densușianu), fie în perioada interbelică sau de la începutul celui de al doilea război mondial (Al. Rosetti, G. Stadtmüller).

Frapantă este și nemenționarea nici a unui nume de istoric sau lingvist care s-a situat pe poziția contrară. Probabil că aceste nume începînd cu acela al lui Th. Mommsen nu li s-au părut destul de strălucitoare. Se pot aminti aici, în primul rînd, istorici români cum sînt D. Onciul, A. D. Xenopol, N. Iorga, V. Pârvan, N. Bănescu, G. Brătianu, S. Dragomir, I. I. Nistor, C. C. Giurescu, C. Daicoviciu, R. Vulpe, Gh. Ștefan, I. Nestor care în lucrări de sinteză și studii au demonstrat continuitatea românilor la nord de Dunăre și netemeinicia argumentelor privind originea lor balcanică.

După cum, nu toți istoricii străini s-au declarat adepții tezei patriei sud-dunărene, cum pretinde dl. A. Jonas. Am amintit deja numele lui Th. Mommsen.

Se pot adăuga și altele cum sînt acelea ale lui L. Ranke, V. Duruy, J. Jung, J. L. Pič, V. Chapot, Franz Altheim, F. Lot sau R. Paribeni. De altfel, șocat chiar de punctele de vedere atît de contradictorii ale unor istoriografii vecine, F. Lot avea să exclame „D'autre parte où placer les Daco-Roumains? Hongrois, Serbes, Bulgares, Grecs sont d'acord pour n'en vouloir à aucun prix, ni en Transylvanie, ni en Serbie, ni en Bulgarie, ni en Macedoine ou sur le Pinde.

www.dacoromanica.ro

Il ne sont pourtant, pas tombés du ciel ou vomis par l'enfer (sublinierea noastră). Cette unanimité contre les Roumains incite alors a adopter la thèse de la persistance daco-roumaine au Nord du Danube" (RHSEE, XX, 1943, p. 52).

Iar, R. Paribeni își încheia volumul I al lucrării sale *Optimus Princeps* cu următoarele fraze „La coniazione di monete con la leggenda Dacia Provincia nell'anno 112 ci fa ritenere che in quell'epoca il vasto programma fosse in gran parte esaurito. Per esso *Traiano riusciva a fondare nell'Europa Orientale una civilta latina* (sublinierea noastră) cosi come Giulio Cesare e Augusto l'avevano fondata nella Occidentale. E sì vivace e profonda fu la impronta di romanità, che corso di secoli e mutar di vicende non valsero a cancellarla. Poco più di un secolo duro l'occupazione romana della Dacia, nè molto di più la cultura intensiva di romanità nella Mesia Inferiore, tre o quattro generazioni adunque in tutto; eppure un intero popolo, attraverso secoli di miserie inaudite, di servitù obbrobriose, di abbrutimento, di ritorno alla barbarie, vedendo inaridire e spegnersi ogni sua fonte di vita e di ricchezza, distruggersi ogni cultura e ogni intelletualità, perdersi qualunque contatto anche quello religioso con la madre antica, *ha serbato illesa e vivida la nobile fiamma della sua romanità, e inessa ha trovata la sua estrema difesa per non perire* (sublinierea noastră). *Il vago ricordo di esseri stati Romani ha infranto la violenza slava, la tartara, l'ungherese e la turca, ha ricomposta a dignità di nazione un disperso gregge di schiavi, e nelle pianure danubiane e sui monti Transilvania Roma Aeterna ancor oggi è con trepida passione acclamata madre grande, possente e benefica" (Optimus Princeps*, I, in Biblioteca Storica Principato, V, Messina, 1926, p. 339—340).

Cît privește argumentele principale pe care se întemeiază demonstrația lor:

I. 1) Problema reconstituirii substratului prelatin din limba română nu este chiar atît de simplă. Motivul principal este acela că noi nu dispunem de documente directe care să ne permită cunoașterea limbilor materne vorbite pe cele două maluri ale Dunării în perioada anterioară cuceririi romane. Illyra nu ne-a lăsat nici un document scris, thraca o singură inscripție scurtă (Ezerovo), interpretabilă ca înțeles, daca o propoziție formată din trei cuvinte, dintre care două reprezintă nume proprii. Antroponimele, toponimele și hidronimele de origine tracă, dacă sau illiră nu pot oferi suficiente elemente pentru înțelegerea structurii acestor limbi. Situația aceasta nu este unică. Este un fenomen propriu și altor culturi peste care s-a suprapus civilizația romană (ex. Gallia Comata).

Din accastă simplă constatare rezultă că afirmațiile categorice în acest domeniu de cercetare sînt totdeauna riscante.

2) Pe de altă parte, cercetările a numeroase generații de lingviști (Fr. Miklosich, H. Schuchardt, G. Meyer, C. Treimer, Th. Capidan, S. Pușcariu, Alex. Graur, I. I. Russu, Vl. Georgiev etc[1] au permis să se ajungă la unele concluzii în ceea ce privește cele cca. 160—170 cuvinte românești care provin din substrat. Prima realizare importantă este delimitarea cuvintelor comune românci și albanczci (cca. 70), de cele care sînt proprii numai românci (cca. 90—100 cuvinte). Cea de a doua constatare importantă este aceea că cele 70 cuvinte comune românei și albanezei nu sînt *împrumuturi* rezultînd dintr-o conviețuire româno-albaneză pe malul lacului Ochrida, ci provin, foarte *probabil* dintr-un fond comun ambelor limbi — traco-daco-moesic sau daco-mocsic (Em. Petrovici, Vl. Georgiev, I. I. Russu, I. Coteanu).

Semnificativ este și faptul că spre deosebire de daco-română, unele dialecte vorbite de românii sud-dunăreni conțin un număr mai mic de cuvinte comune cu albaneza, în ciuda contactelor lor mai frecventate și mai îndelungate[2].

3) În sfîrșit, nu se poate neglija faptul că limba română are un mare număr de cuvinte din fondul pre-latin care nu pot proveni decît din substratul daco-moesic și care *nu sînt comune cu albaneza*[3]. Existența lor în limbă nu are altă valoare decît accea de a sublinia individualitatea românei între limbile romanice, căci după o perioadă de bilinguism daco-roman latina a eliminat daca din uz preluînd un număr mic de cuvinte pe care le-a transformat în conformitate cu propriile ei legi fonetice[4].

Trebuie făcută precizarea că cercetarea arheologică din perioada postbelică a adus contribuții fundamentale la dovedirea celor două fenomene care sînt răspunzătoare de structura particulară a limbii române: continuitatea dacilor în provincii și simbioza daco-romană. Nu

---

[1] Pentru istoricul problemei se pot consulta: I. I. Russu, *Elementele autohtone în l. română. Substratul comun româno-albanez*, Edit. Acad. R.S.R., 1970; idem, *Limba traco-dacilor* Edit. științifică, București, 1967; o poziție mai recentă în I. Coteanu, *Originile limbii române*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1981, p. 18 și urm.

[2] Sextil Pușcariu, *Limba română*, I, București, 1940, p. 269.

[3] I. I. Russu, *Limba traco-geților*, p. 216 și urm.

[4] Idem, *Elemente autohtone*, p. 110—116; I. Coteanu, *op. cit.*, p. 27—28.

www.dacoromanica.ro

este nevoie de detalii prea numeroase, căci este suficient să amintim împrejurarea că au fost deja identificate un număr de 87 sate care aparţin populaţiei daco-romane, multe dintre ele continuînd aşezări mai vechi, din perioada preromană; au fost cercetate un număr important de cimitire aparţinînd populaţiei daco-romane cum sînt de exemplu cimitirele de la Locusteni, Enisala, Soporul de Cîmpie, Obreja etc. De asemenea, a fost făcută dovadă că existenţa dacilor în castre şi în aşezări de caracter urban nu este o întîmplare. Deja, în 9 castre şi 8 centre urbane au apărut numeroase şi importante dovezi ale prezenţei unei populaţii dacice. Această realitate trebuie să fie corelată cu informaţii scrise (Ptolemeu, Tabula Peutingeriana) care menţionează un număr neobişnuit de mare de aşezări al căror nume este, fără nici o îndoială, de origine autohtonă. Cele 27 de toponime de origină prelatină, dintre care 22 sînt sigur de origine dacică nu se pot explica decît prin *preluarea lor de către romani de la localnici.*

În sfîrşit, există în momentul de faţă suficiente descoperiri arheologice care atestă persistenţa substratului dacic în provincie în complexe de tip Bratei, cimitir 1 — Sighişoara „Dealul Viilor" — Hărman — Verbiţa — Gropşani pînă în secolele IV—V e.n.

Delimitarea complexelor culturale aparţinînd dacilor liberi, ca şi analiza impactului provocat de cucerirea romană şi de intensificarea influenţei civilizaţiei romane este, de asemenea, o realizare excepţională a arheologiei postbelice. Cercetările lui R. Vulpe de la Poieneşti, ale lui Gh. Bichir de la Pădureni, Poiana Dulceşti, Mătăsaru şi Scorniceşti etc. ale lui I. Ioniţă şi V. Ursachi la Văleni unde a fost descoperit cel mai întins cimitir carpic (peste 1000 morminte), ale lui S. Morintz la Chilia, ale M. Constantiniu la Militari şi Străuleşti, cercetările lui I. H. Crişan şi S. Dumitraşcu în zona dacilor liberi din vest, ca şi apariţia unor lucrări de sinteză cum este aceea a lui Gh. Bichir asupra culturii carpice, apărută şi într-o traducere engleză la Londra au modificat substanţial înţelegerea procesului de romanizare.

În faţa unei asemenea realităţi, fraza cu care Donald Mekay îşi încheie scrisoarea către FAZ „La nivelul actual al cunoştinţelor lingvistice, dar şi a *săpăturilor arheologice* (sublinierea noastră) balcanii de vest şi nu fosta Dacie (Ardeal, Banat) pot fi ţara de origine a valahilor (românilor)" apare ridicolă.

II. Explicaţia absenţei sau a extrem de puţinelor cuvinte germanice vechi în limba română trebuie căutată, în primul rînd, în forma şi durata şederii germanilor timpurii la nord de Dunăre:

1) Cercetările arheologice recente coroborate cu izvoarele literare sau epigrafice obligă la o reconsiderare a concepţiilor din sec. XVIII—XIX privind soarta Daciei după retragerea aureliană.

a) Vizigoţii par să se fi instalat între cca 313—319 (cînd are loc lichidarea puterii militare a dacilor liberi din Moldova)[5] şi 332 (data încheierii foedus-ului cu Constantin)[6]. Ei se aşează, în *grupe compacte*, în principal, la est de Siret şi în jumătatea estică a Cîmpiei Munteniei şi presează asupra Dunării[7]. Nu se cunosc aşezări sau cimitire în fosta Dacie Romană (Transilvania, Banat, Oltenia) şi nici la vest de limesul Transalutan[8] cu excepţia unui mic grup, care se infiltrează, poate pe la 350[9] în valea superioară a Mureşului.

Trec, în masă, la sudul Dunării, la 376/377, iar la 381, partida tradiţionalistă în frunte cu Atanarich.

b) Ostrogoţii, atestaţi *arheologic* între cca. 420/430—488 reprezintă, se pare, o foarte subţire pătură conducătoare[10]. Părăsesc sediul lor din Pannonia în 488 şi se instalează în Italia.

c) Ca şi ostrogoţii, Gepizii au centrul politic la vest de Carpaţii Apuseni. Instalarea unor grupe gepidice *mai importante* în Transilvania are loc abia după cca. 568. Monumentele care le aparţin încetează între cca. 630—650. Această mişcare nu afectează Banatul şi regiunile extracarpatice.

---

[5] Gh. Bichir, *Cultura carpică*, Bucureşti, 1973, p. 153—154; idem, *Dacii liberi* în vol. *2050 de ani*, Bucureşti, 1980, p. 153 şi urm.

[6] *Ibidem*, p. 153.

[7] L. Bârzu, *Descoperiri de materiale romane tîrzii*, în vol. *2050 de ani*, Bucureşti, 1980, p. 161 şi urm.

[8] B. Mitrea — C. Preda, *Necropole din secolul IV*, Bucureşti, 1964; I. Ioniţă, *Contribuţii cu privire la cultura Sintana de Mureş-Cerneahov*, „Arheologia Moldovei", IV, 1965, p. 189 şi urm.

[9] K. Horedt, *Unele probleme privind răspîndirea culturii Sintana de Mureş Cerneahov*, SCIV, 4, 1967, p. 577 şi urm.

[10] R. Harhoiu, *Componenta romană tîrzie a orizontului cultural — Pietroasa*, în vol. *2050 de ani*, Bucureşti, 1981, p. 183 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Deci, în Transilvania, singurul grup germanic mai însemnat numericește îl constituie Gepizii.

Tabloul schițat mai înainte rezultă din delimitarea culturilor materiale reprezentînd diversele valuri germanice (Cerneahov pentru vizigoți, seria mormintelor princiare pentru ostrogoți, grupul Bandu-Bratei, cim. 3 pentru gepizi) de acea a populației autohtone, *daco-romane* (Bratei, cim. 1 [11], Ilărman [12], Verbița [13] — Gropșani [14], Băleni [15], Costișa [16] pentru secolele IV—V și Bratei [17] — așezare, Sighișoara [18], Ipotești-Cîndești—Ciurelu-Botoșana II) [19] pentru secolele V—VI/VII.

2. Contactele între cele două grupe de populație au fost, fără îndoială îngreunate de:

a) *Caracterul închis* al comunităților germanice, organizate *după legile și tradițiile lor proprii*.

b) Nivelul diferit de dezvoltare social-economică, de organizare politică și de tradiții spirituale.

c) Deși contacte și influențe reciproce se înregistrează [20], rezistența pe care germanii timpurii au opus-o tendințelor de asimilare ale civilizației romane materializată, între altele, și în adoptarea creștinismului de rit arian [21] nu a favorizat o simbioză daco-romană-germanică și, în consecință, împrumuturile în limbă [22].

III. Cît privește argumentul toponimic și hidronimic are și el o valoare destul de îndoielnică, cu atît mai mult, cu cît se generalizează unele realități, valabile pentru Transilvania asupra întregului spațiu românesc.

D. Mckay uită sau nu știe (deși este expert în istoria Europei centrale) că lipsa de continuitate în numele unor orașe din Transilvania se explică prin:

a) Încetarea vieții urbane la începutul secolului al V-lea, ruralizarea completă a vieții în fosta provincie.

b) Refacerea vieții urbane în Transilvania este tîrzie și în strînsă legătură cu progresul autorității coroanei maghiare și a colonizării saxone.

c) Reîntemeierile de orașe capătă, în consecință, nume noi.

d) Situația nu este identică în regiunile extracarpatice unde nu avem de-a face cu o colonizare maghiară sau germană și unde întîlnim nume de orașe tipic românești.

În rest, s-a demonstrat de multă vreme [23] pornind de la documente de cancelarie că foarte multe denumiri maghiare nu reprezintă altceva decît simpla traducere a unor toponime mai vechi.

---

[11] L. Bârzu, *Continuitatea populației autohtone în Transilvania*, București, 1973.

[12] M. Marcu, noi cercetări privind secolul al IV-lea la Ilărman, „Cumidava" V, 1971, 15 și urm.

[13] D. Berciu, *Săpăturile de la Verbița*, SCIV, III, 1952, p. 161.

[14] Gh. Popilian — M. Nica, *Săpăturile de la Gropșani*, „Materiale", 1979, p. 155.

[15] Informații de la autorul săpăturii — L. Mușcă (inedit).

[16] Dan. Gh. Teodor, *Teritoriul est carpatic*, Iași, 1978; I. Mitrea, *Regiunea centrală a Moldovei*, „Carpica", XII, 1980, p. 55 și urm.

[17] Inedit. Cercetări L. Bârzu.

[18] R. Harhoiu — Gh. Baltag, Comunicare, Institutul de arheologie, București, 1980.

[19] Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, loc. cit.

[20] Gh. Diaconu, *Einheimische und Wandervölker im 4. Jahrhundert u. Z. auf dem Gebiete Rumäniens*, „Dacia", N.S., 8, 1964, p. 165 și urm.; idem, *Über die Scheibegedrehte Keramik*, „Dacia" N.S., 12, 1968, p. 341 și urm.; idem, *Über die Fibel mit umgeschlagenem Fuss*, „Dacia" N.S. 15, 1971, p. 239 și urm.; V. Palade, *Atelierele pentru lucrat piepteni de os*, „Arheologia Moldovei", 4, 1966, p. 261 și urm.; Idem, „Carpica", 2, 1969, p. 233 și urm.

[21] M. Simonetti, *L'Incidenza dell'Arianesimo nel rapporto fra Romani e barbari*, în Atti dei Convegni Lincei, 45, Roma, 1980, p. 367 și urm.

[22] I. Coteanu, *op. cit.*, p. 48—50.

[23] N. Drăganu, *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928; idem, *Românii în veacurile IX—XIV*, București, 1933; Idem, *Anciennelé et expansion des Roumains*, „Balcania", VI, 1943, p. 423 și urm.; I. Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963; T. Capidan *Les noms géographiques de Roumanie*, în „Langue et litterature", IV, 1948; Em. Petrovici, *Continuitatea daco-romană și slavii*, în „Transilvania", 73, 1942; Idem, *Vestiges de parlers slaves*, I, „Balcania", VI, 1943, p. 498 și urm.; II, „Balcania", VII, 1, 1944, p. 474 și urm.; III, „Balcania" VIII, 1945, p. 228 și urm.; I. Pătruț, *Toponime oficiale și populare*, în SMO, I, p. 80 și urm.; Em. Petrovici, *Toponimie ungurească*, „Transilvania", 74, 1943.

www.dacoromanica.ro

Pe de altă parte, studii microzonale au dovedit că în denumirile de locuri *stratul românesc este cel mai vechi, cel mai important și cel mai stabil,* ceea ce demonstrează că *românii sînt creatori de toponimie* [24].

2. În ceea ce privește hidronimele este neîndoielnic, în ciuda dificultăților de a reconstitui etapele exacte ale evoluției fonetice [25] că limba română a păstrat denumirile de origină prelatină (preluate de romani și mai tîrziu de slavi de la localnici) ale unor cursuri de apă cum sînt Mureșul, Someșul, Oltul, Argeșul, Siretul, Prutul etc.

Fără îndoială că pentru D. Mckay aceste ape nu sînt suficient de mari pentru a intra în categoria cu care domnia-sa operează.

IV. Dependența bisericii românești față de arhiepiscopia Ochridei este un vechi argument roeslerian a cărui valoare poate fi considerată din două puncte de vedere:

1) Valoarea informației pe care această presupunere se întemeiază. Ori, sub acest raport, este de foarte multă vreme dovedit că tradiția sec. XVII—XVIII relativă la o atare dependență nu privește decît niște realități sud-dunărene [26], întemeiate pe trei novele emanînd din cancelaria lui Vasile II Bulgaroctonul între 1019—1020 privind organizarea și jurisdicția bisericii bulgare după lichidarea țaratului și reinstăpînirea bizantină în întreaga Peninsulă Balcanică.

Pe de altă parte este ciudată readucerea în discuție a unui argument a cărui inconsistență a fost subliniată într-o serie de lucrări sau studii [27] apărute în urmă cu patruzeci de ani. Cu atît mai mult cu cît, un studiu apărut recent [28] prezintă stadiul actual al problemei, menționînd că tradiția amintită reflectă o realitate de foarte scurtă durată și anume, deceniul al cincilea al sec. al XVI-lea. De altfel, cu aprobarea Patriarhiei de la Constantinopol, cele două țări române și-au organizat propriile scaune metropolitane încă din sec. al XIV-lea sub Nicolae Alexandru în Țara Românească în anul 1359 și, după îndelungi tratative purtate de mai mulți mușatini, la 1401 în Moldova, sub Alexandru cel Bun. Iar dependența unor biserici maramureșene (mănăstirea Peri) de același scaun patriarhal este consemnată la 1391. În afară de aceasta, este cunoscut sprijinul acordat bisericii ortodoxe din Transilvania de către domnii Țărilor Române și aceste două mitropolii [29].

Această dependență este clar stipulată în tratatul de alianță încheiat între Sigismund Bathory și Mihai Viteazul la 20 mai 1595 „Și toate bisericile românești de sub stăpînirea Serenității Sale vor fi sub jurisdicțiunea și dispoziționea Arhiepiscopului din Tîrgoviște, după îndrumarea dreptului bisericesc și a rînduielii din această țară" (I. Lupaș, *Destituirea unui episcop român din Ardeal la anul 1574*, în „Studii, conferințe, comunicări", I, București, 1928, p. 112—115).

Se poate adăuga chiar că această legătură între Patriarhia de la Constantinopol și mitropoliile țărilor românești nu poate fi separată de efortul de a contracara propaganda catolică și mai tîrziu reformată dincoace de munți. În același timp nu se poate trece cu vederea peste sprijinul acordat de domnii români întregii ortodoxii orientale, sprijin care a mers pînă la imixtiunea directă în afacerile Patriarhiei de la Constantinopol (Fr. Pall, *Les relations de Vasile Lupu avec l'Orient ortodoxe et particulièrement avec le Patriarcat de Constantinople*, Balcania, VIII, 1945, p. 66 și urm.). Aceste cîteva date sînt suficiente pentru a realiza probitatea științifică a d-lui A. Jonas care vorbește de o dependență față de Arhiepiscopia Ochridei pînă la 1767.

De altfel, o asemenea dependență este infirmată și prin actul formal din 20 martie 1701 prin care Anastasie se leapădă de orice legătură cu Mitropolia Ungro Valahiei: „De azi încolo mă lapăd de toată curăspundența și dătătura în știință prin scrisoare și prieteșugul șismaticilor, a ereticilor și a craiului sau Vodii Țării Românești, nicio carte de acum înainte cu aceea răspuns nu voiu avea. Și nici pe Bucureștean mai mult al meu arhiepiscop și mitropolit a fi nu-l voiu cunoaște, dar ieu întruna cu tot soborul meu arhiepiscopului de Estergom mă

---

[24] I. Dan, *Toponimie și continuitate în Moldova de Nord*, Iași, 1980.

[25] I. Coteanu, *op. cit.*, p. 25—27.

[26] M. Lascaris, *Joachim, Métropolite de Moldavie et les relations de l'église moldave avec le patriarcat de Pec et l'archevêché d'Archis (Ochrida) au XV-e siècle*, Acad. Roum., Bulletin, XVIII, 1927.

[27] Gh. Brătianu, *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, București, 1940; idem, *Le problème de la continuité daco-roumaine*, RHSEE, XX, 1943, p. 46 și urm.; Idem, *Histoire roumaine écrite par historiens hongrois*, I, RHSEE, XX, 1943, p. 95—97; Th. N. Trâpcea, I. I. Nistor, *Legăturile cu Ohrida și exarhatul Plaiurilor*, Balcania VIII, 1945, p. 248 și urm.

[28] Stelian Brezeanu, *Comentarii pe marginea lucrării lui André du Nay*, în „Revista de istorie", nr. 10, 1980, p. 2001 și nota 81 de la p. 2001.

[29] I. Lupaș, *Istoria Unirii Românilor*, București, 1937, p. 68 și urm.

www.dacoromanica.ro

smeresc, pe acela a fi mitropolitul meu îl cunosc, de aceasta-mi poate, în care se cade Vlădicului ca de al lui mai mare arhiepiscop a-l asculta, asculta-voi. Dară unde a fi lipsă, lui Vodă al Țării Muntenești sau altui cumva din șismatici a scrii carte mai înainte carte oi arăta-o teologului și sfetnicului meu" (I. Lupaș, *Desbinarea bisericească a românilor ardeleni*, în vol. „Studii, conferințe, comunicări", I, București, 1928, p. 231 și urm.).

2) Valoarea jurisdicției religioase în judecarea unui proces etno-lingvistic. Ni se pare că argumentul este pueril, pentru că este foarte dificil să se presupună o legătură absolută între patria de origine a unor credincioși și sediul capului bisericii. Pornind de la un asemenea argument se poate ajunge la concluzii absurde de genul originii italice a catolicilor africani în virtutea dependenței lor de scaunul papal sau a originii grecești a tuturor ortodoxilor dependenți de patriarhia de la Constantinopol.

V. Nici un text bizantin nu amintește de vreun marș al românilor din zona lacului Ochrida spre nordul Dunării. Aici, d. Jonas fabulează cînd afirmă că accastă mișcare a fost „înregistrată cu atenție". Este chiar curios cum o asemenea deplasare care afectează un spațiu imens (între Epir — Thessalia și Carpații nordici) nu este consemnată nici de cancelaria bizantină, nici de cea bulgară și nici de cea maghiară. Cum este posibil ca un asemenea exod de populație să nu fie înregistrat în nici un fel, nici de cea mai birocratică administrație care este cea bizantină nu pare să constituie motiv de meditație pentru cei doi adepți ai teoriei „marșurilor lungi". După cum este foarte curios că nici unul dintre cei doi cunoscători ai istoriei de început a românilor nu a fost izbit de împrejurarea că toate informațiile de care dispunem, fie că este vorba de surse bizantine (Kekaumenos) [30], fie că este vorba de surse occidentale (Anonimul franscian) ne demonstrează că:

a) originea daco-romană a românilor din Balcani nu constituie un secret, de vreme ce este consemnată, *cu detalii*, de Kekaumenos.

b) direcția mișcării românilor era de la nord spre sud, chiar dinspre Pannonia spre Balcani și nu invers.

VI. Presupusul pastoralism nomad al românilor se infirmă prin:

1. Cele 72 denumiri geografice citate de Donald Mckay după S. Dragomir atestă o viețuire de lungă durată, în același loc, ceea ce nu se poate susține în cazul unor nomazi. De altfel, este îndeobște cunoscut că nomazii nu lasă în urma lor decît arareori denumiri geografice. Românii au stat acolo dacă le-au dat nume și aceste nume s-au păstrat peste secole.

2. Documente de cancelarie și alte surse menționează sate cu o existență de sute de ani, ca și prezența românilor în comunități cu caracter urban [31].

3. Descoperirile arheologice efectuate pe tot întinsul României și care se datează între secolele IV—V și secolele X—XI ne înfățișează o populație cu o economie de caracter mixt, nu pastoral.

4. Etnografic nu se cunosc la români decît tipuri de păstorit transhumant, nu nomad [32].

5. Evident, nimeni nu contestă realitatea istorică a unor importante deplasări de populație în Peninsula Balcanică. Numai că aceste migrații nu au nici o valoare etnică. Ele au fost provocate de mari invazii sau de progresul procesului de feudalizare și au afectat, în egală măsură, pe toate neamurile din Peninsula Balcanică.

6. În sfîrșit, este foarte greu să se treacă sub tăcere împrejurarea că trei izvoare independente — Geografia armeană a lui Moise din Choreni [33], *Cronica turcă Oguznamé* [34] și *Cronica Notarului Anonim* amintesc existența, la nord de Dunăre, a unor formațiuni politice românești în secolele IX—X.

VII. În ceea ce privește aria de formare a poporului român, nici un lingvist sau istoric nu o reduce la granițele actuale ale României. Prezența românilor la sud de Balcani se explică prin această realitate și prin „marșurile lungi" efectuate de la *nord la sud*.

---

[30] Kekaumenos, *Sfaturi și povestiri*, în *Fontes* III, p. 20—45; G. Dragomir, *La patrie primitive des Roumains et ses frontières historiques*, Balcania VII, 1, 1944, p. 63 și urm.; G. Brătianu, *Les hist. hongrois*, I, p. 161—162.

[31] St. Brezeanu, *op. cit.*, p. 1991 și urm.

[32] R. Vuia, *Tipuri de păstorit la români*, în „Studii de Etnografie și folclor", II, București, 1980.

[33] A. Decei, *Românii din veacul al IX-lea până în al XIII-lea*, în *Relații româno-orientale*, București, 1978, p. 15 și urm.

[34] Mehmet Ali Ecrem, *O mențiune inedită despre românii din secolul al IX-lea*, S.C.I.V.A., 2, 1980, p. 287 și urm.

www.dacoromanica.ro

Este foarte probabil că evenimentele care au loc în cursul secolului VII (pătrunderea slavilor şi apoi a protobulgarilor) a rupt acel continuum lingvistic care lega massa populaţiei romanizate de pe cele două maluri ale Dunării. Din acest moment se poate vorbi de o evoluţie paralelă, dar independentă a celor două romanii. Continuitatea românilor la nord de Dunăre este dovedită nu numai de descoperiri arheologice, ci şi de bogăţia şi varietatea tradiţiilor folclorice [35]. După cum, ruperea trunchiului sudic şi evoluţia lui istorică diferită explică absenţa din folclorul aromân a unui element atit de caracteristic cum este doina [36].

VIII. Se pare că d. Donald Mackay a uitat că ne numim români şi că ţara noastră se cheamă România. Vlahi sau Valahi ne-au numit alţii, şi cu vremea, termenul a început să capete o nuanţă peiorativă. Pentru un specialist în istoria Europei centrale necunoaşterea sau neluarea în seamă a acestei distincţii apare mai mult decît surprinzătoare. Şi aceasta, cu atit mai mult cu cît, pe parcursul întregului articol nu a uitat să treacă de fiecare dată, denumirea de români, între paranteze. A pierdut probabil din vedere că una din doleanţele românilor proclamate pe Cîmpia Libertăţii a fost aceea de a nu li se mai adresa nimeni cu numele de valah.

Două lucruri ni se pare că merită să fie menţionate în încheierea acestor observaţii:

1. D. A. Jonas taxează drept vis originea daco-romană a românilor. Dacă se referă la credinţa autorilor Supplex-ului şi a Memorandum-ului că îşi pot afla bunăvoinţa bătînd la uşile împăraţilor şi susţinîndu-şi cauza cu argumente istorice, atunci putem fi de acord să vorbim de vise. Căci istoria a demonstrat că dreptatea nu a fost de partea lor, ci a lui Horea şi Avram Iancu.

2. De unde rezultă că nivelul informaţiei şi probitatea ştiinţifică nu sînt întotdeauna direct proporţionale cu titlurile ştiinţifice şi universitare afişate. Unii partizani de opinie au avut măcar inteligenţa sau prudenţa de a ascunde cele două defecte sub un pseudonim.

Ligia Bârzu

[35] O. Bîrlea, *Folclorul românesc*, I, Bucureşti, 1981, p. 24—25, 26—27.
[36] *Ibidem*, p. 26.

www.dacoromanica.ro

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ DE LA TIMIȘOARA CONSACRATĂ ANIVERSĂRII A 60 DE ANI DE LA FĂURIREA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

Într-o organizare perfectă Muzeul Banatului a reușit să reunească în zilele de 6 și 7 martie 1981 în orașul de pe malurile Begăi cadre universitare, cercetători, muzeografi, activiști de partid, istorici din principalele centre culturale ale țării într-o sesiune științifică de prestigiu dedicată aniversării a 60 de ani de la crearea Partidului Comunist Român. După cuvîntul de deschidere rostit în plenul sesiunii de către tovarășul Petre Dănică, prim secretar al Comitetului județean Timiș al P.C.R., care a salutat cu căldură pe participanți urîndu-le succes deplin în reușita manifestării, au fost susținute următoarele comunicări: *Etnogeneza românilor. Noi puncte de vedere* de prof. dr. doc. I. I. Russu din Cluj-Napoca, *Cetăți din lemn și pămînt — centre ale unor formațiuni statale românești în secolele VI—XI* de dr. Lucian Chițescu — șef de secție la Muzeul de Istorie al R.S.R., *Iluminism și acțiuni revoluționare bănățene în slujba unității naționale (secolul al XIX-lea)*, prof. dr. doc. Cornelia Bodea — cercetător științific principal la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" care a citit și scrisoarea de salut trimisă în numele Institutului de prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, *„Informații documentare din Arhivele Statului despre mișcarea muncitorească și socialistă din România"* de Ionel Gal — directorul general al Arhivelor Statului, *Partidul Comunist Român — continuatorul direct al Partidului clasei muncitoare creat în 1893* de dr. Augustin Deac — cercetător științific principal la Institutul de Studii Istorice și Social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., *Făurirea Partidului Comunist Român — etapă nouă, superioară în mișcarea muncitorească din România* de prof. univ. dr. Nicolae Petreanu — șeful catedrei de istorie a patriei, a mișcării muncitorești și democratice din România și a P.C.R. de la Academia „Ștefan Gheorghiu", *„Partidul Comunist Român — forța politică cea mai activă a luptei poporului român pentru progresul, independența și integritatea teritorială a României* conf. univ. dr. Mihai Fătu — directorul Muzeului Banatului Timișoara, *„Activitatea revoluționară din anii ilegalității a tovarășului Nicolae Ceaușescu, pildă de dîrzenie și devotament pentru slujirea înaltelor idealuri ale P.C.R.*, dr. Olimpiu Matichescu — cercetător științific principal la Institutul de Studii Istorice și Social Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., *Contribuția naționalităților conlocuitoare la apărarea independenței, suveranității și integrității teritoriale a României în perioada dictaturii regale*, prof. univ. dr. Traian Bunescu — Universitatea Timișoara, *Știință și conștiință istorică în politica P.C.R. de edificare a socialismului* conf. univ. dr. Ioan S. Mureșan — Institutul Politehnic „Traian Vuia" Timișoara, *Partidul Comunist Român — forța politică conducătoare în lupta poporului român pentru edificarea socialismului și înaintarea României spre comunism* Augusta Anca — președinte al Comitetului de Cultură și Educație Socialistă al județului Timiș, și altele, urmărite cu viu interes de o numeroasă asistență formată din activiști de partid și de stat, ai organizațiilor de masă și obștești, istorici, cercetători, muzeografi, cadre didactice, studenți, ziariști și alți oameni ai muncii din întreprinderile și instituțiile timișorene.

Avînd în vedere larga participare a istoricilor la această sesiune, lucrările au fost continuate în două secțiuni: I — Istorie veche și medie și II — Istorie modernă și contemporană. Trebuie menționat faptul că și la audierea comunicărilor din secțiuni a existat în permanență un public numeros, îndeosebi cadre didactice, cercetători și studenți, care a urmărit cu atenție și vădită preocupare fiecare intervenție. Considerăm că și din acest punct de vedere reuniunea de la Timișoara constituie un bun exemplu de conștiinciozitate și interes din partea organizatorilor, preocupați în permanență de grija de a asigura cele mai bune condiții desfășurării lucrărilor sesiunii atît în ceea ce privește calitatea și conținutul intervențiilor, popularizarea manifestării, cît și cadrul necesar adecvat.

Din lucrările pe secțiuni vom cita unele titluri semnificative pentru conținutul tematic al sesiunii. Astfel, la secțiunea I-a au fost cuprinse teme ca: *Așezarea Tisa Polgar, contribuțiile noilor cercetări de la Parța* dr. Gheorghe Lazarovici — Muzeul de Istorie al Transilvaniei Cluj-

www.dacoromanica.ro

Napoca, *Atelierul pentru prelucrarea bronzului de la Timișoara (Contribuții la studiul prelucrării bronzului în spațiul carpato-danubiano-pontic)* Florin Medeleț — muzeograf principal la Muzeul Banatului Timișoara, *Ceramica Periam; cu privire la geneza și evoluția ei* dr. Doru Luminosu — Institutul Politehnic „Traian Vuia" Timișoara, *Cu privire la activitatea monetară a dacilor în secolul I î.e.n. — secolul I e.n,* asistent univ. Octavian Dogariu — Institutul Agronomic Timișoara, Elena Fundureanu — Muzeul Banatului Timișoara și Mircea Mare — Muzeul Banatului Timișoara, *Atelierele ceramice romane și daco-romane în sud-vestul Daciei (secolul II—IV e.n.)* dr. Doina Benea — muzeograf principal la Muzeul Banatului Timișoara, *Continuitatea românilor în Banat (cu referire la secolele VII—IX e.n.)* Ilie Uzum — directorul Muzeului de Istorie al județului Caraș-Severin, *Cimitirul feudal timpuriu de la Cioreni (rezultate preliminare)* Alexandru Rădulescu — muzeograf principal la Muzeul Banatului Timișoara, *Permanențe ale vieții românești în zona Făgetului (cu referire la secolele IX—XVII)* prof. Petru Ursulescu — școala generală Tomești, jud. Timiș, *Permanență și continuitate românească în Valea Bistrei* de Nicolae Secară — muzeograf principal la Muzeul Banatului Timișoara, *Sistemul de apărare a Banatului împotriva invaziei otomane în secolul al XV-lea* prof. Radnai Harry — Liceul industrial nr. 2 Timișoara, *Documente privind lupta antiotomană a bănățenilor în a doua jumătate a secolului al XVI-lea depistate la arhiva de război din Viena* de Tiberiu Moț — directorul Filialei județului Timiș a Arhivelor Statului *Cartea veche străină din veacul al XVII-lea din colecția Muzeului Banatului* Maria Șipoș — muzeograf principal la Muzeul Banatului, *Date inedite cu privire la procesul apariției relațiilor de producție capitaliste pe unele domenii bănățene, secolul al XVIII-lea* conf. univ. dr. Aurel Țintă, Timișoara, *Măsuri întreprinse de Curtea Vieneză pentru întărirea dominației habsburgice asupra Banatului în secolul al XVIII-lea* de Gabriela Blănaru — arhivist la Filiala județului Timiș a Arhivelor Statului, *Aspecte din lupta populației lugojene împotriva dominației habsburgice în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea* prof. Emeric Lay — Liceul „C. Brediceanu" Lugoj și altele, lucrări deosebit de valoroase pentru varietatea și bogăția informațiilor cu caracter local și de integrare a regiunii Banatului în contextul general al istoriei noastre naționale.

Pe bună dreptate s-a acordat un spațiu mai larg dezbaterii problemelor de istorie contemporană avînd în vedere caracterul omagial al evenimentului căruia i-a fost dedicată sesiunea cît și importanței temelor legate de activitatea Partidului Comunist Român atît în perioada interbelică, dar mai ales în anii războiului și în cei de după 23 August 1944 pentru transformări radicale în întreaga viață social-economică și politică a României. Astfel că la secțiunea a II-a Istorie modernă și contemporană au fost înscrise peste 50 de comunicări, de mare însemnătate științifică și documentară ce au produs o mare satisfacție tuturor participanților. Dintre acestea semnalăm cele susținute de cadrele didactice de la Academia „Ștefan Gheorghiu" *Partidul Comunist Român — inițiatorul și conducătorul transformărilor democratice în trecerea la revoluția socialistă* prof. univ. dr. Ștefan Lache, *Contribuția Partidului Comunist Român la realizarea noii unități a mișcării comuniste și muncitorești internaționale* conf. univ. dr. Ilie Seftiuc, *Contribuția Partidului Comunist Român, a tovarășului Nicolae Ceaușescu la definirea conceptului de nouă ordine internațională* conf. univ. dr. Bălței Domițian, precum și comunicarea *Istoria patriei și a Partidului Comunist Român în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu* susținută de dr. Marin Iordache, secretar al Comitetului județean Timiș al Partidului Comunist Român. Din tematica acestei secții, în ordinea cronologică a evenimentelor, mai citățm studiile: *Legăturile socialiștilor bănățeni cu Internaționala I-a* dr. Ion Georgescu — profesor la școala generală nr. 3 Lugoj, *Eftimie Murgu luptător pentru emanciparea națională și socială. Informații din arhivele străine* de Emilia Poștăriță și Elena Iosefide — arhiviști principali la Arhivele Statului București, *Mișcarea națională românească din Banat și problematica Memorandumului* de Milin Miodrag — Universitatea Timișoara, *Noi mărturii arhivistice despre lupta românilor din vestul României pentru libertate și drepturi naționale (sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea* dr. Viorel Faur, șeful secției de istorie de la Muzeul Țării Crișurilor Oradea și Mihai Apan, arhivist principal la Filiala județului Bihor a Arhivelor Statului, *Cu privire la legăturile lui Vasile Goldiș cu mișcarea socialistă transilvăneană la sfîrșitul secolului al XIX-lea* dr. Gheorghe Șora, profesor la Liceul industrial nr. 9 Timișoara, *Ziarul „Drapelul" din Lugoj și lupta românilor bănățeni pentru independență națională și unitate statală* lector univ. dr. Elena Ostoici — Institutul Politehnic „Traian Vuia" Timișoara, *Mișcarea muncitorească din Banat și Marea Unire din 1918* Vasile Dudaș, muzeograf principal la Muzeul Banatului Timișoara, *Activitatea politico-ideologică desfășurată de către organizațiile socialiste din Banat pentru transformarea partidului socialist în partid comunist (1920—1921)* prof. univ. dr. William Marin — Universitatea Timișoara, *Situația politică din Banat în anul constituirii Partidului Comunist Român* de Radu Păiușan — Universitatea Timișoara, *Idei progresiste în presa interbelică din Banat* de Maria Pop Pongrácz, redactor la ziarul „Szabad Szó" Timișoara, *Mișcarea muncitorească din Banat între anii 1922—1928* dr. Otilia Murgu, profesor la Școala generală nr. 19 Timișoara, *Procesul intentat împotriva militanților comuniști și ai mișcării sindicale din august-septembrie 1929 de la Timișoara* de Thomas

www.dacoromanica.ro

Breier — secretar al Comitetului orășenesc de partid Jimbolia, *Aspecte ale luptei forțelor progresiste și democratice din rîndurile naționalităților germane conduse de comuniști pentru apărarea integrității teritoriale, a independenței și suveranității naționale (1933—1940)* Marin Badea, cercetător științific la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., *Clasa muncitoare — principala forță socială antifascistă din România (1934—1936)* dr. Ion Iacoș, cercetător științific principal la Institutul de studii istorice și social politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., *Aderiunea populației Banatului la deziderатul național de apărare a frontierei de vest a României din anii 1939—1940. Documente și date noi,* Vasile T. Ciubăncan, lector la Școala Interjudețeană de partid Cluj-Napoca, *Acțiuni întreprinse de România pe plan economic pentru păstrarea independenței, suveranității și integrității teritoriale între anii 1938—1940* asistent univ. Gheorghe Ruja, Institutul Politehnic „Traian Vuia" Timișoara, *Rolul presei comuniste din Banat în mișcarea de rezistență antifascistă din anii 1940—1944* conf. univ. dr. Gheorghe I. Oancea — Universitatea Timișoara, *Activitatea de propagandă desfășurată de către Comitetul Regional Banat al P.C.R. parte organică a mișcării de rezistență antifascistă în această parte a țării* Gavrilă Sarafolean, redactor șef adj. la „Revista Muzeelor și Monumentelor", *Aspecte ale solidarității poporului român cu lupta de rezistență a popoarelor Iugoslaviei 1940—1945* Gorgoi Mihai, muzeograf la Complexul muzeal Goleşti, *Contribuția armatei române la apărarea orașului Timișoara, septembrie 1944,* col. dr. Leonida Loghin, șef sector la Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară, *Eroii Banatului în războiul antifascist;* cpt. Alexandru Duțu, cercetător științific al Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară, *Luptele din Banat din septembrie 1944 oglindite în documente germane;* Monica Andone, cercetătorșt inițific la Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară, *Considerații privind contribuția Corpului de cavalerie român în războiul antifascist în anul 1944* ing. Valeriu A. Giuran, cercetător științific principal la Centrul de chimie Timișoara, *Cucerirea prefecturilor, aspect major la lupta pentru putere (octombrie 1944 — februarie 1945;* dr. Traian Udrea, cercetător științific principal la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga", *Lupta Partidului Comunist Român pentru înfăptuirea reformei agrare din Banat 1945* prof. Ion Rafai — Școala generală nr. 5 Timișoara, *Asigurarea unui climat de liniște și ordine publică pe întreg teritoriul țării — una din preocupările principale și imediate ale P.C.R. în politica sa de guvernare* de Gelu Ureche — București, *Procesul creșterii capacității politico-organizatorice a organizației regionale P.C.R. Banat în lupta pentru înfăptuirea transformărilor democratice din anii 1944 1947"* dr. Ioana Luncan, directorul Cabinetului județean pentru activitatea ideologică și politico-educativă, *Partidul Comunist Român — detașament activ al mișcării comuniste și muncitorești internaționale"* lector univ. Ioan Pandur, Universitatea Timișoara, *Documentele Congresului al XII-lea cu privire la procesul educației comuniste, patriotice revoluționare a tinerei generații* dr. Gheorghe Șora și Gheorghe Laeș — Timișoara.

Sesiunea științifică de la Timișoara s-a remarcat prin abordarea unei vaste problematici, bine echilibrată din punct de vedere tematic, prin seriozitatea tratării și analizării unor evenimente complexe ale istoriografiei noastre, cu deosebire a celei privind perioada contemporană, încadrîndu-se ca o contribuție de prim rang în cadrul manifestărilor omagiale închinate aniversării a 60 de ani de la crearea Partidului Comunist Român.

Un stand de carte social-politică a contribuit la informarea operativă cu ultimele noutăți editoriale din acest domeniu.

Gelcu Maksutovici

ANIVERSAREA CREĂRII INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE „A.D. XENOPOL" DIN IAȘI

De orașul Iași, străvechea capitală a Moldovei și capitala României însăși între 1916 și 1918, și-au legat numele o seamă de istorici de prima mărime ai românilor, între ei aflîndu-se un D. Cantemir sau un M. Kogălniceanu, un A. D. Xenopol sau un N. Iorga, un Gh. I. Brătianu sau un Andrei Oțetea. Pînă la începutul celui de-al doilea război mondial, cercetarea istorică fundamentală s-a desfășurat, de regulă, la Universitate (1860—1940), între dascălii prestigioși de aici numărîndu-se și profesorul Ilie Minea. A fost, prin excelență, un medievist, prin formație, vocație și creație istoriografică. Tot el a fost și ctitorul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" din Iași. Fondarea unui institut specializat în cercetarea istorică se întemeia, înainte de orice, pe bogata tradiție istoriografică a Iașilor. Apoi, evenimentul a survenit nu întîmplător, mai precis atunci cînd — tocmai dîndu-se curs necesităților intime ale evoluției disciplinei și intereselor naționale — în toate marile centre universitare și academice ale țării constituirea

www.dacoromanica.ro

unor asemenea nuclee de cercetare era la ordinea zilei: după fondarea Institutului de studii sud-est europene la București în 1914 și a Institutului de istorie națională la Cluj în 1920, după crearea Institutului de studii bizantine în 1926 și a Institutului de istorie universală în 1936, ambele de către N. Iorga în capitala țării, Institutul din Iași apărea în același an cu Institutul de istorie națională al lui Constantin C. Giurescu și preceda Institutul de studii și cercetări balcanice din 1943 al lui V. Papacostea.

Studiul documentelor din arhiva Universității „Al. I. Cuza" din Iași relevă, fapt mai puțin cunoscut pînă acum, că, în cursul anului 1940, istoricul Ilie Minea, titularul disciplinei Istoria Românilor și în consecință directorul Seminarului de Istoria Românilor „A. D. Xenopol", a solicitat în mai multe rînduri Consiliului profesoral al Facultății de litere și Filosofie, transformarea Seminarului într-un institut. Conducerea Facultății a fost de acord și, în acest sens, a intervenit de fiecare dată pe lîngă Ministerul Educației Naționale, Cultelor și Artelor, care a admis în cele din urmă, prin adresa nr. 36 752 din *18 februarie 1941* cererea profesorului Minea. Astfel a luat naștere Institutul de Istoria Românilor „A. D. Xenopol", pendinte de Facultatea de Litere și Filosofie a Universității ieșene. După moartea lui Ilie Minea, în februarie 1943, succesorul său, profesorul Alexandru V. Boldur, a obținut — prin decretul-lege nr. 333 din 25 mai 1943 — ca, sub denumirea de Institutul de Istoric Națională, acesta să capete statutul de persoană juridică de drept public. În acest fel, eforturile de organizare instituțională a cercetărilor istoriografice în Iași repurtară un important succes, astăzi fundația profesorilor Minea și Boldur atingînd frumoasa vîrstă de patru decade.

Împlinirea a 40 de ani de activitate a Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" din Iași a prilejuit o serie de manifestări științifice în zilele de 20 și 21 februarie 1981, pe planul întîi situîndu-se organizarea unei sesiuni omagiale de comunicări * cc s-a bucurat de participarea unor specialiști din București, Cluj-Napoca, Galați și Iași. Această sesiune, prevăzută în Planul Academiei de Științe Sociale și Politice a R. S. România pe anul 1981 și organizată în colaborare cu Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al Județului Iași, și-a propus să ilustreze tema *Contribuții ale istoriografiei ieșene în domeniul istoriei României și universale (1941—1981)*. Lucrările sesiunii s-au desfășurat într-o ședință plenară, succedată de ședințe pe secții — istoric veche și medie și istorie modernă și contemporană.

Sesiunea omagială a debutat cu un cuvînt de salut adresat de profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița, directorul Institutului de istoric și arheologie „A. D. Xenopol", tuturor celor prezenți la ședința inaugurală plenară. În continuare s-au prezentat mesaje de salut din partea: Comitetului Județean Iași al P.C.R. (Alecu Floareș, secretar); Universității „Al. I. Cuza" (prof. dr. Mihai Todosia, rectorul Universității); Academiei de Științe Sociale și Politice a R. S. România, Secția de istoric-arheologie (prof. dr. Răzvan Theodorescu); Ministerului Educației și Învățămîntului, Direcția cercetării științifice (lector Ștefan Ciobanu); Asociației internaționale de studii sud-est europene (academician Emil Condurachi); Universității din Galați (conf. dr. E. Mihály); Direcției Generale a Arhivelor Statului (prof. A. Pricop); Institutului de istorie „N. Iorga" din București (prof. dr. Ștefan Ștefănescu, membru corespondent al Academiei); Institutului de istorie și arheologie din Cluj-Napoca (academician Ștefan Pascu); Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. (cercetător principal A. Karetchi); Institutului de arheologie din București (prof. dr. doc. D. M. Pippidi, membru corespondent al Academiei); Institutului de tracologie din București (prof. dr. doc. D. Berciu); Arhivelor Statului din Iași (prof. D. Ivănescu); Muzeelor de istorie din Galați și Botoșani și foștilor colaboratori — prof. dr. Alexandru V. Boldur (directorul Institutului între anii 1943 și 1948) și prof. N. Iordăchescu, cercetător.

În continuare, prof. dr. doc. M. Petrescu-Dîmbovița a prezentat amplul raport intitulat *Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" din Iași la 40 de ani. Realizări și perspective* căruia i s-au adăugat, tot în ședința plenară, șapte comunicări purtînd același caracter de bilanț al studiilor ieșene de istorie din ultimii 40 de ani, și anume: *Ilie Minea și Alexandru Boldur, ctitori ai Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" din Iași* (Ștefan S. Gorovei, dr. Al. Andronic); *Realizări ale arheologiei ieșene* (Adrian C. Florescu, dr. D. Gh. Teodor); *Editarea izvoarelor medievale* (L. Șimanschi); *Contribuții fundamentale în istoria social-economică și politică a României moderne* (prof. dr. Gh. Platon); *Cercetări ieșene privind istoria contemporană a României* (dr. Gh. Buzatu); *Contribuții la istoria culturii naționale* (dr. Al. Zub) și *Cercetări de istorie medievală* (conf. dr. V. Cristian, dr. L. Boicu). Materialele prezentate au identificat mai multe etape în evoluția Institutului între anii 1941 și 1981. A fost îndeosebi meritul raportului prof. M. Petrescu-Dîmbovița de-a fi insistat asupra fiecăreia dintre aceste etape: I) de constituire

* Toate comunicările susținute în cadrul sesiunii urmează să fie tipărite în „Anuarul Institutului de istoric și arheologie „A. D. Xenopol" din Iași pe anul 1982 (tomul al XIX lea).

www.dacoromanica.ro

și afirmare a Institutului în cadrul Universității ieșene (1941—1948); II) de reorganizare și impunere în cadrul Filialei Iași a Academiei (1949—1970), etapă profund marcată, în 1964—1965, de documentele de partid ce au pus în centrul preocupărilor noastre aflarea și afirmarea adevărului istoric; III) de consolidare și afirmare pe un plan superior a potențialului științific al Institutului (1970—1981), corespunzătoare coordonării planului de către Academia de Științe Sociale și Politice a R. S. România, iar din 1975, după integrare, în colaborare cu Ministerul Educației și Învățământului.

Sub raport științific, perioadei inițiale de activitate a Institutului „A. D. Xenopol" îi datorăm editarea, în condițiile dificile ale războiului și, apoi, ale primilor ani postbelici, a revistei „Cercetări istorice" (vol. XVII, 1943), continuată, după moartea lui Ilie Minea, cu „Studii și cercetări istorice" (vol. XVIII—XX, 1943—1947). De asemenea, în 1941—1942 s-au tipărit trei *Buletine*, iar lucrările mai ample și cărțile au apărut în seriile *Biblioteca Institutului* sau *Publicațiile Institutului*, printre autori aflîndu-se M. Costăchescu, N. Corivan, C. Turcu, N. Grigoraș, Alexandru V. Boldur, Paul Mihail ș.a. Acelorași perioade îi aparțin și contribuțiile istoriografice de rezonanță ale lui Andrei Oțetea și D. Ciurea, care, fără să fi fost membri ai Institutului, s-au numărat printre colaboratorii săi. Să reținem, în sfîrșit, că, pînă în 1948, au prezentat comunicări în cadrul Institutului ori au colaborat cu studii și articole la revistele sale reputați specialiști: prof. I. Lupaș, membru al Academiei Române, Const. C. Angelescu, Ioachim Crăciun, G. Ivănescu, T. Holban, V. Motogna, Paul Nicorescu, Ștefan Pascu, Aurelian Sacerdoțeanu, Gr. Scorpan, Dan Simionescu, G. Zane.

Între 1949 și 1970, Institutul „A. D. Xenopol" a editat publicațiile „Studii și cercetări științifice" (continuate, din 1964, de un *Anuar)* și „Arheologia Moldovei", din 1961. Personalul științific a sporit de la șapte la 36 de cercetători, care au înscris între realizările lor de prestigiu investigarea arheologică sistematică a spațiului est-carpatic, colaborările la ediția I-a a Tratatului de *Istoria României* (vol. I—IV) și la întocmirea colecției *Documente privind istoria României*, seria A/Moldova (11 volume). Spre sfîrșitul acestei etape acumulările cantitative s-au tradus în calitate, studiilor și articolelor fiindu-le preferate abordările largi, monografice și sintetice, ale unor perioade sau probleme ale istoriei patriei. Valoarea unor contribuții a fost recunoscută prin distingerea volumului *Dezvoltarea economiei Moldovei, 1848 1864* (București, Edit. Academiei, 1963) cu premiul „N. Bălcescu" al Academiei (capitolele dr. Ecat. Negruți, dr. Const. C. Angelescu și dr. L. Boicu).

În cursul anilor '70, activitatea cercetătorilor și colaboratorilor Institutului „A. D. Xenopol", în primul rînd cadrele didactice de la Universitatea din Iași, din 1975 Institutul fiind integrat Facultății de istorie-filozofie, a repurtat succese deosebite, în cele mai diverse direcții: specializarea cercetătorilor, mai cu seamă prin doctorantură; burse de studii și stagii de documentare în arhivele și bibliotecile străine (R. F. Germania, Austria, Franța, Polonia, U.R.S.S., Statele Unite ale Americii, Turcia, Marea Britanie); participarea la manifestări științifice interne ori la congrese și colocvii internaționale organizate în țară și străinătate; impunerea revistelor Institutului („Anuarul" și „Arheologia Moldovei") între publicațiile de specialitate din țară; colaborarea specialiștilor ieșeni la întocmirea colecției *Documenta Romaniae Historica* (patru volume editate și alte cinci definitivate), la publicația cu caracter internațional *Inventaria Archaeologica* (patru fascicule) și la redactarea marilor tratate: *Istoria României, Istoria universală, Istoria mișcărilor de eliberare națională, antiimperialistă*, compendiul de *Istoria României;* publicarea a peste 60 de volume consacrate unor momente sau procese fundamentale din trecutul nostru și al lumii. Celor mai de seamă realizări istoriografice li s-au acordat premii ale Academiei, printre laureați aflîndu-se: I. Caproșu, V. Chirica, C. Cihodaru, Ștefan S. Gorovei, V. Neamțu, M. Petrescu-Dîmbovița, Gh. Platon, D. Șandru, L. Șimanschi (de două ori), D. Gh. Teodor și Al. Zub (pentru două lucrări).

Dacă materialele susținute în cadrul ședinței plenare au insistat asupra *rezultatelor* anilor 1941 1981, comunicărilor prezentate în secții au dovedit temeinicia preocupărilor actuale ale istoricilor români, la sesiune participînd, cum am consemnat deja, recunoscuți specialiști din București, Cluj Napoca și Galați — prof. dr. Pompiliu Teodor, prof. dr. Răzvan Theodorescu, conf. dr. I. Scurtu, conf. C. Mocanu, dr. N. Boceșan, prof. dr. Ioan-Radu Mircea. Precizînd că lucrările secțiilor s-au încheiat constant cu ample și rodnice discuții, unele controversate și într-o atmosferă ceva mai „caldă", fapt care, în ultimă instanță, a subliniat utilitatea și necesitatea unor dezbateri periodice ale istoricilor (prof. dr. Pompiliu Teodor, prof. dr. Gh. Platon, conf. dr. I. Scurtu, conf. C. Mocanu și cercetător L. Eșanu), supunem atenției cititorului titlurile comunicărilor incluse în programul celor două secții ale sesiunii omagiale de la Iași: *Așezările fortificate dacice de la est de Carpați* (Adrian C. Florescu); *Începuturile feudalismului în Moldova* (dr. V. Spinei); *Curți domnești medievale la est de Carpați* (dr. Al. Andronic, Stela Cheptea); *Preocupări de editarea documentelor medievale românești la Iași, 1941—1950* (Lucia Dalila Aramă); *Semnificațiile culturale ale activității de cancelarie în Moldova medievală* (L. Șimanschi); *Structura social-*

www.dacoromanica.ro

politică a Moldovei în secolele XV—XVI (prof. dr. C. Cihodaru); *Cercetări de istorie medie la Iași în perioada 1940—1950* (conf. dr. V. Neamțu); *Drumurile medievale moldovenești și mediul istorico-natural* (D. Agache); *Contribuții ieșene la studiul istoriei dreptului și a evoluției instituțiilor medievale în Moldova* (dr. N. Grigoraș); *Artă și politică în Moldova în prima jumătate a secolului al XVII-lea* (prof. dr. Răzvan Theodorescu); *Cultura Moldovei în secolele XIV—XVII. Istoriografie* (prof. dr. Ioan-Radu Mircea); *Contribuții la studiul istoriei raporturilor româno-otomane în Evul Mediu* (dr. T. Gemil); *Unele aspecte din istoria relațiilor politice româno-polone în prima jumătate a secolului al XVII-lea* (dr. Ven. Ciobanu), în cadrul secției de istorie veche și medie; *Gîndirea istorică a lui Gh. I. Brătianu* (prof. dr. Pompiliu Teodor); *Mișcări premergătoare revoluției de la 1848 în Banat* (dr. N. Bocșan); *Studii privitoare la dezvoltarea economică a Moldovei de la Regulamentul Organic pînă la Unirea Principatelor* (dr. Const. C. Angelescu); *Evoluția demografică a Moldovei* (dr. Ecaterina Negruți); *Cercetarea istoriei politice a României din anii 1866—1877* (conf. dr. V. M. Russu, lector M. Timofte); *Contribuții la studiul legislației muncii în România modernă și contemporană* (conf. dr. D. Rusu, prof. dr. Emilian Bold); *Documente inedite privitoare la istoria modernă a României în arhivele din R. D. Germană* (dr. Steluța Mărieș); *„Latinii de la Dunăre" — Presa americană despre români la sfîrșitul veacului trecut* (dr. D. Vitcu); *Evoluția mișcării socialiste și muncitorești și semnificația făuririi P.C.R., în lumina cercetărilor actuale* (conf. C. Mocanu); *Considerații privind locul perioadei interbelice în istoria României* (conf. dr. I. Agrigoroaiei); *Regimul politic din România interbelică* (conf. dr. I. Scurtu); *Contribuții istoriografice privitoare la viața politică din România între 1918 și 1938* (dr. Gh. I. Florescu); *Structura socială a satului în România interbelică* (dr. D. Șandru); *Relația modern-actual în evoluția științei românești în perioada interbelică* (dr. I. Saizu); *Implicațiile prezenței demnitarilor polonezi pe teritoriul României, 1939 1940* (cercet. A. Karetchi și L. Eșanu); *Contribuția tineretului la lupta pentru dezvoltarea democratică a României în perioada interbelică* (lector Ștefan Ciobanu); *Documente privind istoria României în epoca celui de-al doilea război mondial în arhivele americane* (dr. Gh. Buzatu), în cadrul secției de istorie modernă și contemporană.

Gheorghe Buzatu

AL DOILEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ISTORIE ECONOMICĂ ȘI SOCIALĂ A TURCIEI

În zilele de 1—5 iulie 1980 a avut loc la Strasbourg cel de-al doilea Congres internațional de Istorie economică și socială a Turciei. La această manifestare științifică de înalt prestigiu au participat turcologi de seamă din Franța, Austria, Belgia, Bulgaria, R. F. Germania, Israel, Iugoslavia, Marea Britanie, Olanda, România, Statele Unite, Tunis, Turcia și Ungaria.

Din țara noastră au luat parte, ca invitați ai Centrului Național de Cercetare științifică din Franța, Mihai Guboglu și dr. docent Maria-Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, colaboratori ai Institutului de Istorie „N. Iorga".

La ședința solemnă de deschidere a lucrărilor congresului au vorbit prof. Irène Mélikoff de la Universitatea de Științe umane din Strasbourg, directoarea Institutului de Turcologie din acest oraș, prof. Halil Inalcik de la Universitatea din Chicago din a căror inițiativă s-au organizat congresele de istorie economică și socială a Turciei și prof. Kemal Karpat de la Universitatea din Wisconsin.

În cadrul congresului au fost tratate teme foarte variate. Prof. Vančo Boškov (Iugoslavia) a atacat problema foarte spinoasă a autenticității și originalității unor vechi izvoare otomane.

De istoria agrară s-a ocupat prof. Halil Inalcik care a analizat cu deosebită competență sistemul *ciftlik-reaya*, arătînd că în epoca de declin a Imperiului otoman s-au format prin arendare *(mukataa)* cumpărare sau acaparare de pămînturi ale statului mari domenii care reprezentau un nou tip de exploatare agricolă ce practica o cultură intensivă, întemeiată pe exploatarea țăranilor *(reaya)*. Constrînși să plătească stăpînilor de pămînt *(sahib-i arz)* o rentă separată în afara dărilor sporite către stat, țăranii au ajuns la discreția cămătarilor, pierzîndu-și pămînturile.

În comunicarea despre situația reayalelor din eyaletul Timișoarei în epoca stăpînirii otomane (1552—1718) autoarea acestor rînduri a analizat statutul țăranilor români și sîrbi după cucerirea otomană, ajungînd la concluzia că se bucurau de condiții mai bune decît în vremea dominației regilor maghiari. În deosebi țăranii colonizați de stat pentru a presta unele slujbe precum și cei de pe domeniile fundațiilor de utilitate publică *(vakf)* aveau o situație mai bună

www.dacoromanica.ro

decît cei stabiliți pe timaruri, ceea ce a provocat mișcări de populație în cadrul eyaletului, iar spre sfîrșitul veacului al XVII-lea în timpul războiului cu Habsburgii emigrări în masă în Transilvania.

De mutațiile survenite în structurile agrare în epoca Tanzimatului s-a ocupat Liubova Balardi (Algeria) care a arătat că această mișcare își propunea să ocrotească pe țărani împotriva notabililor *(ayan)* care au ajuns mari seniori feudali și chiar fondatori de adevărate dinastii.

Întemeindu-se pe izvoare otomane inedite din veacul al XVI-lea Mihai Guboglu a pus în lumină importanta contribuție a țărilor române la aprovizionarea Istanbulului, a cetăților de margine și a oștilor expediționare otomane, stabilind pe de o parte categoriile de mărfuri românești furnizate porții, iar pe de alta, produsele orientale importate în Țara Românească și în Moldova. A arătat că nu poate fi vorba de instaurarea unui monopol otoman asupra produselor românești, în general libere la export și a scos în evidență influența exercitată de economia otomană asupra economiei românești care a preluat o serie de unități de măsură otomane *(kila*, ocaua etc.).

În comunicarea sa intitulată *Grîul și raporturile veneto-otomane în secolul al XVI-lea*, Bruno Simon (Franța) a prezentat în paralel politica frumentară a Veneției și a Imperiului otoman, stabilind existența a patru faze în evoluția comerțului de grîu otoman. După o fază de abundență generală care acoperă prima jumătate a secolului al XVI-lea, a urmat boom-ul grîului turc (1548—1565), apoi o fază de interzicere a exportului de grîu (1563—1590) provocată de criza din timpul războaielor cu Iranul și cu Habsburgii și în sfîrșit reluarea exportului oficial limitat la perioadele de abundență de cereale în Imperiul Otoman.

O serie de noi date cu privire la istoria comerțului otoman în Ungaria în secolul XVIII au fost prezentate de Elöd Vass (Ungaria).

Alte comunicări s-au axat pe probleme financiare.

Într-o comunicare deosebit de interesantă, H. S. Mayer (R.F.G.) a prezentat și analizat un buget otoman din vremea domniei sultanului Mehmed al II-lea Fatih. Bistra Cvetkova (Bulgaria) a tratat problema creditului în Balcani în secolele XVI—XVIII iar Zafer Toprak (Turcia) s-a ocupat de problemele monetare din Imperiul otoman de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pînă la începutul veacului XX.

Registrele fiscale ale insulei Naxos în vremea stăpînirii otomane au fost cercetate de Gerhard R. Bossha-Erdbrink (Olanda) iar inventarele stabilite după decesele unor turci au fost analizate sub aspectul economic de Gilles Veinstein (Franța).

Cîteva comunicări au fost consacrate unor probleme speciale. Suzan Skiliter (Marea Britanie) s-a ocupat de *ta'yin*ul ambasadorului Angliei la Poartă, Edward Barton, în timpul campaniei din 1596 la Eğri. Ilber Ortayli (Turcia) a urmărit activitatea lui Midhat paşa în calitate de guvernator al provinciei Dunărea *(Tuna Vilâyeti)*. Nedjat Göyünç, (Turcia) s-a ocupat de recrutarea lucrătorilor și de procurarea de material de construcție în Imperiul otoman în secolele XVIII—XIX iar Rhoads Murphey (S.U.A.) a descris atitudinea otomană față de tehnologia occidentală punînd în lumină rolul tehnicienilor *efrenci* în aplicațiile civile și militare. Abdeljibil Temini (Tunis) a adus unele date noi cu privire la istoria economică și socială a regenței otomane de la Alger.

Foarte puține comunicări s-au axat pe probleme pur sociale. Emel Esin (Turcia) urmărind viața și activitatea fiicei sultanului Selim al II-lea a pus în lumină rolul femeii în societatea otomană. Ercümend Kuran (Turcia) a analizat repercusiunile sociale ale reformei învățămîntului în Imperiul otoman iar prof. Louis Bazin (Franța) a cercetat dicționarul lui Sami Bey, *Kâmûs-i Fransevî* (1905), punînd în evidență modul cum se exercita cenzura otomană asupra lexicografiei.

Ședințele au fost prezidate de profesorii Berthold Spuler, Barbara Flemming (Olanda), Bistra Cvetkova, Gyula Káldy-Nagy (Ungaria), Vančo Boškov și de autoarea acestor rînduri.

În încheierea lucrărilor s a hotărît ca viitorul congres de istorie economică și socială a Turciei să aibă loc în Statele Unite, la universitatea din Wisconsin.

Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru

COLOCVIUL „ECONOMIE ȘI SOCIETATE ÎN IMPERIUL OTOMAN"

Institutul de Turcologie din Strasbourg condus de prof. Irène Mélikoff a organizat cu concursul Centrului Național al Cercetării științifice (C.N.R.) în Franța un colocviu consacrat temei „Economie și societate în Imperiul otoman de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pînă la începutul secolului XX".

www.dacoromanica.ro

Lucrările s-au desfășurat în zilele de 1—5 iulie 1980 în paralel cu congresul de istorie economică și socială a Turciei.

După ședința comună de inaugurare a congresului și colocviului s-au prezentat în cadrul acestei din urmă manifestări științifice comunicări în care au fost tratate următoarele teme mari: Comerțul maritim în Imperiul otoman; Evoluția demografică a lumii otomane în secolul XIX, Tanzimatul și evoluția societății otomane; Capitalismul occidental și intervențiile lui în Imperiul otoman, Industrializarea în Imperiul otoman; Mișcarea junilor Turci și Influența ideologiilor occidentale asupra societății otomane.

Prof. Robert Mantran (Franța) a prezentat o comunicare foarte interesantă despre comerțul maritim în Imperiul otoman în secolul al XVIII și economia otomană. Kemal Karpat s-a ocupat de izvoarele, conceptele și metodele demografici otomane în secolul XIX, iar N. Todorov (Bulgaria) a prezentat unele date demografice despre populația orășenească din provincia Dunărea (Tuna Vilâyeti) în 1866.

În cadrul comunicărilor axate pe chestiunea Tanzimatului, Osman Okyar (Turcia) a analizat istoriografia socială și economică a acestei perioade de reforme importante din istoria Imperiului otoman. Bernard Lewis (S.U.A.) a urmărit problema egalității sociale din cadrul Tanzimatului. Carter V. Finley (S.U.A.) a prezentat o foarte interesantă comunicare despre dimensiunile sociale ale vieții dervișilor, așa cum este reflectată în memoriile lui Asčidede Halil Ibrahim, iar Jacob Landau (Israel) a analizat sub aspectul istorie socio-economice relația de călătorie a lui al-Bū-Sa'idī.

În cadrul intervenției capitalismului occidental în Imperiul otoman, Immanuel Wallenstein (S.U.A.) s-a înscris cu o comunicare despre schimbările intervenite în structura Imperiului otoman între anii 1750—1839. André Raymond (Franța) a urmărit impactul exercitat de penetrația europenilor asupra economiei egiptene în secolul al XVII-lea. Salgur Kançal (Franța) s-a ocupat de deschiderea pieții interne otomane în 1838 și de instaurarea relațiilor semi-coloniale în Imperiul otoman.

În cadrul problemei industrializării Imperiului otoman, Selim Ilkin (Turcia) a analizat proectul Chester care urmărea investirea de capital american pentru dezvoltarea căilor ferate din Turcia.

Mișcarea junilor Turci a fost tratată sub aspectul agrar de Feroz Ahmad în comunicarea *Junii Turci și chestiunea agrară*. Iar Șerif Mardin (Marea Britanie) a încercat să interpreteze „conștiința revoluționară" a junilor Turci.

Au fost urmărite și influențele ideologiei occidentale asupra societății otomane. Într-o comunicare înscrisă în programul Colocviului dar prezentată în cadrul Congresului, prof. Halil Inalcik s-a ocupat de impactul occidentalizării preconizată de Tanzimat asupra societății otomane tradiționale. Paul Dumont (Franța) a prezentat rezultatele cercetărilor sale asupra Francmasoneriei otomane pe baza arhivelor Marelui Orient din Franța, de la mijlocul secolului al XIX-lea pînă la primul război mondial.

Din partea românească, autoarea acestor rînduri a cercetat raporturile economice ale Imperiului otoman cu țările române și reglementarea lor prin hatt-i șerifurile de privilegii în perioada 1774—1829. A precizat limitele funcționării monopolului otoman, arătînd că nu a fost niciodată absolut; a analizat statutul negustorilor otomani în țările române și a urmărit încercările Porții de-a eluda atît sub raportul cantităților de produse cerute cît și al prețurilor stabilite, dispozițiile restrictive ale hatt-i șerifurilor care au înlesnit desprinderea treptată a țărilor române din sistemul economic otoman.

În ședința de închidere a lucrărilor s-a hotărît publicarea comunicărilor prezentate într-un volum special din „Turcica", revista Institutului de Turcologie din Strasbourg.

Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru

CĂLĂTORIE DE STUDII ÎN CEHOSLOVACIA

În perioada 27 noiembrie — 18 decembrie 1980 am efectuat o călătorie de documentare în Cehoslovacia pe baza acordului dintre Academia de Științe Sociale și Politice a R.S.R. și Academiile de Științe Slovacă și Cehoslovacă. Călătoria a avut ca scop cercetări în arhive și biblioteci din Bratislava și Praga și contacte cu specialiști din țara gazdă cu privire la tema „Relațiile politice româno-cehoslovace în cadrul politicii central și sud-est europene în perioada interbelică".

La Bratislava prima etapă a călătoriei — mi-a fost asigurat accesul la Arhivele centrale de Stat ale Slovaciei (Štatni ústredni arhive S.S.R.) unde mi s-a indicat și pus la dispoziție inventarul fondului prezidiumului prefecturii (Krajinsky úrad v Bratislave, I Prezidium).

www.dacoromanica.ro

Fondul conține aproape în exclusivitate documente interne ale administrației regionale slovace în perioada interbelică. Materialele arhivistice din fondul menționat sînt depozitate în cutii (multe conținînd și peste 1000 file) și sînt nelegate, iar uncle nepaginate. În puținul timp avut la dispoziție nu am putut cerceta decît 14 cutii. Documentele privind România și relațiile româno-cehoslovace din acest fond s-au dovedit a fi mult mai puțin importante decît anunța inventarul. Ele se referă, în cea mai mare parte, la măsuri administrative și polițienești prilejuite de trecerea prin teritoriul cehoslovac a unor înalte oficialități române (regele, primul ministru) sau de vizita la Bratislava a regelui Carol II (1936) sau N. Titulescu (1937). Sînt de semnalat totuși uncle documente disparate — depozitate în materialele privind exclusiv România sau în alte materiale — care sînt de un anume interes ca, de exemplu, informația că în Cehoslovacia pătrunseseră din România, în octombrie 1936, doi teroriști „care aparțineau aceleiași grupări din care proveniseră asasinii regelui Alexandru", cu intenția asasinării regelui Carol II în timpul vizitei acestuia în Cehoslovacia (S V A S, fond K Ú Prezidium, Karton 139) sau informația, mai importantă, a serviciului secret cehoslovac privind interceptarea și transmiterea spre Berlin — prin intermediul unui român din Viena și a unor lideri ai emigrației slovace — a unor documente privind relațiile franco-române cel puțin în primăvara anului 1938 (S V A S, fond K Ú Prezidium, Karton 264). Această informație se adaugă altora, din arhivele germane, indicînd Viena ca unul din canalele principale de colectare de către Berlin a informațiilor privind politica externă română, cu implicații greu de apreciat în studiul actual al cercetărilor, dat fiind că nu pot fi stabilite precis substanța și volumul informațiilor transmise Germaniei.

Pentru tema cercetată au prezentat interes și o serie de alte grupuri de documente referitoare la aspecte ale preocupărilor Cehoslovaciei și, în cazul dat, în special ale Slovaciei față de relațiile sale cu ceilalți vecini, ceea ce a permis o mai bună înțelegere a problemelor și intereselor externe ale Cehoslovaciei și implicit a problematicii relațiilor româno-cehoslovace. Fondul conservă și o serie de documente referitoare la istoria Germaniei ca, de exemplu, suita de radiograme interceptate, ale Ministerului de interne și ale poliției germane din 1933—1934 — care completează cunoștințele despre tactica și măsurile naziste pentru consolidarea puterii și eliminarea celorlalte forțe politice și despre uncle corelări între politica internă și cea externă în prima fază a regimului nazist — sau informațiile poliției slovace despre conferința clandestină de la Bratislava, din 24—25 aprilie 1937, a reprezentanților unor grupări germane opuse lui Hitler.

La Bratislava am avut, de asemenea, convorbiri cu cercetători ai Institutului de istorie a țărilor socialiste (dr. L. Deak și dr. doc. V. Bystricky) privind rezultatele din ultimul timp ale istoriografiei noastre în cercetarea politicii externe a României în perioada interbelică, cercetările slovace privind politica externă a Cehoslovaciei, rolul Micii Înțelegeri, locul României în politica externă cehoslovacă dintre cele două războaie mondiale, necesitatea cunoașterii și utilizării, potrivit exigențelor științifice, a surselor istorice și a lucrărilor de specialitate din cele două țări.

În cea de-a doua etapă a călătoriei, la Praga, mi s-a asigurat operativ — cu sprijinul Institutului cehoslovaco-sovietic, pe lîngă care am fost repartizat — accesul la Arhiva Institutului de marxism-leninism de pe lîngă C.C. al P.C.C. (Archiv Ústava marxism-leninismu Ú V K S Š — A Ú M L) și la Arhiva centrală de stat (Státnihe ústredniho archiva v Praze — S U A, Praga).

La A Ú M L mi-au fost puse la dispoziție pentru cercetare 62 dosare — însumînd cca. 4500 file documente — referitoare la anii 1920—1938, din subfondul României ale fondului Dr. Ed. Beneš. Volumul mare al acestui important subfond de documente inedite a determinat înlocuirea cercetării sistemice — pentru care nu exista timp — cu o investigare, fie și sumară uncori, în scopul de a avea imaginea valorii întregului subfond arhivistic pentru temă și, în general, pentru istoria României. Peste 90% dintre documentele acestui subfond constă din rapoarte politice confidențiale sau strict secrete, aflate în original sau în copii, transmise de succesivii șefi ai legației cehoslovace la București pentru ministrul de externe și pentru președintele Cehoslovaciei. Restul documentelor constau din cîteva — foarte puține — note de convorbiri între înalte oficialități române și cehoslovace, telegrame diplomatice, adrese ale unor autorități cehoslovace etc.

Din investigația rapidă care a fost întreprinsă rezultă că subfondul România din fondul Beneš, cercetat sistematic, este util specialiștilor români ai perioadei interbelice pentru cercetarea politicii interne și externe a României și a relațiilor româno-cehoslovace.

Majoritatea documentelor subfondului este constituită din rapoarte lunare și trimestriale ale legației cehoslovace la București care cuprind, invariabil, o parte consacrată politicii interne și o alta privind politica externă a României. Paragrafele privind politica internă cuprind, pe lîngă prezentarea evenimentelor curente, prin prisma relatărilor oficiale și de presă, numeroase elemente inedite prin consemnarea unor acțiuni din culisele vieții politice românești, elemente cu un grad sporit de interes în cazul rapoartelor speciale consacrate unor evenimente de politică internă și a celor în care sînt relatate convorbirile cu diferiți oameni politici români din grupările

www.dacoromanica.ro

guvernamentale sau din opoziție. Din rapoarte se degajă interesul manifest și constant al Cehoslovaciei pentru evoluția regimului politic intern din România.

În privința politicii externe a României și a situației internaționale a țării noastre, atît părțile consacrate acestui aspect din rapoartele politice lunare și trimestriale, cît și numeroase alte documente tematice (note de convorbiri cu factorii de răspundere din România, cu oameni politici străini în vizită la București și cu diplomați acreditați în România, rapoarte speciale privind evenimentele deosebite care implicau România sau privind relațiile bilaterale ale țării noastre) oferă, pe lîngă consemnarea cu conștiinciozitate a unor elemente cunoscute — interesante însă și în acest caz, dat fiind optica sub care erau privite și comentariile cu care erau însoțite de diplomații cehoslovaci — o cantitate importantă de informații inedite dat fiind largul contact pe care legația Cehoslovaciei l-a menținut la fel ca și în cazul politicii interne române și desigur chiar într-o măsură mai însemnată — cu cercurile politice românești și cu diplomații altor țări.

Desigur, numeroase aspecte ale relațiilor româno-cehoslovace pot fi mai bine înțelese chiar pe baza grupelor de documente menționate mai sus ca, de exemplu, probleme ale Micii Înțelegeri (constituirea și perfecționarea alianței, conturarea intereselor celor două țări în fața unor aspecte regionale sau continentale ale relațiilor internaționale ca problemele revizionismului, restaurării Habsburgilor, Anschluss-ului, securității colective etc.). Cunoașterea relațiilor româno-cehoslovace este întregită de numeroase alte documente privind exclusiv aspecte ale acestor relații, interesele politice și economice ale Cehoslovaciei în România, locul României în politica externă a Cehoslovaciei. În acest sens sînt de menționat grupele de documente privind delimitarea frontierei dintre cele două țări după primul război mondial și problemele adiacente, vizitele reciproce ale unor oameni politici din cele două țări, probleme ale comenzilor românești de armament în Cehoslovacia, documente importante privind cunoscuta „afacere Skoda", interferența intereselor Cehoslovaciei cu cele ale altor țări pentru influența politicii românești. O serie de documente (vezi, de exemplu, A ÚML ÚV KSC, fond E. Beneš, Rumunsko, 1922 2, 1923 1, 1935/2) afirmă explicit importanța României în sistemul politic extern cehoslovac și interesul Cehoslovaciei ca România să fie permanent antrenată în sfera problemelor Europei centrale și să nu fie absorbită exclusiv sau cu precădere în zona balcanică sau în alte direcții. Praga a fost interesată ca prin acțiunile ei de politică externă să stimuleze interesul României pentru alianța cu Cehoslovacia.

Documentele cercetate relevă interesul deosebit cu care Cehoslovacia a urmărit de la început evoluția relațiilor româno-polone, dat fiind litigiul cehoslovaco-polon, relevă interesul României în aplanarea acestui litigiu — care a constituit, după opinia noastră, punctul critic al sistemului român de alianțe în perioada interbelică — dintre cei doi importanți aliați ai săi, ca și disputa cehoslovaco-polonă pentru spor de influență în politica internă și externă română (cu titlu ilustrativ menționăm, în acest sens, *idem*, Rumunsko, 1920 2, 1921 3, 1921 4, 1925/1). Din subfondul menționat de documente rezultă, de asemenea, între altele, că din anii 1927—1928, Cehoslovacia a început să fie preocupată de evoluția raporturilor economice româno-germane și că această preocupare a fost determinată la început — și în parte și în anii următori — în primul rînd de interesele economice ale Cehoslovaciei pe piața română (vezi *idem*, Rumunsko, 1927/1, 1928 1 ș.a.).

Dintre documentele de mai mare importanță păstrate în acest subfond sînt de menționat notele de convorbire ale ministrului de externe cehoslovac, Krofta, cu N. Titulescu la Geneva, la 29, 30 iunie și 2 iulie 1936 în legătură cu sugestia diplomatului român pentru dezvoltarea raporturilor dintre Mica Înțelegere și Franța (*idem*, Rumunsko, 1936 3) și cu V. Antonescu, tot la Geneva, la 22 septembrie 1936 (*idem*, Rumunsko, 1936 2). Un interes special prezintă mai ales fotocopia notelor de convorbire (manuscris și text dactilografiat), redactate de Krofta la una din întîlnirile (din 28 octombrie 1936) dintre regele Carol II și președintele E. Beneš, la care a mai asistat și ministrul român de externe V. Antonescu, cu ocazia vizitei oficiale a regelui Carol II în Cehoslovacia (27 octombrie — 2 noiembrie 1936).

Nota de convorbire menționată relevă că între cei doi șefi de stat a avut loc, încă de la începutul vizitei, un substanțial schimb de opinii cu privire la situația politică internațională și la măsurile comune de întreprins în domeniul politicii externe, relevîndu-se ideea că Mica Înțelegere trebuia să acționeze, de fapt, ca o a „cincea mare putere" în Europa, independentă de influența celorlalte mari puteri, convenindu-se asupra necesității întăririi unității Micii Înțelegeri și conturîndu-se, cel puțin în această convorbire, un program comun de acțiune pe plan extern (*idem*, Rumunsko, 1936/1). Menționez, de asemenea, prezența unui raport, din 23 aprilie 1937, care sintetizează elemente necunoscute în legătură cu efemera și neelucidata relansare a ideii unui pact româno-sovietic în primăvara anului 1937 (*idem*, Rumunsko, 1937/1).

Documentele cercetate în acest subfond oferă o imagine substanțial îmbogățită și considerabil nuanțată a relațiilor româno-cehoslovace în perioada interbelică.

www.dacoromanica.ro

Tot la Praga, la S.U.A., pe baza inventarului fondului Președinției Consiliului de Miniștri (P.M.R.) am depistat 7 cutii incluzînd grupuri de documente privind România, toate referitoare la problemele delimitării frontierei, la traficul de frontieră, incidente, reclamații etc. dintre care am investigat doar 3 cutii (P.M.R. 200, 221 și 230) cuprinzînd, în general, documente din anii '20.

În același fond, P.M.R., sînt conservate originalele proceselor verbale și documentele anexe ale ședințelor guvernelor cehoslovace în perioada interbelică. Aceste importante documente sînt conservate în 131 cutii (din noiembrie 1918 pînă în ianuarie 1942). Dintre acestea am cercetat doar 14 cuprinzînd documentele ședințelor consiliilor de miniștri cehoslovace (sfîrșitul anului 1918 — începutul anului 1919; ianuarie — februarie 1933; vara-toamna 1936; vara 1938; primăvara 1939), urmărind exclusiv referirile la România din rapoartele privind situația politică externă a Cehoslovaciei. Documentele relevă importanța pentru Cehoslovacia, încă din 1918 — 1919, a legăturilor cu România, aprecierile din ședințele guvernului din Praga cu privire la situația internațională și la sensul reorganizării Micii Înțelegeri la începutul anului 1933, alte aprecieri care privesc direct sau indirect România în toamna anului 1936 și în a doua parte a anului 1938.

În ansamblu, referirile la relațiile politice româno-cehoslovace din documentele cercetate ale acestui fond, fără a fi deosebit de frecvente, prezintă un interes major dat fiind că ele sintetizau atitudini ale guvernului din Praga. Desigur, valoarea acestui fond pentru cercetarea istorică românească nu poate fi apreciată doar prin investigarea a cca. 10% din totalul celor 131 cutii de documente.

Considerînd că investigarea în continuare a arhivelor cehoslovace — și, în general, a arhivelor de peste hotare — este de natură să contribuie la o necesară lărgire a bazei de informare pentru istoriografia română, apreciez ca fructuoase rezultatele călătoriei de documentare în Cehoslovacia.

Menționez, în încheiere, atenția colegială cu care am fost întîmpinat în timpul călătoriei, atît în institutele de cercetare cît și în arhivele și bibliotecile în care mi-am desfășurat activitatea.

Ioan Chiper

CÎTEVA PRECIZĂRI PE MARGINEA UNEI RECENZII

Se știe că o judecată de valoare exprimată la obiect, cu responsabilitate și pe temeiul unor solide cunoștințe de specialitate în privința rezultatelor unor căutări științifice are efecte importante atît pentru îmbunătățirea lucrării în cauză, cît și pentru progresul cercetărilor legate de problemele puse în discuție.

Din păcate, nu de pe asemenea poziții obiectiv științifice și nu cu astfel de intenții constructive a fost întocmită recenzia lui Radu Constantinescu, publicată în „Revista de istorie", nr. 1/1981, în privința cărții mele *Țările române în contextul politic internațional 1621—1672* (Editura Academiei, București, 1979, 231 p.).

Avînd în vedere larga audiență a prestigioasei publicații în care a apărut această recenzie, mă simt obligat să fac precizările cuvenite în legătură cu observațiile lui R.C., mai cu seamă pentru lămurirea cititorilor care nu au posibilitatea să consulte cartea respectivă, apărută într-un tiraj destul de redus.

Deși R. C. consideră că lucrarea „reprezintă un neîndoielnic progres", o „atribuție scrioasă" și chiar „un model pentru capitolul de politică externă generală" al unei „viitoare sinteze" de istorie românească, totuși, observațiile făcute invederează din partea sa o lectură superficială și o surprinzătoare neînțelegere a problematicii tratate în această carte.

Recenzia începe cu aprecierea că titlul cărții ar fi „înșelător", pus — după părerea lui R. C. — cu menirea „să atragă". Recenzentul ignoră însă cu bună știință faptul că în prima pagină a *Introducerii* fac precizarea că lucrarea are în vedere configurația politică din estul și sud-estul Europei. Dealtminteri, titlul inițial al cărții era „Țările române în contextul politic internațional din estul și sud-estul Europei (1621—1672)"; am renunțat la partea lui finală din considerente de tehnică editorială, fiind socotit prea lung.

În aceeași parte introductivă a cărții este explicat cît se poate de limpede și faptul că situația politică a regiunii, implicit și poziția internațională a țărilor române în acea vreme, a fost determinată de evoluția raporturilor otomano-tătaro-poloneze. Subliniind că orientarea politică externă a Transilvaniei și a Țării Românești a fost legată cu precădere de Imperiul habsburgic, pe cînd „Moldova a căutat — pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea — sprijinul necesar pe plan extern în primul rînd în puterea Poloniei" (p. 12), am arătat clar că „Moldova a fost vital interesată

www.dacoromanica.ro

în evoluția raporturilor dintre Imperiul otoman și Republica nobiliară și a fost, totodată, mult mai implicată decît celelalte două țări române în desfășurarea lor... Așa explicăm și faptul că atenția noastră principală a fost îndreptată asupra deslușirii poziției Moldovei în contextul politic internațional din acea vreme, fără ca aceasta să însemne că ea ar fi fost privită izolat de celelalte două țări române. Dimpotrivă, sublinierea corelației organice dintre Moldova, Țara Românească și Transilvania constituie o constantă a întregii lucrări. Aceasta cu atît mai mult cu cît secolul al XVII-lea a adus și o evidentă dezvoltare a ideii unității celor trei țări române" (p. 12).

Într-adevăr, un lector obiectiv și avizat poate lesne constata că lucrarea pune în lumină atît coordonatele poziției internaționale a Moldovei, cît și dimensiunile est și sud-est europene ale inițiativelor politice ale Transilvaniei și Țării Românești. Elementele noi luate în discuție și viziunea multilaterală de analiză relevă nu numai unitatea de acțiune dintre cele trei țări române, ci lămuresc și o serie de probleme rămase în suspensie sau eronat judecate pînă acum în privința situației politice internaționale a Moldovei, Țării Românești și Transilvaniei. De aceea, consider că R.C. a eludat sau pur și simplu nu a înțeles exact contextul politic în care au evoluat țările române în vremea respectivă, pentru că altfel nu ar fi putut avansa propunerea de modificare a titlului cărții în „Relațiile moldo-tătare în epoca de echilibru turco-polon 1621 1672".

Lucrarea nu urmărește politica sau relațiile externe ale țărilor române, ci are ca obiectiv fixarea locului și rolului țărilor române în evoluția complexă a situației internaționale din zonă. Dar, coordonatele (fără să mai vorbim de detalii) configurației politice din estul și sud-estul Europei în perioada avută în vedere nefiind reliefate în istoriografie cu rigoarea cuvenită, a trebuit mai întîi să stabilesc și să reconstitui direcțiile, procesele și evenimentele politice internaționale. Numai în acest fel încadrarea țărilor române în contextul general dobîndea clarificarea absolut indispensabilă urmăririi desfășurărilor politice. Viziunea în tratare nu este unilaterală — cum s-a practicat, îndeobște, pînă acum —, ci mereu schimbătoare, în funcție de interacțiunea factorilor implicați, în raport direct cu ponderea acestor factori în determinarea stării politice generale. Datorită îndreptării către alte direcții a preocupărilor principale ale marilor puteri, factorul tătăresc (apoi și cel zaporojean) a jucat un rol deosebit de important în evoluția situației politice de ansamblu din răsăritul Europei în acea vreme.

Dar, în concepția lui R. C., Hanatul Crimeii este doar o „formațiune politică atît de laxă, încît abia dacă am putea-o defini ca o entitate de sine stătătoare". R. C. probează astfel că nu este la curent cu stadiul actual al cercetărilor pe plan mondial, care a pus deja în lumină statutul real al hanatului crimeean față de Poarta otomană. Este suficient să notez în acest sens aprecierea unor reputați specialiști în materie, care au publicat recent valorosul volum de documente *Le Khanat de Crimée dans les Archives du Musée du Palais de Topkapi*, École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris, 1978: „Plus grave encore est l'erreur consistant à n'aborder l'histoire du khanat qu'à travers une optique « ottomanocentriste », à ne voir dans l'état tatar que le vassal protégé, fidèle et soumis de l'Empire ottoman, une sorte de dépendance « coloniale », dont les institutions, l'ideologie du pouvoir et la politique extérieure n'étaient que des reflets imparfaits et grossiers de celles de la Sublime Porte" (p. 1). Asemenea erori, pe cale le comite și R. C., persistă datorită prejudecăților și necunoașterii realității istorice; ele au împiedicat istoriografia noastră să facă progresele așteptate în deslușirea locului și rolului țărilor române pe plan internațional în secolele XVI—XVIII.

R. Constantinescu afirmă apoi că „Bibliografia cărții, chiar și cea românească, este destul de săracă, mai ales dacă ținem seama de faptul că nu toate lucrările citate au fost și folosite". În cazul unei astfel de afirmații grave, elementarul simț al responsabilității impunea lui R. C. să indice concret sursele sau lucrările pe care le are în vedere. R. C. nu a putut face însă această dovadă, deoarece lucrarea în discuție se bazează pe întreaga bibliografie existentă referitoare la tema tratată. O simplă răsfoire a cărții este mai mult decît suficientă pentru a releva caracterul gratuit al acestei observații făcute de R. C.

În tentativa sa de a defăima o muncă științifică făcută cu onestitate, care a presupus depășirea multor dificultăți, R. C nu se sfiește să afirme, împotriva evidenței, că „abilitățile lingvistice ale lui T. Gemil fiind practic reduse la limba turcă, principalele sale izvoare rămîn cele otomane, neglijîndu-se îndeobște cele italiene, germane, poloneze, rusești și maghiare, alcătuite în latinește sau limbile naționale moderne". Această obiecție a lui R. C. este nu numai pe deplin gratuită, dar ea denotă și o maliție zitate inexplicabilă.

Fiind vorba de un context politic dominat de factorul turcesc și avînd în vedere că documentele otomane și crimeene nu au fost folosite tocmai pentru că a lipsit „abilitatea lingvistică" cercetătorilor respectivi, era firesc ca subsemnatul să pună accentul pe astfel de izvoare care sînt fundamentale pentru studierea temei avute în vedere.

În același timp, cartea se întemeiază însă și pe folosirea tuturor surselor europene importante, fapt ce poate fi ușor constatat parcurgînd capitolul introductiv și notele. Cerîndu-mi scuze cititorilor care au posibilitatea să facă această verificare simplă, mă văd. totuși, nevoit să

www.dacoromanica.ro

menționez că în cercetarea temei am pornit cu studierea sistematică a monumentalei noastre colecții de documente externe, cunoscută sub numele inițiatorului ei, *Eudoxiu de Hurmuzaki*. Ca unul care a recurs în repetate rînduri la documentele acestei colecții, mai cu seamă pentru alcătuirea culegerilor de texte pe care le-a publicat în ultima vreme, R. Constantinescu știe foarte bine că izvoarele din volumele *Hurmuzaki* sînt publicate în „latinește sau în limbile naționale moderne". Pentru elaborarea cărții despre care este vorba aici am utilizat efectiv cel puțin zece tomuri din amintita colecție, atenție deosebită acordînd rapoartelor diplomatice și confidențiale italiene și austriece.

De asemenea, în afara cunoscutelor volume de documente editate de N. Iorga (*Acte și fragmente...*, *Studii și documente...*), în care, după cum bine se știe, sînt multe documente externe publicate în limba lor originală, cartea din discuție se sprijină și pe masivele colecții de documente alcătuite de istoricii polonezi: *Acta Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia*, tom II—II_1, Krakowie, 1880 1881; *Relacye nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690*, II, Berlin — Poznan, 1864; *Elementa ad Fontium Editiones*, vol. XXVIII, pars III vol. XXIX, pars V, Romae, 1972 ș.a. La baza cărții stau, totodată, și volumele de documente publicate de I. Hudiță (*Répertoire des Documents concernant les negociations diplomatique entre la France et Transylvanie au XVII^e siècle*, Paris, 1926; *Recueil de documents concernant l'histoire des Pays Roumains tirés des archives de France, XVI^e et XVIII^e siècles*, Iași, 1929), renumita culegere de tratate internaționale J. du Mont, *Corps universel diplomatique du droit de gens* ..., Amsterdam — La Haye, 1726 1739, lucrările istoricilor ruși și sovietici (Smirnov, Kostomarov, Novoselski ș.a.) în care au fost valorificate în primul rînd documente din arhivele rusești, precum și prețioasele scrieri de epocă ale lui „Samovideț", Chevalier, Mezeray, Ricaut ș.a., nemaivorbind de volumele de documente, mai cu seamă maghiare și germane, publicate de A. Veress, din care am utilizat tomurile IX, X și XI. Nu are rost, desigur, să citez și alte elemente ale bibliografiei cărții, care — potrivit aprecierii specialiștilor care au avut bunăvoința să analizeze această lucrare încă din faza de manuscris (vezi p. 34) — este deosebit de bogată și variată, aproape exhaustivă.

Dacă în privința formei, structurii și bazei documentare a cărții „critica" lui R. C. se reduce la insinuări și acuze neîntemeiate, atunci cînd se îndreaptă însă asupra conținutului ei, recenzentul își dezvăluie nu numai necunoașterea problematicii tratate, ci și neînțelegerea trăsăturilor de bază ale raporturilor țărilor române cu Poarta otomană.

Deși titlul cărții arată limpede că este vorba de încadrarea țărilor române într-un context politic internațional, R. C. pretinde, în chip bizar, să afle „măcar aici, fie și în linii mari, o evocare a profundelor mutații din structura agricolă și comercială moldoveană". Apoi, el încearcă să nege nu numai demonstrația și încheierile lucrării în cauză, ci și o realitate istorică probată de ansamblul mărturiilor documentare ale epocii. R. Constantinescu consideră că în cartea subsemnatului s-ar întîlni „comodele explicații tradiționale, neacoperite prin argumente, care presupun fie o politică europeană a acestor domnitori, atît de subordonați Porții totuși, fie tendințe de hegemonie, tendințe care nu erau însă, de fapt, decît manifestarea concretă a modalității de neutralizare a unor pături militare, ba chiar neverosimile *(sic!)* năzuințe către independență și felurite alte iluzii de acest gen".

Este de-a dreptul ciudată această tentativă a lui R. C. de a minimaliza istoria țărilor române din acea epocă, de a anula dintr-un condei eforturile depuse de ele pentru păstrarea ființei politice și pentru redobîndirea neatîrnării, de vreme ce chiar izvoarele publicate recent de el însuși *(Lupta pentru unitate națională a țărilor române (1590—1630). Documente externe*, București, 1981, 384 p.) aduc argumente suplimentare în sensul rezultatelor cercetării subsemnatului.

Mai departe, din dorința de a desconsidera lucrarea în discuție și, prin extensie, întreaga noastră istoriografie de specialitate, R. C. își permite să emită și asemenea judecăți de valoare: „Bineînțeles, politica lor externă (a țărilor române — T. G.) rămîne, în această epocă, un șir de episoade ale politicii otomane sau poloneze, în funcție de orientarea de moment a țării, singura politică autonomă la noi fiind atunci cea dusă de Transilvania".

Studii temeinice au demonstrat valabilitatea neîntreruptă a principiului respectării autonomiei de stat a celor trei țări române, iar cartea subsemnatului dezvăluie, printre altele, pe baza documentelor de primă valoare, întărirea acestui principiu, în cursul secolului al XVII-lea (uneori chiar din dorința expresă a Porții), pînă aproape de atribute ale independenței, așa cum a fost, de pildă, în vremea lui Miron Barnovschi, Vasile Lupu și Gh. Ștefan în Moldova, a lui Matei Basarab și Constantin Șerban în Țara Românească, a lui Bethlen Gabor și a celor doi Gh. Rákóczi în Transilvania. Numai R. C. contestă o realitate istorică unanim cunoscută în elementele ei esențiale.

www.dacoromanica.ro

Mărturisesc că nu am înțeles ce a urmărit, de fapt, R. C. făcînd astfel de afirmații total nefondate, așa cum nu-mi explic nici scopul acestei recenzii, bazată în întregime pe obiecții gratuite.

Tahsin Gemil

CRONICA

Între 4—10 decembrie 1980 a avut loc la Paris sub egida Comitetului Național Francez pentru Studii Sud-Est Europene și a Asociației Internaționale de studii sud-est-europene un colocviu internațional cu două teme principale: 1) *Oameni și pămînturi în sud-estul Europei (sec. XII—XVII)* și 2) *Civilizația în sud-estul Europei în sec. X XIII.*

Au participat la colocviu reprezentanți din Albania, Bulgaria, Franța, Grecia, R.F. Germania, România, Ungaria, U.R.S.S.

Specialiștii români au prezentat cîte un raport: *Structuri sociale în țările române în sec. XIII—XVII* (Ștefan Ștefănescu) și *Civilizația românească în context sud-est european sec. X—XIV* (Răzvan Theodorescu).

Discuțiile au reliefat factorii de originalitate și continuitate sud-est-europeană și sfera istoriei, văzută în globalitatea ei, din diferite perspective, social, economic, politic, cultural.

Au fost evidențiate, totodată, particularitățile dezvoltării istorice ale fiecărui popor din sud-estul Europei în evul mediu.

*

În ziua de 14 februarie 1981, în fața comisiei de doctorat a Institutului de istorie „N. Iorga" a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Domniile muntene ale lui Constantin Mavrocordat* elaborată de *Veronica-Mioara Tamaș.*

Lucrarea cuprinde următoarele capitole: Cap. I, „Domniile muntene ale lui Constantin Mavrocordat"; Cap. II, „Situația economică a Țării Românești în timpul domniilor lui Constantin Mavrocordat"; Cap. III, „Structura și relațiile sociale"; Cap. IV, „Reforme".

În afara acestor capitole, lucrarea mai cuprinde: „Introducere", „Concluzii", „Bibliografie selectivă".

Comisia de doctorat a fost alcătuită din: prof. univ. dr. Aron Petric, director-adjunct al Institutului de istorie „N. Iorga", președinte; prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, conducător științific; prof. univ. dr. Dinu C. Giurescu, dr. Florin Constantiniu, dr. Constantin Șerban, membri.

În unanimitate comisia de doctorat a acordat *Veronicăi Mioara Tamaș* titlul științific de *doctor în istorie.*

*

În ziua de 13 martie 1981, în fața comisiei de doctorat a Academiei de Studii Economice, Catedra de istorie și geografie economică, a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *România și colaborarea economică în cadrul Înțelegerii balcanice (1934—1940)* elaborată de *Ion Ciurea.*

Lucrarea cuprinde următoarele capitole:

Cap. I, „Premisele înfăptuirii Înțelegerii balcanice și caracterul acestuia"; Cap. II, „Proiecte și decizii de colaborare economică în perioada Conferințelor balcanice (1930—1934)"; Cap. III, „Intensificarea colaborării economice în perioada Înțelegerii balcanice (1934—1940)"; Cap. IV, „Domenii și forme ale colaborării economice"; Cap. V, „Evoluția relațiilor comerciale dintre țările sud-est europene în perioada Conferințelor și Înțelegerii balcanice"; Cap. VI, „Concluzii finale".

În afara acestor capitole lucrarea mai cuprinde „Introducere", „Încheiere", „Bibliografie".

Comisia de doctorat a fost alcătuită din prof. univ. dr. Pantelimon Avramescu, președinte; prof. univ. dr. N. Marcu, conducător științific; prof. univ. dr. Victor Axenciuc, conf. univ. dr. Ilie Pula, dr. Al. Porțeanu, membri.

În unanimitate comisia a acordat lui *Ion Ciurea* titlul științific de *doctor în economie.*

*

În ziua de 16 martie 1981, în fața comisiei de doctorat a Institutului de istorie „N. Iorga" a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Comerțul Transilvaniei cu Țările Europei Cen-*

www.dacoromanica.ro

trale în sec. XVII. Comerțul clujean reflectat în registrele de tricesimă 1599—1637 elaborată de *Francisc Pap.*

Lucrarea cuprinde următoarele capitole:

Cap. I, „O perioadă de transformări. Europa în a doua jumătate a sec. XVI"; Cap. II, „Tricesima la Cluj. Date generale"; Cap. III, „Dimensiunile comerțului clujean în anii 1599—1637"; Cap. IV, „Structuri și tendințe".

În afara acestor capitole lucrarea mai cuprinde: „Introducere", „Izvoare", „Concluzii".

Comisia de doctorat a fost alcătuită din: prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, director al Institutului de istorie „N. Iorga", președinte; dr. Ludovic Demeny, conducător științific; prof. univ. dr. Radu Manolescu, prof. univ. dr. Samuil Goldenberg, dr. Paul Cernovodeanu, membri.

În unanimitate, comisia de doctorat a acordat lui *Francisc Pap* titlul științific de *doctor în istorie.*

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

R E C E N Z I I

FAZEKAS JANOS, *Partidul Comunist Român — luptător consecvent pentru frăția și prietenia, pentru egalitatea socială și națională a fiilor patriei*, Edit. politică, București, 1980, 238 p.

Din secolul trecut problema relațiilor dintre grupurile naționale — națiuni și naționalități — a devenit una centrală a istoriei umane. Ea continuă să domine procesul istoric și în secolul nostru cu un impact sporit. Pe de o parte a căpătat o dimensiune planetară cuprinzînd în orbita sa toate continentele, iar pe de altă parte s-a extins la grupuri care anterior nu-și revendicau o fizionomie națională sau etnică proprie.

Dintr-o problemă îndeosebi europeană în secolul al XIX-lea ea se profilează astăzi ca una mondială, după cum din una a cîtorva națiuni, cu o populație numeroasă, a ajuns să fie una a tuturor naționalităților și chiar a unor mici grupuri etnice.

Se infirmă astfel formula frecvent uzitată în trecut, după care secolul al XIX-lea a fost cel al naționalităților, dovedindu-se că definirea identității naționale este o tendință a cărei epuizare este departe de a se fi terminat.

Această extindere a problemei naționale în toate spațiile sociale și în diversitatea planurilor istoriei contemporane a fost neîndoielnic stimulată de experiența acumulată de reașezarea relațiilor naționale pe temeiul unor principii și valori noi, în procesul trecerii la socialism a unor importante zone ale omenirii. De aceea studierea unor fațete ale acestei experiențe permite pătrunderea în dialectica unei tendințe ireversibile a istoriei.

Din acest punct de vedere trebuie receptată contribuția lucrării lui Fazekas János, *Partidul Comunist Român — luptător consecvent pentru frăția și prietenia, pentru egalitatea socială și națională a fiilor patriei*. Ea se oprește asupra unor aspecte semnificative ale acestui proces de reașezare a relațiilor dintre națiunea română și naționalitatea maghiară în condițiile construirii socialismului în țara noastră, a izvoarelor sale istorice, a rolului activ îndeplinit de politica partidului.

Istoria este retorta în care se forjează atît diferitele comunități naționale — națiuni și naționalități — particularitățile lor, cît și aceea în care se formează relațiile dintre ele, cu elementele lor de apropiere, de unitate dar și cu cele de divergență. De aici insistența lui Fazekas János de a considera studiul istoriei națiunilor și naționalităților, a relațiilor dintre ele ca o premisă a înțelegerii resorturilor lor intime, a dialecticii lor obiective și subiective. Aceasta înseamnă respectarea normelor adevărului în decuparea faptelor istorice, dar și — întrucît semnificația lor reală nu rezultă de la sine, din datele empirice — interpretarea lor veridică, pe care o poate asigura mînuirea ideilor și valorilor filozofiei marxiste a istoriei.

Relatarea istoriei constituirii relațiilor dintre grupurile naționale poate fi făcută în două moduri radical deosebite: cel dintîi, al prezentării lor într-o lumină unilateralizată și deformantă, accentuînd asupra momentelor de discordie ce au putut exista; el servește evident opunerii diferitelor colectivități naționale. Al doilea mod este acela care fără a ignora sau subaprecia tensiunile din trecut din sfera acestor relații, provocate îndeosebi de politica claselor exploatatoare, fără a trece peste erorile comise, evidențiază totodată amploarea și diversitatea proceselor de apropiere, acțiunile comune ale diferitelor grupuri naționale din cadrul aceleiași societăți pentru realizarea unor țeluri sociale și naționale convergente.

Acest fel de a concepe reconstruirea istoriei ține seama de faptul primordial că toate națiunile și naționalitățile s-au format într-un proces de cristalizare a unor clase și categorii sociale specifice capitalismului, care au trebuit să-și afirme și să-și promoveze interesele înfrîngînd dominația socială și etnică a unor forțe feudale și autocratice. Extrem de semnificativ apare această particularitate în răscoalele țărănești antifeudale, care au fost o componentă a acumulărilor ce au dus la geneza națiunilor și naționalităților.

În acest sens în lucrarea la care ne referim se scrie cu deplină îndreptățire: „În istoria naționalității maghiare din România luptele secuilor, alături de români, împotriva domi-

www.dacoromanica.ro

naţiei străine şi a asupririi, pentru libertate şi dreptate socială au o mare însemnătate. Convieţuirea pe aceleaşi meleaguri a românilor şi maghiarilor din Transilvania, care datează de peste o mie de ani, este străbătută ca un fir roşu de luptele comune duse deopotrivă contra exploatatorilor şi asupritorilor străini" (p. 167).

De altfel conştientizarea treptată şi nu o dată sinuoasă, întreruptă de erori şi confruntări, a procesului istoric de apropiere între populaţia românească şi cea maghiară din Transilvania a fost o notă caracteristică esenţială a gîndirii progresiste din secolul trecut, demnă de profundă admiraţie şi cinstire. Ideea este exprimată cu o deosebită forţă de prefigurare de către N. Bălcescu care scria : „Astăzi este învederat pentru tot Românul cu minte şi cu inimă că libertatea naţionalităţilor nu poate veni de la curţile împărăteşti, ci numai dintr-o unire strînsă între toţi Românii şi dintr-o ridicare a tuturor împreună şi în solidaritate cu toate popoarele împilate" [1]. Ea este completată de altă idee la fel de pătrunzătoare şi înnoitoare : „Problemul de deslegat în Ardeal era şi este, nu cum vor face Românii, Ungurii, Saşii şi Săcui ca să rămînă numai ei singuri într-aceea ţară şi să gonească celelalte popoare, ci proclamînd dreptul comun sau egalitatea pentru indivizi şi naţionalităţi, să caute mijlocul de a armonisa împreună..." [2].

Într-un spirit asemănător adunarea secuilor de la Lutiţa din 1848 declara printre altele : „Noi nu sîntem duşmanii niciuneia din naţiuni, ba din contra îi strîngem în braţe pe toţi concetăţenii noştri de orice grai, iar duşmani îi sîntem numai oamenilor vechiului regim...". Proclamaţia aceleiaşi adunări preciza totodată adresîndu-se românilor : „Respectăm naţionalitatea, limba şi credinţa voastră şi sîntem gata să le apărăm cu tăişul armelor noastre... Dorim egalitate în drepturi şi egala împărţire a obligaţiilor şi sîntem duşmanii declaraţi ai acelora care voesc altceva".

În acest proces de degajare de către gînditorii progresişti ai epocii, ca N. Bălcescu şi Avram Iancu, Teleki şi Kossuth, a învăţămintelor istoriei s-a detaşat o dată mai mult concluzia că numai valorile democratice împărtăşite în comun pot face din afirmarea naţiunilor şi naţionalităţilor un factor real al progresului social. Trebuie subliniat că valorile democratice în sfera relaţiilor naţionale au fost conturate încă în secolul trecut. De pe atunci Bălcescu a deosebit interesele şi valorile naţionale de naţionalismul şi şovinismul discriminator şi asupritor. Tocmai de aceea tendinţa unora de a justifica erorile naţionaliste ale unor oameni politici sau de cultură din veacul anterior prin aşa zisa nedefinire a valorilor democratice încalcă adevărul istoric.

Abordarea problemei relaţiilor naţionale prin perspectivă istorică este stringent necesară pentru înţelegerea ştiinţifică a raportului complex dintre fenomenul patriei şi cel al naţiunii şi al naţionalităţii. Explicarea acestui raport este o contribuţie importantă a volumului de studii a lui Fazekas János.

Patria este o realitate complexă creată de activitatea tuturor comunităţilor etnice care convieţuiesc într-o societate determinată, de acţiunea lor unită în plan economic, social-politic şi cultural, de apărarea independenţei sale. Procesul istoric al formării patriei noastre a fost implicit acela de transformare a poporului român în naţiune, iar a populaţiilor etnice maghiară, germană, sîrbă, etc. în naţionalităţi. Acesta nu a fost numai un proces în care s-au cristalizat diferenţele etnice acumulate istoric, ci şi unul în care s-a împletit indisolubil acţiunea naţiunii române cu aceea a naţionalităţilor conlocuitoare pentru făurirea României moderne şi ulterior contemporane.

Premisele acestei acţiuni unite au constat iniţial în datele obiective identice ale existenţei sociale a susamintitelor comunităţi, dar lupta lor pentru realizarea unor interese şi a unor ţeluri convergente, conştientizarea tot mai profundă a notelor de apropiere, au generat ideea de patrie comună. De aceea se poate afirma că înlănţuirea de veacuri a istoriei poporului român cu aceea a naţionalităţilor conlocuitoare reprezintă calea care a creat patria noastră de astăzi, România socialistă, că varietatea valorilor economice, social-politice şi culturale produse în succesiunea formaţiunilor parcurse şi a stadiilor ei formează un patrimoniu comun contemporan al naţiunii române şi al naţionalităţilor conlocuitoare.

În cartea sa Fazekas arată în mod convingător că ataşamentul faţă de patria comună este legat de afirmarea liberă a naţiunii române şi a naţionalităţilor conlocuitoare ca entităţi etnice diferite, care au pe lîngă o istorie întreţesută şi una specifică. Diferenţele acumulate încă din timpuri străvechi s-au sedimentat în limbi diferite, în instituţii, culturi spirituale şi moravuri variate, caracteristice fiecărei comunităţi naţionale. Pe baza lor a apărut o conştiinţă de sine, mai întîi etnică, iar apoi naţională specifică. Ea joacă un rol esenţial în definirea identităţii de sine a grupurilor naţionale, în păstrarea şi dezvoltarea ei.

[1] N. Bălcescu, *Opere*, vol. 1 Edit. Academiei RPR, 1953, p. 335.

[2] N. Bălcescu, *Opere*, vol. 2, 1953, p. 262.

www.dacoromanica.ro

Conştiinţa de sine naţională se implică reciproc cu conştiinţa patriotică, deoarece ea este totodată expresia luptelor pentru formarea şi dezvoltarea patriei şi a patrimoniului comun de valori, expresia comunicării îndelungate între naţiunea română şi naţionalităţile conlocuitoare. Totodată trebuie menţionat că patriotismul socialist se caracterizează prin faptul că este conştiinţa principalelor valori create în patria noastră de toate grupurile naţionale, conştiinţa patrimoniului comun.

Naţiunea şi naţionalitatea, relaţiile dintre ele sînt fenomene istorice, ceea ce înseamnă că ele poartă amprenta formaţiunii sociale sau altfel spus a condiţiilor economice, social-politice şi culturale în care există. Ele trec prin profunde schimbări în procesul construirii şi dezvoltării societăţii socialiste, ce le modifică fizionomia, le imprimă o nouă dimensiune istorică. Socialismul asigură celor două forme ale comunităţii naţionale — naţiunea şi naţionalitatea — o nouă şi îndelungată perspectivă de dezvoltare, generează factorii reaşezării relaţiilor dintre ele, aşa cum visa Bălcescu, pe baza armonizării lor.

Acestui aspect contemporan, al transformărilor socialiste pe care le cunosc naţiunea română şi naţionalităţile conlocuitoare din ţara noastră, i se acordă în studiile lui Fazekas o atenţie deosebită. Ele formează un laitmotiv care traversează totalitatea articolelor ce compun volumul la care ne referim.

Tratarea problemei este, ca şi în cazul celorlalte faţete ale ei, realizată în optica marxistă, proprie considerării ei în documentele P.C.R. care-i sînt consacrate. Astfel se relevă pe larg că nu numai naţiunea română ci şi naţionalitatea maghiară, împreună cu celelalte naţionalităţi, trec prin schimbări de structură, ce le imprimă particularităţile unei naţiuni şi naţionalităţi noi, socialiste, ce le revitalizează existenţa istorică.

Ca urmare a politicii partidului între naţiunea română şi naţionalităţile conlocuitoare se instituie raporturi întemeiate pe valorile democraţiei şi socialismului, ceea ce duce la creşterea gradului de integrare a societăţii socialiste. Acest proces, ca şi altele ale trecerii la noul tip istoric de societate, nu a fost lipsit, arată Fazekas János, de dificultăţi şi erori, dar valorile democraţiei şi socialismului au indicat de fiecare dată calea depăşirii lor. Propria noastră experienţă istorică relevă însemnătatea covîrşitoare a respectării ferme a principiului democratic al egalităţii naţionale în toate sferele vieţii politice, sociale şi culturale, a combaterii oricăror forme de manifestare a naţionalismului şi şovinismului, fie ele chiar şi izolate.

Sporirea gradului de integrare socială a orînduirii noastre are la bază desfiinţarea exploatării şi a adversităţii intereselor, dezvoltarea convergenţei ţelurilor şi revendicărilor diferitelor clase şi categorii sociale, indiferent de apartenenţa naţională, modificările înnoitoare în conştiinţa acestora, perfecţionarea funcţionării instituţiilor democratice.

Dar integrarea socială activă a naţiunii române şi a naţionalităţilor conlocuitoare în procesul dezvoltării societăţii socialiste nu are nimic comun, aşa cum subliniază în mod legitim autorul volumului pe care-l prezentăm, cu desfiinţarea naţionalităţilor, a fizionomiei lor specifice. „Cînd vorbim de integrarea naţionalităţilor în făurirea, împreună cu poporul român a vieţii noi, socialiste, nu înţelegem integrarea lor în naţiunea română, ci integrarea în eforturile comune constructive, în patria comună. Integrarea naţionalităţilor conlocuitoare în opera de construire a socialismului şi comunismului nu afectează deci fiinţa lor naţională, existenţa lor naţională". (295). Cu alte cuvinte integrarea naţionalităţilor conlocuitoare în procesul general al dezvoltării sociale în patria comună nu echivalează în nici un fel cu asimilarea lor, cu omogenizarea naţională a societăţii din ţara noastră.

Dimpotrivă, aşa cum relevă documentele partidului, progresul general al noii orînduiri în ţara noastră este şi va fi însoţit de împlinirea în globalitatea formelor ei de manifestare a naţiunii socialiste române, dar şi de aceea a naţionalităţilor conlocuitoare socialiste. În acest ultim plan o deosebită importanţă are, ca urmare a particularităţilor naţionalităţii, dezvoltarea culturii şi conştiinţei de sine a acesteia, care reprezintă trăsătura ei determinantă. De aici rezultă semnificaţia specială a valorizării culturii anterioare a naţionalităţilor ca şi stimularea creaţiei spirituale noi, caracteristice epocii actuale pe care o parcurge România socialistă.

Existenţa unui patrimoniu comun de valori economice, sociale, istorice şi culturale între naţiunea română şi naţionalităţile conlocuitoare pune problema adîncirii cunoaşterii lor reciproce, extinderii comunicării şi împărtăşirii lor. Ele sînt totodată mijloacele fertilizării noilor relaţii naţionale din ţara noastră. Aceasta este o altă idee principală asupra căreia se opresc numeroase studii ale cărţii lui Fazekas.

Într-o formulă succintă de caracterizare a cărţii, se poate afirma despre ea că este o adevărată confesiune de credinţă a autorului ei, patriotică şi naţională, care mărturiseşte adeziunea sa activă la politica partidului de făurire a socialismului, de realizare a unor noi relaţii naţionale, voinţa sa constantă de a contribui la armonizarea naţiunii române cu naţionalitatea maghiară, cu celelalte naţionalităţi din ţara noastră.

Radu Florian

www.dacoromanica.ro

NICOLAE CONSTANTINESCU, *Vladislav I (1364—1377)*, Edit. militară, București, 1979, 164 p. +13 il.

Într-o colecție ale cărei apariții vor acoperi curînd un deceniu, „Domnitori și voievozi" a Editurii militare, cunoscutul arheolog medievist dr. Nicolae Constantinescu oferă iubitorilor de istorie și specialiștilor monografia consacrată lui Vladislav I Vlaicu, marc voievod al Țării Românești. Sarcină deloc ușoară cîtă vreme informația istorică asupra subiectului este mai mult decît săracă. De aici și atenția acordată de autor întregii istoriografii a problemei spre a putea discuta și îngloba propriei sale cercetări și reconstituiri rezultatele, dar mai ales ipotezele înaintașilor asupra epocii și omului. Sub acest raport de la istoricul austriac Alfons Huber, de la Lajos Thallóczy, Nicolae Iorga, Dimitre Onciul și Ilie Minea, iar dintr-o etapă mai recentă, Gheorghe Brătianu, pași înainte sau consolidarea celor vechi nu s-au realizat decît prin studiile Mariei Holban, ale lui Emil Lăzărescu și Șerban Papacostea [1].

Alături de demersul metodologic mai vechi al lui Radu Popa, de includere organică a contribuțiilor cercetării arheologice în reconstituirea istorică — pentru societatea maramureșeană a veacului al XIV-lea [2] — se înscrie acum și lucrarea lui Nicolae Constantinescu. Metoda de abordare se îndreptățește mai ales prin faptul că autorul este totodată și cel ce a reluat și cercetările arheologice ale Curții domnești de la Argeș [3], complex arhitectonic intim legat de istoria primilor principi ai Țării Românești.

Expunerea istorică a monografiei este structurată pe șase capitole, debutînd cu clasica situație internațională („O privire în anii '60—70 ai veacului al XIV-lea în Europa de sud-est", p. 15—27), organizarea și evoluția internă („Terra Transalpina — Ungrovlahia sau Țara Românească", p. 28—34) spre a analiza apoi viața politică românească sub domnia lui Vladislav I Vlaicu (p. 35—157) și a încheia cu rapida creionare a personalității acestuia (p. 157—160). O bibliografie selectivă, ordonată, parțial, pe criteriul, discutabil, al ordinii de apariție (p. 161—163) încheie lucrarea.

★

Încadrarea domniei în contextul internațional îmbracă forma unui tur de orizont în jurul bazinului carpato-dunărean, depășind limitele Europei sud-estice către centrul continentului [4]. Caracterizările marilor personalități ale vremii Carol I Robert, Louis I d'Anjou („ambiția nemăsurată unită cu trufia și, se pare [5], o maladie incurabilă", p. 18), Carol al IV-lea de Luxemburg („un zgîrcit și un meschin") sînt pitorești iar judecarea domniilor se face pe temeiul atrăgătoarelor formulări ale lui Nicolae Iorga — anevoie de înțeles corect, rupte din contextul concepției generale proprii marelui istoric.

Cît privește situația sud-dunăreană ar trebui poate subliniată apariția „diarhii" bulgare (către 1360), datorată mai puțin declinului forțelor administrative ale țarului Ivan Alexandru (p. 21) cît afirmării particularismelor ținutului Vidinului, produs al masivei populații românești timocene [6], a celei sîrbești din Kraina și coloraturii cumane.

Tabloul istoric al țărilor române vecine principatului lui Vladislav I prezintă fără îndoială, un interes deosebit. Autorul desprinde din evoluția politică a Transilvaniei, totuși subordonată mai mult decît înainte noii monarhii angevine, predominanța familiei voievodale Lackfy (descendenții unui Laț) și programul religios de prozelitism catolic al regelui Louis I d'Anjou, aplicat din 1365—1366.

---

[1] Maria Holban, *Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină (Rolul lui Benedict Himfy în legătură cu problema Vidinului)*, în SMIM, I, 1956, p. 7—62 (mai departe Maria Holban, 1956); eadem, *Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină (Problema stăpînirii efective a Severinului și a suzeranității în legătură cu drumul Brăilei)*, în St—RI, XV, 2/1962, p. 315—347 (mai departe Maria Holban, 1962); Emil Lăzărescu, *Nicodim de la Tismana și rolul său în cultura veche românească*, I, în Rsl, XI, 1965, p. 237—285; Șerban Papacostea, *La fondation de la Valachie et de la Moldavie et les Roumains de Transylvanie: une nouvelle source*, în RRH, XVII, 3/1978, p. 389—407.

[2] Radu Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970.

[3] V. în urmă N. Constantinescu, *Curtea de Argeș — străveche vatră voievodală după 1150*, în „Magazin istoric", XII, 1/1978, p. 27—32. Autorul anunță (p. 14) o amplă lucrare monografică.

[4] Regatul Ungariei fiind un conglomerat statal estic al ariei central europene.

[5] Îndoiala asupra leprei de care suferea Ludovic I d'Anjou este exclusă.

[6] V. Nicoară Beldiceanu, *La région de Timok-Morava dans les documents de Mehmed II et Selim I*, „Revue des études roumains", III—V, 1957, p. 111—129.

www.dacoromanica.ro

Aici interpretarea este prudentă față de tendința actuală de descifrare a unei politici transilvane anti-românești a suveranului angevin [7]. Reazimul documentar, redus, este reprezentat în primul rînd de diploma regelui Louis I al Ungariei din 28 iulie 1366 pentru reprimarea, prin grija nobililor, a diverșilor făcători de rele din Transilvania, de orice natie dar mai ales români [8].

Cercetată mai îndeaproape diploma regală relevă o stare excepțională existentă în Transilvania față de care reacționează suveranul angevin. Nobili și ne-nobili români sau alogeni par a fi fost amestecați în anarhia voievodatului silind pe rege să stabilească măsuri de rapidă judecată și pedeapsă a tulburătorilor, măsuri aplicabile prin apelul la nobilimea credincioasă monarhiei. Diploma angevină precizează, între altele, statutul categoriilor sociale transilvane: echivalența între starea nobiliară și aceea a cnezilor confirmați prin scrisori regale („ubi unusquisque Kenezus, per nostras litteras regales in Suo Kenezatu roboratus, pro uno vero nobili acceptetur" [9]). Împreună cu suita de documente contemporane referitoare la procesele de deposedare a cnezilor din Banat [10], cu ordinul regal pentru aducerea, fără vreo pagubă sau tulburare, a tuturor preoților slavi sau schismatici din comitatele de Kö și Caraș spre a fi înfățișați magistrului Benedict Himfy și fratelui său (act dat de rege la Lipova, de Sfîntul Ilie, 1366 [11]) diploma trebuie, cu probabilitate, pusă în legătură cu situația politico-militară din anii 1365 1369 ai stării de război între regatul Ungariei, țaratul de Vidin și Țara Românească. Se conturează astfel un întreg context politico-militar esențial pentru înțelegerea evoluției Țării Românești sub Vladislav I Vlaicu din anii 1365—1369, în conexiune cu politica religioasă-națională — pe termen lung — a regelui Louis I d'Anjou. Așadar efervescența transilvană, mai ales românească, și de la Dunărea bănățeană se subscrie unor evenimente subsumate crizei acute a anilor 1365—1369.

Cît privește cealaltă țară românească, Moldova, autorul împărtășește vechiul punct de vedere al istoriografiei românești referitor la cronologia domnilor [12] și se vede nevoit să renunțe la vreo corelare a evoluției acestui principat cu aceea a Țării Românești, problemă asupra căreia se va reveni mai jos. Conspectul de istorie al „Despotatului Dobrogei" (? — S.I.) a cărei prezentare este plasată, în economia capitolului, între țaratele bulgare și Imperiul bizantin (p. 22—24) ridică o serie de probleme încă neclasate referitoare la întinderea principatului condus de Dobrotiță [13], la etapele politicii sale și desigur la însuși numele Dobrogei [14].

Scurtul capitol al evoluției organizării statale între Carpați și Dunăre (p. 28—34) premergător analizei politicii interne a lui Vladislav I Vlaicu, prilejuiește autorului o succintă expunere a concepției sale referitoare la cristalizarea statală românească. Potrivit lui Nicolae Constantinescu, către mijlocul secolului al XIII-lea amintitul teritoriu era „presărat" cu țări, „formațiuni cneziale și voievodale" „întemeiate pe obști sătești" „ce prefigurau (...) viitorul organism statal, îndeosebi prin puterea lor armată" (p. 28). La nivelul evoluției feudalismului românesc în veacul al XIII-lea conceperea apariției statului doar odată cu întemeierea Țării Românești pare oarecum subapreciativă. Aceasta cu atît mai mult cu cît se acceptă existența „pe la 1277" a unui voievodat al Olteniei, cu o politică externă determinată și a unuia al Argeșului. Se poate conchide prin relativul truism că nu întinderea teritorială determină aprecierea gradului de evoluție statală ci organizarea internă; astfel că, în pofida extremei sărăcii a izvoarelor, în a doua jumătate a secolului al XIII-lea cele două voievodate românești din dreapta și de la stînga Oltului nu mai erau „formațiuni politice primare" ci state [15]. Și în acest capitol trebuie exprimată prevenția față de cîteva chestiuni încă nerezolvate: sensul acțiunii voievodului Țării Lythua din primii ani (1272—1276) ai domniei regelui Ladislau al IV-lea Cumanul [16] și direcția unificării politice a Țării Românești, complicată prin controversata tradiție istorică, după care Basarabii sînt totuși olteni și tot ei succed voievodului de la Argeș întemeind dinastia [17].

---

[7] Șerban Papacostea, *op. cit.*, în loc. cit., p. 399—402.

[8] *Hurmuzaki/Densușianu*, I², p. 120.

[9] *Ibidem.*

[10] Maria Holban, *Deposedări și judecăți în Banat pe vremea angevinilor și ilustrarea lor prin procesul Voya (1361—1378)*, în SMIM, V, 1962, p. 57—131.

[11] *Hurmuzaki/Densușianu*, I², p. 120.

[12] Cf. Ștefan S. Gorovei, *Îndreptări cronologice la istoria Moldovei din veacul al XIV-lea*, în AIIA-Iași, X, 1973.

[13] Este preferabilă forma *Dobrotiță* mai apropiată de aceea a surselor contemporane.

[14] G. I. Brătianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, Bucarest, 1935, p. 81.

[15] S. Iosipescu, *Despre unele controverse ale istoriei medievale românești (sec. XIV)*, în RI, XXXII, 10/1978, p. 1961.

[16] O tentativă de unificare pornită de la vest de Olt este discutabilă.

[17] Gheorghe I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, București, 1945, p. 107.

www.dacoromanica.ro

Departe însă de a sublinia astfel o scădere datorată autorului, totul reflectă în fapt starea actuală a cercetării. Același lucru se poate spune și despre împrejurările de politică generală care ar fi fost favorabile întemeierii Țării Românești, (p. 30), ceva mai bine cunoscute, și care l-au determinat pe Petre P. Panaitescu (1967) să deplaseze începutul domniei lui Basarab I către 1324, vremuri concretizate de reputatul medievist printr-o temporară eclipsă a statului bulgar la moartea lui Teodor Sventislav (1322) și o scădere a influenței tătare la Dunărea de Jos [18].

Introducerea în discuție a contribuțiilor noii cercetări arheologice de la Curtea de Argeș — pentru elucidarea perioadelor de evoluție ale voievodatului de la Argeș — curtea voievodală de la finele secolului al XII-lea, „ctitoria religioasă" (?!? — S.I.) în stil bizantin de pe la 1200 [19], noua reședință clădită în jurul anului 1340 de către Basarab I (p. 29) — marchează în definitiv încă o fază de distanțare față de tradiția istorică consemnată de istoriografia română din a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

În final încheierea referitoare la frontierele Țării Românești („hotarele au fost dintru început stabile", p. 33) — reflectînd adoptarea pozițiilor mai vechi ale lui Petre P. Panaitescu și definitive ale lui C. C. Giurescu, — se impune a fi supusă cauțiunii [20], ea vine în contradicție cu propriile afirmații ale autorului („creația de stat, de caracter feudal desigur — nu a fost deci nici spontanee și nici nu a urmat un curs lin, adică fără opreliști, ea s-a desăvîrșit pe tot parcursul veacului al XIV-lea (...)", p. 30).

Analiza domniei lui Vladislav I debutează cu un masiv capitol închinat politicii sale interne (p. 35—90), primele pagini fiind închinate familiei Basarabilor și înrudirilor lor. Autorul acceptă existența căsătoriei dintre Ladislau de Opole (Oppeln) cu o Elisabeta care ar fi fost sora lui Vladislav-Vlaicu, fiica marelui-voievod Nicolae Alexandru și a doamnei Clara, afirmată de pe temeiul unei notițe din statutele capitlului orădean publicate de Vinczé Bunyitay (1886) [21] și din păcate neverificată pînă astăzi, în pofida injoncțiunilor Mariei Holban [22], cu toată însemnătatea sa pentru corecta punere în ecuație a factorilor de decizie politică de la cîrma regatului Ungariei, precum era Piastul Ladislau de Opole.

De cel mai mare interes este reluarea (p. 35 37) problemei celebrului mormînt de la Argeș; în această privință dr. Nicolae Constantinescu se pronunță tranșant: scheletul descoperit în sarcofagul cu numărul 10 (al cercetării lui Virgil Drăghiceanu din 1920) aparține lui Vladislav I Vlaicu; tot el este reprezentat în tabloul votiv de pe peretele vestic al naosului și în Deisis-ul din pronaos al aceleiași biserici Sf. Nicolae domnesc de la Curtea de Argeș.

Dintru început trebuie remarcat faptul că sarcofagul conținînd scheletul cu minunata pafta a fost găsit în anul 1920 acoperit „cu un mare capac de piatră", peste care fusese așternut un strat de bolovani gros de 0,25 m [23]. Capacul nu avea nici o inscripție și mormîntul nr. 10 a fost atribuit de descoperitor lui Radu vodă Negru. Mai mult, în mormîntul nr. 9 alături de resturile ostelogice provenind de la două schelete s-au recoltat fragmentele unei lespezi funerare cu inscripția posibil întregibilă: [ѕ] ѧѧ [ѧ] ис ѧѧѣѣ] [ѕ]ъ ѯ[ѧ...] [24] numele probabil al personajului îngropat aici și care nu ar fi altul decît marele voievod Vladislav I [25].

Întîmplarea neprofanării mormîntului nr. 10 pare să se fi datorat inexistenței la suprafața solului a oricărui semn distinctiv ce ar fi atras atenția asupra locului. *Toate acestea fac îndoielnică identificarea scheletului cu pafta din sarcofag (nr. 10) cu Vladislav I Vlaicu;* înclin să atribui acestuia mormîntul din centrul bisericii domnești (nr. 8 sau 9) [26].

Cît privește tabloul votiv din naos, „refăcut în maniera decadentă din veacul trecut" (p. 36) (!? — S.I.), surmontat de o inscripție extrem de controversată mai ales în ultimii

---

[18] P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, București, 1969, p. 304—314.

[19] Argumentare arheologică posibilă să ilustreze tradiția întemeierii la 1215!

[20] N. Iorga, *Istoria românilor*, III, p. 169—170, 209—210; G. I. Brătianu, *Les rois de Hongrie et les principautés roumains au XIV^e siècle*, în AR. BSH, XXVIII[1], 1947, p. 87—88.

[21] Vinczé Bunyitay, *A váradi Káptalan legrégibb Statumai* (Statutele capitlului orădean), I, Nagyvárad, 1886, p. 73—74.

[22] Maria Holban, 1956, p. 33.

[23] Virgil Drăghiceanu, în *Curtea domnească din Argeș*, în BCMI, X—XVI, 1917—1923, p. 44, 138.

[24] *Ibidem*, p. 43 (fig. 32), 44 (fig. 33).

[25] *Ibidem*, p. 44.

[26] În privința resturilor osteologice expertiza profesorului Francisc Iosif Rainer a stabilit că în mormîntul nr. 8 craniul descoperit a aparținut unui bărbat de 30 40 de ani iar la nr. 9 altuia trecut de 40 ani *(Curtea domnească din Argeș*, în loc. cit., p. 156—160, fig. 169, 171); lui Vladislav I s-ar putea atribui acesta din urmă.

www.dacoromanica.ro

ani [27], el reprezenta, după mărturiile tuturor cărora li s-a părut, au voit să creadă sau chiar au citit, pe Radu voievod și pe doamna sa Ana. Dealtfel a doua versiune a pomelnicului mănăstirii Cîmpulungului de la 1711 atestă căsătoria marelui voievod Radu cu doamna Ana [28]. Nu încape însă îndoială că identificarea ridică problema stăpînirii Vidinului de către marele voievod Radu I pe care sursele cunoscute astăzi nu sînt capabile să o explice în chip satisfăcător.

Cercetarea titlului voievodal, se concentrează asupra atributului *hare-voievod* (p. 38—45), purtat în mod evident de cel de-al treilea dintre Basarabi și provenind din chipul cum s-a produs unificarea Țării Românești. Pentru perioada domniei lui Vladislav I ceea ce trebuie poate subliniat este formula AUTHENTHIS KAI AUTOCRATHOR, din inscripția ferecăturii icoanei Sf. Atanasie de la Lavra cea Mare athonită [29], de bună seamă, așa cum sugera N. Iorga [30], de influență bizantină. Tentante speculații recente [31] au propus descifrarea aici a idealului imperial bizantin al monarhiei române, a principatului meridional carpato-dunărean, idee ce necesită o suplimentară analiză, lipsită însă de surse suficiente și consistente.

Altă formă a titlului domnesc, demnă și ea de o deosebită atenție este aceea relevată de diploma lui Vladislav I pentru magistrul Ladislau, ruda sa de sînge, din 15 iulie 1372, Argeș: „Ladislau, woyvoda Transalpinus, banus de Zerinio et dux nove plantacionis terre Fugaras" [32]. Dacă asupra implicațiilor politice se va reveni mai jos, în privința traducerii (p. 40) este preferabilă pentru precizie, cu tot arhaismul de limbaj, aceea de mult dată de Gheorghe Șincai: „Ladislav, voevodul Țerei Muntenești, banu de Zevrin și *duxul împlîntărei ceii noao din Țeara Făgărașului*" [33] (subl. S.I.).

Prezentarea vieții economice (p. 45—52) este dominată de spinoasa divergență relativă la ponderea ramurilor agricole și creșterea animalelor. Citindu-se, spre combatere, opinia lui Bogdan Petriceicu-Hașdeu, întemeiată pe statistici ale dărilor, — potrivit căreia plugăritul ocupa locul patru între veniturile fiscului domnesc, — autorul conchide cu aprecierea „caracterului mixt" al economiei Țării Românești în secolul al XIV-lea, „îmbinarea armonioasă" a ramurilor (p. 47), ce ar fi dovedită de izvoare, inclusiv arheologice — din păcate neindicate.

Prin aplicarea metodei de încadrare a rezultatelor cercetării arheologice în reconstituirea trecutului, cu prilejul analizei sistemului monetar introdus de Vladislav I Vlaicu, după tipul foarte răspîndit al grossilor venețieni, Nicolae Constantinescu relevă descoperirea în săpăturile sale de la Curtea de Argeș a temeliilor bănăriei domnești, prevăzută cu un cuptor de cărămidă și creuzete pentru metalul topit (p. 54).

Subsumînd unui paragraf intitulat „Administrația" (p. 54—61) organizarea internă de stat autorul înfățișează sintetic concluziile, în fond divergente, ale lui P. P. Panaitescu, Barbu Cîmpina, C. C. Giurescu, Dinu Giurescu, Maria Holban și H. H. Stahl. Includerea într-un document domnesc, chiar dacă redactat de cancelaria angevină — actul lui Vladislav I din 20 ianuarie 1368 [34] — a oficierilor principelui român „comites, castellani, iudices, tributarii" nu conduce neapărat la concluzia inexistenței acestora în Țara Românească (p. 55) ci doar redarea în traducere latină a titlurilor respectivilor dregători [35].

Un spațiu îndreptățit de larg (p. 61—69) se acordă vieții religioase a Țării Românești sub Vladislav I, mai bine cunoscută atît sub raportul surselor cît și al istoriografiei [36].

---

[27] Carmen Laura Dumitrescu, *Le voïvode donateur de la fresque de Saint Nicolae Domnesc (Argeș) et le problème de sa domination sur Vidin au XIV^e siècle*, în RESEE, XVII, 3/1979, p. 541—558 și replica Mariei Holban *Peut-il être question d'une seconde occupation roumaine de Vidin par Radu I^er, suivant de près celle de Vladislav I^er (Vlaicou) de l'année 1369?*, în RESEE, XVIII, 3/1980, p. 443—457.

[28] Virgil Drăghiceanu, în *loc. cit.*, p. 25 (după ms. 3 722 de la BAR). Doamna Calinichia, mama lui Mircea cel Bătrîn, poate fi o altă soție a voievodului Radu I.

[29] Marcu Beza, *Urme românești în răsăritul ortodox*, ed. 2-a, București, 1937, p. 40, 48; P. S. Năsturel, *Aux origines des relations roumaino-athonites: l'icône de Saint-Athanase de Lavra du voïvode Vladislav*, în *Actes du VI^e Congrès d'Etudes byzantines, Paris — 1948*, II, Paris, 1951, p. 307—314.

[30] N. Iorga, *Istoria românilor*, III, p. 240.

[31] Studii ale lui Val. Al. Georgescu, D. Năstase, Virgil Cândea, P. S. Năsturel și Răzvan Theodorescu.

[32] *DRH. D*, I, p. 103.

[33] Gheorghe Șincai, *Opere*, ed. Florea Fugariu, vol. I, București, 1967, p. 518; *v.* Sergiu Iosipescu, *op. cit.*, în loc. cit., p. 961—1 962.

[34] *DRH. D*, I, p. 86—88.

[35] Castelanul era desigur echivalent cu pîrcălabul; comitele putea fi al vreuneia din comunitățile saxone din Țara Românească, v. și piatra tombală al comitelui Laurencius de Cîmpulung, A.D. 1 300.

[36] Studiul esențial rămîne acela al lui Emil Lăzărescu (v.n. 1).

www.dacoromanica.ro

Accentul este pus pe confruntarea între ortodoxie şi catolicism, cu grave implicaţii internaţionale. Trebuie remarcat însă că împăratul Ioan al V-lea Paleologul (1341—1346, 1354—1376, 1379—1391), fiul Annei de Savoia, nu făcea atît un act de umilinţă recunoscînd unirea bisericilor (p. 63) cît îndeplinea programul politic al partidei bizantine, reprezentată strălucit de Demetrios Cydones [37], ce vedea în sprijinul occidental singura cale de stăvilire a invaziei otomane.

Interpretarea cercetărilor arheologice reluate de autor la biserica Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeş îngăduie să se afirme construirea actualului edificiu peste ruinele altuia de la începutul secolului al XIII-lea [38]. Cît despre atribuirea ctitoririi actualei biserici domneşti lui Vladislav I, anilor 1365—1369 (p. 68—69), argumentele aduse în anul 1978 de Carmen-Laura Dumitrescu [39] par să infirme această teză, acordînd edificiului o vechime cu aproape două decenii mai mare.

Potrivit specificului colecţiei, Nicolae Constantinescu a acordat organizării şi artei militare româneşti a epocii un spaţiu însemnat în economia lucrării (p. 69—90), cu toată insuficienţa izvoarelor. De aici folosirea şi a unor surse tîrzii (Miron Costin, p. 88), precum şi a lucrărilor generale datorate lui A. D. Xenopol, Ioan Bogdan, Nicolae Iorga [40], P. P. Panaitescu, Nicolae Stoicescu, Dinu C. Giurescu, surprinzător, nu însă şi a cărţii fundamentale a generalului Radu R. Rosetti [41].

Însuşirea constatării lui Ioan Bogdan, a inexistenţei titlului volevodal la conducătorii de stat sud-dunăreni (p. 72), nu anulează posibilitatea împrumutului de către români de la slavii nordici, nord-estici, la care se atestă în mod sigur titulatura.

Se poate subscrie însă deplin la precizarea dr. Nicolae Constantinescu relativă la caracterul nepermanent al oastei ţării (p. 73), decurgînd din însăşi specificul organizării medievale. Echivalenţa steagurilor (banderia) menţionate în vremea lui Vladislav I cu „cete boiereşti" (p. 74), pusă în circulaţie în istoriografia română a deceniului şase al secolului al XX-lea, rămîne încă nesprijinită documentar. La fel şi încercarea de acreditare a unui raport favorabil pedestrimii faţă de cavalerie în compoziţia oştirii (p. 76—77) [42]. Despre cetăţile Ţării Româneşti în vremea domniei lui Vladislav I Vlaicu, cărora autorul le atribuie şi rolul de „centre administrativ-militare menite să ţină în frîu masa supuşilor din jurul lor" (p. 79) [43] — concluzia desprinsă din lectura paginilor cărţii (p. 79—81) ar fi că documentar şi arheologic se cunoaşte sigur una — Severinul, alta doar după nume dar cu localizare discutabilă — Cetatea Dîmboviţei, în fine, una existentă dar cu un rol neştiut — Poienarii şi alta incertă — Tarnu [44]. Egalitatea propusă între termenul de prisăci indagines şi fortalicia, toate desemnînd fortificaţii pasagere (p. 81) nu convinge întrucît lat. mediev. fortalicium este generic pentru orice fel de fortificaţii [45], iar prisăcile/indagines fiind oricum semipermanente dacă nu permanente.

Paragraful închinat strategiei şi tacticii (p. 83—90) reflectă înţelegerea epocii de către autor.

★

Aproape jumătate din cartea dr. N. Constantinescu (p. 91—152) se constituie

[37] Fapt subliniat în istoriografia română recentă de dr. Şerban Papacostea.

[38] Argumentul este datorat prin moneda împăratului Alexios I Angelos (1195—1203), v. N. Constantinescu, *op. cit.*, în loc. cit., p. 29.

[39] Carmen Laura Dumitrescu, *op. cit.*, în loc. cit., p. 542—544.

[40] Citata *Istorie militară a românilor* de la p. 71 are titlul *Istoria armatei româneşti*, ed. 1, vol. I, Vălenii de Munte, 1910, vol. I, Bucureşti, 1919; ed. 2-a, Bucureşti, 1929—1930; o selecţie de extrase Bucureşti, 1970 (Editura militară).

[41] General Radu R. Rosetti, *Istoria artei militare a românilor pînă la mijlocul secolului al XVII-lea*, Bucureşti, 1947.

[42] Ideea puternic înrădăcinată în concepţia noastră istoriografică provine din confuzia între dispozitivele de luptă şi cele de mărş (cînd evident oastea încăleca spre a se deplasa rapid), în atribuirea unei pretinse superiorităţi pedestrimii, trecîndu-se cu vederea existenţa unor tactici diferite pentru folosirea celor două arme. Un raport imuabil — bazat pe o viziune sociologică statică (boierul-cavaler; ţăranul-pedestraş) semn de protocronism, nu poate să fi existat în condiţiile unor lupte purtate pe teren atît de variat.

[43] Mai însemnată mi se pare încadrarea militară a acestora, organizarea lor ostăşească în jurul acestor nuclee fortificate (v. Sergiu Iosipescu, Victor Eskenasy, *Schiţă a structurilor militare medievale din ţările române*, în „File din istoria militară a poporului român", IV, 1977, p. 55).

[44] V. şi Gh. I. Cantacuzino, *Cetăţi şi curţi domneşti din Ţara Românească în secolele XIII—XV (rezumatul tezei de doctorat)*, Bucureşti, 1977.

[45] Altfel spus arhidiaconul Ioan Totsolymosi, autorul cronicii domniei lui Ludovic I d'Anjou şi povestitorul războiului româno-ungar din 1368—1369, nu ştia ce tip de fortificaţii erau construite pe Ialomiţa.

www.dacoromanica.ro

într-o reconstituire a politicii externe și militare a domniei lui Vladislav I. Începuturile sînt puse sub semnul a ceea ce autorul numește „pretextul cruciadei antiotomane" (p. 91). Chiar dacă sensul cruciadei nu mai era în secolul al XIV-lea același cu al veacului al XI-lea, încercarea unei coordonări politico-militare antiotomane în anii 1364—1369 nu poate fi negată [46].

Adaptator al cruciadei la rațiunea de stat, a sa, Ludovic I d'Anjou a proclamat la 5 ianuarie 1365 războiul împotriva recent instalatului (16 noiembrie 1364) domn autocrat al Țării Românești Vladislav I. Cauza abaterii acestui război asupra țaratului de Vidin rămîne mai departe explicată prin exclusiva decizie a regelui Ungariei (p. 97—98). De acord cu încheierile propuse încă de mult de Maria Holban (1956), dr. Nicolae Constantinescu înlătură, ca și reputata medievistă, orice mărturie a unei eventuale înțelegeri între regele Ludovic I și marele voievod român în anii 1365—1368 (p. 95—103). Argumentele contrarii tezei susținute astăzi de amintiții autori sînt următoarele. Într-o poruncă a regelui Ungariei aflat la 10 octombrie 1366 la Orșova, către vicevoievodul Transilvaniei, Vladislav I este numit „voievodul nostru transalpin"; mai mult, este vorba de o delimitare a moșiilor Săcel și Orlat „hotărnicindu-se dinspre pămînturile aflătoare sub voievodatul domnului Vladislav" [47]. Așa cum a arătat Ioan Moga diploma regală atestă stăpînirea marelui-voievod al Țării Românești pe versantul nordic al Carpaților meridionali [48], a cărei consfințire astfel, printr-un act al lui Ludovic I d'Anjou, pare incompatibilă cu o perioadă de ruptură între cei doi suverani. Apoi hotărnicia se și efectua pașnic, la 20 noiembrie 1366, de către reprezentanții capitlului din Alba Iulia, veniți la fața locului, punîndu-se cuvenitele semne către „pămîntul sau ținuturile măritului bărbat, domnul Vladislav, voicvodul Țării Românești" [49]. Calificativele date marelui voievod român de către capitlul bisericii transilvane într-o scrisoare adresată însuși regelui Ludovic I, par totuși incompatibile cu infidelitatea de atunci a lui Vladislav I Vlaicu față de monarhul angevin [50].

La 20 ianuarie 1368 un trimis al lui Ludovic I d'Anjou, magistrul Dimitrie zis Lepes, se afla la curtea domnului român pentru reglementarea comerțului brașovenilor în Țara Românească, ajungîndu-se la un acord scris, dat în numele lui „Vladislav, din mila lui Dumnezeu și a maiestății regești voievod al Țării Românești și ban de Severin" [51]. Dacă domnul român acceptase formula dintîi, și regele Ungariei admitea chiar *de jure* stăpînirea efectivă a lui Vladislav I asupra banatului Severinului.

Urma în primăvara aceluiași an, 1368, solia lui Nicolae, fiul lui Grigore, comite de Hevesujvár, trimis de regele Ludovic I la domnul român pentru a stabili măsurile comune de sprijinire a garnizoanelor angevine de la Vidin și Belogradčik (Fejervár), din banatul Bulgariei atacat de forțele țarului de la Tîrnovo [52]. În luna iulie 1368 succesul soliei ungare la curtea română părea asigurat, atît regele Ludovic I cît și Petru Himfy, banul Bulgariei vidinene, sperînd într-un apropiat ajutor cu provizii și trupe acordat de Vladislav I [53].

Insistența prezentării acestor surse nu este lipsită de folos pentru a dovedi slabele temeiuri de interpretare a perioadei 1365—1368 drept una de dăinuire a rupturii între monarhia angevină și Țara Românească. Respingerea posibilității unei înțelegeri între marele voievod Vladislav I și regele Ludovic I în anul 1365 contrazice litera și spiritul actelor invocate, transformă întreaga desfășurare a evenimentelor pînă la 1368 într-un *puzzle* insolvabil.

Dacă totuși nu este imposibil să se înțeleagă ce s-a petrecut între 5 ianuarie 1365, — cînd suveranul Ungariei lansa manifestul războinic împotriva Țării Românești — și mai-iunie același an — deturnarea și succesul expediției regale angevine în țaratul de la Vidin — în schimb rămîne neexplicată evoluția ulterioară a evenimentelor. Mai precis între 17 iulie 1368 — dată la care regele

---

[46] V. N. Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, vol. I. Gotha, 1908, p. 215—235.

[47] *DRH. D*, I, p. 83—84.

[48] Ioan Moga, *„Marginea". Ducatul Amlașului și scaunul Săliștii*, în Ioan Moga, *Scrieri istorice*, ediție Mihail Dan, Aurel Răduțiu, Cluj, 1973, p. 56—62, 71, 77—81.

[49] *DRH. D*, I, p. 84—86.

[50] De altfel scrisoarea capitlului cu „măritul bărbat, domnul Vladislav..." a fost inclusă în chiar diploma regelui Ludovic I din 2 ianuarie 1367 (în Arh. națională maghiară, Dl. 5.505, v. indicația arheografică din *DRH. D*, I, p. 85).

[51] *DRH. D*, I, p. 87.

[52] *Ibidem*, p. 88—89.

[53] *Ibidem*, p. 90—91, 93—95. În privința acestui din urmă document datarea 17 octombrie 1368 propusă în „Századok", 1900, p. 605—606, însușită de editorii lui *DRH. D*, I, nu poate fi acceptată; se impune aceea a Mariei Holban, 1956, p. 34: 4 iulie 1368.

www.dacoromanica.ro

sconta încă pe sprijinul principelui Vladislav I pentru aprovizionarea Vidinului — și 14 septembrie 1368 — cînd capitlul de Cenad amîna o cercetare de hotare „din pricina plecării oștirii de acum a acelui domn al nostru, pornită împotriva voievodului Vlaicu" [54].

Conchizînd asupra situației teritoriale a Țării Românești în preajma declanșării războiului, dr. Nicolae Constantinescu afirmă împotriva opiniei Mariei Holban [55], că Vladislav I Vlaicu stăpînea în anul 1368 atît banatul Severinului cît și Amlașul și Făgărașul (p. 107). Cauza războiului ar fi fost, potrivit autorului (p. 109—110) refuzul marelui voievod al Țării Românești de a da ajutor militar regelui Ungariei pentru menținerea banatului Bulgariei vidinene. Dacă lucrurile ar sta astfel, fiind vorba în concepția angevină de nerespectarea obligației de auxilium, trebuie presupus că regele Ludovic I *considerase anterior pe domnul român drept credincios al său*. Aceasta și explică pașnica stăpînire a Făgărașului, Amlașului, *înainte* de războiul ungaro-român izbucnit în toamna lui 1368.

Relatarea desfășurării conflictului (p. 111—116) este firesc tributară principalului izvor, cronica lui Ioan de Tîrnave, amendată de observațiile critice ale Mariei Holban. Anume, în principal, suprimarea pasajului final al cronicii referitor la succesul traversării Dunării de către oastea angevină și ocuparea Severinului, atribuit unei confruntări ulterioare româno-ungare [56].

Înfrîngerea categorică a oștirii voievodului Transilvaniei, Nicolae Lackfy, datată de autor „în principal" în luna noiembrie 1368, a fost urmată de intervenția lui Vladislav I în banatul ungar al Bulgariei (p. 116—120: „Eliberarea și stăpînirea Vidinului (1369)"). De la mențiunea Cronicii fransciscane ce atestă prezența în orașul Vidin, la 12 februarie 1369, a marelui voievod al Țării Românești se ajunge la afirmarea transferului de autoritate — de la Angevini la Basarabi — asupra întregului ținut, aserțiune justificată prin amintita inscripție din biserica Sf. Nicolae domnesc de la Curtea de Argeș (p. 119). Comparată cu diplomele angevine de stăpînire asupra „cetății și districtului Vidin", inscripția este considerată a avea un sens clar. Singura chestiune rămasă însă este aceea a extinderii și duratei reale a stăpînirii lui Vladislav I Vlaicu la sud de Dunăre, pentru a justifica marcarea evenimentului printr-o inscripție de acest gen. Dar dacă durata aproximativă a dominației române la Vidin se poate încadra limitelor: post decembrie 1368 — la 4 ale lunii regele Ludovic I absolvea de orice răspundere pe castelanii de Vidin, Lagan și Belogradčik dacă sub imperiul nevoii ar fi fost siliți să cedeze pozițiile — și ante august 1369, cînd acordul de restabilire a țarului Sracimir era pe cale să se materializeze; în schimb aria controlată de marele voievod Vladislav I este dificil de precizat. Dacă s-ar accepta narațiunea evenimentelor după compilația cronicărească a lui Mauro Orbini, atunci, după ocuparea Vidinului trupele lui Vladislav I au fost imobilizate în fața Laganului și Belogradčikului [57]. Dealtfel se pare că nici toate fortificațiile Vidinului nu au fost luate, balistarii genovezi menținîndu-le, poate sub însuși banul Petru Himfy [58]. Ulterior raportul general de forțe, iminența atacului bulgaro-turc împotriva zonei Vidinului, au determinat acordul politic româno-angevin. Oricum, dacă s-ar admite stabilirea controlului românesc asupra întregului țarat de la Vidin, atunci se poate conchide că *inscripția și eventual întreaga decorație interioară à fresco din biserica Sfîntul Nicolae domnesc a fost încheiată în intervalul post decembrie 1368 — ante august 1369*. Și aceasta ar putea fi partea de ctitorie ce-i revine lui Vladislav I Vlaicu.

Deosebit de importantă este explicația dată de autor reglementării politice a conflictului româno-ungar din 1368/1369: ea s-ar datora necesităților rezistenței comune în fața atacului forțelor țarului de Tîrnovo și ale turcilor, atac plasat „posibil chiar înainte de 24 iunie 1369" (p. 120). Temeiul documentar, acordarea dreptului de paloș fraților Himfy pe moșiile lor bănățene, nu pare totuși îndeajuns de convingător. Același lucru se poate spune și despre o ipotetică înlocuire, prin voința lui Vlaicu vodă, a chezașilor restaurării țarului Sracimir, cneazului Dragaș Dejanovič de Velbujd cu Dobrotiță (p. 122).

Un ultim interval cronologic, al anilor 1370—1376, este înfățișat de monografia domniei lui Vladislav I Vlaicu sub titlul „Pe culmile puterii" (p. 126—152). În privința celor două probleme puse mai întîi în discuție aici, aceea a raporturilor dintre domnia de la Argeș și statutul politic al cetății Dîrstorului cît și a stăpînirii Basarabilor la Chilia (p. 127—132, 135—141) ele se reduc în fond la determinarea frontierei răsăritene a Țării Românești. Chestiunea nu poate fi rezolvată tranșant cu sursele cunoscute astăzi și nici suplinită prin ipoteze, oricît de ingenioase și de atrăgătoare [59].

[54] *DRH. D*, I, p. 91—92.

[55] Maria Holban, 1956, p. 22—23; cf. Sergiu Iosipescu, *op. cit.*, în loc. cit., p. 1967—1974.

[56] Maria Holban, 1956, p. 42.

[57] Mauro Orbini, *Il regno degli Slavi*, Pesaro, 1601, p. 470.

[58] *DRH. D*, I, p. 95.

[59] V. supra n. 20 despre „culuoarul angevin" de la est de Ialomița.

www.dacoromanica.ro

Confruntărilor cu otomanii li se consacră un loc propriu (p. 132—135) și în economia acestui subcapitol, propunîndu-se o cronologie și o interpretare aparte a surselor astăzi cunoscute. Spre deosebire de Maria Holban, dr. Nicolae Constantinescu socoate că mențiunea diplomei lui Vladislav I pentru magistrul Ladislau de Dopca (15 iulie 1372, Argeș), referitoare la luptele oștirii Țării Românești „împotriva necredincioșilor turci și a împăratului de la Tîrnovo" se poate subsuma acelorași acțiuni militare, datate de autor în 1369, posibil înainte de 24 iunie (p. 120, 132). Totodată este afirmată participarea oastei lui Vladislav vodă la bătălia cu otomanii de la Črnomen/Çirmen, din noaptea de 25/26 septembrie 1371. Afirmația este susținută în chip ingenios prin combinarea știrilor din cronicile otomane despre bătălia zisă de la Sirp-sindigi (Sîrbul zdrobit) pusă de acestea sub anul 1364/1365 — și scrisoarea papei Grigore al XI-lea către Ludovic I d'Anjou, de la idele lui noiembrie 1372, în care deplîngea marea victorie obținută de turci împotriva unor potentați și popoare din părțile Greciei, „Valahiei" și regatului Serbici (p. 134). Ulterioarele arătări sau aluzii ale unor documente despre o înțelegere sau conlucrare a lui Vladislav I cu turcii sînt respinse de autor și privite drept tentative de discreditare a principelui român în ochii regelui Ungariei (p. 135).

Întreaga interpretare a raporturilor româno-turce și româno-otomane ale acestei perioade este fără îndoială extrem de fragilă din pricina sărăciei informației. De aici explicabila abundență a punctelor de vedere, adesea diametral opuse, din istoriografia mai veche și actuală. Prima ciocnire între românii nordunăreni și turci este plasată în intervalul 1367—1370 [60]. Din succesiunea evenimentelor narațiunii lui Mauro Orbini, analizată de N. Iorga [61], s-a conchis că luptele între români și turci au avut loc *după reinstalarea țarului Sracimir la Vidin* și anume în noiembrie — decembrie 1369 [62]. La o situație încordată între Țara Românească și țaratul de Tîrnovo și auxiliarii săi turci este posibil să facă aluzie o scrisoare a papei Urban al V-lea către Vladislav I din aprilie 1370 [63]. Este de crezut că însemnarea principelui român despre expediția oștirii sale împotriva turcilor și a țarului de Tîrnovo, *în Bulgaria* („contra torcos infideles et imperatorem de Tyrna in Bulgaria" [64]), inclusă în diploma pentru Ladislau de Dopca din iulie 1372, să se refere la o campanie posterioară anului 1369, așa cum sugera de altfel Maria Holban. Este oare aceasta dovada participării românești la celebra bătălie de la Kermyanon/Çirmen din septembrie 1371? Înclin să cred astfel, prezența lui Ladislau de Dopca, un transilvan, potrivindu-se cu mențiunea cronicărească otomană referitoare și la o participare ungară la bătălie. Mult mai puțin posibilă este argumentarea participării românești prin pasajul scrisorii papei Grigore al XI-lea către regele Ungariei, din 1372, amintind victoria otomană „contra nonnullos magnates et populos partium Grecie, Walachie et regni Rascie" [65]. Ea se referă *cu siguranță* la bătălia de pe Maritza din septembrie 1371, dar „Walachia" pomenită în document *este cel mai probabil Valahia thesaliană*.

Cîteva aspecte trebuiesc subliniate aici cu stăruință: o bună parte din invaziile musulmane din anii 1362—1376 în Balcania au fost întreprinse din inițiative turcești *neotomane* — cazul auxiliarilor țarului de Tîrnovo în 1368—1371 — și un rol istoric se impune a fi rezervat în aceste evenimente românilor balcanici (vlahi) [66]. Disocierea între mențiunile izvoarelor referitoare la otomani și alți turci anatolieni, la românii nord și cei sud-dunăreni, este imperios necesară pentru înțelegerea evoluției istorice balcanice din a doua jumătate a secolului al XIV-lea.

Dacă pentru împrejurările românești ale domniei lui Vladislav I Vlaicu în anii 1364—1372 izvoarele îngăduie o oarecare reconstituire plauzibilă, după 1372 totul pare cuprins într-un con de umbră. Cele cîteva știri indirecte, curajoasele emendații la texte ambigui ale unor cronici, par, mai degrabă, lumini amăgitoare în beznă.

Din 1371/1372 o stare de încordare începuse să-și facă loc în relațiile dintre Țara Românească și regatul Ungariei conducînd la războiul din 1375/1376 a cărui miză ar fi fost Severinul și „districtul din jurul cetății" (p. 143—153). Etapele procesului ar fi fost: lucrările de fortificare la Orșova (1371/1372), oprirea importului de sare din Țara Românească (martie 1373), efervescența cnezilor români din Banat și fuga unor dregători ai lui Vladislav vodă la curtea angevină (ianua-

[60] C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, București, 1976, pl. 26; N. Iorga, *Istoria românilor*, III, p. 243.

[61] N. Iorga, *Studii și documente*, III, p. LXII a Prefeței.

[62] Barbu Câmpina, *Scrieri istorice*, vol. I, ed. Damaschin Mioc, Eugen Stănescu, București, 1973, p. 206, n. 75.

[63] *Hurmuzaki/Densușianu*, I², p. 159.

[64] *DRH. D*, I, p. 103.

[65] *Hurmuzaki/Densușianu*, I², p. 194.

[66] Sînt constatările școlii turcologice de la Paris, „Südost-Forschungen", XXXV, 1976, p. 12—13.

www.dacoromanica.ro

rie 1373 — iulie 1374), zvonul despre o alianță a principelui român cu turcii (iulie 1374), pregătiri ungare în Banat (4 octombrie 1374), și, în sfîrșit, războiul, datat iarna/primăvara anului 1376 (p. 152).

Desfășurarea și rezultatul acestui război ungaro-român se bazează pe combinarea, propusă de Maria Holban [67], între ultimul pasaj al cronicii lui Ioan de Tîrnave — despre războiul din 1368/1369 — și apariția unui Iohannes Treutel, ban de Severin, pomenit într-o diplomă a regelui Ludovic I, dată la Vyšegrad la 19 iunie 1376. Reconstituirea propusă nu explică însă *cum* și *de ce* atacul ungar asupra Severinului s-a dat de peste Dunăre, deci din zona Cladovei și nu dinspre propugnaculul fortificat acum al Orșovei, pe același mal al fluviului; *de ce* conducerea acțiunii a revenit lui Nicolae de Gara și nu „specialistului" în probleme bănățene Benedict Himfy. Totodată faptul că banul de Severin, Ioan Treutel, este menționat singular, în corpul unui document și nu într-o listă finală de dregători ce întăresc actul, pune sub semnul întrebării caracterul efectiv al funcției sale [68]. Singura probă, nu lipsită de ipotetic, a pierderii Severinului *în iarna 1374/1375* ar rezulta din avatarurile păstoriei lui Nicodim la Vodița și a întemeierii Tismanei (Emil Lăzărescu, 1965) [69]. Acceptarea ei avansează însă *data-rea morții marelui voievod Vladislav I Vlaicu la finele anului 1374 sau începutul lui 1375* și plasează tentativa ungară asupra Severinului în împrejurările de obicei dificile ale succesiunii domnești în Țara Românească [70].

★

La capătul celor peste o sută șaișezeci de pagini ale monografiei domniei lui Vladislav I Vlaicu, conștiincioasă trecere în revistă a unei perioade atît de greu cognoscibile, dincolo de oricare diversitate de interpretări și opinii, se poate releva meritul autorului. Asemeni uneia din primele cărți ale colecției *Domni și voievozi* închinată întemeierii Moldovei, și lucrarea dr. Nicolae Constantinescu își împlinește misiunea fiind îndemn la discuții și cercetare pentru propășirea studiilor istorice românești.

Sergiu Iosipescu

[67] Maria Holban, 1956, p. 42, 55—56.
[68] Pentru distincție, capital: Maria Holban, 1962.
[69] Emil Lăzărescu, *op. cit.*, în loc. cit., p. 267, 270—271, mai ales 273.
[70] *Ibidem*, p. 273 și n. 5.

JACQUES RIDÉ, *L'image du germain dans la pensée et la litterature allemande de la redécouverte de Tacite à la fin du XVI-ème siècle* (Contribution a l'étude de la genèse d'un mythe). Univ. de Paris IV, 1977. 3 vol., 698 p.

Teza lui Jacques Ridé *L'image du germain...* prezintă o problemă deosebit de interesantă. În esență ea circumscrie originile și primele manifestări ale ideologiilor naționaliste. „Mitul" naționalist, prin rețeaua motivațiilor irațională, prin dimensiunea „sacră" pe care o introduce în viața colectivă, debordează orizontul istoriei, fiind deosebit de important pentru explorarea unei sensibilități naționale, „geniul" profund al unei națiuni relevîndu-se nu numai în istoria pe care o suportă, ci și în himerele pe care le secretă. Rolul imaginei naționale în comportamentul național, în influența afectivă asupra comunității politice este notabilă și în elaborarea ei trecutul joacă un rol de primă importanță, răspunzînd nevoii de a stabili o filiație „liniștitoare" între „acum" și „odinioară". Maniera în care un popor își interpretează istoria influențează determinant asupra conștiinței identității și originalității sale. Imaginea este în mod obiectiv victima deformării produse de selecția operată de amorul propriu național, selecția și celebrarea momentelor selectate mergînd în sensul unei auto-idealizări retrospective. Cazul Germaniei este în acest sens particularmente instructiv. În crearea imaginii naționale faptele vechilor germani ocupă un loc central—adevărată fixație ajunsă pînă la dezvoltările aberante ale pangermanismului și nazismului. Virulența ideologică a admirației germanilor față de vechii germani a atins proporțiile unei adevărate religii. Acest lucru trebuia explicat. Autorul respinge ca insuficientă teza unui fond germanic viu cu o forță irezistibilă de determinare, rămas identic de-a lungul veacurilor, deoarece ea nu ține cont de prea evidentele rupturi și mutații petrecute de-a lungul acelorași veacuri. Nici ideea unei „religii de înlocuire" născute după atrofierea creștinismului în Germania nu se află într-o situație mai bună.

Cauzele reale sînt altele. Mai întîi valoarea emoțională însăși a antichității germane (pentru germani, firește), nevoia unei „identi-

www.dacoromanica.ro

ficări" mai puternice la germani din cauza evoluției istorice dificile, blocate și neterminate, condițiilor speciale în care s-a efectuat „resursarea" care coincide cu primele manifestări ale conștiinței naționale germane. Curiozitatea germanilor pentru vechii germani s-a născut într-o conjunctură istorică cu totul particulară, exaltarea trecutului nefiind desinteresată, avînd nenumărate caractere compensatorii. În măsura în care imaginea germanilor asupra vechilor germani s-a constituit pentru a satisface nevoi ca opunerea unui trecut înfrumusețat prezentului nesatisfăcător, ca alinierea elementelor trecutului la exigențele prezentului, sau oferirea ca paradigme pentru generațiile viitoare a marilor fapte ale strămoșilor, se poate vorbi de o reprezentare mitică (în cazul de față sinonim cu himeră sau miraj). Acest mit al vechilor „germani" este rezultatul asociației realizate în conștiința germanilor între mai multe demersuri complementare. Întîi o reprezentare idealizată a zonelor de umbră ale istoriei vechi, simplificată pînă la schematism, cristalizată în stereotipii, însă îmbogățită cu adaosurile imaginației pentru a o dota cu o coerență excedînd informația literară,istoria germanilor devenind o adevărată „istorie-ficțiune". Apoi o interpretare sau o justificare. „Germanul" (vechi) explică pe german (actual) servind la justificarea destinului său istoric. În fine reprezentarea va fi dotată cu o autoritate normativă și stimulantă, atît pentru trecut cît și pentru viitor. „Germanii" vor fi propuși ca model pentru contemporani. Imaginea lor va fi concepută ca o schemă dinamică sau un talisman destinat mobilizării energiilor colective în vederea perfecționării morale sau a acțiunii politice. Orice imagine mitică elaborată pornind de la istorie presupune o luare de poziție față de această istorie și cuprinde o „moralitate". Într-o astfel de perspectivă „mitul" apare adepților și propagatorilor săi ca un adevăr mai adevărat și mai înalt decît adevărul istoric brut.

De cînd încep germanii să se preocupe de trecutul lor? Autorul atrage atenția asupra dificultăților de vocabular însele. Ce sînt „Germanii" mai întîi de toate? În sens restrîns ei sînt strămoșii nemților (vom folosi acest termen pentru a distinge pe germanii medievali și moderni de „germanii" antici și de cei abstracți, în sensul în care francezii folosesc „allemand"; dealtfel textul francez permite imediat distincția) locuitorii teritoriului cu granițe fluide care va forma Țările germane și apoi Germania. În timp ar desemna același popor pînă în secolul XI, perioadă în care sentimentul comunitar franc se estompează făcînd loc celor două entități: francezii și nemții. Deci va trebui analizat felul în care și-au reprezentat nemții pe germanii din timpul migrațiilor și rolul lor în constituirea consecutivă a regatelor germanice pe ruinele fostului Imperiu Roman, pe germanii din epoca raporturilor cu Roma republicană și imperială („vechii germani"), pe germanii din preistorie și aici se ajunge la istoria fabuloasă. În sens larg germanii sînt aparținătorii familiei limbilor germanice, convingerea că există un „germanisches Familiengefühl" fiind un element deloc neglijabil în crearea imaginii „germanității". Aceste explicații sînt incomplete deoarece fac abstracție de rezonanța lor afectivă, neglijînd influența „germanității" asupra „alemanității". După această introducere teoretică autorul intră în detaliile problemei.

Primul capitol caută să explice de ce nemții din Evul Mediu n-au exploatat cunoștințele pe care le posedau despre strămoșii lor din izvoarele ce le stăteau la îndemînă deși se refereau la trecutul lor glorios. Au existat cîteva obstacole majore în calea glorificării germanilor, pe lîngă lipsa unei conștiințe clare a unei continuități și din lipsa unor preocupări arheologice. Mai întîi particularismul „Stämme"-lor, care au rămas multă vreme singurele comunități de referință, limba nejucînd un rol unificator, iar elitele fiind latinizate. Chiar noțiunea de *germani* dispare fiind înlocuită cu cea de Alemanni sau Teutoni. Apoi viziunea creștină a istoriei în cadrul căreia istoria germanilor nu putea avea o valoare intrinsecă, nici semnificație proprie, nu era de natură să stîrnească un interes deosebit pentru o antichitate dealtfel prea vag cunoscută. În fine existența Sfîntului Imperiu și fascinația himerei romane, care a corespuns unei situații specifice a Germaniei, conferindu-i toată originalitatea și care explică dezinteresul față de strămoșii „germani". Mîndria nemților de a fi succesorii Imperiului roman (a Imperiului cu un cuvînt) a fost prima formă în care s-a încarnat conștiința națională germană. Ei și-au pus problema cum a putut să treacă „Imperium" de la romani la germani și de ce „translatio imperii" s-a făcut în beneficiul lor și nu al altor neamuri, ducîndu-i la punerea problemei strămoșilor și la căutarea unei soluții susceptibile de a concilia cu amorul-propriu etnic atît realitatea particularismelor cît și optica romano-creștină.

Din aceste motive genealogiile „Stämme"-lor caută să urce pînă la strămoși biblici și nici unii autohtoni. Originea biblică era un semn de predestinare, și interesul pentru trecutul germanilor nu depășește momentul considerat ca fiind cel mai semnificativ al creștinării.

Capitolul II va atinge problema nașterii conștiinței naționale germane, în perioada

www.dacoromanica.ro

de la moartea lui Frederic al II-lea pînă la domnia lui Maximilian (1250—1493), acesta din urmă fiind un „mecenat" al studiilor istorice, cu precisa adresă a justificării atît a domniei sale cît și a dreptului său la succesiunea împăraților romani. Două cauze au deșteptat interesul nemților pentru ei înșiși: criza Imperiului (a *Sfîntului* Imperiu!) și redescoperirea scrierilor lui Tacit. Imperiul germanic era amenințat de trei mari pericole: papalitatea care se considera singurul dispensator al Imperium-ului, regii Franței pretendenți la titlul imperial, slăbiciunea însăși a Imperiului și dislocarea sa. Consecințele acestei crize sînt o secularizare a instituției imperiale, tendința de identificare a Imperiului cu Germania propriu-zisă, persistența himerei universaliste care-i va face pe germani să evoce mereu măreția Imperiului și a dreptului lor privilegiat de a fi singurii deținători ai acestuia, caracterul hibrid al naționalismului german la origini, amestec de sentiment național, amor-propriu etnic și fantasme ecumenice. Toate scrierile reflectă neliniștile dislocării, sînt îndreptate împotriva posibilității transferului demnității imperiale la francezi și sînt, totodată, pledoarii în favoarea misiunii istorice a germanilor ca singură națiе abilitată cu garantarea existenței și durabilității Imperiului ca substrat al însăși Ordinii Lumii. Se poate sesiza în aceste scrieri dorința de a identifica pe franci cu nemții și de a stabili această filiație în favoarea lor și nu a francezilor. Se desprinde și intenția de a stabili o caracterologie națională, nemții sesizîndu-se în alteritate, căreia îi dau un conținut negativ, virtuțile germanilor fiind opusul viciilor „velșe" (italiene în special).

Capitolul III subliniază rolul Italiei și al redescoperirii operei lui Tacit asupra formării imaginii „germanului". Un rol deosebit l-a jucat totalul dispreț al umaniștilor italieni față de „tedeschi" barbari, nespălați, lacomi, brutali, beți etc. și mai ales incapabili de nobilele activități ale spiritului. Reacția umaniștilor nemți s-a străduit să arate că viciile sînt fie nedrepte, fie virtuți pe care o voință sistematică de denigrare le prezenta defavorabil, iar pe de altă parte căuta să arate că germanii nu mai erau de mult barbari. Nu le scăpa faptul că morga italienilor se sprijinea și pe vechiul primat al civilizației lor, trebuia deci să dovedească și pentru germani un trecut comparabil. Afirmarea continuității germanice oferea și avantajul de a putea nega italienilor rolul de profesori și de a afirma autonomia culturii germane. În acest sens redescoperirea operelor lui Tacit, mai ales firește „Germania" a avut un rol uriaș. Mărturia sa pica tocmai la țanc în polemica unamiștilor. Interesant este că unul dintre promotorii cultului antichității germanice a fost Enea Silvio Piccolomini prin discursul său de la Francfurt din 1454, în care exalta marile virtuți și fapte ale strămoșilor. El urmărea mobilizarea principilor germani în contra turcilor, ca și în 1471 Gian Antonio Campano, care într-un discurs similar ținut la Ratisbona insistă asupra permanenței fondului de virtuți ancestrale, propunînd chiar pe vechii germani ca normă, ceea ce nu-l împiedica să facă remarci injurioase la adresa germanilor contemporani. Nemții vor vedea aici încă o dovadă a „duplicității" velșe, dar germanofobia însăși a lui Campano le apărea ca o recomandație pentru „Discurs".

Apostolul renașterii naționale germane a fost „arhiumanistul" Konrad Celtis, operei și ideilor căruia îi este afectat tot capitolul IV. Tipul perfect al umanistului, dar și de un patriotism exaltat, nu vedea ajungerea la paritate cu Italia decît prin reabilitarea națiunii germane injust disprețuită. De aici marele său proiect al unei „Germania illustrata". Vede tot interesul lui Tacit, publicînd în 1500 o ediție la Viena. Preocuparea sa principală era reabilitarea germanilor antici în contra lui Picolomini, precum și dovedirea continuității între vechii germani și nemți. El „îmbogățește" istoria vechilor germani cu date neverificate ca inițierea druidică primită de germani, folosirea scrierii grecești (rătășarea la Grecia a jucat un mare rol ulterior, oferind numeroase avantaje — independența față de Roma, grad cultural superior Romei etc.). Audiența de care s-au bucurat teoriile lui Celtis a fost considerabilă, aportul lui la crearea mitului germanic fiind extrem de important, deoarece este primul care se ridică la viziunea unei națiі germane omogene, toate leitmotivele patriotismului german fiind prefigurate la el. Ca poet a contribuit și la crearea climatului de romantism care a învăluit reîntoarcerea la sursele istoriei naționale.

Capitolul V se ocupă de nașterea istoriografiei naționale și de utilizarea „germanilor" în opera umaniștilor nemți, urmărind inflexiunile specifice ale istoriografiei umaniste în Germania. Mai întîi atitudinea lor față de izvoarele străine, ei neputîndu-se debarasa de ideea că grecii sau romanii au travestit intenționat realitatea atunci cînd vorbeau de germani, că au distrus intenționat izvoarele. Ei nu se sfiiesc să invoce orice izvor în care germanii sînt vorbiți de bine. În al doilea rînd valorizarea Evului Mediu, absolut necesară pentru demonstrarea continuității. Viziunea continuității Imperiului va determina structura și natura cronicilor orientînd alegerea modelelor. Cronicile vor păstra cadrele istoriei universale ajungînd astfel la o „istorie universală naționalistă". În fine altă caracteristică a umaniștilor este moralismul.

www.dacoromanica.ro

Preocuparea pentru exhortația morală îi va împiedica, la fel ca celelalte tendințe, să facă pasul către o istoriografie cu adevărat critică. Restul capitolului, foarte dens, cu date bogate, se ocupă de detalierea concretă a travaliului umaniștilor germani pe tărîmul istoriografiei.

Capitolul VI urmărește pătrunderea „germanilor" în literatură evidențiind rolul deosebit al cavalerului-scriitor Ulrich von Hutten. Antiromanist, antiitalian și antivelș (antifrancez) virulent va desfășura o activitate polemică cu mari repercusiuni. El dovedește o mare stăpînire în inventarea și minuirea metodelor de condiționare psihologică: repetiția obsedantă, simplificarea, opozițiile tranșante, ecuațiile tendențioase (ex. *german* = frugalitate = moralitate = libertate *străin* = lux — depravare = tiranie) subordonate antitezei centrale „germanitate-romanitate". Imaginea Germaniei vechi va fi utilizată ca mijloc de agitație și pamflet politic.

Totuși locul germanilor ar fi rămas destul de mic dacă nu s-ar fi detașat figura lui Arminius. Capitolul VII urmărește nașterea cultului său în care același Ulrich von Hutten a jucat un rol determinant prin dialogul său „Arminius" — continuare și „completare" a „Dialogului morților" al lui Lucian. Acest dialog amorsează o antiteză ideologică și o doctrină a precelenței germanilor pe toate planurile.

Interesant este că Reforma a fost mult mai puțin interesată de antichitățile germanice. Luther însuși, deși mîndru de germanitatea lui și profund atașat națiunii sale nu a cedat tentației de a erija națiunea într-un absolut, rămînînd mult mai atașat viziunii medievale creștine. El considera chiar că succesorul legitim al Imperiului era Bizanțul, papii *păcălindu-i* pe nemți prin transferul titlului imperial care dealtfel le-a adus numai necazuri. „Imperiul" germanic *nu* este, pentru Luther, continuatorul Imperiului roman. El condamnă explicit războaiele de agresiune, deci nu subscrie unei idei scumpe umaniștilor, valoarea militară excepțională a germanilor ca justificare intrinsecă a dreptului lor la imperiul universal, aducînd și argumentul, cu adevărat moral, că victoria nu sanctifică automat cauza învingătorului (nu este de mirare că Luther a putut fi considerat un „retrograd"). Reformații vor privi chiar cu oarecare suspiciune naționalismul zgomotos care se născtea, intuindu-i amenințările îndepărtate și temîndu-se ca Germania să nu aibă soarta Izraelului amăgit și el de visuri de supremație. La toți reformații creștinismul și civilizația (de origine „mediteraneeană") rămîn criteriile supreme. Capitolul VIII studiază poziția Reformei față de „Germani".

Putem trece peste Capitolul IX, care se ocupă de cîțiva epigoni relativ neînsemnați, pentru a trece la capitolul X, capitol sintetic deoarece alcătuiește inventarul principalelor componente ale mitului germanic, leitmotivele și stereotipele sale. De reținut din capul locului este că acest mit a apărut în cursul unui proces de „reabilitare" al germanilor în ochii romanilor, proces în care a apărut necesitatea dovedirii egalității dintotdeauna a germanilor cu vecinii lor, ba chiar a superiorității lor. Trebuia deasemeni justificată posesiunea *de jure* a Imperiului. Pentru a aduce proba titlurilor suficiente și necesare, ca și a definitivității Translației, umaniștii nemți au construit o imagine a germanilor, dînd soluții naționaliste celor trei întrebări: Cui s-a transferat Imperiul? În ce condiții? Și de ce germanilor? Răspunsurile la prima întrebare erau efecte ale controversei asupra apartenenței etnice a lui Carol cel Mare, care trebuia „smuls" francezilor. Trebuia pusă în evidență existența unui stat german puternic, înainte de translație. Umaniștii nu s-au dat înapoi nici de la falsuri patriotice cum a fost faimosul „Hunibald" datorat lui Trithemius. Umaniștii nu s-au sfiit să anexeze „germanității" pe împărații romani tîrzii, precum și mare parte din popoarele antichității: sciți, sarmați, cimerieni (aveau exemplul lui Iordanes). Pentru ei germanii au posedat imperiul de la origini, *fiind* un popor imperial tot de la origini, dar și perpetuu. Miturile autohtonității absolute, purității rasiale, limbii germane ca limbă primitivă și „adamică" vor constitui nucleul în jurul căruia se vor dezvolta temele majore ale naționalismului german, prefigurînd indogermanismul de tristă amintire. Aceste teme sînt încă latente, umaniștii preferînd, pentru a justifica necesitatea transferării Imperiului către germani, argumentele invincibilității lor militare și a precelenței lor morale și fizice, subliniind cu complezență toate laudele aduse germanilor în orice fel de scrieri și căutînd să transforme în virtuți viciile de care îi acuzau alții.

Concluziile vor face un bilanț. Mitul germanilor a servit la început științei istorice, dar apoi o va bloca. Apoi schițează rezumativ caracteristicile imaginii „germanului": coerentă, simplă, antitetică, artificială, univocă (pentru că esențial pozitivă), stabilă. Este schițată și soarta ulterioară a acestui mit prin Leibnitz, Fichte, mitul scandinav, mitul omului natural (identificat cu Homo teutonicus), reacția antinapoleoniană, științele preistorice, lingvistica, „Germanenforschung", toate convergînd către crearea „germanității" opusă „romanității" și „slavismului" și către erijarea ei în principiu explicativ atît în istorie cît și în politică. Inutil să amintim efectele nefaste ale acestui „principiu" substituit Providenței și devenit explicație totală și totalitară.

www.dacoromanica.ro

Sînt de reţinut explicaţiile tenacităţii acestui mit. Ea se explică prin raporturile pe care germanii le-au întreţinut cu propria lor istorie: descoperirea strămoşilor într-o conjunctură istorică fără echivalent, posesiunea Imperiului, dar nu a unui stat naţional, naşterea sentimentului naţional într-o epocă nefavorabilă cristalizării unui patriotism concret, fărîmiţarea politică favorizînd orientarea conştiinţei colective către o auto-reprezentare morală pe bază de amintiri pretins istorice, lipsa unui arsenal de imagini istorice susceptibile să hrănească apetitul colectiv de demnitate, condiţiile împiedicînd găsirea lor în imediat, inadecvarea la revoluţia industrială prea rapidă a celui de al II-lea Reich, succesele Angliei şi Statelor Unite. Propriu germanomaniei însă este faptul că întreţine nostalgia unui trecut situat la mijloc între istorie şi legendă.

Cartea se recomandă de la sine prin însăşi tema abordată. Analiza întreprinsă de autor este extrem de riguroasă şi de serioasă ţinută ştiinţifică.

Vlad Protopopescu

ULUĞ IĞDEMIR *Atatürk'ün yaşiami* (Viaţa lui Atatürk) ⟨vol.⟩ 1. *Cilt* 1881—1918..., Edit. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1980, XI + 197 p. + 1 portret + XXVIII fig. pl. fasc.

La 19 mai 1981 s-au împlinit 100 de ani de la naşterea proeminentei figuri istorice M. Kemal *Atatürk*, fondatorul Turciei moderne.

Cartea pe care o recenzăm a fost publicată recent de Societatea de istorie turcă în vederea întîmpinării acestui mare eveniment istoric atît pentru poporul turc cît şi pentru alte popoare prietene. Autorul ei, Uluğ Iğdemir, director general al Societăţii turce de istorie, aniversat în 1979 (mart. 31) pentru împlinirea vîrstei de 80 de ani [1], este unul dintre istoricii turci care, alături de Afet Inan, Hikmet Bayur, E. Z. Karal, F. R. Unat (m. 1964) etc., s-a ocupat mai îndeaproape cu epoca şi figura lui M. K. Atatürk, cu reformele sale sociale, politice şi administrative. Aici, nu putem aminti decît: *Atatürk 1880—1938* (Ankara, 1939); „Povestire privind luptele de la Anafartalar" (Ankara, 1962) [2], Mustafa Kemal, „Raport despre luptele de la Arıburnu" (Ankara, 1968) [3]. În aceste două lucrări, editate de Uluğ Iğdemir, se descrie apărarea eroică a Strîmtorilor (Bosforul şi Dardanelele), organizată de colonelul Mustafa Kemal ⟨abr. = M.K.⟩ împotriva forţelor invadatoare anglo-franceze, între 25 apr. — oct. 1915. În legătură cu aceste evenimente istorice amintim şi articolele marelui istoric român Nicolae Iorga, *Dardanelele Amintiri istorice* [4] şi *Ultima glorie a Osmanlilor* [5]. Din activitatea lui Uluğ Iğdemir mai semnalăm şi „Documente privind neînţelegerea iscată între Atatürk şi mareşalul Falkenhayn în timpul războiului mondial" (Ankara, 1969) [6]; *Sivas Kongresi* — „Congresul din Sivas" (Ankara, 1969) [7], vechiul Sebastos din Anatolia, unde s-a hotărît lupta pentru eliberarea şi independenţa naţională a Turciei, iar preşedinte al congresului a fost ales M. K. (4 sept. 1919). Tot sub semnătura lui Uluğ Iğdemir au mai apărut *Atatürk ve Anzaklar* — „Atatürk and the Anzaks" (Ankara, 1978); „Anzacii şi strădania istorică a lui Atatürk" (Ankara, 1979) [8] etc. În colaborare cu istoricii F. R. Unat şi E. Z. Karal, Uluğ Iğdemir a publicat articole documentate, veritabile studii despre *Atatürk*, apărute în „Enciclope-

[1] Cf. Belleten, t. XLIII, nr. 170 (Ankara, 1979), p. 251—256 + 3 fig.; pe copertă şi foia de titlu în turcă şi franceză: „Ce numéro du Belleten est dédié à Uluğ Iğdemir pour célébrer le 80e Anniversaire de sa naisance" (Semnează art. Prof. Dr. E. Z. Karal şi Prof. dr. Afet Inan).

[2] M. K. Atatürk, *Anafartalar Muharebatına ait tarihçe*, Yay. (ed.): Uluğ Iğdemir, Ankara, 1962 „T. T. K. Basımevi", XXV + 88 p.

[3] Idem, *Arıburnu Muharebeleri raporu*, Yay. Uluğ Iğdemir, Ankara, 1968, „T. T. K. Basımevi", VIII + 200 p.

[4] Bucureşti, 1915, 29 p. şi în „Analele Acad. Rom". Seria a II-a, XXXVII, 1915, p. 1—29.

[5] În: „Neamul Românesc", Bucureşti, 1917, nr. 62.

[6] *Birinci Dünya savaşında Atatürk'le Mareşal Falkenhayn arasında çıkan anlaşma zıtlağa dair yeni belgeler*, în „Belleten" t. XXXIII, nr. 132 (Ankara, 1969), p. 503—515.

[7] Ankara, 1969, „T. K. Kurumu Basım evi" (Yayın. Seri 10, XVI).

[8] *Anzaklar ve Atatürk'ün tarihsel davranışı* „Millet 15 Nisan 1978".

www.dacoromanica.ro

dia islamică" (versiune turcă) [9] și în „Enciclopedia turcă" [10], care au devenit adevărate monografii, intitulate tot *Atatürk*, în versiune franceză [11] și engleză [12]. Nu este cazul să mai insistăm asupra activității lui Uluğ Iğdemir care privește istoria modernă și contemporană a Turciei, în general, și personalitatea lui M. K. Atatürk în special [13].

Revenind la cuprinsul ultimei opere a lui Uluğ Iğdemir (p. V—VI), cu „Un cuvînt înainte" (p. VII), reținem că publicarea volumului al II-lea (1918—1938) a fost încredințată prof. E. Z. Karal, președintele Societății de istorie turcă, tot în vederea evenimentului — 100 de ani de la nașterea lui Atatürk. *Bibliyografya*, dată la început (p. IX—X), este redusă la vreo 30 de titluri, unele de importanță subsidiară. Dacă ne gîndim la bibliografia întocmită de Muzaffer Gökman despre *Atatürk și reformele sale* (Istanbul, 1968 1974, 2 vol.), recenzată în coloanele acestei reviste [14], însumînd 7 050 de titluri, fără a fi exhaustivă, putem afirma că bibliografia din volumul recenzat este mai puțin decît selectivă. În schimb, lucrarea este fundamentată, în bună parte, pe documente inedite. Cu toate acestea, chiar în bibliografia selectivă puteau figura unele opere cu titluri semnificative în care este vorba și de marele om de stat *Atatürk*, de ex. R. K. Peters, *Histoire des Turcs. De l'Empire à la démocratie* (Payot, 1966), cu un portret ilustrativ al lui Atatürk pe copertă; G. Lewis, *La Turquie, le declin de l'Empire (les reformes d'Atatürk) la République moderne* (Paris, 1968); Bernard Lewis, *Nașterea Turciei moderne* (în engleză și cu trad. turcă Ankara-1970) [15]: Arnold J. Toynbee, *Renașterea unui stat: Turcia* (Istanbul, 1971) [16] cu o copertă foarte ilustrativă cu Atatürk, cap. V *Mustafa Kemal* (p. 97—114) etc.; Faruk Göventürk *Devlet Adame—Omul de stat: Atatürk...* (Istanbul-1973); *100 Büyük Türk* — „100 de turci mari" (Istanbul, 1973), cu Atatürk în frunte; Karel Pravek, *Kemal Atatürk* (Praha: „Svoboda", 1967, 174 p.) [17]; J.-P. Garnier, *La fin de l'Empire ottoman du Sultan Rouge à Mustafa Kemal* (Paris, 1973). Din „Comunicările primului simpozion internațional. Reformele lui Atatürk" (10—14 dec. 1973, Istanbul) [18] se putea folosi și menționa pentru perioada respectivă: Dr. Hans-Jürgen Kornrumpf, *Mustafa Kemal in Mazedonien (1881—1911) Gedanken zu seiner Biographie* [19]; Prof. Dr. Șerif Mardin, Atatürk, *Union and Progress and the Bureacracy în the Period of Abdülhamid the Second* [20]; F. Güventürk, *The Commander Qualities of Atatürk* [21] etc. Din lucrările apărute în țara noastră merită să fie semnalate M. A. Ecrem *(Ekrem)*, *Ataturc făuritorul Turciei moderne* (București, 1969); idem, *Mustafa Kemal Atatürk în opinia publică românească* [22]; Petre Ghiață, *Atatürk* (București, 1975, ed. a II-a) etc.

Conținutul variat, bogat și interesant al cărții recenzate, privit în ansamblu, constituie o foarte amănunțită și documentată descriere a vieții și faptelor lui Atatürk de la naștere pînă pe la finele anului 1918. Povestirea evenimentelor (p. 3—160), în ordinea dezlănțuirii lor cronologice, este fundamentată pe un număr impresionant de izvoare istorice de mîna întîia, în frunte cu memoriile și mărturiile lui Atatürk, îndeosebi pe corespondența acestuia din perioada primului război mondial și pe un mănunchi de documente inedite achiziționate în ultimii ani pentru arhiva Societății de istorie turcă (Ankara). Titlurile capitolelor și fragmentelor mai importante, indicate marginal cu aldine, înlesnesc lectura și urmărirea textului în sine. Pe baza lor, cercetătorul poate avea diagrama întregii lucrări. După text urmează notele *(Dip notları*, p. 161—166), unele destul de întinse. În vederea facilității folosirii acestei lucrări, cele 64 de note puteau fi publicate în subsolul paginilor respective. Urmează un Indice

[9] „Islâm Ansiklopedisi" t. I, Cüz (fasc.) 10 (Istanbul. 1949), p. 719—807 + 3 fig. pl.

[10] Cf. „Türk Ansiklopedisi" (sub voce)...

[11] *Atatürk*. „Commission Nationale Turque pour l'Unesco", 1963, 255 p. + 14 fig.

[12] *Atatürk*. „Turkish National Commission for Unesco" ⟨Ankara⟩, 1963, 232 p. + + 14 fig.

[13] Cf. „Belleten" nr. 170 (1979), p. 254 + 3 portrete (Uluğ Iğdemir) și opera recenzată (1980), p. 197 etc.

[14] *Atatürk ve devrimleri tarihi Bibliyografyası* — Bibliograhy of the History of Atatürk and his Reforms", Millî Eğitimi, Istanbul 1968, 1968, 2 vol., recenz. în „Revista de istorie" t. 29, nr. 4 (1976), p. 630—635 (de Mihail Guboglu).

[15] *Modern Türkiyenin doğuşu*, T. T. K. Basımevi, Ankara, 1970, p. 239—320 *(Kemalist..., Atatürk)*.

[16] *Türkiye Bir Devletin yeniden Doğuşu*. Tükçesi (trad. turcă): Kasım Yargıcı (Istanbul, 1971), cap. V *Mustafa Kemal*, p. 97—110 etc.

[17] Recenzat în rev. „Étude Balkanique", V, 1 (Sofia, 1969), p. 122.

[18] *Atatürk Devrimleri I. Millellerarası Simposyumu Bildirileri* (10—14 Aralık 1973), Istanbul — 1975, XV + 665 p. + 1 fig.

[19] *Mustafa Kemal Makedonya'da (1881—1911) Biyografyası hakkında bazi Düşünceler..., ibid.*, p. 35—51.

[20] *Atatürk, Bürokrasi ve „Rasyonellik"..., ibid.*, p. 52—62.

[21] Istanbul, 1973, 217 p.

[22] Cf. „Revista de istorie" t. 27. nr. 4 (1974), p. 597—603.

www.dacoromanica.ro

general *(Genel dizi*, p. 166—175), bine întocmit, care ajută la utilizarea lucrării. Vocabularul *(Sözlük*, p. 177—196), cu explicarea termenilor arhaici, este bine venit, deoarece în Turcia vechea terminologie otomană nu mai este înțeleasă de generațiile tinere. Vocabularul putea fi așezat mai bine înaintea Indicelui și după notele explicative.

Un merit deosebit al lucrării îl constituie bogăția materialului ilustrativ (I + XVIII pl.) din anexă. Acesta reprezintă diverse scene din viața familiară și militară a lui Atatürk, casa din Salonic cu figurile părinților săi, la începutul volumului fiind și o fotografie în culori a lui Atatürk din 1937. Majoritatea fotocopiilor din anexă arată pe Atatürk în uniforma militară, printre camarazii săi, pe diverse fronturi de luptă. O fotografie îl arată ca ataşat militar la Sofia (1913—1914). Sînt cît se poate de interesante și cele cîteva facsimile otomane (1912—1913) și îndeosebi scrisoarea, în germană, a mareșalului Liman von Sanders, din 17. VII. 1331 (= 1915), adresată lui Enver pașa, vice-comandant al armatei otomane. În această scrisoare se descriu, în trei pagini, patriotismul, eroismul și spiritul de jertfă ale colonelului M. K. la apărarea Dardanelelor. Din scrisoarea lui Liman pașa, comandantul armatei la apărarea Strîmtorilor, rezultă că M. K. era nu numai un talent ostășesc de valoare, ci și un adevărat geniu militar, de care ambițiosul Enver pașa nu prea a fost încîntat. Una din fotografii îl reprezintă pe M. K. la tratament medical, fie la Viena fie la Karlsbad, unul din facsimile (în germană), înregistrarea sa la poliția din Karlsbad. În această fotografie apare civil.

Din cuprinsul cărții este de reținut că, tatăl lui M. K., Ali Rıza efendi, fusese ofițer într-un detașament *(tabur)* de miliție națională din Salonic (1875—1876), deci înainte de războiul ruso-româno-turc din 1877—1878; apoi, deveni funcționar la vama orașului și negustor de cherestea. Mama sa, o femeie virtuoasă *Zübeyde Hanım*, aparținea unei familii cunoscute, Hagi Sof, din Macedonia. După mărturia mamei sale el s-a născut „într-o primăvară" din 1881, iar data de 19 mai ar fi fost preferată de Atatürk, în nov. 1936, probabil ca amintire pentru debarcarea sa la Samsun, începutul luptei pentru independența națională. Rămas orfan în copilărie (la 7—8 ani), a fost crescut de mama sa și de unchiul său care dispunea de un mic ciftlic la țară. Deși mama sa ținea ca fiul său să îmbrățișeze cariera ecleziastică musulmană, tînărul Mustafa, care avea atunci 2—3 clase primare, atras de uniforma militară, a reușit (fără să știe mama) la examenul de admitere la gimnaziul militar din Salonic (1893). Fiind foarte bun la matematică, profesorul său, numit tot Mustafa, l-a poreclit *Kemal* — „perfect", nume cu care a intrat în istorie. Urmă apoi liceul militar din orașul Bitolia (Monastir), din Macedonia, pe care îl termină cu succes (1899) și a fost repartizat să urmeze Școala de război (secția infanterie) din Istanbul. Apoi, cu gradul de „locotenent prim" se înscrie la Academia de război a Marelui Stat Major (1902) de unde iese ofițer de Stat Major cu gradul de căpitan (5 oct. 1905). Fiind implicat într-o conspirație împotriva regimului dictatorial — hamidian, a fost descoperit, judecat și arestat pentru cîteva luni. În cele din urmă, a fost iertat, dar surghiunit să-și facă stagiul militar în cadrul unui escadron de cavalerie (nr. 30) din Siria (Alep-Damasc), sub comanda căpitanului Lütfi Bey. Călătoriile sale prin Siria și participarea sa la înăbușirea răscoalei durzilor din Havran și Kuneytara (Liban) au contribuit la maturizarea concepțiilor sale politice, dîndu-și seama tot mai mult de putreziciunea regimului despotic-hamidian. Drept urmare, în oct. 1906, împreună cu Lütfi Bey, căpitanul Mühit, dr. Mahmud, revoluționarul condamnat, acum negustorul Mustafa din Damasc și M. K. au înființat asociația secretă „Patria și libertatea" *(Vatan ve Hüriyet)* avînd drept scop dărîmarea regimului hamidian. Ca membru fondator al acestei asociații subversive M. K a reușit să plece clandestin, pentru patru luni, la Salonic, unde înființă o nouă asociație „Patria și libertatea", socotind că va avea mai multă eficacitate în Macedonia decît în Siria. Întors la Iaffa, unde a fost ținut „prezent sau plecat la frontieră", M. K. a fost avansat căpitan major *(Kıdemli)* și apoi reușește să se întoarcă la Monastir, de unde obține permisiunea să meargă iarăși la Salonic, orașul său natal. Aici, cunoaște pe medicul Nazım efendi, venit de la Paris, care îl convinge să fuzioneze asociația sa (Patria și Libertatea) cu societatea „Uniune și progres", înființată la 1888, care urmărea cam același scop. După scurt timp însă, are loc proclamarea „Constituției a 2-a (23 iul. 1908) [23] și răscoala din Tripolitania, unde a fost trimis și M. K. Apoi, a fost delegat de aici să participe la congresul societății „Uniune și progres", dar între timp izbucni răscoala armatei din Macedonia, sub comanda maiorului Enver Bey, care în cîteva zile ocupă Istanbulul (11 mart 1909). A urmat detronarea sultanului... M. K. participă activ la evenimente plecînd la Istanbul în calitate de șef de stat Major al armatei în deplasare.

Fiind decepționat de mișcarea „Junilor Turci" *(Jön Türkler)*, M. K. se retrage din viața politică, consacrîndu-se carierei mili-

[23] Prima constituție otomană, atribuită lui Mithad pașa, datează din 1876.

www.dacoromanica.ro

tare, s-a ocupat serios cu instruirea companiei sale 38 infanterie din Salonic. Începînd din 1909 publică cîteva lucrări de teorie şi tactică militară, în turcă, traduse şi lucrarea generalului german Lietzmann (p. 17). Un moment important din viaţa militară a lui M. K. Atatürk este cunoştinţa sa cu mareşalul german von Goltz, angajat cu instruirea armatei otomane. Cu ocazia unor manevre din Macedonia, împotriva voinţei Statului Major Otoman care susţinea că „Noi nu-l învăţăm pe von Goltz paşa, ci avem de învăţat de la el", M. K. vizitîndu-l la un hotel din Salonic reuşi să-i strecoare un plan de manevre. Recunoscînd că planul este cît se poate de bun, îl felicită pentru cunoaşterea temeinică a topografiei din Macedonia. Între timp deplasîndu-se în Albania cunoaşte şi pe viitorul mareşal Fevzi Çakmak, colaboratorul său de mai tîrziu, care îl ajută pentru o deplasare în Serbia. Un moment şi mai important din viaţa lui M. K. constituie participarea sa la manevrele din Picardia (1910), sub conducerea generalului Foch, comandantul forţelor aliate din primul război mondial. După încheierea acestora, cel care participă cu o critică serioasă asupra desfăşurării lor a fost delegatul Turciei, căpitanul M. K. Un alt amănunt de reţinut este că, cu ocazia călătoriei sale spre Franţa, la trecerea graniţei sîrbeşti M. K. îşi arată dispreţul pentru fes. La obiecţia tovarăşului său de drum, maiorul Selâhettin Bey că „sînt ba musulmani ba otomani" îi răspunse răspicat „sîntem turci şi nu se ştie cît sîntem de musulmani şi otomani", ceea ce decepţionă iniţial pe camaradul său. Mai tîrziu, se ştie că, a înlocuit fesul şi vechiul port otoman cu cel european. La întoarcerea sa din Franţa, comandantul armatei a 3-a din Macedonia nefiind mulţumit de activitatea lui M. K., la Salonic, şi spre a-l îndepărta din acest centru revoluţionar, „cuib de rebeli", îl numi într-un post de la preşedenţia Marelui Stat Major din Istanbul (13 sept. 1911). Dar, la vreo lună, Tripolitania fiind atacată de italieni, M. K. şi alţi ofiţeri turci plecară voluntari spre Libia pentru a-şi servi mai bine patria. Autorul U. Iğdemir, bazat pe comunicarea lui Jacob Landau (prof. univ. Ierusalim), *Atatürk's Reforms in Turkey-Preliminary notes about their Impact on Some Other Countries in the Middle East* [24], reproduce şi comentează părerile lui M. K. cu ocazia unei discuţii cu ziaristul-ebraist Itamar-Ben-Avi din Ierusalim. Acesta se străduia cu publicarea unor texte ebraice. M. K. încearcă să-l convingă că ar fi mult mai folositor pentru popoarele din Imperiul otoman, din sud-estul european, să adopte alfabetul latin, introdus în România încă la 1864, ceea ce numitul ebraist îl acceptă numai teoretic. După părerea lui M. K. înlocuirea vechilor alfabete arab, armean, ebraic, grec şi slavon, folosite în Imperiul otoman, va servi ca punte de legătură culturală între diverse popoare, va fi un fel de „Esperanto" (p. 25) pentru o mai bună înţelegere între popoare. Într-adevăr, după două decenii înlocui alfabetul arab-otoman în Turcia cu cel latin (1928), luînd ca bază alfabetul latin din România. După un popas la Ierusalim, în drum spre Tripolitania, M. K. a fost înălţat la rangul de maior (27 nov. 1911). În desfăşurarea războiului din Tripolitania, M. K. deşi s-a distins în luptele de la Tobrük şi Bengazi (oct.-nov. 1912) aruncînd pe italieni în mare, totuşi a fost nevoit să se întoarcă imediat din cauza războiului balcanic. La întoarcere, drumul fiind închis prin Siria a fost nevoit să se întoarcă prin Europa, via România, la Istanbul. Pe drum a fost cuprins de supărare că armata otomană a fost învinsă aşa de uşor la Kumanova, oraşul său natal — Salonic — a fost ocupat şi bulgarii înaintaseră pînă la Ciatalgea. Deşi a luat parte activă la încheierea războiului balcanic, detaşamentul său cu baza la Bolayir a intrat primul în Adrianopol şi a înaintat pînă la Mariţa (1913). Cu toate acestea, roadele victoriei au fost culese numai de Enver Bey, omul palatului, cu care M. K. are primele disensiuni în Tripolitania. Enver Bey spre a scăpa de acesta aranjă numirea sa ca ataşat militar la Sofia, ceea ce era de fapt o nouă surghiunire pentru viitorul Atatürk. În această calitate M. K. primi sarcina de a supraveghea şi a inspecta ataşatele militare din Belgrad, Cetinia (Muntenegru) şi Bucureşti. Mai aflăm că la Sofia M. K. a fost înălţat la gradul de lt.-colonel „Kaymakam" (1 mart. 1914). După cîteva luni, la izbucnirea primului război mondial, M. K. îşi dă bine seama că va fi o încăierare de lungă durată şi Turcia nu va putea să-şi păstreze neutralitatea din cauza triumvîratului (Enver, Cemâl şi Talat paşa), oamenii Germaniei. Cu toată înaintarea vertiginoasă a germanilor „chiar pînă la Paris", M. K. a fost foarte sceptic de la început că ei vor cîştiga războiul. În această privinţă se reproduce o scrisoare interesantă a lui M. K., datată din Sofia (aug. 1914), adresată prietenului său Tevfik Rüştü Aras (p. 34), pe care autorul o comentează la justa ei valoare. O dată cu intrarea Turciei în război, M. K. scrie din Sofia comandamentului militar otoman că „Cea mai venerabilă şi importantă datorie este să-ţi slujeşti patria. În timp, ce camarazii mei de arme vor trece prin foc eu nu pot rămîne pasiv la Sofia" (p. 35). De aceea cere insistent să fie trimis în prima linie de război. La această cerere Ismail

[24] *Atatürk'ün Türkiyedeki Reformları — Bunların Ortadoğudaki diğer ülkeler üzerindeki Etkileri ile Ilgili Notalar*, în I. Simposyum... p. 566—577.

www.dacoromanica.ro

Hakkı paşa îi comunică telegrafic că este numit la comanda diviziei *(Tümen)* a 19-a, să părăsească Sofia şi să-şi ia în primire misiunea. Întors la Istanbul, după un dialog cu Enver paşa vice-comandant al armatei, întors înfrînt de pe frontul din Caucaz, şi o vizită la Marele Stat Major nu reuşeşte să afle unde era numita divizie. În cele din urmă află că divizia a 19-a era la Rodosto (tc. *Tekirdağ*), în Tracia orientală, unde se prezentă la 2 febr. 1915. Aici află însă că divizia este abia în formare şi de aceea primi comanda companiei a 57-a cu misiunea să înainteze spre Maydos (25 febr. 1915) în vederea apărării Strîmtorilor, unde se aştepta un atac din partea forţelor aliate. Între timp, primi din Istanbul cîteva companii (26, 27 etc.) pentru întărire. Comanda supremă a zonei Bosforul-Dardanele o avea mareşalul german Liman von Sanders sub comanda căruia trebuia să lupte şi M. K. Bazîndu-se pe memoriile şi mărturiile lui Atatürk, autorul descrie amănunţit cum a fost întărită linia de apărare între limanul M. Egee, limanele Seddülbahir-Morto şi ţărmurile maritime dinspre Kabatepe. Aflăm că la 18 martie 1915 forţele otomane de luptă erau repartizate în trei grupe distincte: I. Diviziile 5 şi 7 în zona Saros; II. Div. a 9-a în peninsula Galipol şi III. Div. 3 şi 11 în zona asiatică a Strîmtorilor; o brigadă de cavalerie supraveghea regiunea nordică a golfului Saros. Divizia a 19-a, sub comanda lui M. K., era mai mult o rezervă a armatei pentru o eventuală apărare a împrejurimilor satului Bigalı (19 apr. 1915). Tot în lumina memoriilor lui Atatürk, U. Iğdemir descrie amănunţit întărirea grabnică a localităţilor Arıburnu, Koncatepe, Conkbayir etc. deoarece în zona respectivă se auzise, în largul mării, unele detunături vagi de pe vase de război (25 apr. 1915).

În continuare, U. Iğdemir pe baza lucrării lui M. Kemal, *Istoria luptelor de la Anafartalar* descrie amănunţit desfăşurarea acestor mari bătălii din regiunea respectivă (mai—iunie 1915). Cu această ocazie se reproduc şi se comentează o serie de documente inedite din care rezultă eroismul lui M. K. în comanda grupului militar de la Anafartalar (p. 46—73). În luptele crîncene din regiunea localităţilor Ağıldere, Pilavdere, Iaylatepe etc. o schijă de şrapnel nimeri în pieptul lui M. K. făcîndu-i ţîndări ceasul şi rănindu-l adînc în piept. Deşi rănit, aproape epuizat, M. K. a continuat lupta sa eroică pînă la ocuparea unui obiectiv militar important, între Conkbayir şi partea apuseană a localităţii Şahinsırt, de unde au fost alungate forţele aliate. Mareşalul Liman von Sanders impresionat de patriotismul, eroismul şi spiritul de jertfă ale lui M. K., înaintat la gradul de colonel, l-a calificat drept „un mare comandant de oaste", dăruindu-i ca amintire ceasul cu emblema familiei sale, ceea ce impresionă mult pe apărătorul Dardanelelor.

Se arată că după înlăturarea primejdiei flotei aliate din zona Strîmtorilor, comandantul adjunct al armatei, Enver paşa, inspectă cele trei divizii de acolo, uitînd însă să viziteze tocmai divizia lui M. K. acoperită de glorie (p. 74). Pe de o parte fiind rănit şi epuizat în lupte, pe de alta fiind afectat de gestul lui Enver paşa, M. K. îşi prezentă demisia din armată. Cu această ocazie comandantul Liman von Sanders adresîndu-se lui Enver paşa printr-o scrisoare, la 30 oct. 1915, reprodusă de autor, descrie în cuvinte patetice eroismul lui M. K., motivînd că este rănit, epuizat fiind de cinci luni mereu în lupte crîncene şi opinează pentru aprobarea demisiei sale. (p. 75). De asemenea, se reproduc şi se comentează scrisorile lui Enver paşa adresate lui Liman paşa şi M. K. Bey, unde motivează că „n-a avut timp să-l viziteze"! (p. 76—77). Autorul mai arată că salvarea Strîmtorilor de M. K. şi oastea sa a împiedicat joncţiunea forţelor aliate cu cele ale Rusiei ţariste. U. Iğdemir arată că ruşii, străpunseseră, între timp, frontul otoman din Caucaz, apărat de Enver paşa, cucerind oraşele Erzerum, Muş şi Bitlis (febr. 1916) etc. După reabilitare, M. K. este numit la comanda armatei a 5-a din Caucaz. Aici, în scurt timp, a reuşit să recucerească localităţile menţionate (aug.-oct. 1916). Deoarece frontul din Caucaz nu mai prezenta nici un pericol, din cauza situaţiei din Rusia, comandamentul armatei otomane apreciind calităţile militare ale lui M. K. îl numi la comanda armatei a 7-a din Siria, unde frontul era foarte ameninţat de forţele engleze. După o inspecţie sumară, el socoti că frontul de aici era o fantomă, acuzîndu-l pe comandantul şef, mareşalul Falkenheyn că luni de zile n-a făcut nimic. Spre ilustrarea acestei situaţii se reproduce o corespondenţă bogată între cei trei comandanţi mari din 1916—1917: M. K., Falkenheyn şi Enver paşa (p. 77—98). Convins de şubrezenia frontului din Siria M. K. se retrage de la comanda armatei a 7-a, lăsînd totul pe seama lui Falkenheyn. Aflăm, în continuare că după 31 oct. 1917, frontul sirian fiind atacat de puternice forţe engleze (cu 110 000 ostaşi, în timp ce turcii aveau numai 36 000), Ierusalimul şi Palestina au fost uşor ocupate. În faţa acestui eşec lamentabil, prezis de M. K., mareşalul Falkenheyn a fost înlocuit prin mareşalul Liman von Sanders la comanda grupului de armată „Fulger" *(Yıldırım)* (p. 102).

La scurt timp, după întoarcerea din Germania, fiind deranjat de o afecţiune renală M. K. este trimis de medici curanţi pentru cură şi tratament la Viena şi la Karlsbad

www.dacoromanica.ro

(mai—iunie 1918). Aici, la Karlsbad, într-o discuție cu o compatriotă, venită tot pentru tratament, amărîtă de situația femeilor din țară, M. K. îi desvălui ideile sale interesante pentru emanciparea femeii în Turcia. Pe la începutul lunei iulie 1918 află de la cîțiva compatrioți, veniți pentru cură, despre moartea sultanului Mehmed V și întronarea urmașului său Vahdeddin sub numele de Mehmed al VI-lea. Știrea îl lăsă foarte indiferent pe M. K. care îi considera mai mult sau mai puțin niște degenerați. Cu toate că era încă suferind, este rechemat urgent la Istanbul de Nagi pașa, unul din sfetnicii noului sultan, care spera că M. K. va fi numit măcar șef al Marelui Stat Major, post la care dealtfel rîvnea. Dar spre marea sa decepție sultanul și Enver pașa îl numiră iarăși la comanda armatei a 7-a din Siria (7 aug. 1918). Înainte de plecare, întîlnindu-l pe Enver pașa îl felicită „pentru reușită și de această dată", deși era foarte supărat. Abia la 18 sept. luă în primire armata 7-a, plasată între orașul Nablus și rîul Șeria (p. 125—126). În timp ce se plictisea cu lectura unor rapoarte, deodată sesiză mărturia unui prins britanic că „englezii, după două zile, vor păși la un atac masiv asupra întregului front". Alarmat, îndată îl informă pe comandantul frontului Liman von Sanders, care însă nu puse nici un temei pe această sesizare. Într-adevăr, în seara zilei de 19 sept. 1918 englezii dezlănțuiră un atac violent asupra frontului otoman. Deci, sesizarea a fost justă. În noaptea de 19—20 sept., comandanții de divizie Ismet pașa și Ali Fuat pașa fiind chemați la telefon de către M. K. primiră ordine severe pentru apărare și rezistență. Încă nu-și terminase convorbirea telefonică cînd M. K. se pomeni în mijlocul unui puternic foc de artilerie, aripa dreaptă a armatei sale a fost invadată de forțele arabo-engleze, iar tabăra lui Liman pașa a fost călcată. În fața dezastrului din Palestina, M. K. disperat plecă cu un tren special din Alep la Rayak, fiind urmat de divizia lui Ali Fuat pașa. Aici, întîlnindu-se cu Liman von Sanders, acesta în disperarea sa din cauza prăbușirii frontului din Sina-Siria oferă comanda supremă apărătorului Dardanelelor. Acesta (M. K.) îl sfătuiește însă să-și așeze tabăra la Baalbek în vederea unei rezistențe mai eficace (p. 126—131). Potrivit cu planul lui M. K., ultimul atac arabo-englez a fost respins cu mari pierderi pentru inamic. Această victorie îi permise lui M. K., întărirea și apărarea hotarului național al Turciei din zona respectivă (p. 131—132). Cu ocazia acestei mari înfrîngeri pricinuite englezilor M. K. este numit comandant suprem al grupului de armată „fulger", iar comanda armatei a VII-a o primi Ali Fuat pașa (3 oct. 1918). Între timp forțele turcești se retrag la Adana (Anatolia de sud-est), unde M. K. își așează tabăra și cartierul general într-un hotel. Aici, are ultima întîlnire cu mareșalul Liman von Sanders, care, potrivit clauzelor armistițiului de la Mudros (ins. Lemnos), din 30 oct. 1918, trebuia cu ceilalți comandanți germani să părăsească imediat Turcia. Despărțirea a fost emoționantă. Liman pașa și-a exprimat convingerea că Turcia va cîștiga cauza, fiind în mîna unui mare erou și a unui om de mare valoare ca M. K. pașa. Din acest moment M. K. pășea la pregătirea luptei pentru eliberarea și independența națională a Turciei (p. 135—136).

Convins de injustețea armistițiului de la Mudros — actul de deces al Imperiului otoman — și indignat de felul cum englezii aplicau clauzele ocupînd abuziv tunelurile Toros, Amos, limanul și orașul Iskenderum etc., protestează energic pe lîngă marele vizir Ahmed Izzet pașa pentru curmarea samovolniciei invadatorilor. Autorul lucrării ilustrează această atitudine dîrză prin reproducerea a zece documente inedite, reprezentînd o corespondență interesantă între M. K. și marele vizir. Aflăm că, cabinetul lui Izzet pașa neputînd să facă față sarcinilor pentru aplicarea clauzelor armistițiului a fost nevoit să-și prezinte demisia. Cu această ocazie, M. K. fiind chemat urgent, plecă imediat la Istanbul (3 nov. 1918), unde este întîmpinat și primit de prietenul său dr. Rasim Ferit. În încheiere se arată că la traversarea cu feribotul Kartal de la schela Üsküdar la Istanbul, M. K. observînd prezența unui mare număr de vase de război aliate (60 la număr), printre care și cunoscutul vas grec „Averof", ancorate în liman, se întristă foarte mult. Întorcîndu-se către prietenul său supărat: „Am greșit, nu trebuia să vin la Istanbul, ce mi-a fost dat să văd, ce trebuie să fac ca să mă întorc imediat în Anatolia, să văd ce se poate face...". Apoi grăi vestitele sale cuvinte profetice „Cum au venit, așa vor pleca" *(Geldikleri gibi gidicekler)* (p. 148).

Urmează, ca anexe, două rapoarte interesante ale generalului M. K., datate din 20 și 24 sept. 1917, fiind adresate lui Enver pașa. În aceste două documente se scoate în evidență situația dezastruoasă îndeosebi a frontului din Siria, fie din cauza lui Falkenhayn, fie din pricina altora. Rapoartele oglindesc ideile lui M. K., cu unele propuneri concrete pentru ieșirea Turciei, aflată la marginea prăpastiei. Atrage atenția lui Enver pașa, comandantul adjunct al armatei, că dezastrul va urma curînd și cei vinovați vor suporta consecințele. Se poate că aceste două documente ilustrative întăresc și concretizează vederile lui M. K. din Jurnalul său de război, ținut la zi, pe frontul din Caucaz (1916) și mai ales pe cel din Siria (1917). Jurnalul

www.dacoromanica.ro

este un izvor istoric foarte prețios, folosit și valorificat din plin de autor în cuprinsul lucrării recenzate. De ex. pentru rezolvarea situației dezastruoase din 1917, M. K. adresîndu-se lui Enver pașa și altora de la cîrma împărăției propune: a. „Trebuie să se ia măsuri pentru întărirea guvernului dinlăuntru, viața economică trebuie să-și ia cursul normal căci altfel va fi năpăstuită de foamete și mizerie. b. Politica noastră militară trebuie să fie o politică de apărare și singurul ostaș care s'ar găsi în mîinile noastre trebuie să fie un apărător ⟨al patriei⟩ pînă la sfîrșit. Toate forțele noastre aflate în afara patriei să fie aduse înapoi" (p. 91 și 152). Autorul explică, printr-o notă, încheierea acestui fragment: „La această dată șapte divizii ⟨otomane⟩ se aflau în luptele din Galiția, România și Macedonia" (p. 166, n. 52). În ce privește participarea turcilor la frontul din România, U. Iğdemir putea menționa la nota respectivă și lucrările reporterului de război Ahmed Rasim: *Scrisori din România*[25] și opera colonelului M. Neșet, *Armata 6-a turcă pe frontul din România în primul război mondial*[26]. De asemenea pentru frontul din Macedonia se putea face o trimitere la lucrarea lui Belic(ğ) Mahmud, *Războiul în Macedonia și operațiile diviziei a 66-a pe front*[27]. N-ar fi fost de prisos indicarea unei lucrări despre participarea diviziilor turcești pe frontul din Galiția.

În concluzie, opera lui Uluğ Iğdemir apărută în condiții grafice deosebite (hîrtie, tipar, ilustrații splendide) este o contribuție valoroasă pentru cunoașterea sub diverse aspecte și rapoarte a vieții marelui om de stat, mare comandant militar și diplomat, M. K. Atatürk. Cartea recenzată ne ajută să înțelegem mai bine unele stări și evenimente importante ca ultima fază a despotismului hamidian, prima revoluție burgheză în Turcia, zisă a „Junilor turci" (1908—1909), războiul turco-italian din Tripolitania (1911), războiul balcanic (1912—1913) și îndeosebi desfășurarea primului război mondial în care M. K. avu un rol important prin participarea sa efectivă în luptele de pe patru fronturi. Privită numai din acest punct de vedere este o contribuție serioasă la bibliografia privitoare la primul război mondial[28]. În același timp completează toate monografiile cunoscute despre viața și opera lui M. K. Atatürk, în frunte cu aceea de Harold C. Armstrong, apărută în zeci de ediții în diverse limbi[29], printre care și una în românește *Lupul cenușiu*... (București, 1943), care este mai mult o biografie romanțată. Așa se poate explica difuzarea ei pe scară mondială.

Cartea recenzată este o contribuție valoroasă pentru aniversarea a 100 de ani de la nașterea marelui Atatürk, creatorul Republicii Turcia. Așteptăm cu interes volumul următor, izvorît din pana prof. univ. dr. Enver Ziya Karal care continuă și completează sub toate aspectele această operă prețioasă.

Mihail Guboglu

---

[25] *Romanya mektupları*, Istanbul 1333/1917—1918, 180 p., (în caractere arabe). O prezentare succintă în „R.A." Supl. (1979), p. 336—337, nr. 357.

[26] *Büyük Harbte Romanya Cephesinde 6. Türk Ordusı*, (Istanbul), 1930, Edit. „Askerî Matbaası", 169 p., Cf. „RA" Supl. (1979), p. 335, nr. 328.

[27] *Makedonya Harbi ve 66 Fırkanın Cephesinde hârekâtı*, Istanbul, 1929, 2 vol.

[28] *Bibliografia turcă referitoare la primul război mondial* (1914 1918) și la lupta de eliberare națională a poporului turc 1919—1923 în „RA". Supl. (1979), p. 318—343, n-rele 1—468.

[29] Harold C. Armstrong, *Ez-Zi'l-Agyar Mustafa Kemal* în ⟨arabă: — „Lupul cenușiu M. K."⟩, Cairo, (Kahire), 1952, 226 p., *(Kitâb ül-Hilâl* nr. 10); idem, *Mustafa Kemal.* Traduit de l'Anglais par MM. Soullié et Vaney, „Payot", Paris, 1933, 294 p. (Bibliothèque historique) idem, *Der Graue Wolf (Grey Wolf)*... Das Leben des Diktators Mustafa Kemal. (Uberzet. von Peter Wit, 1—4 Aufl.), Berlin, 1933, 322 p. Idem, *Grey Wolf: Mustafa Kemal.* An intimate study of a dictator Ed. 9. London 1935 „Arthur Barker", 352 p.; idem, Mustafa Kemal. An intimate Study of a Dictator Ed. 4. New-York (1938) „Penguin Books Limited", 288 p,; idem, *Armstrongtan Bozkurt;* Mustafa Kemal ve iftiralara cevap (Lupul cenușiu din Armstrong: Mustafa Kemal și răspuns la calomnii), Derliyen: Sadi Borak, Istanbul, 1955, 96 p.; idem, *Bozkurt* (Lupul cenușiu) (Cilt: 1) ⟨Çeviren⟩; Peyami Safa, Istanbul 1955, „Sel yayınları", 100 p., etc.

www.dacoromanica.ro

REVISTA REVISTELOR

* * * „ROMANOSLAVICA", XIX, Bucureşti, 1980, 580 p.

În revista Asociaţiei slaviştilor din R. S. România se publică rezultatele cercetărilor slaviştilor români din ultimii ani, avînd ca temă legăturile în decursul secolelor dintre cultura română şi culturile popoarelor slave. Volumul cuprinde rubricile: *Lingvistică şi filologie* (p. 13 170), *Istorie literară* (p. 171—457), *Istorie* (p. 458—480), *Istoria slavisticei* (p. 481—563), *Bibliografia lucrărilor publicate începînd din 1972 de cadrele didactice de la Facultatea de limbi slave a Universităţii din Bucureşti* (p. 564—575), *Cronica activităţii Asociaţiei slaviştilor* (p. 577—579). Textele sînt redactate în limbile română, rusă sau franceză.

Volumul cuprinde, mai ales, contribuţii lingvistice şi de istorie literară, dar şi în cadrul acestor preocupări accentul preponderent cade asupra factorului istoric. Cel mai întins grupaj din acest număr al revistei este închinat sărbătoririi centenarului Independenţei de stat a României. În acest context prof. Emil Vrabie în studiul său *Războiul de independenţă din 1877 oglindit în toponimia românească* aduce noi dovezi ale legăturilor indestructibile dintre istorie şi toponimie. Mulţimea denumirilor de aşezări din România care amintesc războiul de independenţă indică importanţa cu care a fost marcat, şi astfel, acest moment important din viaţa poporului român. Autorul stabileşte mai multe categorii lingvistice, după felul elementelor care au stat la baza toponimelor, printre care se relevă numele identice cu cele ale localităţilor pentru care s-au dat lupte în sudul Dunării, care denumesc unităţi militare participante la război, numele unor eroi români ca şi a unor personalităţi politice româneşti care au avut un rol deosebit în pregătirea şi desfăşurarea evenimentelor de la 1877.

Maria Osman-Zavera se ocupă tot de aspecte ale războiului de independenţă şi anume de cele oglindite în literatura bulgară (în studiul *Războiul de independenţă de la 1877 în raporturile lingvistice româno-bulgare*). În conştiinţa poporului bulgar s-a întipărit imaginea eroică a bravilor ostaşi români, imagine reflectată şi prin integrarea în lexicul graiurilor bulgare a cuvintelor de origine română *curcan, dorobanţ, pandur, iţar*. Aşa după cum subliniază autoarea: „aceste cuvinte în perioada războiului de independenţă au căpătat valenţe semantice noi, legate de acei care au luptat vitejeşte pe cîmpurile de luptă de la Smîrdan, Griviţa, Plevna şi ale căror oseminte stau şi la baza eliberării Bulgariei de sub jugul otoman" (p. 167).

Alţi cîţiva autori se ocupă, de asemenea, de alte aspecte ale marelui eveniment istoric reflectat în conştiinţa popoarelor. Astfel, Dumitru Bălan analizează *Chipul femeii militante în proza bulgară şi română consacrată Războiului pentru independenţă*, Victoria Frîncu se ocupă de *Participarea României şi a Serbiei la Războiul din 1877 oglindită în romanul Sofiei Nădejde „Tragedia Obrenovicilor"*, Alexandra Toader despre *Aspiraţia spre libertate şi independenţă a poporului român în memorialistica cehă din sec. XIX*, Ion Petrică surprinde *Ecouri poloneze ale Războiului de independenţă*, Magdalena Laszlo-Kuţiuk consemnează *Colaborarea revoluţionară româno-ucraineană în perioada Războiului pentru independenţă*, Mihai Marinescu realizează o antologie a *Cîntecului istoric rusesc despre contribuţia armatei române la Războiul din 1877—1878*, ca şi Aneta Dobre *Ecouri ale Războiului din 1877—1878 în poezia rusă* sau Mihai Novicov, *Ecouri ale Războiului din 1877—1878 la L. N. Tostoi şi F. M. Dostoevski*.

Dintre studiile de lingvistică remarcăm contribuţia Ancăi-Irina Ionescu, *Date noi cu privire la circulaţia traducerilor româneşti ale „Sinopsisului kievean"*, care analizează pe lîngă cele trei traduceri româneşti succesive, păstrate în 12 manuscrise de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea, încă un manuscris inedit din sec. al XVIII-lea.

O problemă de istorie larg dezbătută de specialişti este tratată de Valeria Costăchel în studiul *În problema genezei feudalismului în sud-estul Europei*, care reia problematica discutată în extenso în lucrarea sa mai veche *Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV—XVII)*, scrisă în colaborare cu P. P. Panaitescu şi A. Cazacu, lărgind de data

www.dacoromanica.ro

aceasta aria de investigație și aducînd informația la zi. Concluzia sa se bazează pe folosirea exhaustivă a izvoarelor istoriografice, care indică drept cauză principală a apariției feudalismului — sărăcia maselor populare.

De un interes istoric deosebit ni se pare publicarea părții a II-a a catalogului *Manuscrise slave în colecții din Moldova*, de Paul Mihail și Zamfira Mihail, care răspund apelului lansat de Asociația slaviștilor de înregistrare a tuturor vestigiilor trecutului păstrate în România. Partea I-a a fost publicată în „Romanoslavica", XVIII, 1972, p. 265—319. Este vorba de depistarea și înregistrarea unor scrieri inedite, care interesează și pe cercetătorii istoriei medii a României, de aceea ne vom opri la cîteva manuscrise.

Miscelaneul nr. 33 de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea conține scrierea originală a stareţului Paisie de la Neamț despre *Rugăciunea minții*, scrisă la m-rea Dragomirna în 1770. O adevărată revelație o constituie scrisorile schimbate între soborul schitului Poiana Voronei și stareţul Paisie. Prin conținutul său miscelaneul poate fi numit „codexul isihasmului". Alte manuscrise (ms. nr. 29, copie de pe un original tradus de același Paisie în anul 1781; ms. nr. 41, *Scara*, copiat tot la m-rea Neamț) sînt mărturii, de asemenea, ale activității de traducător a lui Paisie de la Neamț. Ms. nr. 28 conține o gramatică slavonă din aceeași perioadă, care se deosebește de gramatica slavă a lui Meletie Smotrițki, Vilna, 1619. Copistul a avut alt model, probabil una dintre gramaticile folosite la Academia lui Vasile Lupu. Pe tartaje manuscrisul are însemnări românești din timpul lui Paisie, deci se poate presupune că a fost copiat tot la m-rea Neamț.

Circulația manuscriselor, care au servit și drept cărți de lectură, poate fi urmărită pe baza însemnărilor reproduse, și a îndicării depozitelor, în majoritatea cazurilor particulare, la care, așa după cum mărturisesc, autorii au ajuns după trudnice căutări.

Pe aceeași linie, a publicării unor inedite, se înscrie lucrarea Crinei Bocșan și Anca-Irina Ionescu, *Fondul Ioan Bogdan de la Biblioteca Centrală Universitară. Catalogul cărților de slavistică.*

În încheierea volumului, Gh. Mihăilă publică o sinteză consacrată cercetărilor românești de slavistică din ultimii 30 de ani *(Slavistica românească în anii 1944—1974)* iar A. Vraciu se ocupă de cercetările de lingvistică slavă întreprinse la Iași *(Les recherches de linguistique slave à Iași pendant les dernières décennies)*.

Prin conținutul variat al studiilor publicate în acest volum, contribuții originale ale unor cercetători din diferite generații, revista „Romanoslavica" reflectă evoluția slavisticei românești și constituie o certă reușită științifică.

Vitalie Stănică

www.dacoromanica.ro

Î N S E M N Ă R I

ISTORIA ROMÂNIEI

GHEORGHE NICOLAE CĂZAN, ŞERBAN RĂDULESCU-ZONER, *România şi Tripla Alianţă 1878—1914*, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1979, 441 p.

Strădaniile autorilor, întinse pe mai bine de un deceniu, de cercetare asiduă a multiplelor aspecte ce au caracterizat relaţiile internaţionale în general, relaţiile externe ale României, în special, în ultimul sfert de veac XIX şi începutul celui de-al XX-lea, valorificate parţial pe parcurs prin numeroase şi valoroase studii, şi-au găsit răsplata binemeritată în primirea deosebit de favorabilă a monografiei publicate de ei, nu numai de către specialişti ci şi de un larg public dornic să cunoască istoria patriei noastre.

Lucrarea se compune din două părţi: 1878 1899; 1900 1914, corespunzînd unor perioade distincte, atît sub aspect cronologic cît şi din punct de vedere al trăsăturilor generale caracteristice epocilor respective. Elaborarea ei de doi autori, dînd unitate fiecărei părţi, nu a putut, firește, elimina cu totul deosebirile de stil. Important rămîne însă faptul că aceasta nu a împietat asupra conţinutului general al lucrării, care are un caracter unitar în ceea ce privește interpretarea profund ştiinţifică, materialist-istorică a faptelor şi fenomenelor abordate. Cuvîntul înainte ca şi încheierea, cuprinzînd motivarea lucrării şi principalele concluzii, aparţinînd ambilor autori, vin să întregească cele afirmate mai sus.

Pe parcursul celor nouă capitole (cinci în partea intîi şi patru în partea a doua) autorii analizează şi prezintă în mod obiectiv orientarea şi mobilurile politicii externe româneşti între anii 1878—1914, consecinţele economice şi politice ale acesteia pentru România, corespondenţa dintre aceasta şi procesul obiectiv de dezvoltare social-istorică a ţării, măsura în care a stimulat sau nu acest proces. Sub toate aceste aspecte putem spune că lucrarea este o reuşită.

Bazată pe o amplă documentare, lucrarea vine să îmbogăţească literatura istorică cu o monografie asupra unui tratat şi a implicaţiilor decurgînd din el pe parcursul celor 30 de ani de existenţă, ştiut fiind faptul că, deşi despre relaţiile României cu Tripla alianţă s-a scris destul de mult pînă acum, o tratare unitară, monografică pentru aproape întreaga perioadă nu a apărut încă.

Deosebit de important apare faptul, că abordarea diferitelor aspecte implicate de Tratat este făcută cu referiri la studii, lucrări şi consideraţii ale altor autori străini sau români, manifestîndu-se o atitudine critică, atunci cînd a fost cazul, în conformitate cu adevărul istoric, cu orientarea profund ştiinţifică dată de documentele partidului nostru.

Opţiunea pentru alianţa cu puterile centrale, după cum bine remarcă autorii, a fost determinată de un complex de factori care ţineau „de liniile generale de dezvoltare ale economiei româneşti, de etapa în care ajunsese procesul de constituire a statului naţional român cît şi de raportul de forţă existent în Europa, după înfrîngerea Franţei în anul 1871 şi, mai ales, după Congresul de la Berlin".

Aflată între cele două mari imperii, Austro-Ungaria şi Rusia ţaristă care îşi disputau dominaţia asupra sud-estului european, regiune în care puterea imperiului otoman slăbea constant, România se găsea la confluenţa ariei de ciocnire a intereselor economice şi politice ruse şi austro-ungare, fapt ce nu a putut să nu influenţeze orientarea politicii ei externe care avea ca obiectiv principal consolidarea independenţei naţionale, cucerită cu mari jertfe de poporul român, realizarea statului naţional unitar român.

Concludentă apare afirmaţia autorilor, după care, opţiunea din 1883, care şi-a pus amprenta timp de 30 de ani pe întreaga politică externă românească, a fost subminată de la început de procesul obiectiv, legic ce-şi croia drum prin labirintul evenimentelor, de constituire a statului naţional unitar român şi care opunea, în esenţă, România, mai ales, Austro-Ungariei sub dominaţia căreia se afla un important teritoriu românesc cu o majoritară populaţie românească.

Folosind judicios valoroase documente edite şi inedite, autorii analizează cu discernămînt multiplele implicaţii ale alianţei înche-

www.dacoromanica.ro

iate de România în 1883, tratînd nuanțat raporturile României cu toate statele implicate (Austro-Ungaria, Germania, Italia), evoluția nu liniară ci foarte sinuoasă a acestora determinată atît de interesele vitale ale României cît și de conjunctura internațională. În acest cadru se înscrie și punerea în lumină a caracterului de continuitate al politicii externe românești care, după cum afirmă autorii „nu și-a schimbat, în linii generale cursul pînă în momentul izbucnirii primului război mondial", cu toate că au existat și momente de încordare, de tensiune, mai ales în relațiile cu Austro-Ungaria. De asemenea, considerăm a fi întemeiată afirmația după care Germania, urmărind o politică proprie în Balcani, nu întotdeauna în concordanță cu politica Austro-Ungariei, s-a situat, în anumite momente, pe alte poziții față de România, care, după cum se știe, a avut o atitudine constant pozitivă privind lupta popoarelor din această zonă pentru afirmarea națională și independentă.

Lucrarea aduce contribuții valoroase la mai buna cunoaștere și înțelegere a unor importante aspecte ale relațiilor internaționale din perioada cercetată, cu deosebire a celor cu implicații directe în relațiile externe ale țării noastre. Cu profunzime este analizată politica marilor puteri în Balcani care, pe deasupra contradicțiilor dintre ele, au căutat puncte de înțelegere, pe seama și în dauna popoarelor, și în contradicție cu procesul obiectiv de formare a statelor naționale unitare ce se desfășura aici, pentru perpetuarea dominației lor, situație de care micile state din zonă trebuiau să țină seama. Aprecieri asemănătoare se impun și pentru modul de tratare a chestiunii Dunării, legăturilor economice și politice dintre Transilvania și România, a sensului și caracterului politicii românești în Balcani. Cu deosebire la atitudinea, caracterul și consecințele preocupărilor României față de situația românilor din Transilvania, autorii afirmă că acestea au constituit „un element de structură a mentalului colectiv românesc și a influențat în mod corespunzător, cu caracterul unei permanențe, raporturile diplomatice româno—austro-ungare".

Cu multă insistență și continuitate pe parcursul întregii lucrări este urmărit procesul detașării României de Tripla Alianță, de la manifestările incipiente la declanșarea neutralității, în august 1914, reflectare în plan politic a procesului obiectiv ce ducea spre realizarea unității naționale, spre crearea statului național unitar român. Astfel, documentat se demonstrează faptul că pe parcursul celor 30 de ani de existență a Tratatului încheiat în 1883 și apoi reînnoit periodic, România nu a înțeles să se conforme întrutotul, să-și subordoneze complect politica sa Puterilor centrale. Dovadă stau atît politica României în Balcani unde a acționat independent și în conformitate cu interesele ei și ale poporului de aici, ca și sprijinul efectiv acordat luptei populației românești din Transilvania, în pofida frecventelor reproșuri și amenințări ale oficialilor austro-ungari.

Autorii au urmărit, cum era și firesc, cursul evoluției relațiilor externe ale României, totodată însă s-au referit, în măsura necesară înțelegerii acestora, la situația economică și politică internă, fixînd poziția diferitelor clase, pături sociale, partide politice, inclusiv a clasei muncitoare, mișcării muncitorești și socialiste, analizînd nuanțat atitudinea acestora față de situația internațională și, în context, față de politica externă românească. Poate că ar fi fost necesară o insistență mai mare pe accentul pus de oficialitățile românești pe caracterul defensiv al alianței la care subscriseseră în 1883, element care va fi invocat, cu reală motivare, atît în momentul adoptării neutralității, în august 1914, cît și în cei doi ani de neutralitate ce au urmat, pentru a respinge presiunile Puterilor centrale urmărind angrenarea României alături de ele în război.

Monografia *România și Tripla Alianță*, înscriindu-se fericit în orientarea cercetărilor istorice privind țara noastră spre integrarea acesteia într-un context mai general, pentru o mai bună cunoaștere și înțelegere a locului și rolului poporului nostru în evoluția procesului istoric universal, este o contribuție de certă valoare la îmbogățirea istoriografiei românești, deosebit de utilă frontului istoric, meritîndu-și locul în rîndul lucrărilor de referință în literatura istorică.

Ema Nastovici

MIȘU DAVIDESCU, *Drobeta în secolele I—VII e.n.*, Edit. „Scrisul românesc", Craiova, 1980, 247 p.

Cercetarea îndelungată a unor obiective arheologice majore ducînd implicit și la acumularea unui imens material documentar, capabil să „lumineze" probleme și perioade istorice rămase, ca o lacună a cercetării, obscure, impune realizarea unor lucrări arheologice de caracter monografic. Acesta este de altfel și motivul pentru care, cartea lui Mișu Davidescu, încă de la anunțarea apariției, a atras atenția istoricilor ce așteptau încununarea muncii de o viață a lui Alexandru Bărcăcilă și a continuatorilor săi printr-o operă, ce, în mod normal, trebuia să combine publicarea critică și cît mai amănunțită de

www.dacoromanica.ro

material cu sinteza unei atît de îndelungate acumulări. Numai acest mod de abordare a unui astfel de subiect monografic, ca evoluția istorică a Drobetei în secolele I—VII e.n., putea feri un titlu atît de atrăgător de platitudinea unei comunicări sau a unui modest ghid istoric zonal.

Vom face o prezentare succintă a conținutului volumului susamintit, necesară înțelegerii concepției autorului și stadiului cercetării. Lucrarea este structurată pe șapte probleme mari, justificate, în parte, din punct de vedere științific. Primul dintre ele (p. 11—32) prezintă datele pedoclimatice ce au favorizat dezvoltarea vieții omenești în zona Drobeta și istoricul cercetării, trecîndu-se în revistă preocupările românești și străine asupra vestigiilor istorice din regiune, pe durata a mai multor secole, de la Joannes Cuspinianus și Miron Costin, la Grigore Tocilescu, Vasile Pârvan și Alexandru Bărcăcilă, pînă la reprezentanții istoriografiei contemporane.

Partea a doua intitulată *Urme de viață omenească la Drobeta din cele mai vechi timpuri pînă la venirea romanilor* (p. 33 35) prezintă detaliat (uneori chiar și descrieri de material ceramic) culturile materiale ce s-au succedat pe teritoriul Drobetei, de la epipaleoliticul de tip Schela Cladovei, pînă la locuirile celtice din secolul I î.e.n., pe parcursul neoliticului (culturile Starcevo-Criș, Vinča și Sălcuța), perioadei de tranziție la epoca bronzului (cu menționarea unui cimitir aparținînd culturii Coțofeni, ce rămîne, din păcate, și de acum înainte, tot inedit), primei epoci a fierului (fără a fi menționate materialele recent descoperite și bine încadrate ale culturii hallstattiene timpurii de tip Insula Banului) și perioadei geto-dace.

Partea a treia analizează *Cucerirea și stăpînirea romană la Drobeta. Rolul Drobetei în timpul celor două războaie de cucerire a Daciei* p. 57 92), insistîndu-se asupra momentului de excepțională importanță și cu adînci semnificații istorice a stabilirii vieții romane la nordul Dunării, fiindu-ne prezentate podul de peste fluviu, castrele de la Schela Cladovei și cel de la Drobeta, portul roman, thermele, trupele staționate în castre etc., utilizîndu-se date și materiale arheologice binecunoscute și doar prea puține dintre cele inedite din propriile cercetări ale autorului.

În partea a patra *Orașul antic Drobeta* (p. 93—109) se încearcă o delimitare a întinderii așezării civile de la Drobeta prezentîndu-se, deasemenea, organizarea administrației romane pe baza informațiilor bogate furnizate de cercetările arheologice și epigrafice (de notat citirea uneori cu minusuri a inscripțiilor descoperite aici). Autorul ține a evidenția faptul că antica așezare geto-dacă Drubeta-Drobeta a parcurs în vremea romană întreaga ierarhie a unei așezări urbane: de la castru militar, centru economic, municipium, la titlul de colonia. Este descrisă înfloritoarea viață economică a Drobetei romane, insistîndu-se asupra dezvoltării agriculturii în strînsă legătură cu celelalte ramuri economice — creșterea animalelor, pescuitul, meșteșugurile, atenția autorului oprindu-se mai mult pe producția de ceramică, podoabe și arme. Demnă de remarcat este constatarea continuității utilizării unor surse de materii prime, precum și a ocupațiilor aferente, din epoca anterioară geto-dacă (din păcate nepublicarea unui număr important de cuptoare dacice de redus minereul de fier descoperite în regiune, nu permite cititorului să poată sesiza adevărul celor afirmate mai sus). Ultima parte al celui de al patrulea capitol este dedicat comerțului, punîndu-se accentul pe circulația monetară și pe activitatea importantului oficiu vamal roman de aici.

Partea a cincea, *Populația Drobetei* (p. 140 160), este împărțită în două capitole: în primul se fac referiri la elementul autohton și la cel colonizator, reliefîndu-se caracterul etnic eterogen al populației Drobetei în epoca romană; în al doilea sînt descrise religiile și necropolele din raza orașului.

Penultimul capitol al lucrării, *Teritoriul rural* (p. 161—171) lasă de la bun început impresia unei nereușite, datorită combinării a două probleme importante și de sine stătătoare: drumurile romane și lupta de clasă. Ambele subiecte își găsesc locul în altă parte: primul, evident, ține de viața economică a Drobetei, deci își are locul în cadrul părții a patra din lucrare; al doilea, lupta de clasă, ar putea, în cel mai bun caz, reprezenta o parte dintr-o analiză socială tratată superficial la capitolul al cincilea privind populațiile Drobetei. De altfel lupta de clasă, ca subcapitol al lucrării, se bazează pe cele cîteva inscripții amintind de acțiunile unor latrones (tîlhari), a căror activitate doar în mod foarte general și oarecum forțat ar putea să fie socotită aspecte ale luptei de clasă.

Ultima parte a lucrării lui Mișu Davidescu, intitulată *După părăsire*, relevă continuitatea de viață a populației daco-romane (despre a cărei formare și existență sîntem informați laconic), legăturile cu lumea romană, cu goții și hunii. Acest capitol ce ar fi trebuit să constituie una dintre cele mai însemnate părți din lucrare, dîndu-ne posibilitatea să urmărim continuitatea populațiilor locale și formarea treptată a etnosului românesc în această zonă (vezi perioada de care se ocupă lucrarea!), este din păcate tratată enunțiativ și fugitiv. Mai multă atenție este acordată activității romane la nord de fluviu pînă în vremea lui Iustinian. Lucrarea este finali-

www.dacoromanica.ro

zată printr-un capitol ce se vrea de concluzii, rămînînd de fapt un simplu rezumat.

Citirea lucrării ne lasă regretul neutilizării la maximum a bogatului material inedit păstrat la Muzeul Porților de Fier, autorul preferînd comoda soluție de preluare în totalitate și nu întotdeauna în spirit critic a datelor și informațiilor unor publicații mai vechi. Dacă lucrarea lui Mișu Davidescu nu atinge nivelul unei monografii arheologice, rămînînd doar o prezentare arheologică și istorică, trebuie subliniat faptul că *Drobeta în secolele I—VII e.n.* constituie o bună operă de popularizare, stilul cursiv și atrăgător, alături de o bogată ilustrație contribuind din plin la aceasta.

Ana Oancea

ISTORIA UNIVERSALĂ

* * * *Vănșnata politika na Bălgaria. Dokumenti i materiali.* Tom părvi *1879—1886*, Ministerstvo na Vanșnite Raboti, Edit. Nauka i izkustvo, Sofia, 1978, 857 p.

Comisia pentru publicarea documentelor diplomatice ale Ministerului de Externe din Republica Populară Bulgaria a trecut la înfăptuirea uneia dintre cele mai utile inițiative ale sale și anume publicarea sub titlul *Politica externă a Bulgariei* a unei serii de volume de documente aflate, aproape în exclusivitate în arhiva aceluiași minister. Fără îndoială conducerea acestei uriașe lucrări care va cere un efort susținut ani de-a rîndul din partea unui colectiv destul de numeros este o sarcină grea, cu un mare volum de muncă și de răspundere. Tocmai de aceea a fost încredințată academicianului D. Kosev, avînd ca redactor principal pe istoricul Nikolai Todorov, directorul Institutului de Balkanistică din Sofia și pe T. Dobrianov ca secretar al acestei comisii redacționale. Volumul I, care cuprinde documentele din perioada 1879—1886, a și apărut într-un tiraj de 3 625 de exemplare, el fiind alcătuit de un colectiv de șapte membri: Todor Dobrianov, Todor Bakalov, Kăncio Gheorghiev, Țvetana Doinova, Margarita Kovaceva, Radoslav Popov și Elena Statelova, comitetul de redacție cuprinzînd patru persoane.

Desigur succesul acestei publicații va fi mare, ea interesînd nu numai pe istorici, ci și un larg public, deoarece va arăta clar politica externă a Bulgariei.

Volumele vor cuprinde corespondența diplomatică bulgară, adică atît actele emise de către Ministerul de Externe, cît și pe cele recepționate de el de la reprezentanții săi diplomatici sau de la alte peroane.

Pentru ca materialul să fie cît mai complet, vor intra în aceste volume, pe lîngă documentele din arhiva Ministerului de Externe și altele aflate la Arhivele Statului la Academia Bulgară de Științe, la Biblioteca Națională Kiril și Metodiu sau la Arhiva militară centrală.

Se înțelege de la început că nu poate fi vorba aici de o culegere exhaustivă, ci de una selectivă, alegîndu-se documentele care prezintă cel mai bine liniile directoare ale politicii externe bulgare, pe cele care arată origina și dezvoltarea unor probleme de relații externe ce capătă pe parcurs o importanță majoră, pe cele referitoare la legăturile cu țările vecine, la relațiile cu marile puteri sau la conferințele și reuniunile internaționale.

Desigur la publicarea unor astfel de documente s-a ținut seama de experiența internă, cît și de cea externă în acest domeniu. Cititorul este prevenit că nu va găsi aici decît documente care au fost înregistrate într-o anumită arhivă, într-un anumit fond. Ele se publică în limbile în care au fost redactate inițial, însoțite de traduceri în limba bulgară. Cele redactate în bulgărește se corectează după ortografia actuală. Fiecare volum va avea o scurtă introducere în care se vor expune pe scurt problemele istorice și arheografice pe care le ridică documentele, scurte note explicative și trimiteri la documentele ce ridică probleme similare. Acestea se dau în josul paginii, pentru fiecare act în parte. Volumele vor avea indice de persoane etc.

Primul volum cuprinde documente emise de Ministerul de Externe al Principatului Bulgariei de la înființarea sa 1879 și pînă la recunoașterea unirii acestuia cu Rumelia orientală (aprilie 1886). Se publică numai acte oficiale din arhiva Ministerului de Externe. În cazul în care, din diferite motive, originalele sînt atît de deteriorate încît nu se mai pot citi, au fost distruse etc, publicarea se face după copii existente în arhivele unor foști demnitari sau după cele păstrate în alte depozite arhivistice.

Volumul de față înlocuiește cele cîteva publicații documentare editate pînă acum de Ministerul de Externe al Bulgariei, de alte instituții sau de particulari (cum ar fi cel publicat de istoricul D. T. Strașimirov, referitor la unirea Bulgariei cu Rumelia orientală sau documentele turcești culese și traduse de Pancio Dorev). Ele aruncă o puternică lumină asupra primelor relații diplomatice ale Bulga-

www.dacoromanica.ro

riei cu țările vecine, asupra problemei Dunării, a războiului sîrbo-bulgar, a unirii Bulgariei cu Rumelia etc.

O serie de documente din acest volum se referă la relațiile româno-bulgare, completînd parțial pe cele referitoare la aceleași probleme aflate în arhiva Ministerului nostru de Externe. Desigur dintre cele mai interesante sînt cele referitoare la atitudinea amicală a României față de unirea Rumeliei orientale cu Bulgaria. (Vezi în această privință documentele nr. 287, în care se arată ecoul favorabil al unificării Bulgariei în rîndurile populației, în articolele diferitelor ziare, în atitudinea guvernului român, în dezmințirea oricăror zvonuri de mobilizare, doc. nr. 329 și altele).

De bună seamă volumele ce vor urma vor arunca o lumină și mai puternică asupra relațiilor româno-bulgare. Traducerile făcute sînt cursive, notele explicative foarte utile, indicele extrem de necesar, după cum și condițiile grafice în care a apărut primul volum sînt lăudabile.

Constantin N. Velichi

* * * *La recherche historique en France, depuis 1965*, Editions du Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, 1980, 154 pag.

Între lucrările editate cu ocazia celui de al XV-lea Congres mondial de științe istorice, desfășurat la București în august 1980, se înscrie și această privire de ansamblu asupra istoriografiei franceze după 1965, publicată de către Comitetul francez de științe istorice. Utilitatea volumului ni se pare mai presus de îndoială și o semnalăm în consecință dintr-un început.

Lucrarea, deschisă printr-o densă introducere datorată lui René Girault, președinte al Biroului Comitetului francez de științe istorice, este structurată în felul următor: I. Cercetarea istorică după 1965; II. Condițiile cercetării istorice și ale învățămîntului; III. Repertoriul tezelor de doctorat susținute după 1965.

În prima parte se face o amplă trecere în revistă a direcțiilor de cercetare ale istoriografiei franceze contemporane. Astfel, în domeniul istoriei antice, eforturile sînt îndreptate spre aprofundarea studierii Egiptului antic, egiptologii francezi bucurîndu-se de un binemeritat renume; în acest sens sînt continuate ample campanii de săpături arheologice la Saqqarah, la Karnak și în sudul Egiptului, „cercetările, fiind orientate spre un alt domeniu... acela al cultelor isiace" (p. 3), domeniu nou, de mare interes. Nu este neglijat studiul istoriei populațiilor orientale, semite și iraniene, importante cercetări arheologice desfășurîndu-se în spațiul circumscris acestor civilizații. Lumea greco-romană se bucură în continuare de atenția plină de acribie a cercetătorilor francezi.

Cu privire la Evul Mediu „un efort remarcabil a fost depus în domeniul de importanță capitală al publicării izvoarelor" (p. 7) se afirmă în continuare. Au fost astfel publicate instrumente de lucru de mare utilitate, cum ar fi *Sources de l'histoire économique et sociale du Moyen Age*, de R. H. Bautier și J. Sornay (1968—1971; 1974); *Actes du Parlement de Paris*, (1975); *Etat Général des Fonds des Archives Nationaux*, t. I, (1978). Au fost publicate volume din seria „Chartes et Diplômes" — ediții științifice de acte și documente ale regilor Eudes (1967), Louis le Bègue, Louis III și Carloman II (1978), Filip August (1966, 1979) și exemplele ar putea continua.

De o atenție deosebită se bucură științele auxiliare (vezi p. 9 10), cum se știe, de neînlocuit în studiul evului mediu. În ceea ce privește direcțiile cercetării, aceasta este orientată în prezent cu precădere spre: istoria regională — cîteva din ultimele realizări: M. Parisse, *Lorraine*, 1976; M. Bur, *Champagne*, 1977; G. Bois, *Normandie orientale*, 1976; J. Lartigaut, *Quercy*, 1978 etc., etc. — istoria economică și socială — unde exemplificăm sumar prin: H. Dubois, *Foires de Chalons-sur-Saône*, 1976 — sau istoria ecleziastică.

De interes deosebit se bucură studierea lumii bizantine și islamice. În lucrare se arată (p. 15 16) necesitatea intensificării publicării de ediții critice de texte bizantine, „corpusurile" cunoscute pînă în prezent fiind în mare măsură unilaterale, reflectînd în principal ideologia statului, bisericii sau — ceea ce este denumit generic — „capitala".

În ceea ce privește istoriografia perioadei moderne, se arată că „în Franța istoria modernă corespunde încă perioadei care începe cu ieșirea din izolare a Occidentului și explozia sa planetară (sfîrșitul secolului al XV-lea) și se încheie cu dubla revoluție (politico-socială în Franța, industrială în Anglia) ce intervine la sfîrșitul secolului al XVIII-lea" (p. 24). Dacă am discuta acest punct de vedere ne-am afla pe tărîmul *periodizării istoriei*, ceea ce evident depășește cadrul de față și intențiile noastre. Sînt menționate, alături de preocupările de istorie economică și socială, trei direcții de cercetare, cu notabile realizări: „demografia istorică, care a beneficiat de metodele remarcabile dezvoltate de L. Henry și M. Fleury, istoria religioasă, reînnoită grație metodelor sociologice ale lui G. Le Bras și metodelor de psihologie colectivă, inaugurate de A. Dupront, în sfîrșit,

www.dacoromanica.ro

istoria artei animată de cercetările lui P. Francastel și A. Chastel" (p. 25).

De mare interes este continuarea publicării de documente, privind diverse aspecte ale istoriei moderne. Citâm spre exemplificare cîteva titluri mai semnificative: *Lettres de Henri III*, de M. François; *Correspondance du cardinal Jean du Bellay*, de R. Scheurer; *Instructions données aux ambassadeurs de France sous l'Ancien Régime*, sub auspiciile Ministerului Afacerilor Externe; *Ordonnances des rois de France* etc. Eforturi deosebite s-au depus în aprofundarea studiilor de *istoriografie:* H. Duranton, *Le métier d'historien au XVIII^e siècle*, sau D. Robert, *Recherches sur l'enseignement de l'histoire en France, du collège d'Ancien Régime à l'Université impériale* etc., etc.; *istorie a instituțiilor:* M. Antoine, *Le Conseil du Roi sous le régne de Louis XV;* H. Michaud, *La Grande Chancellerie et les écritures royales au XVI^e siècle;* J. C. Waquet, *Les Grands Maîtres des Eaux et Forêts de 1689 à 1789* și altele; *demografie istorică*, mai ales prin intermediul prestigioasei publicații „Annales de Demographie Historique", înființată în 1964; *istorie politică și istorie militară:* A. Corvisier, *L'Armée française de la fin du XVII^e siècle au ministère Choiseul, Le soldat*, 1964 sau J. P. Bertaud, *L'Armeé de la Révolution*, 1978 și multe altele; *istoria diplomației:* G. Livet, *L'équilibre européen*, 1976; P. Jeannin, *L'Europe du Nord-Ouest et du Nord aux XVII^e et XVIII^e siècles*, 1969; C. Nordmann, *Grandeur et liberté de la Suède (1660—1792)*, 1971; H. Contaminne, *Diplomatie sous la Restauration (1814—1830)*, 1970 etc.

Dar, așa cum se subliniază în lucrare, veritabila schimbare în studiul istoriei moderne, o veritabilă explozie are loc în domeniul *istoriei mentalităților*. „Sprijinindu-se din plin pe alte științe umaniste..., psihologia, antropologia, sociologia, estetica, lingvistica, semantica, istoria mentalităților este semnul unei mutații capitale; ea corespunde unei epoci unde creșterea economică este pusă în discuție și cînd se nasc întrebări asupra sensului vieții și asupra a ceea ce este îndeobște numit cultură" (p. 33). De fapt, plecînd de la analiza comportamentală consemnată în documentele cele mai diverse, se caută descifrarea structurilor sociale și mentale. Reprezentative sînt în acest sens lucrările lui R. Mandrou, *Introduction à la France moderne: étude de psychologie collective*, 1968; Ph. Ariès, *L'homme devant la mort;* Y. M. Bercé, *Fêtes et révoltes*, etc.

Studiul mentalităților intră în mod inevital în contact direct cu *istoria economică* și *socială;* în acest context menționăm cele mai semnificative lucrări: J. P. Gutton, *La société et les pauvres à Lyon au XVIII^e siècle;* Y. Castan, *Honnêteté et rélations sociales en Languedoc au XVIII^e siècle;* J. Jacquart, *Société et vie rurale dans le sud de la région parisienne;* C. Carrière, *Négociants marseillais au XVIII^e siècle;* și în special vasta sinteză de sub direcția lui E. Labrousse și P. Léon, *L'histoire économique et sociale de la France*, vol. I și II.

Înainte de a prezenta preocupările istoriografiei franceze în ceea ce privește perioada contemporană vom reproduce opinia profesorului René Girault: *l'histoire contemporaine faite par les historiens français demeure, comme auparavant, très „gallo-centriste"* (p. 42).

În lucrare preocupările privind istoria contemporană sînt împărțite în mai multe categorii: istorie politică; economică; socială; istorie a mentalităților; istorie religioasă; istoria relațiilor internaționale și a țărilor străine (p. 43 60). Numărul lucrărilor privind aceste aspecte ale istoriei contemporane, realizate de istoriografia franceză este uriaș; neputîndu-le aminti pe toate și nedorind să „nedreptățim" pe nimeni, nu vom aminti în acest cadru niciuna.

A doua parte a lucrării: *Condițiile cercetării istorice și ale învățământului*, este de un interes care, credem, nu mai trebuie subliniat. Firește, era cunoscută și unanim apreciată activitatea istoriografiei franceze; condițiile în care își desfășoară activitatea însă ajung la cunoștința celor interesați mai greu. Din ceea ce aflăm prin intermediul prezentei lucrări nici nu este de mirare amploarea și profunzimea la care a ajuns știința istorică franceză. Amintim numai că istoria este studiată în 46 universități și în peste 250 centre de cercetări și grupe de studii.

La fel de impresionant este și numărul revistelor și publicațiilor de istorie care abordează absolut toate ramurile și domeniile acestei științe fundamentale.

A treia și ultima parte a lucrării pe care o prezentăm în aceste rînduri cuprinde repertoriul tezelor de doctorat susținute după anul 1965. Este în afara oricărei îndoieli utilitatea acestui repertoriu. (p. 113—142).

În încheierea prezentării noastre nu putem să nu apreciem folosul deosebit pentru orice istoric ce parcurge rîndurile acestei cărți. Modul de redactare, împărțirea pe care autorii au adoptat-o facilitează atît lectura cît și atingerea scopului urmărit.

Adrian Stănescu

www.dacoromanica.ro

„REVISTA DE ISTORIE" publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările precum și materialele ce se încadrează la celelalte rubrici dactilografiate la două rînduri în trei exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București — 71247.

www.dacoromanica.ro

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

DAN BERINDEI, **Epoca Unirii**, 1979, 272 p., 16 lei.

DUMITRU VITCU, **Diplomații Unirii**, 1979, 186 p., 24 lei.

ILIE CORFUS, **Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea.** 1979, 448 p. 29 lei.

* * * **Independența României. Bibliografie.** 1979, 307 p., 31 lei.

VICTOR AXENCIUC, IOAN TIBERIAN, **Premise economice ale formării statului național unitar român**, 1979, 322 p., 27 lei.

MIRCEA PETRESCU-DÎMBOVIȚA, **Depozitele de bronzuri în România**, 1978, 390 p., 51 lei.

ION BARNEA și colab. **Tropaeum Traiani, I. Cetatea.** 1979, 258 p., 38 lei.

LIGIA BÂRZU, **Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii.** 1979, 138 p., 10 lei.

RADU POPA, MONICA MĂRGINEANU CÎRSTOIU, **Mărturii de civilizație medievală românească.** 1979, 162 p., 28 lei.

* * * **Documente privind revoluția de la 1848 în țările române, C. Transilvania.** vol. II, 1979, LXI + 475 p., 35 lei.

ION I. RUSSU, **Daco-geții în Imperiul Roman.** 1980, 115 p., 8,75 lei.

MIRCEA MUȘAT, **Izvoare și mărturii străine despre strămoșii poporului român**, 1980, 158 p., 11 lei.

MUSTAFA A. MEHMET, **Cronici turcești privind Țările Române. Extrase III. Sfîrșitul sec. XVI — Începutul sec. XIX.** 1980, 444 p., 37 lei.

ȘERBAN BOBANCU, SAMOILĂ CORNEL, EMIL POENARU, **Calendarul de la Sarmisegetusa Regia.** 1980, 191 p., 11 lei.

VIRGIL MIHĂILESCU BÂRLIBA, **La monnaie romaine chez les Daces orientaux.** 1980, 312 p., 19,50 lei.

* * * **Nouvelles études d'histoire.** VI/1 + VI/2, 1980, 326 + 340 p. 26 + 28 lei.

* * * **Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe**, 1980, 496 p., 32 lei.

* * * **Inscripțiile Daciei Romane.** III/2, 1980, 484 p., 34 lei.

* * * **Inscripțiile din Scythia Minor.** vol. V, 1980, 351 p. + 317 fig., 35 lei.

CONSTANTIN PREDA, **Callatis. Necropola romano-bizantină.** 224 p., 36 lei.

VALENTIN AL. GEORGESCU, **Bizanțul și instituțiile românești pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea**, 1980, 296 p., 22,50 lei.

RM ISSN 00-3870

www.dacoromanica.ro

I. P. „Informația c. 1272

Lei 10